

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI

**1989 BULGARİSTAN'DAN ZORUNLU GÖÇÜN ETKİLERİNİN
BURSA YEREL BASINI ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

SEÇİL ÖZAY

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI

**1989 BULGARİSTAN'DAN ZORUNLU GÖÇÜN ETKİLERİNİN
BURSA YEREL BASINI ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

SEÇİL ÖZAY

Danışman: Prof. Dr. T. Uğur DAİ

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

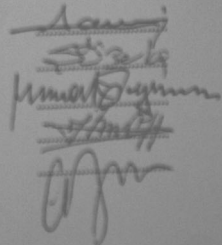
İLETİŞİM BİLİMLERİ Anabilim Dalı GENEL GAZETECİLİK Bilim Dalı
Doktora öğrencisi SİĞİL ÖZAY' ın tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun
15.06.2011 tarih ve 2011-11/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği ile
gösterdiği ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi 22.12.2011

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. TÜRKAN UĞUR DAL
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. ŞENGÜL ÖZERKAN
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MURAT ÖZGEN
4) Jüri Üyesi : PROF. DR. M. İHSAN ÖZGEN
5) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. CAN BİLGİLİ

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Seçil Özay

Anabilim Dalı : Gazetecilik : Genel Gazetecilik

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türkan Uğur Dâi

Tez Türü ve Tarihi : Doktora - Aralık 2011

Anahtar Kelimeler : Yerel Medya, Bursa Yerel Medyası, Göç.

ÖZET

1989 BULGARİSTAN'DAN ZORUNLU GÖÇÜN ETKİLERİNİN BURSA YEREL BASINI ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ

Çalışmada II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan en büyük göç olan 1989'da yaşanan Bulgaristan'dan kitlesel göçün Türkiye coğrafyasında gelişen süreci dönemin Bursa medyası üzerinden ele alınmıştır.

Bu amaçla Türkiye'de yerel habercilik alanında özgün bir örnek olması bakımından Bursa medyası incelenmiştir. Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin de desteğiyle yerel medyada çalışan gazetecilerin önemli bir kısmı 212 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun hükümlerine tâbidir. Anadolu'daki genel uygulamaların aksine Bursa'da gazetecilik bir meslek statüsü kazanmıştır.

Gazeteciliğin meslek olarak kabul edildiği bir alanda yerel haberciliği tanımlamak amacıyla ulusal bir gündem oluşturmalarının yanısıra yerel etkisi de yoğun olan ve devletin resmi politikasının ortaya konduğu 1989 yılında gerçekleşen Bulgaristan'dan “zorunlu göç” haberleri Bursa yerel basını özelinde incelenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Seçil zay

Field : Journalism: General Journalism

Supervisor : Professor Türkan Uğur Dâi

Degree Awarded and Date : Doctorate- December 2011

Keywords : Local media, Bursa's local media, migration.

ABSTRACT

"1989 BULGARIA FORCED IMMIGRATION" EFFECTS' ANALYSIS AT BURSA'S LOCAL MEDIA

This study addresses the process of the mass migration from Bulgaria in 1989, which is the most massive migration in the post World War II period, in the geography of Turkey.

For this purpose, the media of Bursa has been examined as a unique case of local journalism in Turkey. A considerable number of local media journalists are subject to the provisions of the Law No. 212 Regarding the Regulation of the Relationships Between the Employees and the Employers in the Profession of Journalism with the support of Bursa Association of Journalists. Contrary to the general practices in Anatolia, journalism has gained the status of a profession in Bursa.

In addition to setting up a national agenda for the purpose of defining local journalism in a region where journalism has been accepted as a profession, the news of “forced migration” from Bulgaria in 1989 which has an intense local impact and which demonstrates the formal state policy has been inspected in the specific local media of Bursa.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BURSA BASINI.....	12
1.1. Osmanlı Döneminde Bursa’da Basını.....	12
1.1.1. İlk Gazete: Hûdavendigar.....	14
1.1.1.1.Hûdavendigar Gazetesinin İçeriği.....	17
1.1.2. Bursa’da İlk Süreli Yayınlar.....	16
1.1.3. Osmanlı Devleti Döneminde Bursa’da Yayımlanan Diğer Süreli Yayınlar.....	20
1.2. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bursa Basını.....	21
1.3. Kurtuluş Savaşı Sonrası Bursa Basını.....	23
1.4. Tek Partili Dönemde Bursa Basını.....	24
1.5. Çok Partili Dönemde Bursa Basını.....	25
1.5.1. CHP Yanlısı Yerel Gazete "ANT"	26
1.5.2. DP Yanlısı Yerel Gazete "DOĞRU"	27
1.6. 1960'lı Yıllar: Bursa'da İlk Dizgi Makinesinin Kullanılması.....	29
1.7. 1970’li Yıllar: Bursa'da Sanayileşmenin Hız Kazanması ve Yerel Basın	30
1.8. 1980'li Yıllar Bursa Basınının Değişen Sermaye Yapısı	32
1.8.1. Bursa Basınında Tanıtım Promosyon Lotarya	35

1.9. Bursa'da Yerel Basından Medyaya Dönüşüm	40
1.9.1. Bursa Yerel Basınının Okuyucu ve Çalışanlar Açısından Değerlendirilmesi	42
2. BULGARİSTAN'DA TÜRKLER VE TÜRKİYE'YE GÖÇLER	47
2.1. Bulgarlar'ın Kökeni.....	47
2.2. Osmanlı'nın Kuruluş Dönemi ve Bulgarlar İle İlişkileri.....	51
2.3. Ulusçuluk Hareketleri ve Balkanlar'da Çözülme.....	55
2.3.1. Osmanlı'ya Karşı İsyanlar ve Bulgar Prensliği'nin Kuruluşu.....	58
2.3.2. Bulgarlar'da Uluslaşma Süreci.....	61
2.3.2.1. Georgi Dimitrov Dönemi.....	64
2.3.2.2. Todor Jivkov Dönemi.....	65
2.3.3. Bulgaristan'da Türk Yayınları.....	69
2.3.3.1. Bulgaristan'da 1944-1985 Arasındaki Türk Yayınları....	81
2.3.3.2. Bulgaristan'da 1990-1996 Arasındaki Türk Yayınlar....	86
2.4. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesele Göçler	87
2.4.1. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Bulgaristan'dan İlk Kitlesele Göç	87
2.4.1.1. İlk Toplu Göçün Etkileri ve Sonuçları.....	97
2.4.2. Türkiye'ye İkinci Kitlesele Göç (Yakın Akraba Göçü)	100
2.4.3. 1989 Kitlesele Göçü	103

2.4.3.1. 1989 Göçünün Temel Etkeni “Soya Dönüş” Politikası	109
2.5. Bulgaristan-Türkiye Arasındaki Göç Süreçlerine Genel Bakış	118
2.6. Bugaristan’daki Türk Azınlığın ve Göçün Hukuksal Dayanakları.....	122
2.7. Günümüzde Bulgaristan’da Türk Azınlığın Durumu ve Bulgaristan’ın AB Üyeliğinin Etkisi	125
3. 1989 GÖÇÜYLE İLGİLİ HABERLERİN ANALİZİ	132
3.1. Çalışmanın Yöntemsel Açıklaması	132
3.2. Araştırmanın Alanı Olarak Seçilen Bursa Basının Önemi	137
3.3. Küreselleşme-Yerelleşme Tartışmaları	139
3.4. Yerel Habercilik ve Gazeteciliğin Amacı	143
3.5. Bursa’daki Üç Yerel Gazetenin 1989’da Yaşanan Göç Sürecine Dair İlk Haberleri.....	150
3.6. Bulgaristan’da Yaşanan “Kargaşa” “Zulüm” “Direniş” Haberleri “Hakaret İçeren Haber Başlıkları”	157
3.6.1. Hakaret İçeren Başlıklar	164
3.7. 1989 Göç Başladığı ve Yoğunlaştığı Döneme Dair Haberlerin İncelenmesi	170
3.7.1. İncelenen Haberlerde Göçmenleri Getiren "Tren" Fenomeni.....	182
3.7.2.Bursa'ya Gelen Göçmenlerin "Yerleştime-Yurt Edirdirme" Haberlerinin İncelenmesi	188
3.7.3.Bursa'ya Gelen Göçmenlerin "Uyum" Süreciyle İlgili Haberlerin İncelenmesi	197
3.7.4.Bursa'ya Gelen Göçmenlerin İş Bulma-İşe Yerleştirilmelerine İlişkin Haberlerin İncelenmesi	202

3.7.5. Göçmenlere Destek ve Yardım Kampanyaları Haberlerinin İncelenmesi	207
3.8. Bursa'da Yerli Halkla Göçmenler Arındaki Huzursuzluklara İlişkin Haberlerin İncelenmesi	216
3.9. Göçmenlerin "Bireysel Hikayeler"ine İlişkin Haberler	225
3.10. Göçmenlerin Türkiye’de Yaşadığı Sıkıntıların İşlendiği Haberlerin (“Çile” haberleri) İncelenmesi	231
3.11. Bursa Basınında Yer Bulan "İç Politika"ya İlişkin Haberlerin İncelenmesi	238
3.12. Bursa Basınında "Türk-Bulgar İlişkileri"ni Konu Alan Haberlerin İncelenmesi	244
3.13. Bursa Basınında Çıkan "Uluslararası Basın'ın Konuya Yaklaşımı"nı İçeren haberlerin İncelenmesi	250
3.14. Medya Sahipleriyle İlişkili Haberler.....	253
3.15 Fısıltı Gazetesi.....	263
SONUÇ.....	273
EKLER	281
KAYNAKÇA.....	285

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İncelenen Temalara Göre Haber Sayıları.....	6
Tablo 2: 1951-1988 Arasında Türkiye'ye Göçen Aile ve Kişi Sayısı.....	99
Tablo 3: Yıllara Göre Türkiye'de Motorlu Araç Sayısı.....	200
Tablo 4: 1989 Yılındaki Haberlerin Haberin Menşesine Göre Dağılımı.....	274
Tablo 5: 1989 Yılındaki Haberlerin Haberin Kaynakları Bakımından Dağılımı.....	276

GİRİŞ

Yerel basının habercilik anlayışını ortaya koymayı amaçladığımız çalışmada 1989 yılında yaşanan Bulgaristan'dan "Türk ve Müslüman azınlığın" göçüyle ilgili haberleri Türkiye'de yerel basının kurumsallaşmış bir örneğini olan Bursa yerel basını üzerinden tartıştık.

İstanbul'a coğrafi yakınlığı ve büyük işletmelerin sahipliğindeki medyasıyla Bursa, İstanbul merkezli yayın yapan yaygın medyayla da benzer özelliklere sahiptir. Bununla birlikte Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin de desteğiyle, yerel medyada çalışan gazetecilerin önemli bir kısmı 212 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun hükümlerine tabi olarak mesleklerini sürdürmektedir. Dolayısıyla ileriki bölümlerde de değinildiği gibi, Anadolu'nun genelinin aksine, Bursa'da gazetecilik bir meslek statüsü kazanmıştır.

Gazeteciliğin profesyonel olarak yapıldığı bir alanda yerel yayıncılığı değerlendirmek amacıyla Türkiye tarihinin en büyük toplumsal olaylarından biri olan 1989 Bulgaristan'dan zorunlu göç haberleri seçilmiştir. Konu dolayısıyla yerel kitle iletişim araçlarında olağanüstü durumlarda nasıl bir habercilik yapıldığı da ayrıca ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de yerel kitle iletişim araçları, aynı zamanda ulusal nitelik de taşıyan gelişmeleri haberleştirirken konuya ilişkin yaygın basının haber içeriğini işleyişinin yanısıra devletin ana politikaları ve kaynak aldığını resmi otoritelerin söylemi etkisinde kalmaktadır. Ayrıca yerel kitle iletişim araçları, mali ve teknik yetersizlikler dolayısıyla ekonomi-politik nitelikteki iktidar baskılarına boyun eğmektedir. Bu tespit yerel kitle iletişim araçlarının habere yerel yaklaşamamalarına neden olmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki yerel kitle iletişim araçlarının ekonomik ve politik iktidar gücü ile devletin resmi söylemi etkisiyle habere özgün ve yerel bakamadığının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Bu amaçla ulusal bir gündem oluşturmasının yanısıra yerel etkisi de yoğun olan ve devletin resmi politikasının ortaya konduğu 1989 yılında gerçekleşen Bugaristan'dan zorunlu göçü haberleri Bursa yerel basını özelinde incelenmiştir.

Gayrı resmi rakamlara göre 350 bine yakın kişinin göç ettiği bu dönemde göçmenlerin önemli bir kısmı Bursa'daki akrabalarının yanına gelerek yerleştirilmiştir. Bursa'da akrabası olmadığı halde ya da başka kent ve kasabalara yönlendirilmesine rağmen göçmenlerin önemli bir kısmı buraya yerleşmek istemiştir. Bursa'ya Balkanlar'dan daha önce de çok sayıda kişinin yerleşmesi 1989'da Bulgaristan'daki baskıdan kaçan göçmenlerin de buraya yerleşmek istemesine neden olmuştur. Bu talep Bursa'da ayrıca dram, sorun ve çatışmaların daha fazla yaşanması sonucunu doğurmuştur. Bu sonucun yerel kitle iletişim araçlarında ne oranda ve ne açıdan temsil edilebildiği konusu ayrıca önemlidir.

Çalışmanın birinci bölümünde “Tarihsel Süreç İçerisinde Bursa Basını” başlığı altında Bursa basını incelenerek tarihsel gelişimi aktarılmıştır. İlk basımevinin kurulması ve 1868'de ilk gazetenin çıkarılmasından günümüze Bursa'da gazetecilik ve yayıncılık incelenmiştir. Bu bağlamda Bursa'da gazeteciliğin genel karakteristik yapısı ortaya konularak daha sonra araştırma bölümünde kullanacağımız verilere ışık tutması amaçlanmıştır. Bu bölümde Bursa basın tarihi özetlenirken veriler kronolojik bir biçimde ele alınarak “Osmanlı Döneminde Bursa Basını”, “İlk Gazete: Hdavendigar”, "Bursa'da İlk Süreli Yayınlar", "Osmanlı Döneminde Bursa'da Yayımlanan Diğer Süreli Yayınlar", “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bursa'da Basın”, "Kurtuluş Savaşı Sonrası Bursa Basını", "Tek Partili Dönemde Bursa Basını", "ok Partili Dönemde Bursa Basını", "CHP Yanlısı Yerel Gazete: Ant", "DP Yanlısı Yerel Gazete: Doğru", "1960'lı Yıllar: Bursa'da İlk Dizgi Makinesinin Kullanılması", "1970'li Yıllar: Bursa'da Sanayileşmenin Hız Kazanması ve Yerel Basın", "1980'li Yıllar: Bursa Basının Değişen Sermaye Yapısı", "Bursa Basınında Tanıtım, Promosyon ve Lotarya", "Bursa'da Yerel Basından Medyaya Dönüşüm", "Bursa Yerel Basının Okuyucu ve alışanlar Açısından Değerlendirilmesi" aktarılmıştır.

Bahsi geçen konularla ilgili en önemli kaynağı Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin çalışmaları oluşturmaktadır. Bursa'da yayımlanan ilk gazete Hdavendigar'ın nşhaları

Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde mevcuttur ve çalışmamıza kaynaklık teşkil etmiştir. Ayrıca Mustafa Tayla'nın "Bursa Basını 1868-1983" başlıklı çalışması ile Atilla Girgin'in Türkiye'de Yerel Basın adlı çalışması Bursa'da basın yayın ile ilgili kronolojik bölümün ana materyallerini oluşturmuştur.

Alan çalışmasına zemin hazırlamak üzere oluşturulan diğer bölüm ise "Bulgaristan'da Türkler ve Türkiye'ye Göçler" ana başlığı altında toplanmıştır. Bu bölümde Bulgarlar'ın kökeni ve Bulgaristan'da Türk varlığı sorgulanırken Bulgaristan Krallığı'nın kurulmasından sonra Türk azınlığın önce Osmanlı Devleti'ne daha sonra da Türkiye'ye göç süreçleri değerlendirilmiş; bu göç süreçlerinin Bursa'nın yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde amaçlanan, 1989 göçüne temel oluşturan "Soya Dönüş Politikaları"nın dayanaklarını ortaya koyarak kimlik tartışmalarını açıklamaktır. "Bulgaristan'da Türkler ve Türkiye'ye Göçler" başlıklı bölümde ayrıca, Bulgaristan Krallığı'ndan başlayarak Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ve bu dönemlerde Türk azınlığın durumu ve talepleri ortaya konmuştur.

İncelemeye konu olan dönemde resmi açıklamalara göre 64.295 aileye mensup 226.863 kişi serbest göçmen olarak Türkiye'ye gelmiştir. 1989'dan itibaren 1995 yılına kadar da aralıklı olarak gelen serbest göçmenlerin sayısı 27.224 ailede 73.957 kişiye ulaşmıştır.¹ Bu veriler ışığında toplam 91.519 aileden 300.820 kişi Türkiye'ye göçmüştür. Bu süreçte tersine göç de söz konusuyken rakamlara ulaşmak mümkün olmamıştır.

1950-1960 döneminde toplam 35.496 ailenin yerleşiminin sağlandığı görülmektedir. Bunlardan 25.583 çiftçi ailesinin büyük çoğunluğunun Adana (1.442 aile), Ankara (1.136 aile), Balıkesir (1.474 aile), Bursa (2.185 aile), Konya (1.523 aile), Manisa (1.383 aile), Tekirdağ (1.619 aile) illerinde, zanaatkar ailelerin çoğu Bursa (1.356 aile), İstanbul (3.100 aile), Eskişehir (1.116 aile), İzmir (1.1160 aile) illerinde

¹ Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri**, Ankara, 1996, s. 138.

yerleşimleri gerçekleştirilmiştir. İskan için yapılan 36.292 evin 22.761'i köy tipi; 12.219'u şehir tipi ve 1.312'si hazır evdir. Kırsal alanda yerleşmek isteyenler için 13 müstakil köy kurulmuştur. Evlerin %70'i kırsal alana serpiştirilmek suretiyle yapılmıştır. % 25'i kentlere eklenen göçmen mahallelerinde inşa edilmiş % 5'i müstakil köylerde yapılan evleri kapsamaktadır.²

Bulgaristan'dan 1968-1979 yılları arasında gelen göçmenler serbest göçmen statüsünde oldukları ve parçalanmış ailelerin birleştirilmesine yönelik anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'ye göç ettikleri için daha önce gelen akrabalarının bulunduğu il, ilçe ve köylerde kendi olanakları ile yerleşmişlerdir.³

1989 yılında Bulgaristan'dan gelen serbest göçmenlerin büyük bir bölümü daha önce Türkiye'ye göç eden akraba veya komşularının yoğun olduğu bölgelere kendi imkanları ile yerleşirken bir bölümü de devlet tarafından 14 il merkezi ile 23 ilçe ve beldede göçmen ailelerin parasal katkısı ve borçlandırılması esasına dayalı bir yöntemle yapılan toplam 21.438 konuta 5 yıllık süreç içinde yerleşmişlerdir. Sözkonusu konutlar kentlerin dışında siteler olarak planlanmıştır.⁴

Türkiye Cumhuriyeti döneminde Bulgaristan'dan üç büyük göç dalgası ve nedenleri de yine bu bölümde ele alınmıştır.

Medya üzerine yapılan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, üretim kanadından bakılacak olursa medya profesyonelleri ve bağlı bulundukları medya organizasyonları ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Bunun dışında medya organlarında üretilen ürünlerin yani dolaşımdaki ürünlerin incelenmesi de bir başka araştırma konusudur. Ayrıca izleyici üzerinden alımlama çalışmaları da yapılmaktadır. Bu çalışmada ise araştırılan konuya üretim kanadından bakılmış ve yerel gazetelerde haber

² Cevat Geray, "Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1023-1963)", **Türkiye İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi**, No:4, Ankara, 1962, ss. 54-55.

³ Devlet Planlama Teşkilatı: Sosyal Planlama Başkanlığı Hizmete Özel, **Bulgaristan'dan Türk Göçleri**, Ankara, 1990, s. 7.

⁴ Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri**, Ankara-1996, s. 141.

hazırlayan medya profesyonellerini de dahil ederek kalitatif bir saha araştırması yapılmıştır.

1989 yılında Bursa’da yayımlanan gazetelerden, tirajı en yüksek olanlar üzerinden arşiv taraması yapılmıştır. Bu kategoriye giren Bursa Hakimiyet ve Olay gazetelerinin okunurluğu yüksek olması dolayısıyla tercih edilirken Hakimiyet gazetesi ise sahibi Mümin Gençoğlu’nun Balkan Göçmenleri ve Mülteci Dernekleri Federasyonu (Bal-Göç) başkanı olması dolayısıyla araştırmaya dahil edilmiştir.⁵

Arşiv taramasında Olay, Bursa Hakimiyet ve Hakimiyet gazetelerinin göçün gerçekleştiği 1989 yılına ait nüshaları taranmış; bir yıllık sürede elde edilen veriler değerlendirilerek bu dönemde incelemeye konu olan gazetelerin habercilik anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tanımlayıcı bir anlayışla veri toplama tekniği ile elde edilen veriler, kategorilere ayrılarak değerlendirmiş bu aşamada içerik analizinden de yararlanılmıştır. Ayrıca derinlemesine görüşme yöntemiyle yapılan saha çalışmasında yerel gazetelerde araştırmaya konu olan dönemde muhabirlik yapan kişilerle görüşmeler yapılmıştır.

Bir yıllık süre içinde inceleme konusu gazetelerdeki toplam 504 haber 15 kategoriye ayrılarak değerlendirilmiştir. Gazetelerde rastlanan ilk haberler ilk veri olması dolayısıyla kategoriler arasında yer alırken sonrasında kategoriler konu bütünlüğü çerçevesinde şöyle belirlenmiştir: “Bulgaristan’da ‘Kargaşa’ ‘Zulüm’ ‘Direniş’ Haberleri-Hakaret İçeren Haber Başlıkları”, “Göçün Başladığı ve Yoğunlaştığı Döneme Dair Haberlerin İncelenmesi”, kategorisinin altında yer alan “incelenen Haberlerde Göçmenleri Getiren 'Tren' Fenomeni”, “Bursa’ya gelen Göçmenlerin 'Yerleştirme-Yurt Edindirme Haberleri”, “Bursa’ya gelen Göçmenlerin 'Uyum' Süreciyle İlgili Haberlerin İncelenmesi”, “Bursa’ya gelen Göçmenlerin 'İş Bulma-İşe Yerleştirilme'lerine İlişkin Haberlerin İncelenmesi”, “Göçmenlere Destek ve Yardım Kampanyaları Haberlerinin İncelenmesi” ve yine ana kategorilerden “Bursa’da Yerli Halkla Göçmenler Arasındaki Huzursuzluklara İlişkin Haberlerin İncelenmesi”,

⁵ 1989 Yılına Ait Tirajlar Ek:1’de verilmiştir.

“Göçmenlerin 'Bireysel Hikayeleri'ne İlişkin Haberler”, “Göçmenlerin Türkiye’de Yaşadığı Sıkıntıların İşlendiği Haberlerin (‘Çile’ haberleri)” İncelenmesi, “Bursa Basınında Yer Bulan 'İç Politika' İlişkin Haberlerin İncelenmesi”, “Bursa Basınında 'Türk-Bulgar İlişkileri'ni Konu Alan Haberlerin İncelenmesi”, “Bursa Basınında Çıkan 'Uluslararası Basının Konuya Yaklaşımı'nı İçeren Haberlerin İncelenmesi”, “Medya Sahipleriyle İlişkili Haberler”, “Fısıltı Gazetesi”.

Tablo 1: İncelenen Kategorilere Göre Haber Sayıları

	Olay	Hakimiyet	Bursa Hakimiyet
Hakaret İçeren Başlıklar	4	9	2
Bulgaristan’daki Zulümle İlgili Haberler	6	10	6
Göç Süreciyle İlgili Haberler	8	10	12
Tren Haberleri	1	4	2
Yerleştirme-Yurt Edinme	22	23	18
Uyum	13	14	7
İş Bulma	15	6	5
Destek-Yardım Kampanyaları	6	21	7
İç Huzursuzluklar-Yerlilerle Çatışma	8	2	3
Bireysel Hikayeler	8	8	10
Türkiye’de Yaşanan Sıkıntılar	1	6	3
İç Politika	47	31	23
Türk-Bulgar İlişkileri	14	4	10
Patronaj	5	13	3
Uluslararası Basın	5	4	1
Fısıltı Gazetesi	15	14	5

Holsti'nin kategorilerini aktaran İnal, mevcut kategorileri içlerine, içerik birimlerinin yerleştirileceği küçük güvercin yuvaları olarak tanımlandığını ve araştırmacıların kategori oluştururken beş temel ilkeye bağlı olmaları gerektiğinin altını çiziyor. Hosti'nin 1969'da yaptığı çalışmada bu ilkeler şu şekilde sıralanmıştır: birinci ilke kategorilerin kesişmemesi ilkesidir; sınıflanacak içerik birimleri- sözcük, cümlecik, tema vb. bu kategorilerden sadece birine girmelidir. İkinci ilke, kategorinin tüm içerik birimlerini kapsamaması gerekmektedir. Üçüncü kategori kategorilerin birbirinden bağımsız olması gerektiğidir. Dördüncü ilke ise belirtilen tüm kategorilerin tek bir sınıflandırma kuralına bağlı olarak kurulması gerekliliği. Beşinci ilke ise kategorilerin araştırmacının amacını yansıtmaması ilkesidir.⁶

Haberleri kategorilere göre belirlerken karşılaştığımız en önemli güçlük özellikle Ajans bültenlerinden derlenen haberlerin birden fazla kategoriye dahil edilebilecek olmasıdır. Bu sorun birden fazla kategoriye dahil edilebilecek haberlerin farklı kategorilerde aynen kullanılmasıyla aşılmıştır.

Haberlerin analizi yapılırken Tuen Van Dijk'ın söylem ve eleştirel söylem çalışmalarına sıklıkla başvurulmuştur. Çünkü Van Dijk'ın söylem ve eleştirel söylem çalışmaları, yazılı haber odaklı bir yöntemdir. Van Dijk, köklerini felsefe, toplum bilim ve edebi kuramlarda bulan söylem çözümlemesini, dili sosyal ve bilişsel bağlam içinde inceleyen her tür araştırma için kullanılabilecek genel bir etiket olarak düşünmektedir. Fakat sözü edilen bilişsel boyut ancak Chomsky'nin 1950 ve 1960'larda dil edinimindeki çalışmalarından sonra kazanılmıştır.⁷

Söylem analizi; dili sentaks ve semantik yapısına indirgemez ve söylemi içeriklerinde ve ifadelerinde sorgulamaktadır. *Eleştirel Söylem Çözümlemesi* (Critical Discourse Analysis) ise, dilin sosyal süreçteki diğer elementlerle ilişkisini, bu sosyal süreçte dilin argümanları nasıl kullanıldığına dair sorular sormaktadır. Genelde semiotik anlamda dil, bütün göstergelerle anlamı inşa eder. *Eleştirel Söylem Analizi*'nin başlangıç

⁶ Ayşe İnal, **Haber Okumak**, İstanbul: Temuçin Yayınları, 1996, s. 78.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Noam Chomsky, **Dil ve Sorumluluk**, Ankara: Ekin Yayınları, 2002.

noktası sosyal problemleri ortaya koymaktır. Metin analizlerinde materyallerdeki göstergeler birbirini etkiler. (yazılı metinler, görüşmeler, televizyon programları reklamlar ve billboardlar gibi.) Bu sebeple analizlerde “*Eleştirel Söylem Çözümlemesi*”nden yararlanılmıştır.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi, temel olarak toplumsal iktidarın kötüye kullanımının tahakküm ve eşitsizliğin metinler aracılığıyla temsil edilmesini ve yeniden üretilmesini inceleyen bir çözümleme biçimidir. Dolayısıyla söylem çözümlemesi; muhalif bir çözümleme biçimidir. Çözümlemeci, toplumsal eşitsizliğin metinler aracılığıyla üretilmesini açığa vurmada kesin bir tavır alır. Bu bağlamda, toplumsal ve siyasal sorunlar üzerinde odaklanır. Söylem çözümlemesi metinlerin dilinde var olan yapıları ortaya koymaya çalışan, bu yolla toplumsal iktidarın nasıl inşa edildiğini araştıran bir çözümleme yöntemidir. Van Dijk ideolojiyi anlayabilmemiz için, bunun içersinde nasıl inşa edildiğine, ifade edildiğine, değiştirildiğine ve yeniden üretildiğine bakmamız gerektiğini söyler. Söylem çözümlemesi metinlerin yapısını ve stratejilerini ortaya çıkaran ve bunları toplumsal ve siyasal bağlamla ilişkilendiren bir yöntemdir.

“Bir Söylem Olarak Haberlerin Disiplinlerarası Çözümlemesi” adlı makalesinde Teun A. Van Dijk, söylem çözümlemesinin bilinen fakat tam olarak açıklanmayan bir gerçeğin öne çıkarılışı olarak tanımlamaktadır. Söylem çözümlemesinin disiplinlerarası bir girişim olduğunu belirten Van Dijk ilgili makalesinde basının haberlerinin incelemesine odaklanmıştır. Haber metinlerinin gündelik yaşantımız için ne denli önemli olduğunu belirten yazar dünya hakkındaki sosyal politik bilgilerimiz, inançlarımız her gün okuduğumuz ya da izlediğimiz çok sayıda haber bülteninden kaynaklandığını belirtiyor. Haber söylem yapılarının, belirli sosyal, politik ve ideolojik anlamlar doğurduğunun üzerinde duran Van Dijk çalışmasını eleştirel haber çözümlemesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Metin anlambilimi kavramını tartışan yazar, global ve yerel uyumda anlambilim çerçevesinde “kim neyi nerede nasıl yaptı” ifadelerinin açıklanmasında ima taşıyan başlıklara dikkat çekmektedir. Söylemin çok önemli bir özelliği sadece yerel olarak değil global olarak da uyumluluk içinde olduğunu belirten yazar konuları makro önermeler olarak tanımlanabileceğine dikkat

çekmektedir. Haber söyleminde bu makro yapının en belirginini geleneksel olarak başlıkta ve giriş paragrafında ifade edilmektedir.

Eleştirel haber çözümlemesinde en güçlü anlambilimsel kavramlardan biri olarak “ima” ifadesinin altını çizen Van Dijk söylenmeyenin çözülmesinin bazen metinde söylenenin araştırılmasından daha açıklayıcı olduğunu belirtmektedir. Birbirinden farklı ima türlerinin bulunduğunu belirten yazar: zorunluluklar, varsayımlar, önerme ve ilişkilendirme adı altında dört ima türünün tartışmasını yaparak ilişkilendirmeye yönelik örneklemini oluşturmaktadır.⁸

Haberin bir söylem olarak incelenmesi ve çözülmesinin, haberin hazırlandığı süreçlerden ve toplumsal yapı içinde oluşan güç-iktidar bağlamından koparmadan incelemek olduğunu belirten İnal, söylem çözümlemesinin metinlerin kendi bağlamına yönelik bir inceleme biçimi olduğunu belirtmektedir. Diğer metinlerle kıyaslandığında haber metninin daha kapalı ve kurallı bir yapısının bulunduğu işaret eden İnal, haberin diyaloga dayalı olduğunu ve anlatıcının dilinde farklı söylemlerin yeniden kurulduğunu belirterek haberin mikro yapısal özelliklerinin söylemin kurulmasında temel belirleyenler olduğunu altını çizmektedir.⁹

Derinlemesine görüşmelerde, dönemin habercilik anlayışı sorgulanırken haberin kurgulanmasında yerel muhabirin hassasiyetleri üzerinde duruldu. Görüşmeler sırasında taranan haberlerde muhabir olarak ismine rastlanan kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Adına rastlanan 35 muhabirden 9'u ile görüşülebilenmiştir. Ulaşılan muhabirlerin 6'sı hala basında çalışırken 3'ü şu an gazetecilik mesleğini sürdürmemektedir. Toplam haberlerin 186'sını Ajans haberlerinin oluşturması dolayısıyla aynı zamanda yerel kaynaklarla da çalışan Anadolu Ajansı'nda incelenen dönemdeki organizasyonel yapıyı belirleyebilmek için dönemin Anadolu Ajansı İstanbul Bölge Müdürü Atilla Girgin ile de görüşülmüştür. Ayrıca yine önemli bir haber sağlayıcı olan TRT'nin 1989 göçüyle

⁸ Barış Çoban ve Zeynep Özarlan (hızl), **Söylem ve İdeoloji**, İstanbul: Su Yayınları, 2003, ss. 13-44

⁹ Ayşe İnal, **Haberi Okumak**, s. 134.

ilgili yayıncılık anlayışı üzerine de olayı izleyen TRT muhabirleri Gürcan Arıtürk ve Kemal Aslan'dan bilgi alınmıştır.

Yüzyüze görüşmeler sırasında belirtilen dönemde haberlerde 1989 göçmenlerini tanımlamak için kullanılan “soydaş” kelimesinin içinde barındırdığı alt anlamın da irdelenmesine çalışılmıştır.

1989'da Bulgaristan'ın zorunlu göçe tabi tuttuğu kişileri tanımlayan “soydaş”ın kök incelemesi Türkçe'de ilk ne zaman ve hangi anlamda kullanıldığı sözlüklerde ilk ne zaman yer aldığı ve değişen anlamlarıyla ilgili ayrıca Türk Dil Kurumu'ndan da bilgi istenmiştir.

Türk Dil Kurumu'ndan B.02.1.AYK.5.02.10.00 sayı ile 9 Mart 2011'de gönderilen cevabi yazıda ise; “İlk iki baskıda yer almayan soydaş kelimesi, 1959 yılında çıkan üçüncü baskı Türkçe Sözlük'te ‘soyları bir olan, türdeş, hemcins’ anlamıyla ilk defa yer almıştır. Türkçe Sözlük'ün 2005 yılındaki onuncu baskısında kelimenin tanımı biraz değiştirilerek ‘soyları bir olan bireylerden her biri’ olarak açıklanmıştır.

Bu kelime isim olarak kullanılan ‘soy’ kelimesine isimden isim türeten +DAş (-daş/-deş/-taş/-teş) ekinin gelmesiyle oluşmuştur.” denilmiştir.

Derinlemesine görüşmeler sırasında “soydaş” kelimesini bugün kullanıp kullanmayacaklarını sorduğumuz Bursalı gazeteciler hepsi kelimedenden rahatsızlık duyduklarını ifade ederek ötekileştirme içeren bu ifadeyi bugün kullanmak istemeyeceklerini dile getirmiştir.

Aynı soruyu yönelttiğimiz bölgede görevli dönemin TRT muhabiri, soydaşın “bir propaganda kavramı” olduğunu ve “onlar da bize ait bizim bir parçamız” vurgusu yaptığına dikkat çekmiş ötekileştirme değil aidiyet içerdiğini savunmuştur.

Aynı dönemde yaygın basında en yüksek tirajlı Hürriyet ve Günaydın gazetelerinde de haberler incelenmiştir.¹⁰ Bu kategoride yerel medya ile aynı tarihte yayımlanan ve içerikleri açısından benzer haberler incelemeye tabi tutulmuştur. Aynı tarihte içerikleri de aynı olan haberlerden sadece iki kategori oluşturulabilmiştir.

Bununla birlikte Bursa basınının habercilik anlayışının sorgulandığı çalışmamızın odak noktasını Olay, Hakimiyet ve Bursa Hakimiyet gazetelerinin 1989 göç haberleri oluşturmuştur.

¹⁰ Bkz. Ek 1: Basın İlan Kurulu, **Tiraj Raporları**.

1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BURSA BASINI

1.1. Osmanlı Döneminde Bursa Basını

Osmanlılar Bursa'yı ele geçirdikten sonra hükümet merkezi yaptılar; bu dönemde şehir devletin bütün servetinin toplandığı bir yer oldu. Osmanlı idari yapısında Bursa İstanbul'un fethinden sonra merkezi Kütahya'da olan Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak beyliği halinde idare edilmiştir.¹¹

1864'te çıkarılan Teşkil-i Vilâyet Nizamnâmesi ile vilâyetler (iller) kurulmaya başlandı. Bu düzenlemeyle her vilâyet merkezinde bir matbaanın kurulması Türkiye'de basılı eserler alanında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Vilâyete bağlı bir müdür, muhabir, tercüman ve baskı-dizgi ustalarından oluşan matbaa yönetimi şehir merkezlerinde yeni bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu matbaalarda ilk zamanlar evrak basımı işleri yapılmış, ardından vilâyet yıllıkları (salnameler) vilâyet gazeteleri, takvimler, dini ve edebi kitaplar, dergiler basılmaya başlanmıştır.¹²

1867 yılında Osmanlı topraklarında gerçekleştirilen yeni bir düzenlemeyle Anadolu Beylerbeyliği dört ayrı vilâyete bölündü. Bu vilâyetlerden biri de merkez sancağı Bursa olan Hudâvendigâr Vilâyetidir. Vilâyete bağlı öteki sancaklar: Karesi (Balıkesir), Kocaeli, Karahisarısahip (Afyon) ve Kütahya. I. Sultan Murad'ın unvanı aynı zamanda başşehri Bursa olan sancağın ve sonraları vilâyetin adı Hüdavendigâr, "sahip, hükümdar, bey" anlamında kullanılırken Fars edebiyatında genellikle "Allah" manasında kullanılmıştır. Bursa'nın Hüdavendigâr diye anılması Şehzade Murad'a izafetendir.¹³

¹¹ **İnönü Ansiklopedisi**, Cilt VIII, Ankara: Maarif Basımevi, 1956, s.458

¹² Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991, s. 291.

¹³ **İnönü Ansiklopedisi**, Cilt XIX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara: 1976, s.401

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk vilâyet (il) örgütlenmesi, Balkanlar'daki Tuna Vilâyeti'nde gerçekleştirilmiştir. Tuna Vilâyeti'ne vali olarak atanan Mithat Paşa, İstanbul dışındaki ilk resmi basımevinin burada kurmuştur. Tuna Vilayeti'ni 1865'te Bosna ve daha sonra Suriye, Erzurum, Halep, Edirne Vilayetleri'nin kuruluşu izlemiştir.¹⁴

Kuruluşu tamamlanan bu illerde, devlet eliyle “Vilâyet Matbaası” da açılmıştır. Buna göre, İstanbul'da ilk resmi devlet basımevinin kuruluşundan 141 yıl sonra 1866'da Erzurum'da, iki yıl sonra da Bursa'da (1868) ilk baskı makineleri çalışmaya başlamıştır.

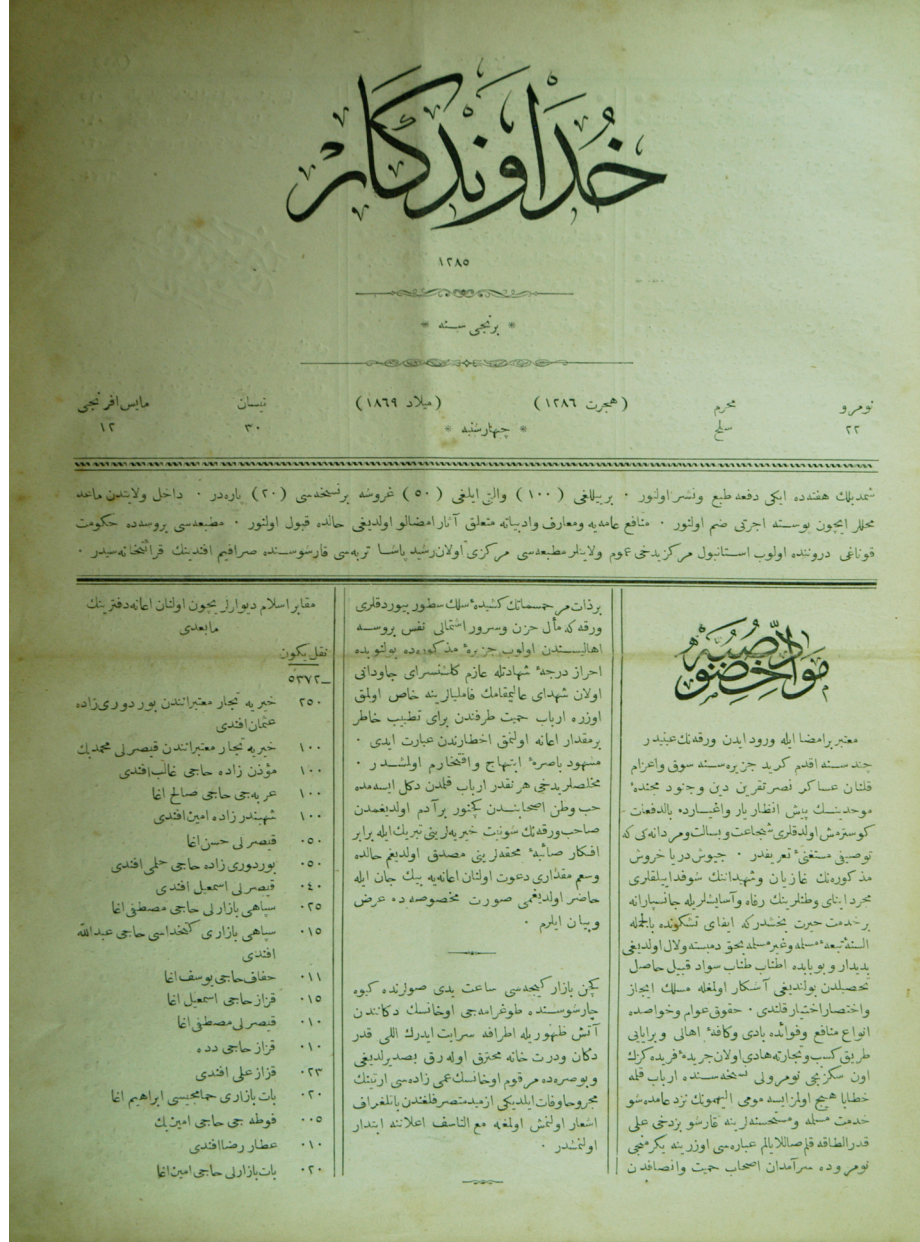
“Matbaa-i Vilâyet” adı verilen bu ilk basımevinin ilk yöneticiliğine Müderris Saip Efendi getirilmiştir. Sonraki yıllarda Mustafa Efendi ve 1872-1898 yılları arasında da Bursa'nın yetiştirdiği ilk tiyatro yazarlarımızdan Ferâizcizâde Mehmet Şakir Efendi, basımevinin yönetiminde bulunmuştur. (Mehmet Şakir Efendi, Ahmet Vefik Paşa'nın Hudâvendigâr valiliği sırasında bu göreve getirilmişti).

Ferâizcizâde'nin ardından vilâyet mektupçusu Rifat Efendi görevi devraldı. Daha sonra, 1897'de, II. Abdülhamit tarafından Bursa'ya sürgün edilen Süleyman Nazif, aynı zamanda Matbaa-i Vilâyet'in sorumluluğunu da üstlendi ve bu görevini 1908 Devrimi'nden sonra Diyarbakır'a vali olarak atanıncaya kadar sürdürdü.¹⁵

¹⁴ Atilla Girgin, **Türkiye'de Yerel Basın**, İstanbul: Der Yayınları, 2009, s. 79

¹⁵ Bkz. Hüdavendigâr Vilayeti Salnames-i Resmisi, 1314 Sene-i Hicriyesine Mahsus, Defa 23, S. 428, Matbaa-i Vilayet, Bursa.

1.1.1. İlk Gazete: Hûdâvendigâr

Şekil 1: Bursa'da Yayınlanan ilk Gazete Hûdâvendigâr (Nisan 1869)

Bursa'da ilk gazete Hûdâvendigâr, vilâyetin resmi yayın organıdır; 1869 yılından itibaren önce 4 sayfa halinde sadece Arap harfleriyle Osmanlıca çıkmaya

başlamıştır. Haftada iki defa yayımlanan bu gazete daha sonra 82. sayısından itibaren hem Arap hem de Ermeni harfleriyle Türkçe yayımlanır, içerik kısmen aynıdır. Hûdâvendigâr, yarısı Ermeni harfli Türkçe yarısı Arap harfli Türkçe halinde yayımını haftada 4 gün 4 sayfa halinde sürdürmüştür.

Şekil 2: Hûdâvendigâr'ın Ermeni harfleriyle yayımlanan ilk sayısı

Gazete 1869'dan 1917'ye kadar Hüdâvendigâr, 1926 yılına kadar Günlük Hüdâvendigâr, 1937'ye kadar Resmî Bursa, 1937'den itibaren Bursa adıyla yayımlanmış, 1953 senesinde de kapanmıştır. Ermeni harfli nüshası 82. sayıdan itibaren yayımlanmaya başlar fakat nüshaları eksiksiz bir yerde bulunmadığından gazetenin Ermeni harfli sayısının ne zaman sona erdiği bilinmemektedir.¹⁶

Gazetenin 8 Şubat 1869 tarihli ilk sayısındaki “Mukaddime” başlıklı başyazıda, “Müsaade-yi Celîl-i Hazret-i Şehinşâhilerince erzân ve şâyân buyurulması” (Padişah hazretlerinin yüce izinleriyle gerekli ve uygun bulunması) üzerine çıkarılmakta olduğu belirtilmekteydi. Bu başyazıda, Hudâvendigâr adının seçilme gerekçesi de şöyle anlatılıyordu:

“Vilâyet-i mezkûrenin merkezi Bursa memleketi, pâyitaht-ı kadîm-i saltanat menbâ-i hass (hükümdarlık kaynağı eski başkent) olmak ve merkez olan livânın ‘Hudâvendigâr’ nâmı ile şöhret-i mefhareti (onurlandırıcı ünü) bulunmak cihetiyle, işbu ceridenin dahi ism-i mezkûr ile yâd olunması tensip kılındı (söz konusu adla anılması uygun bulundu).”

Hudâvendigâr'ın ilk sayısında, son derece ilginç bir gazete tanımlaması vardır. Bu tanım anlaşılır bir dille kaleme alınmıştı:

“... vakta ki basımcılık ilmi ortaya çıktı ve bir kaleminden çıkan bir kelimenin, az vakitte yüzbin ele geçmesi mümkün oldu. Artık lisan ile halka verilecek mâlûmat pek küçük kalarak, herkes gözünün önündeki adamın sözüne kanaat etmeyip kendisinden bir saat uzaktaki adamların söyledikleri ve bildikleri ve yaptıkları ve yapacakları ve yapmak istedikleri şeyleri işitmeye ve okumaya başladı. Bu misillû havâdisi ilân ve işâa eden (yayan, yaygınlaştıran, yayımlayan) kâğıtcağıza ‘gazete’ denildi.”¹⁷

¹⁶ Raif Kaplanoğlu “Bursa’da İlkler” **Bursa Hakimiyet**, 19.02.2002.

¹⁷ Mehmet Kutalmış, "Arap ve Ermeni Harfli Türkçe Hüdavendigâr Gazetesi", [Electronic Version] Ermeni Araştırmaları Dergisi Ermeni araştırmaları Enstitüsü Yayını, Kış 2003-İlkbahar 2004, Sayı 12-13, Erişim, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=40>, 21.11.2010

Bursa'nın bu ilk gazetesi dört sayfa ve 50X25 santimetre boyutlarındadır. Haftada iki kez, çarşamba ve cumartesi günleri yayımlanmıştır. Yıllık abone bedeli 100 kuruş, altı aylığı 50 kuruş, bir sayısı ise 20 para (yarım kuruş) idi.

Hudâvendigâr'ın ilk sayısının birinci sayfasında bir makale, ikinci sayfasında "Tevcihat" başlığı altında, hükümetçe uygun görülen yükselme kararâmeleri ve verilen nişanların listesi ile çeşitli atama emirleri bulunmaktaydı.¹⁸

1.1.1.1. Hüdâvendigâr Gazetesi'nin İçeriği

Hüdâvendigâr Gazetesi, Mevâdd-ı Husûsiye (özel maddeler, konular), Mevâdd-ı Umûmiye (genel maddeler, hediyeler, tevcihler, tayinler, rütbe tenzil ve terfileri, sürgün gibi konular) başlıklarıyla Ahbâr-ı Dâhiliye (ülke içinde meydana gelen olaylar, haberler) ve Ahbâr-ı Hâriciye (dış haberler) bütün sayılarında değişmeyen ana başlıklardır. Ayrıca bazen i'tizâr (özür dileme), ihtar, ilan (okul, kiraathane, iş yeri, iplik veya ipek fabrikası gibi resmî ve özel ilanların yanında bugünkü anlamda reklam diyebileceğimiz tarla, iplik, ipek gibi satış ilanları, önemli duyurular) yer almaktadır.

İlk sayılarda şiir, hikaye gibi edebî ürünler gazetede yer almaz, fakat sık sık okuyuculardan bu konuda talep ve destek gelirse, edebî yazılara da para almadan yer verileceğine dair ilanlar yer almıştır. Gazetenin dili son derece ağıdalıdır. Mesela ağaçlar yerine eşcâr, kış yerine bazen şitâ gibi kelimeler, o günkü konuşma dili göz önünde bulundurulduğunda ağır ve hatta sun'îdir. Fakat bu gazetenin başlangıçta bir vilâyet, bir yarı-resmî gazete; okuyucularının da o günün iyi eğitim almış kişileri olduğu düşünülmelidir. Bazı sayılarda okuyucu mektuplarına da rastlanmaktadır.¹⁹

¹⁸ Mustafa Tayla, **Bursa Basını 1868-1983**, Bursa: Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1997, ss. 13-21.

¹⁹ Mehmet Kutalmış, "Arap ve Ermeni Harfli Türkçe Hüdavendigâr Gazetesi", [Electronic Version] Ermeni Araştırmaları Dergisi Ermeni araştırmaları Enstitüsü Yayını, Kış 2003-İlkbahar 2004, Sayı 12-13, Erişim, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=40>, 21.11.2010.

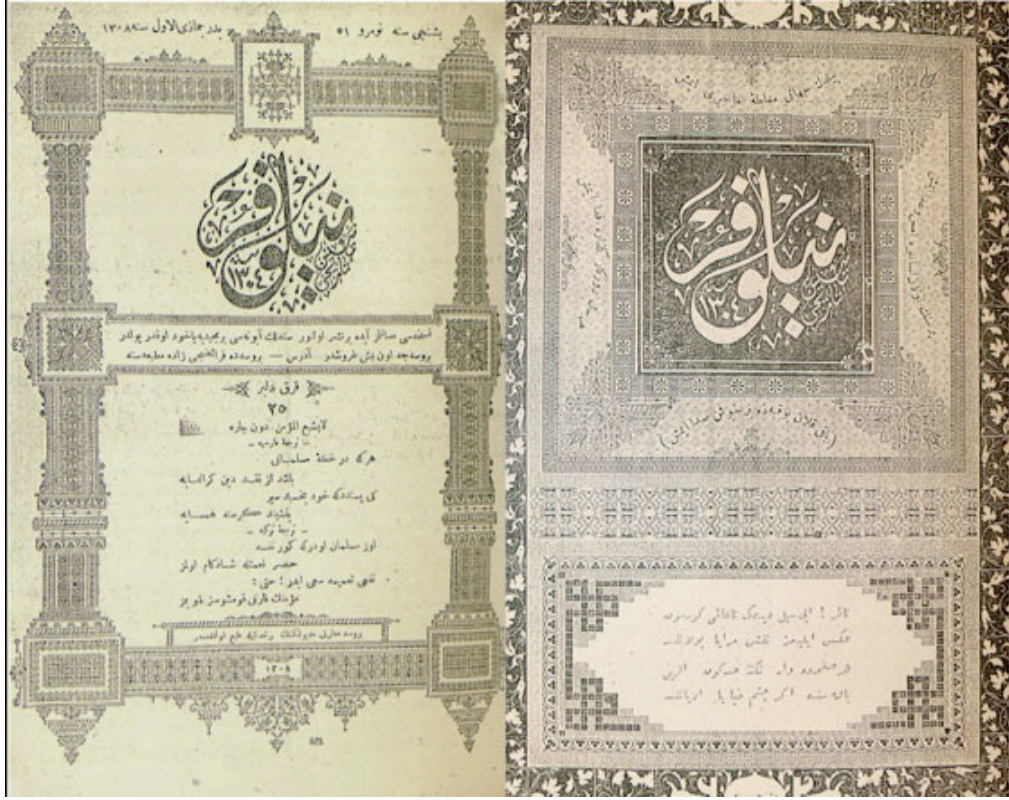
1.1.2. Bursa’da İlk Süreli Yayınlar

1869’da ilk gazete Hudâvendigâr’ın yayımlanmasından yaklaşık 17 yıl sonra, Ferâizcizâde Mehmet Şakir Efendi, İstanbul’daki örneklerinden esinlenerek Bursa’da da dergi çıkarma girişiminde bulunmuştur. Türkiye’nin ve Bursa’nın öncü sanat adamlarından biri olan Ferâizcizâde Mehmet Şakir Efendi, 1879’da Vali Ahmet Vefik Paşa tarafından kurulan “Bursa Osmanlı Tiyatrosu”nu desteklemek amacıyla oluşturulmuş “Tiyatro Muhipleri Encümeni” üyelerindendi. Gerek bu tiyatronun, gerekse Türk tiyatrosunun gelişiminde önemli katkıları olduğu bir gerçektir.

Ferâizcizâde, daha 1883’te Bursa’nın ilk özel basımevini kurmuş ve bu basımevinde 1884’ten itibaren kendi tiyatro yapıtlarının basımını yapmaya başlamıştı. “Ferâizcizâde Matbaası”, Alacamescit mahallesinde, çağdaş dönemde kendi adıyla anılan Ferâizcizâde sokağında idi. 1974’te Bursa Hakimiyet gazetesinin ilk sayılarında yayımlanan bir araştırmada, basımevinin “litoğraf” taşlarının bir duvar kenarında durmakta olduğundan söz edilmekte ve bu taşların bir fotoğrafına yer verilmekteydi.²⁰

Bursa’nın ilk dergisi Nilüfer, 9 Aralık 1886 (1 Rebiülevvel 1305) yayımlanmaya başlanmıştır. Feraizcizade’nin matbaasında basılan Nilüfer Ferâizcizâde Mehmet Şakir ve Yenişehirli Fenârî Kemâlettin Mahmut tarafından yayımlanmıştır.

²⁰ Hacı Tonak, “Güle Dil Verenlerden Feraizcizade Mehmet Şakir Efendi”, **BGC Magazine**, Sayı, 3 Eylül, 2008, s.18 (4-21)

Şekil 3: Nilüfer Dergisi

Bursa’da gazetecilik ve yayıncılık alanında Murat Emrî Efendi de önemli bir yere sahiptir. 1850’de Tırnova’da doğan Murat Emrî, daha sonra Bursa’ya göç etmiştir. 1883’te Bursa’nın üçüncü basımevini kurarak yayıncılığa başlamıştır. Bu basımevinde Hudâvendigâr’dan 21 yıl sonra, 18 Ekim 1890’dan itibaren Bursa’nın ilk özel gazetesi olan Bursa basılarak yayımlanmaya başlanmıştır. Murat Emrî, Bursa Gazetesi’nin yanısıra basımevinde Sanayi adlı bir risale ile Fevâid adlı bir dergi de yayımlamıştır.²¹

Murat Emrî, 1890’da yayımladığı Sanayi Risalesi’nde, Bursa’da hakkında soruşturma açılan ilk gazeteci olmuştur. Emrî Efendi’nin, risalenin ilk sayısında yazdığı “Sanayiın terakkisine mâni olan Adliye Nizamnâmesi’dir” başlıklı yazısı dolayısıyla hakkında soruşturma açılmıştır. Bu soruşturmanın nasıl bir sonuca ulaştığına ilişkin bilgi ve belge elde edilememiştir. Sonraki dönemde Emrî Efendi’nin de resmi görüşle ters düşmemeye özen gösterdiği anlaşılmaktadır ki, sonraki yıllarda da basın-yayın

²¹ Mustafa Tayla, ss. 26-28

etkinliklerini sürdürebilmiştir. Uzun süre yayımlamayı sürdürdüğü Bursa adlı gazetesinde, bazı toplumsal ve ekonomik eleştirilere de rastlanmaktadır.

Dönemin önemli bir yeniliği, Mehmet Baha (Pars) Bey'in yayımlamaya başladığı ilk musiki dergisi olan Âlem-i Mûsiki'dir. Bu dergi, elde yeterli sayısı bulunmamasına karşın, günümüze ulaşan bilgilerden ve Mehmet Baha Bey'in kimliğinden de anlaşıldığı kadarıyla önemlidir.

Bir başka önemli yayım da “Bursa Muhipleri Encümeni” tarafından çıkarılan ve Pars kardeşlerin en küçüğü Muhittin Baha Bey tarafından yönetilen Bursa Mecmuası'dır. Bu dergi, I. Dünya Savaşı sonrasının aydın karamsarlığını ve ümmetçi-İslâmcı görüşten ulusalcılığa dönüşümün işaretlerini yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır.²²

1.1.3. Osmanlı Döneminde Bursa'da Yayımlanan Diğer Süreli Yayınlar

Bursa'da Milli Mücadele dönemine kadar çıkarılan diğer süreli yayınların başlıcaları şunlardır:

Barika-i İrşâd (1908), Bursa Sergisi (1909), Karagöz Özel Sayısı (1909, tek sayı yayımlandı), Ertuğrul (1910), Hukuk-u İbâd (1912), Yavuz (1912), Bursa Mecmuası (1918) ve Âlem-i Mûsiki (1919) vb.

Dönem içinde Bursa basınının, çağdaş anlamda “basın özgürlüğü” kavramına uygun yayın yaptığından söz edilemez. Valilik tarafından Vilâyet Matbaası'nda bastırılan Hudâvendigâr, resmî nitelikte bir yayın organıdır ve dolayısıyla resmi görüşün dışında bir düşünceyi savunması olanaksızdır. Ferâizcizâde'nin Nilüfer ve Gündoğdu adlı dergileri ise felsefe, edebiyat ve sanat alanlarında yayın yapmamıştır.

²² Mustafa Tayla, ss. 54-55.

1.2. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bursa Basını

I. Dünya Savaşı sonrasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan “Mondros Ateşkes Anlaşması”yla başlayan ve 10 Eylül 1922 günü Bursa’nın Yunan işgalinden kurtuluşuyla sona eren dönem, Osmanlı’daki tüm çelişkilerin basına da yansıdığı bir süreci kapsamaktadır.

1918’den 1919’a doğru Bursa’da, İstanbul’un etkinliği söz konusudur. İstanbul’da kurulan ve Bursa’da da şubesi açılan Teâlî-i İslâm Cemiyeti’nin yayımladığı bir bildiri Bursa Mecmuası’nın 29 Aralık 1919 tarihli 25. sayısında yer almıştır. Cemiyet, bildirisini yayımladığı dönemde işgale karşı topluca savaşımlar verilmesinden yana tutum içindedir. Ancak daha sonra tutumunu değiştirecek ve Bursa şubesi de içinde olmak üzere Anadolu’daki örgütlerinin çoğunluğu merkezden kopacaktır. Bununla birlikte Bursa Mecmuası, İslâmcı-bolşevik anlayışıyla ilk ürünlerine sayfalarında yer vermiştir. Sorumlu yönetmeni olan Muhittin Baha (Pars) Bey, kısa bir süre sonra “Yeşil Ordu Cemiyeti”nin üst yöneticileri arasında yer alacaktır.²³

15 Ekim 1919 günü, Bursa’nın sosyalist eğilimli ilk gazetesi Yoldaş yayın yaşamına başlamıştır. I. Dünya Savaşı’nda Rus ordularına esir düşen ve 1917 devriminden sonra bir süre Kırım’da ihtilâlciler arasında kalarak Sosyalizm’den etkilenen emekli öğretmen İbrahim Hilmi Efendi’nin (İştirakçi İbrahim Hilmi) sahibi olduğu bu gazetenin yayın yönetmeni Cezbi Efendi idi. Logosunun altında “İşçi, çiftçi ve emekçi halk faydasına çalışır siyasî, edebî ve içtimâî Türk gazetesidir” cümlesi bulunmaktaydı.

Yoldaş kendisini “Osmanlı” değil, “Türk” olarak tanımlamaktadır; bu tanımlamayla da dönemin resmi ideolojisiyle çatışır. Gazete, çıkarılışından 8 Temmuz 1920’de Bursa’nın işgaline kadar Yeşilordu Cemiyeti’nin çizgisiyle uyumlu bir yayın politikası izlemiştir. Ancak Yunan işgali süresince, diğer gazeteler gibi işgalcilerle çatışmamaya özen göstermiştir. Milli mücadeleden sonra, devletçe benimsenen

²³ Raif Kaplanoğlu, “İşgal Yıllarında Bursalı Gazeteciler ve Gazeteler”, **BGC Magazine**, Sayı, 5 Eylül, 2009, s. 43. (42-55)

politikaları savunan rakiplerinin saldırılarına uğramıştır. Sahibi İbrahim Hilmi 1925'teki "Komünist tevkifatı"nda tutuklanarak Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce 7 yıl hapis cezasına çarptırıldı ise de 1926'da çıkarılan genel af'a serbest bırakıldı.²⁴

Kurtuluş Savaşı döneminin Bursa'da önemli bir diğer gazetesi Millet Yolu'dur. Muhittin Baha (Pars) Bey'in 22 Şubat 1920'den itibaren çıkarmaya başladığı bu gazete, Anadolu hareketinden yana tavır aldı. Gazetenin, Bursa'daki aydın yurtsever kadronun, Mustafa Kemal Paşa'yı destekleme kararlarının ürünü olduğu iddia edilir. Millet Yolu'nun da yörede giderek yaygınlaşan "İslâmcı-bolşevik" düşünce akımından esinlendiği kuşkusuzdur. Kısa süre sonra Yeşilordu Cemiyeti'nin genel yönetim kurulu üyesi olan Muhittin Baha Bey, niteliği bakımından ilerici ve o döneme özgü sol eğilimli bir aydıındı.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk dönemlerinde Bursa'da, günümüze herhangi bir izi kalmamış yayın organlarının da çıkarıldığı bilinmektedir. Örneğin İstanbul'da yayımlanan Ahrar gazetesinin Ekim 1919 tarihli bir sayısından Bursa'da Kafkas adlı bir gazetenin hiç değilse bir süre çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Yine İstanbul'da Fransızca yayımlanmakta olan Stamboul'un 24 Ekim 1919 tarihli sayısından, Bursa'da bilinenlerden ayrı olarak Yeni Hayat, Genç Kalemler, Lokman Hekim, Gündüz, Yeni Bursa ve Çocuk adlı yayınların varlığı öğrenilmektedir.²⁵

İşgal altında gazetelerin hangi koşullarda yayınlanabildiğini açıklamak için, Yunanlıların ve Hûdâvendigâr Valiliği'nin bütün yayınları önceden "sansür" etmekte olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. İşgal güçleri, basının denetimi amacıyla ilginç yöntemlere de başvurmuşlardır. Örneğin Bursa Matbaa-i Vilâyet Müdürü Enver Bey'i, Küçük Asya Matbaalar ve Matbuat Müdür-i Umumisi olarak resmen görevlendirmişlerdir. Bu kişi, Yunan sansür subayından ve valilik görevlisinden ayrı, denetim ve sansür uygulamakla yükümlü bulunmaktaydı.

²⁴ **BGC Bursa Gazeteciler Cemiyeti**, "Bursa Basınında Bir Öncü: 'Yoldaşçı' İbrahim Hilmi Efendi" Sayı: 2, Mart: 2008, ss. 4-17

²⁵ Raif Kaplanoğlu, "İşgal Yıllarında Bursalı Gazeteciler ve Gazeteler", **BGC Bursa Gazeteciler Cemiyeti**, Sayı: 5, Eylül: 2009, s. 46 (42-55)

İşgal yıllarında Bursa’da gazeteler, işgal güçlerinin bildirilerinin yanında, gazete sahibi ve yazarlarının birbirleriyle kapışmalarına sayfalarını açtılar. O dönemde Bursa’da çıkan hiçbir yayın organında, ulusalcıların başarılarına yer verilememiştir. Hatta o denli ki, Bursalılar, 26 Ağustos 1922’de başlayan “Büyük Taarruz”u ve ardından 30 Ağustos’ta Dumlupınar’da düşmanın kesin bir yenilgiye uğradığını, bozgun halinde Ege’ye doğru kaçtığı ancak 6 Eylül’den sonra, o da fısıltı gazetelerinden öğrenebilmişlerdir. Ne var ki, bu durum dönemin gazetecilerini küçültücü bir gerekçe sayılamaz.

Yoldaş ve Millet Yolu’nun dışında dönemin diğer gazeteleri: Hudâvendigâr (dönem içinde yayınıni sürdürdü), Ertuğrul (yayınıni aralıklarla sürdürdü), Kevkeb (1921), İntibah (1921), İntibah-Yoldaş (1921), Hakikat (1921 sonu-1922), Kardeş (1921), Arkadaş (1922).²⁶

1.3. Kurtuluş Savaşı Sonrası Bursa Basını

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra, Bursa’da çok sayıda gazete yayımlanmıştır. Dönemin başında bazı gazetelerin “İslâmcı-sosyalist” görüşleri savunmayı sürdürdüğü ya da bu izlenimi veren adlarla çıkarıldığı gözlenmektedir.

Bunların başında, sosyalist anlayışla yayın yaptığını belirten Yoldaş gelmektedir. Ayrıca 1921 sonu ve 1922 içinde yayın yaşamına giren iki gazete daha vardır. Bunlardan biri Kardeş (1928’den sonra Kardeş), diğeri ise Arkadaş’tır.

1923’ten sonra 1925’teki komünist tevkifatına kadar Bursa basınında bir kısıtlama ya da sansüre rastlanmamaktadır. Ancak 1925’te, ülke genelinde komünistlere yönelik tevkifatlar sırasında Bursa’da bu durumdan etkilermiştir. Yoldaş’ın kapatılması

²⁶ Bkz: Mustafâ Tayla.

ve sahibi İbrahim Hilmi'nin tutuklanarak Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne gönderilmesi gelir.²⁷

Yine bu dönemde, Arkadaş 1927 öncesinde yayınına son vermiş; Kardaş, 1928'deki yazı devrimi sonrasında bir süre Kardeş başlığı ile yayınına sürdürmüş, 1933'te kapanmıştır.

1.4. Tek Partili Dönemde Bursa Basını

Türkiye'de 1923-1946 tarihleri arasında tek partiye dayalı bir siyasal rejim mevcuttur. Aynı yıllarda basın, "hükümet kuvveti" olarak temel işlevi iktidarın politikasını desteklemek olan bir kurum biçiminde görülmüştür. Basına yüklenmek istenen bu işlev, iktidarın basını sıkı bir denetim altına almasına yol açmıştır.²⁸

1925'ten 1946'ya kadar Bursa basını da ülke genelinde olduğu gibi resmî görüşe aykırı yayın yapamamıştır. Doğu Anadolu'da başgösteren Şeyh Sait ayaklanmasının ardından 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince, yaygın basında olduğu gibi yerel basında da kısıtlamalar ve buna koşut bir otokontrol sözkonusudur.

Yasa uyarınca Bursa'da yayımlanan Yoldaş kapatıldı ve sahibi İbrahim Hilmi tutuklandı. Bu yasa 1928'e kadar yürürlükte kaldı. 15 Temmuz 1931'de çıkarılan 1881 sayılı Matbuat Kanunu ile gazete çıkarmak için önceden izin alma zorunluluğu kaldırıldı; ancak 1938'de yeniden getirildi.²⁹

1925-1946 döneminde mevcut yapıya muhalif görüşler yerine, daha çok inkılapların yerleşebilmesi ve toplumun çağdaşlaşabilmesi amaçlarına yönelik bir basın

²⁷ Bkz: Aclan Sayılğan, **Solun 94 Yılı (1881-1965)**, Ankara: Mars Matbaası, 1968. Mete Tuncay, **Türkiye'de Sol Akımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

²⁸ Atilla Girgin, **Türkiye'de Yerel Basın**, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2009, s. 198.

²⁹ Atilla Girgin, **Türkiye'de Yerel Basın**, s. 205.

söz konusudur. 1925'te ve 1930'da iki kez gündeme gelen çok partili hayata geçiş denemelerinin olumlu sonuç vermemesi, basını da olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde Bursa'da çıkan gazetelerin arşivi yoktur. Döneme ait günümüze kalan gazetelerinde, daha çok yöneticilere övgü ve toplumsal-ekonomik başarılarla yer verilmiştir. Bu dönemde gazetecilerin kişisel sürtüşmelerinden kaynaklanan karşılıklı tartışmalarına sıkça rastlanmaktadır.

Dönem içinde yayımını sürdüren eski gazetelerden Hudavendigâr'ın adı 30 Aralık 1926'dan itibaren Resmî Bursa olarak değiştirilmiş; gazetede yalnızca yasa, yönetmelik, tüzük ve resmi ilânlar yayımlanmaya başlanmıştır. Vali Şefik Soyer (Görevde bulunduğu dönem: 1935-1939) zamanında, yeniden güncel haberlere yönelen bu gazete, 30 Kasım 1937'den sonra boyutları büyütülerek Bursa adıyla çıkarılmıştır.

1925-1946 arasında yayımlanan gazete ve dergilerin başlıcaları: Yeşilyurt (1924), Yeni Fikir (1925), Yeni Bursa (1928), Hakkın Sesi (1932), Gazi Yolu (1934), Bursa Sesleri (1934), Uludağ (bir ara Türkün, Bursa Halkevi dergisi, 1935), Klinik (tıp dergisi 1942) ve Demet (sanat dergisi, 1944).

Bursa Halkevi'nin yayın organı olarak “dil, tarih, edebiyat kolu” tarafından 1935 yılında yayımlanan dergi Uludağ (Türkün), Bursa'nın kültür ve folklor değerlerinin ortaya çıkarılması ve korunması konusunda önemli görev üstlenmiştir. Bu derginin, 1951'de kapatılması Bursa sosyal hayatı açısından önemli bir kayıptır.

1925-1945 arasındaki dönemde Bursa basınına gazete sahibi ve yazar/muhabir olarak katkı sağlayanlar arasında Vasıf Necdet Bey (Aray), Yordan Süreyya Bey, Nasuhi Esat Bey, Rıza Ruşen Yücer, Derviş Edesen, Musa Atas, Faik Anafarta ve Sedat Ataman'ın adları anılmaya değer.

1.5. Çok Partili Dönemde Bursa Basını

1925'deki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Partisi) ve 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası (Partisi) denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Türkiye'de uzun süre böyle bir girişim yaşanmamıştır. Aynı döneme rast gelen “dünya

ekonomik bunalımı” ve ülke içinde birbirini izleyen yeni rejimi sarsmayı amaçlayan ayaklanmalar ve siyasal rekabet dolayısıyla, sınırlı bir basın etkinliğine izin verilmiştir.

1945’te II. Dünya Savaşı sona erince Türkiye, Batı ile uyum sağlamaya istekli, ancak karşıt iki sistem arasında sıkışıp kalmış bir ülke konumundadır. Dünya konjonktürü, Türkiye’de çok partili demokrasiye geçişi zorunlu kılmıştır.

Bu anlayış çerçevesinde CHP, Sivas Kongresi döneminden beri önce Hakimiyet-i Milliye, daha sonra Ulus adıyla çıkarılmakta olan yaygın parti organı gazetenin yanı sıra, yerel ölçekli gazeteler çıkarılmasını da kararlaştırdı. CHP’nin bu kararının Bursa’daki sonucu Ant gazetesidir.³⁰

1.5.1. CHP Yanlısı Yerel Gazete "ANT"

Ant gazetesi, 1945 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Bursa İl Başkanlığı tarafından kurulmuştur. Gazetenin imtiyaz sahibi CHP İl Başkanı Şemsettin Dora idi. Ant’ın genel yayın yönetmeni CHP Katibi Hayri Gürmen, yazı işleri sorumlusu ise Mustafa Tayla’dır.

Propaganda amacıyla kurulan gazetenin birinci sayfa orta sütunun başına İnönü’nün parti yöneticileri tarafından seçilen bir sözü çerçeve içinde yer almıştır. Parti bülteni niteliğindeki Ant’ın logo altında “Kemalizm yolumuz, altıok andımız” sloganı yer almaktadır.

1951’de Cumhuriyet Halk Partisi’nin malları elinden alınınca, Ant’ın gelir kaynakları önemli ölçüde azalmıştır. Demokrat Parti İktidarı’nın 1955’ten sonra getirdiği basına yönelik yasal düzenlemeler dolayısıyla kesilen “ilân gelirleri”, gazeteyi yönetenleri zora soktu. Sonuçta Ant tasfiye edildi. 1955’ten sonra, adının başına “yeni” sözcüğü eklenerek Yeni Ant’a dönüştürüldü ve öylece bir süre daha yayımını sürdürdü.

³⁰ Yılmaz Akkılıç, **Bursa'da Yakın Zamanlar**, Bursa: Bursa Ticaret Borsası ile Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin ortak yayını, 2006, s.78.

Ant gazetesi 27 Mayıs 1960 öncesi kurulan Tahkikat Komisyonu tarafından süresiz olarak kapatılmıştır. İhtilal sonrası ise yayına yeniden başlamıştır. Fakat Basın İlan Kurumu'nun gazeteler için dizgi makinesi (entertip ya da linotip) kullanma zorunluluğu getiren kararıyla birçok yerel gazete gibi zor durumda kalan Yeni Ant Gazetesi CHP'nin de desteğini alamayınca kapanmak zorunda kalmıştır.³¹

1.5.2. DP Yanlısı Yerel Gazete "DOĞRU"

7 Ocak 1946'da resmen kurulan Demokrat Parti (DP), Bursa'da hızlı örgütlendi; ilk yayın organını da Doğru adıyla yayımladı.

Bursa basınında en son 1925'te yer alan sosyalist ve komünist görüşlü aydınlar, 1946'da bu kez Demokrat Parti yandaşı Doğru gazetesinde yer aldılar. Bursa'da, döneminin bu aydınlardan İsmet Bozdağ, Dr. Neşati Üster, kitapçı Zeki Mumcu daha çok Demokrat Parti'nin yayın organı niteliğiyle yayımlanan Doğru'da, sonra da Hakimiyet'te yazmayı yeğlediler.

1945-1950 arasında Bursa basınında, bir siyasal hesaplaşma dönemi yaşandığı iddia edilmektedir. Önce Ant ile Doğru, 1950 başlarından itibaren de Ant ile Hakimiyet arasında süregiden siyasal hesaplaşma, bir bakıma gerçekten bir açık tartışma örneği oluşturmuştur. Muhalefet, kendi siyasal görüşleri doğrultusunda yayın yapan Doğru daha sonra da Hakimiyet ile yüklenmiş; buna karşılık CHP yanlısı Ant, savunma görevi üstlenmiştir. Dönem boyunca yayın yaşamına giren diğer gazete ve dergiler, bu ikilinin siyaset savaşımına destek vermişlerse de pek etkili olamamışlardır.³²

Demokrat Parti'nin (DP) yayın organı Doğru, 1 Ocak 1950'den itibaren yerini Hakimiyet'e bırakmıştır. 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti, iktidara gelince Ant ve Hakimiyet'in konumları da değişmiştir. Eskinin iktidar organı Ant muhalefet, muhalefet organı Hakimiyet ise iktidar yayın organı haline dönüşür.

³¹ Mustafa Tayla, s. 113-116

³² <http://bgc.org.tr/bursa-basini/tarihce.html>, 21.5.2009

Dönemin bir başka güçlü muhalefet gazetesi de Osman Bölükbaşı'nın Millet Partisi'nin Bursa örgütü tarafından çıkarılan Millet Yolu'dur. 1953'te yayın yaşamına giren bu gazete de Ant'la Demokrat Parti İktidarı'na ve dolayısıyla Hakimiyet'e karşı çetin bir muhalefet yürütmüştür.

9 Mart 1954'te kabul edilen yeni yasa ile gazeteciye, hakkında dava açılan yazı veya haberiyle ilgili olarak “ispat hakkı” da tanınmaması ilkesi getirildi. Bu dönemde DP'den kopan bir grup 1955'te Hürriyet Partisi'ni (HP) kurdu. Bu yeni oluşumda Bursa milletvekilleri Raif Aybar, Dr. İbrahim Öktem ve Sabahattin Çıracıoğlu da yer almıştır.³³

Ardından 7 Haziran 1956'da kabul edilen yeni bir yasa ile “sû-i niyet ve maksad-ı mahsus” gibi son derece göreceli kavramlarla basın baskı altına alındığı bir dönem başlamıştır. Gazeteciler hapse atıldığı bu dönem Bursa'da da Çivi adlı siyasal mizah dergisinin yazarlarından Yalçın Kaya 1958'de, Necati Akgün de 1959'da mahkûm olarak cezaevine konuldular.³⁴

Döneme damgalarını vuran DP İl Başkanı ve Hakimiyet gazetesi sahibi Hayri Terzioğlu, Ant'ın ve sonra Yeni Ant'ın sahibi ve başyazarı Derviş Sami Taşman, Millet Partisi (MP, sonra CMP ve CKMP) İl Başkanı ve Millet Yolu gazetesinin sahibi Kâmil Koç ile yazar ve gazeteciler İsmet Bozdağ, Musa Ataş, Nevzat Kızılcın, Turhan Aytul, Sadrettin Çanga, Fahir Komman ve oğlu Ünal Komman, Sabri Türkozan, mizah ustaları Sadık Şendil ve Yalçın Kaya, Hasan Kesimel, Mustafa Tayla, Feridun Evrenosoğlu, Erdoğan Binyücel, Necati Akgün, Necmi Aksop, Erdem Dilşen, İsmail Gerçeksöz, Kâmil Yaman, Niyazi Menteş gibi isimler Bursa'da yetkin bir gazeteci kuşağının öncüleri oldular. Siyasal hesaplaşmanın en üst düzeyde olduğu günlerde bile, gazete sahipleri ve yöneticileriyle gazeteciler arasındaki ilişkiler her zaman medeni ölçüler içinde sürdürüldüğü gözlenmektedir. Bursa'nın 1980'ler sonrasında sahip olduğu

³³ M.Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, İstanbul: Ülkü Kitapları, 2001, s. 111-112.

³⁴ Hacı Tonak, , “Bursa Basınında Bir Ulu Çınar: Necati Akgün” **BGC Bursa Gazeteciler Cemiyeti**, Aralık: 2008, Sayı: 4, s. 45-65

zengin gazetecilik birikimine ulaşmasında, 1945-1960 arası gazeteci kuşağının önemli payı bulunmaktadır.

1.6. 1960'lı Yıllar: Bursa'da İlk Dizgi Makinesinin Kullanılması

1960'larda Cumhuriyet Halk Partisi'nin, iç sorunlarıyla uğraşmasının etkileri Bursa'da kısmen durgun bir basın yayın faaliyetine yol açmıştır. Bursa'da geleneksel siyasetin güçlü yayın organı Hakimiyet, dönem boyunca düzenli olarak yayımlanmaya devam etmiştir. CHP'nin yayın organı Yeni Ant özellikle ekonomik zorluklar içindedir; nitekim gazete Eylül 1965'te kapanmak zorunda kalmıştır.

Bu dönemde önemli gelişmelerden biri ise Haber gazetesinde Bursa'nın ilk entertip dizgi makinesi ve klişe atölyesinin hizmete girmesidir. 1964'te yayına başlayan bu gazetenin dizgi makinesi gelinceye kadar yazıları elde dizilmiştir. Yine klişe atölyesi kuruluncaya kadar Bursa basını, fotoğraflarını İstanbul'a göndererek klişesini yaptırmıştı.

Dönemin bir başka yeniliği de Ant'ın Yeni Ant'a dönüşümü aşamasında Bursa'da ilk "promosyon"un gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu ilk promosyonda, Yeni Ant, okurlarına otuz kupon karşılığında ve kura ile dolmakalem armağan etmiştir. Gazetenin arşivinden bu promosyon kampanyasının Mayıs-Ağustos 1955 ayları boyunca devam ettiği gözlenmektedir.

Bu dönemde Bursa'da yayımlanan diğer süreli yayınlar Gazeteler: Ant (1945), Doğru (1946), Hakimiyet (1950), Şehir Postası (1950), Demokrat (1950), Ataeli (1952, Mustafakemalpaşa), Bursa Gece Postası (1952), Millet Yolu (1953), Dava (1954), Ekspres (1954), Karacabey Meltem (1958), Gemlik (1958), Hakikat (1959), Sabah Postası (1959), Bugün (1960, İznik), Millet (1960), Bizim İnegöl (1960), Yeni Orhangazi (1962), Yenişehir (1963), Haber (1964), Keles (1967), Bursa'nın Sesi (1970), Gemlik Körfez (1973), Amaç (Karacabey, 1973). Nilüfer, Yarın Pazar (1946), Hacıvat (1947), Hacıağa (1947), Yalaza (1950), Spor Haberleri (1950), Gençliğin Sesi (1951), Özspor (1953), Çivi (1956), Elif (1961), Görüş (1961), Çatı (1963), Yeni Dönem (1973, dağıtımı ulusal düzeyde yapılmıştır).

1.7. 1970'li Yıllar: Bursa'da Sanayileşmenin Hız Kazanması ve Yerel Basın

1970'li yıllarda Bursa'da sanayileşmenin artması kentin de hızlı gelişmesiyle uyumlu nitelik ve nicelikte bir yerel basının bulunmayışının sıkıntı yarattığı savunulmaktadır. Başta Hakimiyet olmak üzere yayımlanan gazete ve dergiler, gelişime ayak uydurabilecek teknik altyapı ve ekonomik birikimden yoksundur. Buna karşın bu dönemde, Bursa'da ekonomik ve toplumsal açıdan hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüme yanıt verecek bir yerel basının oluşturulabilmesi için, İstanbul merkezli yaygın basının bilgi, teknoloji ve sermaye birikiminin katkısı gerekiyordu. Bu noktada, ilginç olan katkı için ilk adımın İstanbul'dan gelmesidir.

1974 yılında İstanbul'da yayımlanan Günaydın gazetesinin sahibi Haldun Simavi ile Bursa'da gazetelerin dağıtım başbayığı Armağan Gerçeksi ortaklığıyla Bursa Gazetecilik ve Yayın AŞ. kuruldu. Bu şirket aracılığıyla Bursa'da, dönemin ileri teknolojisine yakın düzeyde ve bilgisayar dizgi donanımlı bir yerel gazete çıkarılması amaçlanmıştır.³⁵

Bursa basınının o zamana kadar edindiği bilgiyi, deneyim, teknoloji ve sermaye birikiminin hayli üstünde birtakım olanaklarla bu girişim gerçekleşirken, en önemli sorun, Bursa'daki okuyucu kitlesinin bazı alışkanlıklarının ve hatta genel siyasal eğilimlerinin göz önünde bulundurulması idi. Bursa'da 1970'lerde yerel basının tek önemli temsilcisi konumundaki Hakimiyet gazetesinin satın alınmasıyla bu sorunun da aşılabacağı düşünüldü. Hakimiyet'in sahibi Hayri Terzioğlu ile anlaşarak bu gazetenin isim ve yayın hakkı satın alındı. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 10 Eylül 1974'te Hakimiyet'in son sayısı yayımlandı ve Bursa'nın düşman işgalinden kurtarılışının 52. yıldönümü olan 11 Eylül 1974 günü Bursa Gazetecilik ve Yayın AŞ'nin sahibi olduğu Bursa Hakimiyet yayın yaşamına başladı.³⁶

Bilgisayarda dizilen, ofset tekniğiyle renkli basılan bu gazete, ilk günden itibaren bir yandan yerel haberleri ön planda tutarak Bursa özelinden kopmamaya özen

³⁵ Yılmaz Akkılıç, s. 83.

³⁶ <http://www.bursahakimiyet.com.tr/PageViewer.aspx?PageId=15>, 12. 09.2010.

gösterirken, bir yandan da ülke ve dünya gündemini izlemeye önem vermiştir. İçeriği toplumun çeşitli katmanlarına ve kadın okuyuculara yönelik sayfa ve bölümlerle zenginleştirilmiştir.

Bursa okuyucusunun eski “Hakimiyet” beklentisini karşılamak amacıyla, eski Hakimiyet çalışanları, Mustafa Tayla önderliğinde, 1946’nın Doğru’suyla 1950’nin Hakimiyet’inin adlarını birleştirerek 1974 yılında Doğru-Hakimiyet adıyla siyah-beyaz bir gazete çıkarmışlardır.

1970’li yıllarda Bursa’da yayımlanan diğer gazeteler, gerek teknik olanaklarının, gerekse bilgi ve deneyim birikimlerinin yetersizliği dolayısıyla Bursa Hakimiyet’le rekabet edemediler. Bunda, Bursa Hakimiyet dışındaki gazetelerin her birinin belirli siyasal görüşlerin savunuculuğu yapmalarının payı da bulunmaktaydı.³⁷

Bursa Hakimiyet’in kuruluşundan 1986 yılı sonuna kadar genel müdürlüğünü yapan Saruhan Ayber, 18-24 Kasım 1985 tarihli Yankı dergisinde bu dönemde Bursa’da yayınlanacak yeni bir gazetenin yerel basında karşılaştığı güçlükleri şöyle belirliyor: “On yıl önce işe koyulurken birçok konuda yabancıydık. Masraflarını karşılayacak ölçüde satışı ve ilân geliri olan bir gazeteyi yayımlamak için önümüzde çok engel vardı. O güne dek İstanbul ve İzmir dışındaki gazeteler formalite gereği basılır ve resmi ilânla yaşardı. Oysa bugün Bursa Hakimiyet’in resmi ilân gelirinin payı, ilân gelirlerinin yüzde beşini bile bulmaz. On yıl önce Bursa’nın ve Bursalılar’ın günlük yaşamında gazete gereksinimi, yalnız İstanbul gazetelerince karşılanıyordu. Ama bugün Bursalılar, İstanbul gazetelerini alsalar bile, güne Bursa gazetesi ile başlıyorlar. (...) Bursa Hakimiyet, Bursa ve Bursalılarla bütünleşen, acı ve mutluluklarını ânında paylaşan, günlük yaşamla iç içe girmiş bir yayın organıdır. Bursa ile ilgili her olay, bizim için birinci plandadır. Tüm olaylara da Bursalı gibi bakarız. Bizim gazetemizde her gün üç-dört yüz Bursalı’nın adı geçer.”³⁸

³⁷ Mustafaf Tayla, s. 164-168.

³⁸ Bkz: **Yankı Dergisi**, 18-24 Kasım 1985. Sayı: 763.

Saruhan Ayber'in tespiti, bu bölümde daha önce bahsettiğimiz bilgilerle çeliştiği açıktır. Bursa'da basın yayın faaliyetinin başlamasından itibaren son derece hareketli bir basın hayatı söz konusudur. Özellikle politik içerikli yayınların varlığı yine daha önceki bölümlerde tespit edilmiştir. Ayrıca Demokrat Parti'nin Türk siyasal yaşamına girmesiyle Bursa'daki gazetecilik faaliyetlerinin hareketlenmesi ve siyasal partilere yandaş "sözcüsü olan" nitelendirmelerine haiz gazetelerin çıkarılması da söz konusudur. Bununla birlikte tarihsel bir tespit de bulunacak olursak, basın yayın faaliyetlerinin başladığı 1800'lü yılların ortalarından itibaren Ermeni nüfusun yoğunluğu söz konusu olsa da 1200'lerden itibaren kente yerleşen Musevi nüfus Bursa'nın bir sanayi kenti olarak yapılanmasını sağlamıştır. Kentin önemli ekonomik faaliyeti olan tekstil üretimi ve ticareti dolayısıyla haberleşme de gelişmiştir.

1974'ten sonra 1990'lara kadar Bursa'da yayımlanan gazete ve dergilerden belli başlıları şunlardır: Gazeteler: Bursa Hakimiyet (1974), Doğru Hakimiyet (1974), Mustafakemalpaşa (1976), Bursa Marmara (1977), Hedef (Orhangazi, 1979), Emek (İnegöl, 1980), İznik (1983), Hakimiyet (1983), Mudanya'nın Sesi (1985), Esinti (Mudanya, 1984), Yıldırım (İnegöl, 1984), Uludağ (1986), Olay (1987), Bursa Haber (1994), İnegöl Haber (1995), EkoHABER (1996). Başlıca dergiler: Yeni Nilüfer (1975), Bursa Barosu (1977), BUSİAD Bakış (1981), Evlilik Okulu (1984), Bursa Ekonomi (1984), Metro (1989).

1.8. 1980'li Yıllar Bursa Basınının Değişen Sermaye Yapısı

1983'te iş adamı Mümin Gençoğlu Doğru Hakimiyet gazetesini satın alarak Mustafa Tayla'nın başyazarlığında Hakimiyet adıyla ve ofset tekniğiyle yayımlamaya başlamıştır. Bu girişimle Bursa basınında sermaye yapısında değişiklik sürecine girilmiş oldu. Hakimiyet, Bursa Hakimiyet'e rakip olarak bilgisayar dizgili ve renkli ofset baskı tekniğiyle 13 Kasım 1983'ten itibaren, Engin Özpınar'ın yönetiminde yayına başlamıştır.

Öte yandan Bursa'nın Sesi gazetesi işadamı Nail Yenice tarafından satın alarak ofset baskıyla ve 1986 yılında Uludağ adıyla yayımlanmıştır.

Bir yıl sonra, Bursa Gazetecilik ve Yayın AŞ'nin sahibi olduğu Bursa Hakimiyet, Sönmez Holding tarafından satın alınmıştır. Yine bu dönemde Bursalı işadamı ve siyasetçi Cavit Çağlar, Bursa Hakimiyet'ten ayrılan Engin Özpınar ve Erol Bilenser'in yönetiminde Olay gazetesini çıkarmıştır (1987).

Böylece Bursa'da yayımlanan dört büyük günlük gazete, basın-yayın girdilerindeki baş döndürücü artışlar dolayısıyla sermayenin denetimine geçtiği söylenebilir. Bu dört büyük gazetenin, Bursa'daki sınırlı okuyucu kitlesinden en fazla payı alabilmek için promosyon kampanyalarına yönelmişlerdir.

Dört büyük gazeteden Uludağ, 1994'te, "yeniden yayımlanmak" kaydıyla kapandı. 1994'te Hakimiyet gazetesi Kemal Sulaoğlu yönetiminde yenilenerek Bursa Haber adını almıştır.

1987'den sonra önce Kemal Sulaoğlu, ardından Aykan Uzoğuz ve en son Nuri Kolaylı yönetiminde yayımlanan Bursa Hakimiyet ise 1994 sonunda önce Saruhan Ayber yönetiminde Bursa 2000 adını almış, ardından Nuri Kolaylı yönetiminde yeniden Bursa Hakimiyet'e dönüştürülmüştür.

Görsel-işitsel ve yazılı basın, halkın aydınlatılmasında ya da etki altına alınmasında önemli bir unsurdur. Bu nedenle gerek siyasi gerekse ekonomik iktidar onu ele geçirmeye ya da en masum deyişle etkilemeye çalışmaktadır.³⁹

Bu noktada Chomsky'nin ekonomi politik yaklaşımı temelindeki analizi takip edildiğinde, ideolojinin hem ekonomik temelden daha önemsiz olduğu hem de ideolojinin yine ekonomi tarafından belirlendiği görüşü olguları ve durumları betimlemede önem kazanmaktadır. Bu yaklaşıma göre medya kendisine sahip olan ve onu kontrol eden egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eder; medya devletle bağı ve güçlü sermaye bileşenlerinin etkisiyle yönlendir.

³⁹ Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Set-systems Yayıncılık, 2006, s. 243.

Böylece Chomsky kitle iletişim araçlarında üst yapının (ideoloji, kültür) belirleyiciliğine karşı koyar; medyayı manipüle edici bir işlev gören araç olarak tanımlar. Medyada egemen sınıf yararına siyasal ve ekonomik durumu yansıtır. Kitle iletişim araçlarının da sermaye dahilinde olduğunu bu nedenle karını artırmak için her yolu mûbah saydığı özellikle vurgulanır. Medyanın rolünün, medya sahiplerinin ve onları kontrol edenlerin çıkarlarını *"yanlış bir bilinç yaratmak amacıyla meşrulaştırmak"* olduğu varsayılır.

Amerikalı dilbilimci ve medya uzmanı Noam Chomsky, Amerika'nın bir otorite olarak kendini var etmesinde kitle iletişim araçlarındaki propogandanın önemine dikkat çeker. Medya, *"devlete ve özel sektör etkinliklerine hükmeden özel çıkarlara destek sağlama işlevini yerine getirmektedir."*⁴⁰ Bu anlayışa göre medyanın işlevini yerine getirmesi için propoganda şarttır. Ekonomi politik ve araçsalcı yaklaşımı biraraya getiren propaganda modeli şöyledir:

*"Egemen medya şirketlerinin büyüklüğü, mülkiyet yoğunlaşması, kar amaçlı oluşu ve sahiplerinin serveti; reklamcılığın medyanın en önemli gelir kaynağı olması; medyanın iki temel kaynak ve iktidar odağı olan hükümet ile iş çevrelerinden ve bunların mali destek sağlayıp onayladığı uzmanlardan sağladığı bilgileri temel alması; medyayı hizaya sokmak amacıyla kullanılan bir yöntem olan medyaya yönelik tepki üretimi; ulusal bir din ve denetleme mekanizması olarak anti-komünizm."*⁴¹

Chomsky ve Herman, geniş kitlelere ulaşabilmek için sermayenin gerekliliğini vurgularken muhalif ya da alternatif medyanın ekonomik anlamda zorlandığına ve kapanma tehlikesine dikkat çeker.

"Medya gerçekten de toplumsal bir amaca hizmet etmektedir; ancak bu farklı bir amaçtır. James Mill'in bu sistemin kuruluşunun ilk günlerde tasarladığı biçimiyle devlet eğitiminin hizmet ettiği toplumsal amaç şudur: İnsanların zihinlerini hükümetlerin ve

⁴⁰ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, "Rıza İmalatı: Kitle İletişim Araçlarının Ekonomi Politikası", **Medya Halka Nasıl "Evet" Dedirtir**, B. Akyoldaş, T. Han ve M. Çetin (Çev.), İstanbul: Minerva Yayınları, 1998, s. 9

⁴¹ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, s. 22.

daha genel kapsamda toplumsal ekonomik ve politik düzenin düzenlemelerine 'erdemli bir bağlılık gösterecek biçimde eğitmek'. Liberal düzenin korktuğu türde bir demokrasi krizine katkıda bulunmayan medya, ayrıcalıklı kesimleri halkın kavrayışı ve katılımı tehdidinden koruyarak uyanık bekçileri oluşturur.... Medyayı demokratikleştirme çağrısı politik kuramda iyi bilinen konulardan oluşan halkın baskılarıyla entelektüel bağımsızlığı sınırlamaya yönelik olumsuz çabaları maskeleyebilir."⁴²

Özetle 1980 sonrası Bursalı sanayici ve işadamlarının medyada ağırlığını koyduğu bir dönemdir. Bu gelişmeler zaman içerisinde siyasi bir kimlik kazanmıştır; her grup içerisinde Bursa'yı temsil eden milletvekilleri vardır.

1.8.1. Bursa Basınında Tanıtım, Promosyon ve Lotarya

Promosyon, bir gazetenin tanıtımını yapmak veya satışını arttırmak amacıyla gazeteyle beraber vaat ettiği veya verdiği bir takım beklenti ya da hediyelerdir. Lotarya, belli koşulları yerine getiren okuyucunun (kupon biriktirerek v.s.) bir çekilişle verilecek hediyelere yönlendirilmesidir. Tiraj artırmanın önemli bir yolu da lotarya ve promosyon faaliyetleridir. Promosyon bir bölgeye girmek için sürekli veya özel bir kampanya yoluyla özel bir topluluk veya bölge için son derece iyi planlanmış biçimde yürütülmelidir.⁴³

Satışları ve reklamları artırma kaygısı, basının promosyona başvurma nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde artık haber, bir yayının satılmasını sağlayan tek unsur olmaktan çıkmıştır. Yazılı basın işletmeleri, okuyucu kitlesinin farklı beklentilerini karşılamak için farklı seçenekler aramak yerine daha çok promosyon üzerinde yoğunlaşmaktadır. Satış artırmak için tek çözüm yolunun promosyon kampanyaları düzenlemek olduğu anlayışını bugüne kadar sürdüren basınımızın bu

⁴² Noam Chomsky, **Medya Gerçeği**, Abdullah Yılmaz (Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993, s. 27-28.

⁴³ Semra Atılğan, **Basın İşletmeciliği**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, 1999, s. 147.

kampanyalarla artan ve kampanyanın bitmesinden sonra düşüşe geçen tirajlardan ders alması önem taşımaktadır. Gazeteleri hediye paketi haline getirmenin okuyucu kitlesini elde tutmak için yeterli olmadığı, okuyucu kitlesinin taleplerini karşılayacak içerik zenginliğine sahip yayınlara daha fazla önem verilmesi gerektiği açıktır. Promosyon, özellikle kültürel alanlarda ürünü destekleyecek bir unsur olarak verilebilir.⁴⁴

1983'te Bursa basınında yaşanan önemli bir durum Bursa Hakimiyet gazetesi ile Mümin Gençoğlu'nun sahibi olduğu Doğru Hakimiyet arasında başlayan rekabetin yarattığı promosyon yarışıdır. Bursa Hakimiyet, sahip olduğu üstünlüğü korumak için önce bir magazin eki yayımlamaya başlamış, ardından kültür promosyonu yaparak iki ciltlik Bursa Ansiklopedisi hazırlatarak gazetenin magazin ekinde yayımlamıştır.

Sonraki dönemlerde gazeteler arasındaki tiraj kaygısı otomobilden dayanıklı tüketim mallarına, giyim eşyası ve mutfak gereçlerinden, yiyecek-içecek ve temizlik maddelerine, pijama-gecelik ve yatak odası eşyasına değin pek çok maddenin armağan olarak dağıtımına yol açmıştır.

1989 yılında gazetelerde daha çok lotaryalara rastlanmaktadır. Bağlı bulundukları holdinglerin bünyesindeki diğer firmaların ürünlerini promosyon olarak veren gazetelerden Hakimiyet "Özel sektör ve Soydaşlarımız için Yeni Hizmet" olarak duyurduğu "Açık İşler İlanı" diye duyurduğu ilan sayfası ile satışlarını artırmayı amaçlamıştır.

⁴⁴ Uğur Dai, **Basın İşletmelerinin Finansal Yapısı**, İstanbul: Beta Basım Yayımlar Dağıtım AŞ, 2008, s. 289.

Yine Hakimiyet'te göze çarpan Anadolu Sigorta'nın "Geleceğin Sigortası" diye adlandırılan ürünü için okurlarının ilk 10 bin liralık primlerinin ödeneceği duyurulmuştur.

Hakimiyet
ANADOLU SİGORTA
Sizler için elele

HERKESE GELECEĞİN SİGORTASI
Geleceğin sigortası ile yaşamınızı, HAKİMİYET ile geleceğin sigortasını garanti edin.
Gazeteniz HAKİMİYET, bir ANADOLU SİGORTA hizmeti olan, geleceğin sigortası ile tüm okurlarını sigortalı yapıyor.

İlk 10 bin liralık prim **Hakimiyet'ten**
Geniş açıklama 5. Sayfada

Akaryakıtta serbest fiyat uygulaması korkunç zamlar getirdi

Enflasyona benzin döktüler

BUGÜN İKİ KUPON BİRDEN

Hakimiyet
HERKESE GELECEĞİN SİGORTASI

Hakimiyet
HERKESE GELECEĞİN SİGORTASI

Hakimiyet
2 TEMMUZ 1989 PAZAR
300 LIRA

Elektrik kontağından çıkan yangında 3 ev vardı. 33 havvan telef oldu. zarar 100 milyon

Karneleri "Peki" olan öğrencilere çekilişle 1 bisiklet, 1 radyo-teyp, 10 futbol topu, 20 plaj havlusu (Özdilek), 300 Hakimiyet şapkası veren Hakimiyet gazetesi, aynı zamanda karnesi "Peki" olan öğrencilerin isim ve fotoğraflarını da yayımlamıştır.

Hakimiyet
KARNESİ PEKİYİ OLAN İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNE MÜJDE

✓1 öğrenciye BMX bisiklet
✓1 öğrenciye PHILIPS BOWING SOUND radyo-teyp
✓10 öğrenciye FİNALİST futbol topu
✓20 öğrenciye ÖZDİLEK plaj havlusu
✓300 öğrenciye HAKİMİYET şapkası

Fotoğrafınızı getirin çekilişe katılın GENİŞ AÇIKLAMA 5. SAYFADA

"Karnem Peki"
3. SAYFADA

Gece alarmı korkuttu

Tophane Endüstri Meslek Lisesi'ndeki alarm arıza yapınca Hisar Mahallesi'nde oturanlar, geceyi ayakta geçirdiler...

Hisar'da kabus gecesi

Hakimiyet
2 TEMMUZ 1989 PAZAR
300 LIRA

İltiler'de Hakkı Sarıtaş'ın istifası gerektiğine inanıyorlar

Bu lotarya ile Hakimiyet aynı zamanda sayfalarını okurlarına açarak okurun katılımını da sağlamaktadır. Çocuğunun fotoğrafının yayımlanması ve yayımlanacağını beklentisi yerel okuru gazeteyi almaya yönelten bir etkidir.

Bursa Hakimiyet'in benzer bir girişimi de okurlarından seçilecek genç kızları Amerika'ya göndermesidir.

1989 yılında rastlanan bir başka promosyon örneği de Best sigarasının ilanlarını da yayımlayan Bursa Hakimiyet'in aynı zamanda "Best/Bursa Hakimiyet Tavl Turnuvası" düzenlemesidir.

Yukarıdaki lotarya ve promosyon faaliyetleri okuru dahil etmesi açısından önemlidir. Kupon toplayarak belirlenen bir dağıtım noktasından ürünün alınması şeklinde gelişmeyen bu lotarya ve promosyon örnekleri yerel okurun gazete alma davranışını etkileyerek tirajların yükselmesine sebep olmuştur.

Bunun yanısıra kupon toplamaya dayalı lotaryalar da yaygındır. Bursa Hakimiyet'in 5 kupona aç-yat kanape vermesi buna bir örnektir.

Nergis Holding'in bünyesindeki Olay gazetesi ise holding bünyesindeki Yeşim Tekstil'in ev tekstili ürünlerini hem lotaryalarla okurlara hem de gazete çalışanlarına dağıtmıştır. Olay muhabiri Zuhul Kişin Yeşim Tekstil'in ürünlerinin personele verilmesini şöyle anlatmaktadır: "Mesela Yeşim de Cavit Bey'in olduğu için bayramlarda özel günlerde çarşaf dağıtılıyor ve saire ama kime künyedekilere. Topu topu çalışan 150 insan bile yok neden hepimize değil de künyedekile dağıtılıyor, almıyordum. O bile beni rahatsız ediyordu."⁴⁵

⁴⁵ **Zuhul Kişin**, 1989 yılında Olay Gazetesi muhabiri, Kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

1.9. Bursa'da Yerel Basından Medyaya Dönüşüm

Bursa merkezinde ve ilçelerinde 2011 yılı itibariyle 295 süreli yayın bulunmaktadır.

1974'ten bugüne yayımını sürdüren Bursa Hakimiyet bugün Sönmez Holding bünyesinde televizyon ve radyo ile yayınlarına devam etmektedir. Bursa Hakimiyet aynı zamanda yayınlarını internet üzerinden de okuyucularına ulaştırmaktadır. Sönmez Holding'in Turizm, Enerji, Çimento, Teknoloji, AVM, Tekstil, Medya, Lojistik, Havacılık, İnşaat, Otomotiv alanlarında iştirakleri bulunmaktadır.

1987'den bugüne sahibi değişmeden yayımlanan Olay gazetesi Nergis Holding bünyesinde yer almaktadır. Nergis Holding, toptan ve perakende ticaret, mensucat, giyim eşyası, ithalat, ihracat ve inşaat alanlarında faaliyet göstermektedir.

Ayrıca 07 Mart 2008'de ortaklık ve yönetim yapısıyla Çağlar Grubu'na dahil olan Olay Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. ile Olay Basın ve Yayıncılık A.Ş. firmalarının yönetim ve denetimi TMSF'ye devredilmiştir.⁴⁶ Olay Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. ile Olay Basın ve Yayıncılık A.Ş. firmalarının yönetimi Aralık 2010'da Nergis Holdinge teslim edilmiştir.

Olay ve Bursa Hakimiyet'in yanı sıra 2007 yılında yayımına başlayan Meydan gazetesi de Meydan Basın Yayın Radyo Televizyon Hizmetleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. adına Hüseyin Kayapalı sahipliğinde yayımlanmaktadır. Hüseyin Kayapalı da Nilüfer Turizm ve Kayapalı otellerini bünyesinde bulunduran Kayapalı Holding'in de Yönetim Kurulu Başkanı'dır.

Bursa'da yayımlanan etkin gazetelerden bir diğeri de Bursa Haber gazetesidir. Bursa Cumhuriyet Başsavcılığı kayıtlarına dayandırarak Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü'nden alınan bilgiye göre, 24. 09.1981 yılında yayım hayatına başlayan Ali Kemal Aksakal görünmektedir. Fakat gazete künyesinde sahibi Dibay Basın Yayın

⁴⁶ Erişim, <http://www.tmsf.org.tr/2008.tr>, Basın Açıklaması, 07.03.2008.

Gazetecilik Matbaacılık Sanayi Ticaret AŞ. adına Cüneyt Dizdar'dır. Dibay Holding de aynı zamanda tekstil üzerine çalışmaktadır.

Bursa'da 1970'ten sonra siyasal nitelikli ve yaygın dağıtımı yapılan tek yayın organı Yeni Dönem'dir. Ancak bu derginin de yayını süreklilik kazanamamış ve 6. sayısından sonra kapanmak zorunda kalmıştır. Bursa'da bunun dışında, ülke kamuoyuna seslenme amaçlı herhangi bir siyasal yayın yapılmamıştır.

Bununla birlikte Biçem, sonra Yeni Biçem ve Düşlem adlı kültür ve sanat dergileri, dağıtım anlamında bir ölçüde il sınırlarını zorlamıştır. Bu sayılanlar dışında, 1999'da yayımlanmaya başlanan üç aylık kent kültürü ve düşün dergisi Bursa Defteri'ne gelinceye kadar Bursa'da yayımlanan kültür ve sanat dergileri, yeterli bir birikim ya da sanat görüşünün temsilcisi olmadıkları ayrıca ülke çapında dağıtım olanaklarına kavuşamadıkları için süreklilik kazanamamış, kısa ömürlü olmuşlardır.

Bursa'da yayımlanan gazete ve dergiler dağıtım ağları kanalıyla bayilere ulaştırılarak okura arz edilmektedir; abonelik sistemi kullanılan bir yöntem değildir. Anadolu'nun genelinde uygulanan yöntem aksine Bursa'da satış tamamen dağıtım şirketleri kanalıyla gerçekleşmektedir.

1990'ların başında Bursa'da hızlı ve çok sayıda özel radyolar açılmıştır. Flash TV'nin kurularak yayına başlamasıyla Bursa'nın ilk yerel televizyonculuk deneyimi başlamıştır.

Radyo Aktif, Radyo S, Olay FM, Radyo Vizyon gibi radyolarla, ilçelerde yayın yapan bazı istasyonlar yayınlarını sürdürmüştür.

1995 sonunda Sönmez Holding'in AS TV ve Çağlar Grubu'nun OLAY TV adlı kanallarının yayın yaşamına başlamasıyla Bursa medyası, ülke çapında yayın yapan televizyon kanallarına sahip olmuştur. Çağlar Grubu, 1996 sonunda Sabah Grubu'ndan SATEL'i satın alarak NTV adıyla ülke çapında haber ağırlıklı yayınlara başlamıştır. Ancak NTV kısa süre sonra Doğu Grubu'na satılmıştır. Bursa'da yayını hala sürdüren bir başka televizyon da LİNE TV'dir.

1.9.1. Bursa Yerel Basınının Okuyucu ve Çalışanlar Açısından Değerlendirilmesi

Kitle iletişim araçları, başka etkinliklere ayrılan zamanı ve gösterilen ilgiyi kendilerinde toplamaktadır. Bu durum kitle iletişim araçları öncesi koşullarda elde edilebileceğinden daha çok bilginin bu araçlar kanalıyla çok sayıda insana ulaşmasını sağladığı anlamına da gelmektedir. Yadsınamaz bu gerçeklik aynı zamanda kurumlararası rekabeti getirmiş, öteki toplumsal kurumlar kitle iletişim araçlarına uyum sağlamak, tepkide bulunmak ya da onlardan yararlanmak konusunda baskı altında kalmışlardır.⁴⁷

Bu saptama Althuser'in "Devletin Baskı Aygıtları" ve "Devletin İdeolojik Aygıtları" kavramlaştırmasıyla açıklanabilir. Althuser kitle iletişim araçlarını (kisile okul gibi...) devletin ideolojik bir aygıtı olarak görür ve bu ideolojik aygıtların ekonomik belirlemeden görece özerk olduğunu söyler. Okul, din, aile, yasal ve siyasal sistem ve medya gibi devletin ideolojik aygıtları aracılığıyla bireylere belli toplumsal kimlikler giydirilir. İnsanlar devletin ideolojik aygıtları üzerinden bir kimlik edinirken aynı zamanda gerçeği de yine onlar aracılığıyla kavrar. Althuser, devletin ideolojik aygıtlarının sistemin yeniden üretimine hizmet ettiğini ve bu yüzden ideolojilerin aynı zamanda mevcut toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesini sağladığını söyler. Althuser'e göre, devletin ideolojik aygıtlarının tümü aynı amaca yönelir; üretim ilişkilerinin yeniden şekillendirilmesi: *"Hedefe kendine özgü bir yoldan katkıda bulunur: siyasal aygıt bireyleri devletin siyasal ideolojisine uydurur. Bu ya 'demokratik', 'dolaylı', (parlamentar) ideolojidir ya da 'dolaysız' (plebisitçi veya faşist) ideoloji. Haber aygıtları tüm yurttaşları basın, radyo, televizyon ile günlük milliyetçilik, şovenizm, liberalizm ahlakçılık vb. dozlarıyla besler. Kültürel aygıt da aynı işlevi yapar"*⁴⁸

⁴⁷ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, İletişim ve Toplum Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990, s.94.

⁴⁸ Louis Althuser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, 4. Baskı, Yusuf Alp ve Mahmut Özışık (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 43.

Althusser için ideoloji de diğer gerçekler gibi gerçektir. Dolayısıyla doğrudan bireylere (özne) seslenen ideolojiyi de gerçek dünyada belirli pratikler nezdinde tanımlamamız gerekir; mesela medya ideolojisi haberleri izleyen bireyle kendini gerçekleştirir.

*"Yani dünyanın belirlenmiş (dini ahlaki vb. bakımlardan) bireyin, yaşayan bireyde bu ideoloji hayali çarpıtma, varoluş koşullarının hayali ilişkisine dayanır. yani son kertede üretim ve sınıf ilişkilerine. Birey, Tanrı'ya ya da 'Görev'e ya da 'adalet'e inanıyor. Bu inanç, içinde bireyinin inancının fikirlerinin yer aldığı bir bilince sahip özne olarak sözü edilen bireyin fikirlerinden türer. Böylece kurulmuş olan tümüyle ideolojik 'kavramsal' aygıt (inandığı fikirleri özgürce oluşturduğu ya da özgürce kabul ettiği bir bilince sahip özne) sözü geçen öznenin (maddi) tavırları doğal olarak ortaya çıkar..... Sözü edilen birey, özgürce seçtiği fikirlerin 'bağımlı olduğu' ideolojik aygıtın kimi düzenlenmiş pratiklerine katılır. Tanrı'ya inanıyorsa ayine gider; adalet'e inanıyorsa hukuk kurallarına uyar. Eğer gerçekte inandığına göre yapması gereken şeyi yapmıyorsa demek ki bir başka şey yapıyor. Bu da onun tutarsız, sinik ya da ahlaksız insan olarak hareket ettiği anlamına gelir."*⁴⁹

David Hume ise siyasal kuram üzerine yaptığı çalışmada herhangi bir toplumda her ne kadar iktidar her zaman yönetilenlerin elinde olsa da nüfusun yöneticilere karşı teslim olduğuna dair paradoksu belirtir. *"Öyle ya da böyle yöneticilerin yönetebilmeleri (istedikleri kadar silahları olsun) nüfusun düşüncesini kontrol edebilmekten geçer. Bu en despot toplumdan en özgür topluma kadar değişmez bir kuraldır; eğer nüfusun onayı olmazsa yöneticilerin işi bitmiş demektir."*⁵⁰

Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin 50. kuruluş yıldönümü dolayısıyla yaptırılan okurun ve gazetecinin medya organlarını ve basın çalışanlarını nasıl değerlendirdiğini belirlemeyi amaçlayan araştırma da Bursa medyasıyla ilgili verileri ortaya

⁴⁹ Louis Althusser, s. 57.

⁵⁰ Arthur Naiman, **Chomsky İle Konuşmalar**, Nuran Erol (Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayınları, 1996, s. 87.

koymaktadır. Araştırma 863 kişiyle yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları aşağıdaki gibidir.

“1- Sizce medya çalışanları birey olarak güvenilir ve saygın insanlar mıdır?

Yüzde 57.1 evet, yüzde 40.1 hayır yanıtı verildi.

2- Türkiye’de toplumsal muhalefeti yönlendiren en etkin güç nedir?

Yüzde 67 medya, ardından yüzde 16 ile siyasi partiler, yüzde 11 ile sivil toplum örgütleri geliyor. Bursa’da Medyanın gücü bu soruda çok net olarak ortaya çıkıyor.

3- Türkiye’de medya halkın sesi olmayı becerebiliyor mu?

Evet beceriyor diyen yüzde 52.6, hayır diyen yüzde 46.6, yani toplumsal muhalefeti yönlendiren en etkin güç olarak nitelenirken, halkın sesi olmayı başarabiliyor sonucu çıkıyor.

4- Medya söylenildiği gibi milletin sesi midir, yoksa belli bir kesimin sesi midir?

Belli bir kesimin sesi diyen yüzde 51.4, milletin sesi diyen yüzde 47.4.

5- Türkiye’de medya bağımsız mıdır?

Yüzde 59.5 bağımsız değildir diyor. Yüzde 38.9 da bağımsızdır diyor.

6- Sizce Bursa’da yerel basın bağımsız mıdır?

Yüzde 50.4 evet, yüzde 47.6 hayır.

7- Bursa’da yerel basını yetkin, gelişmiş ve kaliteli buluyor musunuz?

Katılımcıların yüzde 65.7’si evet, yüzde 33’ü hayır diyor.

8- Bursa’daki yerel basının güçlü olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?

Katılımcıların, yüzde 71.6’sı evet, yüzde 26.2’si hayır diyor.

9- Yerel gazetelerin Bursa'nın gelişimine katkısını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yüzde 76.9'u olumlu, yüzde 17.4'ü etkisiz, yüzde 4.9'u da olumsuz değerlendiriyor

10- Sizce medyaya sansür getirilmeli midir?

Katılımcıların yüzde 67.9'u hayır, yüzde 30.9'u evet cevabını veriyor.

11- Gazete, tv ve radyoları birlikte düşündüğünüzde, hangi medyada çıkan haberlere daha çok güveniyorsunuz?

Yazılı medyaya yüzde 18.2, görsel medyaya yüzde 40 güven duyuluyor. Sesli yayın yapanlara güvenenler yüzde 12.3, tümüne güveniyoruz diyenler yüzde 18.2, hiçbirine güvenmiyoruz diyenler yüzde 10 olarak belirleniyor.

12- Siz gazete patronu olsaydınız, yapacağınız ilk değişiklik ne olurdu?

Yüzde 25 ile haber alanını genişletirim deniyor, yüzde 21.6 dürüst ilkeli habercilik isterim, yaparım cevabını vermiştir. Yüzde 8.9'u sansürü kaldırırım, yüzde 8.5'i tarafsız habercilik yaparım, yüzde 13.4'ü halka yakın yayın politikası izlerim, yüzde 5.4 gazeteyi ucuza satarım, yüzde 3.2'si yayın kalitesini yükseltirim, yüzde 2.3'ü promosyonu kaldırırım demiştir.

13- Medyanın siyasetçilere tavrı nasıl olmalı?

Yüzde 57.3'ü eleştirmekle yetinmeli, yüzde 16.9'u denetlemeli, yüzde 9.3'ü yönlendirmeli, yüzde 10.8'i hiç karışmamalı cevabını vermiştir.

14- Meslektaşlarınızın yaptıklarından kendinizi sorumlu tutuyor musunuz?

Katılımcı gazetecilerden yüzde 48.2'si evet, yüzde 24.7'si hayır, 27.1'i de ben bilmiyorum, fikrim yok veya cevap veriyor.

15- Sendikasız çalışmak ne gibi sorunlar yaratıyor?

Bu soruya verilen yanıtlar şöyle; özlük haklarından yararlanamıyoruz yüzde 4.7, gelecek güvencemiz yok yüzde 5.9, haklarımız kısıtlanıyor yüzde 2.4, sorun yaratmıyor yüzde 4.7, sendikalı olmak önemli değil yüzde 2.4, gazeteci kimliğini savunamıyor yüzde 3, iş güvencesi yok yüzde 2.4, sosyal haklar alınamıyor yüzde 4.7. Bunların dışında 59.9'u da, "biz cevap veremeyiz, fikrim yok" diyor.

16- Haber ya da köşenizi yazarken hangi engellemelerle karşılaşıyorsunuz?

Yüzde 62,3 fikrimiz yok veya cevap yok demiştir. Bunun dışında yüzde 11.8'i, "patron ve yakınının psikolojik etkileri benim haber ve köşemi yazarken etkili oluyor." şeklinde görüş belirtmiş. Yüzde 3.5'i etik kurallarıyla çatışabileceği endişesi taşıyor, 9.4'ü yasalara karşı gelme nedeniyle başı belaya girmesin diye engelleniyor, 8.2'si yakın çevrenin etkisi altında kalıyor, 2.4'ü gelecek kaygısı taşıyor, yüzde 1.02'si kendi siyasi görüşü nedeniyle engelleniyor."⁵¹

⁵¹ Nuri Kolaylı, "Açılış Konuşması" BYEGM III. Yerel Medya Eğitim Semineri (Bursa, 26-27 Kasım 1998), <http://www.byegm.gov.tr/seminerler/bursa-iii/BurAcilis2.htm>, 04.03.2010.

2. BULGARİSTAN'DA TÜRKLER VE TÜRKİYE'YE GÖÇLER

2.1. Bulgarlar'ın Kökeni

Doğu Avrupa'da Balkanlar bölgesinde bulunan Bulgaristan'ın resmi yüzölçümü 110.912 kilometrekare'dir. Komşuları, Türkiye, Yunanistan, Romanya, Makedonya ve Sırbistan'dır.

Bulgarlar'ın kökeni sorunun bilim çevrelerinde tartışılması ulusçuluk hareketleriyle başlayan son birkaç yüzyıllık dönemde gelişmiştir. Başlangıçta Bulgarlar Slavlarla birleştirmişlerse de daha sonra bu görüş tamamen terk edilerek 1. Bulgar Devleti'ni kuranların Türk oldukları konuyla ilgili uzmanlarca kabul edilmiştir. Bu görüşün yaygınlık kazanmasında Bulgar bilimadamı Prof. Dr. İvan Şişmanov'un katkısı büyüktür. 1900 yılında yaptığı çalışmada eski Bulgarlarla ilgili bütün bilgi ve verileri değerlendiren Prof. Dr. Şişmanov, 1. Bulgar Devleti'ni kuranların eski yurtlarının Volga Irmağı boyunca uzandığını tespit etmiş ve bu bulgudan yola çıkarak "Bulgar" adının "Volga Eri" anlamına geldiğini iddia etmiştir. Şişmanov'un etimolojik iddiaları şüphe götürse de eski Bulgarlar'ın Türk olduğu tezi gerek Avrupa ülkelerinde gerek Bulgaristan'da bilimsel gerçek değeri kazanmıştır.⁵²

Bulgarlar 7. Yüzyıl'da Bulgar Devleti'ni kuran ve devlete adını veren bir Türk boyu idi. Bulgar devletinin kurulmasından önce de Bulgar adına Bizans kaynaklarında 5. Yüzyıl'dan itibaren rastlanmaktadır.⁵³

⁵² Hasan Eren, "Bulgarlar ve Türk Dili", **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, Ankara: TTK Basımevi, 1992, s.1-2

⁵³ Bkz. Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi**, İkinci Cilt, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1978. Talat Tekin, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1987. Géza Fehér, **Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999. Ayşe Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti (679-1018)", **Türkler**, C. II, H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca (drl.), c. 2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 636, 637. (630-640)

Bundan başka Bulgar Türkler'i hakkında çeşitli dillerde belgeler de bulunmaktadır. Bulgarlar'ın Avrupa'nın muhtelif alanlarında devlet kurması bunun nedenini açıklar. Orta Volga bölgesi yanında, Dnyeper'den Kafkas Dağları'na kadar uzanan sahada daha sonra Dnyester ile Karpatlar arasında ve Balkanlar'ın önemli bir parçasında Bulgar Türkleri'nin devlet oluşumlarına rastlanmaktadır.

Bulgar Türkleri'nin dil kalıntılarının Arap, Yunan Latin ve birçok Slav dillerinin yazılı kaynaklarında bulunması bu Türk boyunun çeşitli çağlarda ve alanlarda büyük tarihi rol oynadığına ve etkilerini yalnız komşuları üzerinde değil belki kültür düzeyi yüksek diğer kavimler üzerinde de hissettirdiklerine bir delildir.⁵⁴

Géza Fehér'e göre "Bu kavmin önemi, Avrupa'nın o zamana kadar hiç duyulmamış bölgelerinde sürekli devletler kurmuş olmasındandır. Orta Volga'da birkaç asır süren Bulgar Türkleri'nin kurduğu devlet bölgede huzuru temin ettiği gibi barış içinde gelişmeyi sağlayarak dünyanın iktisadi merkezlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla kendi halkının ve komşu kavimlerin medenileşmesini kolaylaştırmıştır.

Balkanlar'daki Bulgar Türkleri ise Bizans Devleti'nin asayişini sağlayamadığı yerlerde sükunu, kültürel ve iktisadi gelişmeyi sağlamıştır.

Tuna Bulgar Türkleri Devleti, Slavlar'ın da millet haline gelmelerini maddi ve manevi kültürlerinin teşekküllerini kolaylaştırmıştır."

Jean-Paul Roux'ya göre Bulgarlar'ın kökeni belirgin değildir. Hun İmparatoru Attila'nın ölümünden sonra Türk devletlerinde gelenek olduğu üzere topraklar oğulları arasında paylaştırılmıştır. Bu dönemde bölgede Bulgarlar, Hazarlar ve Macarlar'dan oluşan üç belirsiz topluluk etkinlik kazanmıştır. Bu belirsiz topluluklardan ilk ikisi Türk dil grubuna mensuptur, Macarlar ise Fin-Uygur dili konuşan Türk egemenliği altında bir gruptur.

⁵⁴ Géza Fehér, s 1-2

Bulgarlar'ın doğuya doğru çekilen bir Hun grubu ve Asya'dan onların peşinden gelen çeşitli ögelerden oluştuğunu iddia eden Roux Bulgarlar'ın Attila'nın oğlu İrnek'in soyundan geldiğini söylemektedir. Sözcüğün etimolojik kökenini ise Roux şöyle açıklar: “Karıştırmak, karmak anlamına gelen sözcüğe –ar soneki alan Bulgar adı, karışıklar anlamına işaret ederek karma yapılarını doğrulamaktadır.”⁵⁵

Benzer bir iddiayı Fehér de dile getirmektedir: “Batıdan sürülen, eski devleti tekrar kuramayacaklarını bilen ve doğudan gelen kavimler tarafından sürekli rahatsız edilen ve Saragurlar'a yenilen İrnak ile bazı Hun zümreleri kaderlerine teslim olarak Bizans sınırları içine kabulleri için yardım istemiştir. İmparator da onlara devletin Tuna sınırları muhafızlığı ödevini vermiştir. Böylece 466'da aşağı Tuna'ya Hunlar ve müttefiki kavimler devletin sınır bekçileri sıfatıyla yerleşmişlerdir.”

6. Yüzyıl'da Bizans kaynaklarında bölgede hakim Ogur Türkleri'ne mensup iki gruptan söz edilmektedir. İtigur ve Kutrigur (Bulgarlar'ın ataları olarak kabul edilir) diye adlandırılan bu iki grup birbirlerine karşı düşmanlık güderken Bizans ile dostluk kurmaya çalışmıştır. Kutrigurlar 530'da Bizans komutasında İtalya'da savaşmalarına rağmen fırsat bulduklarında Tuna'yı geçip Bizans topraklarını da yağmalamışlardır. Bizans İmparatorluğu yağmadan korunmak için İtrigur ve Kutrigurlar'ı birbirlerine karşı kışkırtmıştır. Fakat Ogurları birbirine düşürme politikası Bizans kent ve köylerinin yağmalanmasını engelleyememiştir.

Bu dönemde Türk dünyasında siyasi birliği sağlayan Göktürk'ler tarafından yenilgiye uğratılan Avarlar Volga'yı geçerek Kuzey Kafkasya gelmiştir. Bu bölgede yurt edinmek amacıyla Bizans'a elçi gönderen Avar Kağanı Kutigur ve İtigurlar gibi Bizans'ı diğer göçebe kavimlerin saldırılarından korumak karşılığı yerleşmeye elverişli topraklar ve yıllık ücret istemiştir. Bizans'ın bu talebi olumlu karşılamaması üzerine yerleşecek toprak elde edemeyen Avarlar, Göktürkler'in de batıya doğru ilerlemesi sonucu daha ileri giderek Kutrigurlarla anlaşarak diğer Ogur boylarını bağımlı kılmıştır. 561'de Besarabya'ya saldırarak Antlar'ı ağır yenilgiye uğratmış; 562'de Dobruca'yı

⁵⁵ Jean-Paul Roux, **Türkler'in Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010, ss.107-108.

almıştır. İstanbul'a yeniden elçi gönderen Avarlar Bizans tarafından bir kez daha reddedilmiştir. Bu durum Bizans Avar ilişkilerini düşmanlığa dönüştürmüştür.

Bunun yanı sıra Dobruca'daki Avarlar, Avrupa içlerine doğru akınlar yaparak Ren Kıyılarına ulaşmıştır. Burada Frank Kralı Sigebert'i yenilgiye uğratan Avarlar 567'de Germen Lombardlar ile anlaşarak Macaristan'daki Germen Gepidler'i egemenlikleri altına almışlardır. Müttefik Lombardlar Avarlar'dan çekinerek Kuzey İtalya'ya gidince Macaristan Hunlar'dan sonra Avarlar'ın egemenliğine geçmiştir. Germenler'den boşalan yerleri de Slavlar doldurarak Avarlar'ın yardımcı askerleri olmuştur. 6. Yüzyıl boyunca bölgedeki çeşitli etnik gruplar arasında birlik sağlanamamış ve her topluluk kendi politikasını yürütmüştür. İstemi Kağan'ın genişleme döneminde ise bu boylar Göktürk egemenliğine girmiştir.

Göktürkler egemenliği sona erince Karadeniz kıyısındaki bu boylar, Attila'nın oğlu İrnek'in soyundan geldiği iddia edilen Han-Kurt (605-665) çevresinde askeri demokratik bir siyasi birlik kurmuştur. Konfederasyona "Büyük Bulgarya" adı verilmiştir.⁵⁶

Bu konfederasyonun dağılmasından sonra İtugurlar'ın öncülüğünde Orta Volga ve Kama Bölgesinde "Volga Bulgarları" ile Aşağı Tuna bölgesine yerleşen Han-Kurt'un oğlu Asparuh yönetiminde Tuna Bulgar Türk Devleti'ni kurmuştur.

Bugünkü Bulgaristan toprakları üzerinde kurulan Tuna Bulgarları Dobruca'dan Tuna ve Şumnu'ya kadar olan bölgede etkinlik sürmüşlerdir. Bu bölge'de Dobruca'da Alan boyları, Tuna ve Şumnu'da ise Slav Antlar çoğunluktadır.

1878 Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan Bulgar prensliğinin temelini de Tuna Bulgarları'na dayandığı ileri sürülebilir.

Önemli bir iddia olarak sunulan Balkanlar'da Türk varlığının Osmanlı öncesi bölgede yerleşen Türk köklü boylara dayandığı savı da gerçeği yansıtmamaktadır.

⁵⁶ S. Runciman, "Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler", **Belleten**, TTK Yayını, Cilt VII, Sayı: 25, 1943, s. 51

2.2. Osmanlı'nın Kuruluş Dönemi ve Bulgarlar İle İlişkileri

Osmanlılar'ın Ulgar diye andıkları Bulgarlarla ilişkileri Murad Hüdavendigâr döneminde 1360'da Zagra ve Flibe'nin alınmasıyla başlamıştır. Bu dönemde Bulgaristan'da Kuman Boyu hakimdir.

Murat Hüdavendigâr ve daha sonra Yıldırım Bayezid'in fetihleriyle Tuna güneyindeki kaleler, Madara, Şumnu, Nikaboli (Niğbolu), Silistre ve Bulgar devletini yöneten Kumanlar'ın Susmanus sülalesinin tahtgahı Tırnovı (Tırnova) Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Bu fetihlerden sonra yaklaşık 5 yüzyıl Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin eyaleti olmuştur. Aslında Süleyman Paşa'nın Rumeli'de fetihlerinden itibaren Bulgaristan Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olur. 1363'te Filibe fethedildikten sonra Yıldırım Bayezit'in 1369'daki Niğbolu Savaşı'nda Haçlı Ordusu'nu yenmesi kendilerini yönetecek bir otorite arayan Bulgarlar'ın bu arayışlarına son vermiştir.⁵⁷

Osmanlı hakimiyetinden önce bölgede bulunan Türk kaynaklı boylar Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bu boyların İslamla tanışması ise Anadolu'dan bölgeye Bizans tarafından yerleştirilen Pomaklar aracılığıyla olmuştur.

Pomak Türkleri, 11, 12 ve 13. Yüzyıllar'da çeşitli sebeplerle bölgeye Anadolu'dan göç eden Türkmen gruplarının torunlarıdır. Bizans 11. Yüzyıl'da kuzeyden gelen Slav, Kelt, Germen, Ulah gibi yağmacı kabilelerin tehlikesine karşı

⁵⁷ Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen (hzl), Neşri, **Kitab-ı Cihannüma**, Ankara: TTK Yayınları, 1987 (2. Baskı), ss. 244-256.

* Yüz ölçümü 25.386 km² olan Rodop Bölgesi, Hasköy, Kırcaali, kısmen Filibe ile Paşmaklı, Tatarpazarcığı ve Cumaibala yerleşim merkezlerini kapsamaktadır. Pomak adıyla bilinen Türkmenler bugün bu bölgede yaşamaktadır. (**Türkiyet Mecmuası**, M. Münir Aktepe, "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskanına Dair", İstanbul Ü. Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 1953, Cilt: 10, ss. 300)

sınırlarını koruyabilmek için cazip tekliflerle, Anadolu'ya Selçuklular'ın ardından gelen bazı Türkmen gruplarını Rodop Bölgesi'ne* yerleştirmiştir.⁵⁸

Bahsedilen ilk Türk gruplarına Konyarlar denilmektedir. İslamiyeti henüz tam olarak kabul etmeyen bu gruplar gittikleri bölgede karşılaştıkları Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Osmanlı hakimiyetinden sonra Ege bölgesinden Bulgaristan'a gönderilen Kocacık, Naldöken, Karagöz/Tanrıdağ Yörükleri, Dimetoka, Sofulu, Fere, Sapçı, Gümilcine, İskeçe, Kavala, Aylayık, Drama, Demirhisar, Menlik, Nevrekop, Cumaibala, Köstendil, Samakof, Peştere, İhtiman, Tatarpazarcık, Filibe, Hasköy, Harmanlı ve Çimen gibi yerleşim merkezlerinde iskan edilmiştir.

Konyar Yörükleri, başlangıçta Hristiyanlığı kabul etmiş iken daha sonra bölgeye gelen Müslüman Türklerle kaynaşarak 1350'li yıllardan itibaren tekrar müslüman olmuşlardır. Bugünkü Pomak Türkleri de böyle ortaya çıkmıştır.

Bu Türkler'e Pomak sıfatı Balkan Slavları tarafından verilmiştir. Pomaklar Balkanlar'ın fethi sırasında bölgede bulunan beylere maddi manevi yardım etmiştir. Bundan dolayı bu Türkmenler'e Slavca yardımcı anlamına gelen "Pamaga", "Pomadiç" kelimelerinden türetilen "Pomak" adı takılmıştır.⁵⁹

Osmanlı'nın kuruluş döneminde göç ve yerleşme hareketi akıncıların fethettiği uç bölgelerini takip etmiştir. Süleyman Paşa'nın yaptığı gibi Osmanlılar, Rumeli'de her yeni ucun teşekkülü ile Anadolu'dan o bölgeye muhacirler ve özellikle savaşçı yörük grupları sevk etmişlerdir. Uc bölgeleri ilerledikçe geride kalan eski uc merkezleri kalabalık medeni Türk şehirlerini oluşturmuştur.

⁵⁸ Türkiyat Mecmuası, s.301.

⁵⁹ Tayyip Gökbilgin, "Rumeli'nin İskanında ve Türkleşmesinde Yörükler" **III. Türk Tarih Kongresi**, Ankara: TTK Yayınları, IX. Seri, no: 3, 1948, s. 309 (305-312).

Uclarda gaza akınları sürerken devlet kendi himayesine giren hıristiyanları ve özellikle köylü ahaliyi korumaya ve kendi tarafına kazanmaya çalışmıştır. Bu siyaset Osmanlı'nın Rumeli'de yayılışını kolaylaştırmıştır.⁶⁰

Fetihler döneminde Osmanlılar'ın nüfusu, zorunlu göçe tabi tutmalarının ve fethedilen yerlerde iskan etmelerinin amacı yalnız oralarda egemenlik sağlamak değil aynı zamanda sağladığı egemenliğini kalıcı kılmak, bu yerlerin nüfusunu eski nüfusla kaynaştırmak, bölgelerin artık değerlerinin merkeze akışını sağlamak, nüfusu dengeli tutmak, yerleşmemiş göçer nüfusun yerleşikler üzerindeki baskısını önlemek gibi hedefleri vardı. Bütün bu iskan uygulamalarına rağmen Rumeli'deki Müslüman nüfusun oranının yüzde 20'ye ulaşmaması Osmanlı İskan uygulamasının “teknolojik bir sınırı” olduğunu anlatır. Yani, nüfus zorunlu göçlerle çok fazla rahatsız edilmemiş ve Rumeli'yi müslümanlaştırmak için sistemli bir siyaset izlenmemiştir.⁶¹

Teknolojik sınırla anlatılmak istenen, bu dönemde Anadolu'ya göçün durmuş olması ve Anadolu'da da nüfus yoğunluğunun çok fazla olmaması ile açıklanabilir.

Balkanlar'a sürgün gönderilen boyların yanısıra dervişler (Kalenderiler) ile ahiler ve ahi zaviyeleri özellikle Osmanlı'nın kuruluşunda ve fetihler döneminde bölgede yaşayan toplulukların sosyal ve ekonomik yapısının belirlenmesinde önemli işlevler üstlenmiştir.⁶²

Bütün bu veriler ışığında Türk devletlerinin geleneğini de hatırlayarak Osmanlı iskan politikası hakkında Balkanlar'ı Türkleştirmek ya da İslamı hakim kılmak ve yerel unsurları eritmek gibi bir siyaset gütmeye iddia edilebilir. Bu iddianın dayanakları da şöyle açıklanabilir: Osmanlı iskan politikasında “sürgün” önemli bir yer tutar, Rumeli'ye gönderilenler arasında da sürgün edilen boyların varlığı açıktır. Yaşam düzenlerini değiştirmek istemeyen ya da Osmanlı idaresinden memnun olmayıp isyan

⁶⁰ Halil İnalcık, **Osmanlılar, Fütühat İmparatorluk Avrupa ile İlişkiler**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, ss. 204-206.

⁶¹ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, ss.142-145.

⁶² Bkz: Emre Dilli, **Ahilik Kültürü Esnaf Teşkilatı**, İstanbul: Fer Yayınları. 2010. Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler**, Ankara: TTK Yayını, 1999.

eden boylar iç güvenliği tehdit eden, güvenilmeyen unsurlar olarak uclara gönderilmiştir. Denilebilir ki Osmanlı güvenmediği unsurları sınırlara yerleştirerek saldırılara karşı güvenlik şeridi oluşturmuştur.

Ömer Lütfü Barkan'a göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun teşekkülü tarihi, biraz da nüfus kalabalıklarının yer ve yurt değiştirmesi ve yeni ülkelerde kendilerine vatan kurması faaliyetlerinin bir tarihidir. Siyaset ve ekonomide başarılı olan devletler iskan faaliyetlerinde de başarılı olmuştur. Osmanlı Devleti, siyaset ve ekonomide güçlü olduğu kuruluş döneminde göç ve yerleştirme faaliyetlerini genel olarak sorunsuz sürdürmüştür. Bu dönemde Osmanlı iskan yöntemleri şu şekilde açıklanabilir:

a) Fethedilen bölgelerdeki boş ve ıssız alanlara yerleştirilen dervişler gaza idealiyle hareket ederek o yerleri imar ediyor ve bölge halkını bilinçlendirip devlete bağlıyorlardı.

b) Fethedilen yerlerde kurulan arazi vakıfları aracılığıyla arazi sayım ve dökümü yapılıyor imar ve iskan işleri yürütülüyor ve böylece topraklar denetim altında tutuluyordu.

c) Belli kurallar çerçevesinde “sürgün” uygulamaları yapıp nüfus yoğunluğu fazla ve verimsiz yerlerden boş ve verimli yerlere nakledilerek bölgeler arasındaki siyasi ve ekonomik denge sağlanıyordu.

d) Derbendlerin, geçitlerin, yolların ve su yollarının korunması için bu gibi yerlere köprücü, derbendci, su yolcu gibi görevliler yerleştiriliyordu. Kendiliğinden yerleşen ve devletin iskan ettiği nüfusla buralar zamanla köye dönüşüyordu. Bazı yerlerin tüm halkı bu tür yerleri korumakla görevli kılınıyordu.⁶³

14. Yüzyıl'da Balkanlar'da Osmanlı iskan politikası geniş ölçüde kendini göstermiştir. Timur'un Anadolu'yu istilas, Anadolu'dan Rumeli'ye büyük göç dalgalarına yol açmıştır. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de kurulup

⁶³ Fikret Babuş, **Osmanlı'dan Günümüze Göç ve İskan Uygulamaları**, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2006, s. 28-29.

Anadolu'yu içine aldığı iddiası gerçeklik kazanmaktadır. İncalcık'a göre Timur sonrası göçler sayesinde Trakya, Doğu Bulgaristan, Meriç Vadisi ve Dobruca hızla Türkleşmiştir.

Buna karşın genelde köylerde ve şehirlerde Anadolu'dan gelen müslüman Türkler yerli Hristiyan halkla karışmamıştır. 14. ve 15. Yüzyıllar'da islamlaşma olduğu gözlenmiştir. 1488-1491 tarihli Cizye Defterleri'ne göre Doğu Balkan geçitleri ve Meriç Vadisi gibi askeri bölgelerde islamı kabul edenlerin sayısı 255 kişidir. Anadilini kullanmayı sürdürenler islamlaşma sürecinin en önemli delilini oluşturur. Boşnaklar, Arnavut müslümanları ve Pomaklar bu gibi büyük gruplar olarak dikkat çeker. Sadece Türkçe veya iki dil konuşan müslüman gruplar içinde anadili Türkçe olanlar Anadolu menşelidir.⁶⁴

2.3. Ulusçuluk Hareketleri ve Balkanlar'da Çözölme

Tanzimatla yoğunlaşan reform hareketleri neticesinde Bulgaristan bu dönemde Niş (Sofya da buraya dahildi), Vidin ve Silistre vilayet yerine bölündü.

Yunan ihtilalinden sonra Osmanlılar, imparatorlukta kalan Rumlar'ın sadakatine güvenmedikleri için Ermeniler ve Bulgarlar, ticari yaşamda Fener Rumları'nın yerini aldılar. Bulgaristan, İmparatorluğun her yanına, tahıl, bal ve büyükbaş hayvan göndererek ve reformlarla oluşturulan yeni ordulara kumaş sağlayarak zenginleşti. Ayrıca Bosna ve Romanya'nın aksine Bulgaristan'da toprak sahipleri köylülere toprak satıyorlardı. Böylece Bulgaristan'da refah ortamından yararlanan önemli bir yerli toprak sahibi sınıf oluşmuştur. Bulgaristan'da yaşanan refah ortamı, kısa zamanda yalnızca Rum Kilisesi'nden özgürlük değil aynı zamanda ulusal bağımsızlık da isteyen hareketleri ortaya çıkardı.⁶⁵

⁶⁴ İncalcık, s. 206-208.

⁶⁵ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, İstanbul: e yayınları, 1983, s. 203.

Avrupa’da yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümün (Rönesans-Reform, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi) etkisiyle İmparatorluklar çağı Osmanlı İmparatorluğu ile son bulmuştur. Din temeline dayalı güç yapısının değişmesi ve halkın yönetime katılma istekleri Osmanlı İmparatorluğu’nda reform hareketleri, 1839 Tanzimat ve daha sonra da 1856 Islahat Fermanları ile sonuçlanmıştır.

Islahat Fermanı, çoğunlukla müslüman olmayan milletlere yönelikti ve bunların özerlik ya da bağımsızlık isteklerini sona erdirmek amacını güdüyordu. Müslüman olmayan milletler de “Ermeni milleti”, “Rum milleti” ve “Yahudi milleti” olarak ayrılmıştır.

Bulgarları da kapsayan Rum Ortodoks milleti, reform için Osmanlı’ya daha az baskı yapmıştır. Bunun nedenleri Yunan milliyetçiliğine, din adamlarının geniş yetkilerine dayandırılabilir. Rum Ortodoks papazların Rum olmayanlara, slav cemaatlerine yaptığı baskı sonucu Osmanlı’dan reform talep etmek yerine bu unsurlar milliyetçi hareketlerini geliştirmiştir.⁶⁶

Balkanlar’da milliyetçi hareketleri tetikleyen iç etkenlerden biri olarak yukarıdaki sav kabul edilebilir; fakat tek başına etkili değildir. Ulusçuluk hareketlerini tetikleyen nedenler arasında dış etkenleri de saymak gerekir. Bu dış etkenlerden en önemlisi de Çarlık Rusyası’nın egemenliğini Kırım ve Karadeniz’e dökülen nehirlerin alanlarına yayıp Karadeniz’i bir Rus gölü haline getirmek politikasıdır.

Batıda Osmanlı İmparatorluğu’nun yarattığı sorun 19. Yüzyıl kamuoyunda “Doğu Sorunu” olarak adlandırılmıştır. Muhafazakârlar, liberaller ve sosyalistler de aynı terimi kullanmışlardır. Fakat doğu sorunu muhafazakarlar için; Osmanlı İmparatorluğu’nun paylaşımı, liberaller ve marksistler için ise ezilen ulusların kurtuluşu sorunu idi. Liberaller, ana hatlarıyla kendi ülkelerinin çıkarlarına bağlı küçük ülkeler kurulmasından yana iken Birinci Enternasyonel “ulusal hareketleri” Avrupa’da beklenen devrimin bir yardımcı gücü olarak değerlendiriyordu.

⁶⁶ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, s. 164.

Daha önce de değinildiği üzere Avrupa’da yaşanan sosyal ve ekonomik yapı değişikliği, kapitalizmin gelişmesi batının ham madde ve pazar ihtiyaçlarını artırıyor ve yeni tip bir imparatorluğun “Sömürge imparatorluğu”nun temelini hazırlıyordu. Bu açıdan bakıldığında Avrupa’ya en yakın ve en cazip alan zaten çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu idi. Oysa Osmanlı gerek Avrupalı devletlerin bu konudaki rekabetleri gerekse kendi iç çelişkileri dolayısıyla kolay bir av sahası değildir. Avrupalı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu’na müdahaleleri üç başlıkta toplanabilir:

a) Avrupalı devletler Osmanlı kanunlarını ve devlet aygıtını gelişen batı kapitalizmine uyacak biçimde değiştirmeye çalışıyorlardı. Osmanlı’da reformların önemli bir kısmını oluşturan bu girişimler büyük ölçüde kapitalizmin en çok geliştiği İngiltere’den geliyordu.

b) Avrupalı devletler özellikle Osmanlı toplumuna nüfuz etme çabalarını kolaylaştırmak için özellikle Hristiyan hakları üzerinde duruyorlar onlara kurtarıcı gibi görünmek istiyorlardı. Bu amaçla her devlet kendi kilisesine yakın gördüğü ya da kolayca kazanabileceğini sandığı uluslar üzerinde çalışıyordu.

c) Avrupalı devletlerin Osmanlı’ya müdahaleleri bizzat askeri müdahalelerdi. Kendi aralarındaki rekabet ve çelişkiler de bu alanda somutlaşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. Yüzyıl’daki değişimini “batılılaşma” olarak ele alan yazarlar Avrupalılar’ı Osmanlı’da askeri reformlar yapan devletler olarak sunmuşlardır. Aslında Avrupalı devletlerin temel hedefi 19. Yüzyıl’da oluşan ittifak sistemleri içinde Osmanlı İmparatorluğu’nu kendi lehlerine kullanmaktı. Elbette bu boğazlara inmek ve İstanbul’u almak isteyen Ruslar’ın değil ona karşı güçlerin hedefiydi.⁶⁷

19. Yüzyıl Osmanlı toplum yapısı değerlendirildiğinde son derece karmaşık bir manzara ortaya çıkmaktadır. Bu dönem ulusçuluk hareketlerini Avrupa’da devrim çerçevesinde inceleyen Marks ve Engels, Kırım Harbi dolayısıyla Osmanlı Toplumu

⁶⁷ Taner Timur, "Osmanlı Mirası", **Geçiş Surecinde Türkiye**, İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak (drl), İstanbul: Belge Yayınları, 2003s. 27 (24-30)

üzerine çalışmaya başladıklarında durumun karmaşıklığı üzerine Osmanlı yeniden doğuşunun başını çekecek bir “tarihi ulus” aramışlardır.

2.3.1. Osmanlı’ya Karşı İsyanlar ve Bulgar Prensliği’nin Kuruluşu

Balkanlar’da ilk ayrılıkçı isyan 1875 yılında Bosna ve ardından Hersek’te başlamıştır. İsyancılara destek için Karadağ ve Çarlık Rusyası’ndan da gönüllüler gelmiş; fakat bu ayaklanma Osmanlı Devleti tarafından bastırılmıştır. Ancak Avrupa’daki etkinliğini yeniden kurmak isteyen Fransa’nın önerisiyle isyancıların lehine karar çıkaracak genel bir Avrupa Konferansı, 1876’da Berlin’de toplanmıştır. Berlin Konferansıyla sahada bastırılan isyan masada Sırp lar lehine sonuçlanmıştır.

Balkanlar’daki etkisini genişletmek isteyen Rusya, Osmanlı’nın Balkan uluslarına karşı politikasını değiştirmesi için baskı yapmaya başlamıştır. Bölgede hakim bir Rusya istemeyen İngiltere’nin, Osmanlı’yı desteklemesi üzerine Osmanlı Ruslar’ın taleplerine olumsuz yanıt vermiştir. Bu olumsuz yanıt Osmanlı’nın Balkanlar’daki egemenliğinin sonu olan 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus savaşını tetikleyerek Rusya’nın, 1877 yılında Osmanlı’ya savaş ilan etmesiyle sonuçlanmıştır.

Savaşın sonunda 3 Mart 1878’de imzalanan Yeşilköy (Ayastefenos) Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu Rumeli’de toprak kaybetmenin yanı sıra Romanya, Sırbistan ve Karadağ’ın bağımsızlığını ve Tuna Eyaleti’nde kurulacak bir Bulgaristan Prensliği’ni de kabul etmiştir.⁶⁸

⁶⁸ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979, s. 474.

Yenilen Osmanlı, İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın çıkarlarının Rusya ile çatışması üzerine bu devletlerin girişimiyle 1878'de Berlin'de uluslararası bir konferansla masaya oturdu.

Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusyası, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya ve Fransa'nın katılımıyla 13 Temmuz 1878'de Berlin'de toplanan kongre, Yeşilköy Antlaşması'nı yeniden düzenleyerek, kurulan Bulgar Prenslığı'nın sınırlarını küçültmüştür. 1885'te ise Bulgar Prenslığı Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Rumeli vilayetini ilhak ederek büyümüş; 23 Temmuz 1908'de Jön Türk hareketinin etkisiyle İstanbul'da Meşrutiyetin II. kez ilanı sonrasında, 5 Ekim 1908'de krallık ilan ederek, Bulgaristan Osmanlı'dan siyasi olarak tamamen ayrılmıştır.

69

Berlin Konferansı'nda Osmanlı'nın, Slav uluslarının yaşadığı Balkan topraklarının büyük bir bölümünü koruması sağlandı. Fakat Bulgaristan'ın Balkan Dağları kuzeyinde kalan topraklarında bir prenslik kuruldu. Prenslığın Osmanlı'ya bağlılığı kabul edildi. Güney Bulgaristan, Makedonya ve Trakya Osmanlı egemenliğinde kaldı. Bosna ve Hersek şeklen Osmanlı egemenliğinde bırakıldı; Avusturya-Macaristan'a bu iki bölgeyi yönetmek ve asker bulundurma hakkı tanındı.⁷⁰ Bu savaş, Balkanlar'dan müslüman göçünü tetikleyen ilk ve en önemli unsurlardandır.

Ruslar'ın bu savaştaki belli başlı hedefleri arasında Ege Denizi'ne kadar uzanan büyük bir Bulgaristan kurmak ve Boğazlar'ı denetim altına alarak İstanbul'u da serbest bir şehir haline getirmek bulunuyordu. Savaşın asıl ağırlığı Tuna ve Edirne vilayetlerinde toplanmıştır. Doksanüç muhacirlerinin büyük çoğunluğunu bu topraklardan ayrılmak zorunda kalan kitleler oluşturuyordu.

Balkanlar'da ulus devletlerin oluşumu süreciyle ilgili çalışmalar Balkanlar'daki Rus etkisini ortaya koymuştur. Rusya'nın girişimleri sonucu Bab-ı Ali Bulgar

⁶⁹ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, İstanbul: Bilgi Yayınları, 1986, s. 58.

⁷⁰ N.V. Yeliseyeva ve A. Z. Manfred, **Yakın Çağlar Tarihi**, İstanbul: Konuk Yayınları, 1978, ss 223-224.

Piskoposluğu'nu tanıyan bir ferman yayımladı. Piskoposluğun yetki alanına Makedonya'nın bazı kesimleri de girmiştir. Bu durum, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında yarım yüzyıl sürecek toprak kazanma yarışını da başlatmıştır.⁷¹

18. Yüzyıl'ın sonlarında Bulgar milli bilinci uyanmaya başlamış ve panslavizm akımından etkilenerek gelişmiştir. Rusya Balkanlar'daki durumunu Bulgaristan'ı desteklemeye dayandırıyordu. Bu sebeple de Bulgaristan'dan minnet bekliyordu; ancak milliyetçi Bulgarlar Osmanlı yerine Rus egemenliğine girmek istemiyordu.

Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı Bulgarlar, Yunan dilinde ve Yunan klasikleriyle eğitilmekte idi ve bu eğitimi alan Bulgarlar, kendilerini “Bulgar” diye tanımlamaktan kaçınıyordu. Bulgar, talihsiz, kaba, köylü anlamına geliyordu.

Bulgarlar, Rum boyunduruğundan kurtulup kendi sermaye sınıfını oluşturmaya paralel eğitim ve edebiyat alanında da gelişmiştir. Zenginleşen tüccar sınıfı Bulgaristan'da okulların açılmasına ve Bulgarca eserler basılmasına yatırım yapmışlardır.⁷²

Bulgaristan'ın sınırları 1913'te II. Balkan Savaşı'nı sona erdiren Bükreş Anlaşması ile Bulgaristan-Yunanistan sınırı Serez'in 30 km, Drama'nın 40 km kuzeyinden geçirildi. Kavala'nın 30 km doğusundan geçen Bulgar sınırıyla Bulgaristan'ın tarihinde ilk kez Ege denizinde kıyısı olmuştur. Ancak Romanya lehine Dobruca'da 30 bin kilometrekarelik bir toprak kaybına uğramıştır.⁷³

I. Dünya Savaşı'na Almanya, Avusturya- Macaristan ile katılan Bulgaristan bu savaşta Osmanlı Devleti ile müttefik olmuştur. Bulgaristan 29 Eylül 1918 Selanik Ateşkesi ile savaştan çekilmiştir.

⁷¹ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi**, Ayşegül Yaraman Başbuğ (çev.), İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993, s. 368.

⁷² Bkz. Halil İnalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Ankara: TTK Basımevi, 1943.

⁷³ **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, VI. Cilt, İstanbul: Baha Matbaası, 1963, s. 3541

1919 yılında Paris Barış Konferansı başladığı zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun kalan kesimlerinin bölünmesi için ortaya çeşitli planlar atıldı; uzlaşmaya varılmasını geciktiren şey, yenilenlerin ulusal haklarının gözetilmesi değil galipler arasındaki çıkar çatışmaları olmuştur. Görüşmeler sonucunda Osmanlı topraklarına ilişkin son anlaşmalar 1919-1920 başlarında imzalandı. 27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Anlaşmasıyla da İtilaf Devletleri'nden yana taraf olan Bulgaristan toprakları da parçalanıyordu. Batı kesimleri Yugoslavya'ya, Rodop Dağları ile Ege Kıyıları Yunanistan'a veriliyordu. Bulgaristan'a ise Edirne'nin kuzeyindeki Osmanlı toprakları veriliyor, Karadeniz'de ticaret filosu bulundurması ve Boğazlar'dan Akdeniz'e çıkış hakkı tanınıyordu.⁷⁴

2.3.2. Bulgarlar'da Uluslaşma Süreci

Osmanlı'nın toplumsal yapısı klasik ulus tanımlaması dışında Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar ayırımıyla ifade edilmektedir. Tanımlanan bu sistem içersinde üç milletin varlığı kabul edilmekteydi. Bunlar Rum, Ermeni ve Yahudi milletleriydi. Rum milletin ve Fener'deki Ortodoks kilisesinin altında, Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar, Arnavutlar ve Eflâklılar bulunmaktaydı. Orhan Koloğlu Bulgar ulus bilicinin yükselmesini bu kaynaktan hareketle şöyle anlatmaktadır: “Bulgar uyanması Osmanlı'ya değil, Rum Ortodoks Kilisesi'nin Bulgarları Rumlaştırmasına karşı XVIII. Yüzyıl'ın ikinci yarısında ‘Slavo-Bulgar Tarihi’ kitabıyla başladı. Bu sebeple dile dayalı bir akım olarak gelişti. Okul açmaya güç verdiler. 1830'dan itibaren Patrikhaneye Bulgar rahip isteklerini ulaştırdılar ve 1849'da İstanbul'da Slavca ayinlere başladılar. Panhellenizm'in yaygınlaşması ve bütün Ortodokslar'ın Yunanlı sayılması karşısında Panslavizm bölgede uygun ortam buldu.

Sırplar ile tam yürütülemeyen, Karadağ'ın yeterli olmadığı, Romenler'in yanaşmadığı işbirliğine Bulgarlar aktif olarak katıldılar. 1860'da ayinde Rum Patriği'nin adının anılmaması ipleri koparan davranış oldu. Fener, ayrılıkçıları aforoz

⁷⁴ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, s. 395

etti. Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olarak gittikçe artan gerginlik Babîâli'yi de zor duruma düşürdü. Çarlık'ın da baskısı altında kalan Babîâli, 1870'de Bulgar Kilisesi için Sultan'ın fermanıyla ayrılma taleplerini onayladı.⁷⁵

Bulgarlar'ın kiliselerini ayırma isteğiyle başlayan Rus destekli Bulgar kilisesinin kurulma çabaları, özerk Bulgar kilisesinin kurulmasıyla son buldu ve böylece Bulgar ulus bilincinin yükselmesinin önündeki en büyük engel kalkarak Bulgar uluslaşma süreci hızlanmış oldu.

Yaşanan bu süreç ve gelişmelerden sonra gerek Osmanlı-Rus Savaşı gerek Balkan Savaşları ile bölgedeki Rus etkisi ve siyasi hâkimiyeti giderek artmıştır.

Tüm Avrupa'da etkili olan ve Balkanları da yakından etkileyen bir diğer olay I. Dünya Savaşıdır. Savaşın son bulmasıyla Bulgaristan önemli ölçüde toprak kaybetti. I. Dünya savaşı sonrası Balkanlar, etkisi zayıflamasına rağmen, Ruslar'ın ve Batılı devletlerin etkisi altında kalmıştır. Bu durumdan Bulgar ulusu ve kurulmak istenen Bulgar ulus-devleti de etkilenmiştir.

Kırım Savaşı'ndan sonra hız kazanan Bulgar ulusal hareketinde bir taraftan Yunan dinsel ve kültürel hâkimiyetine karşı mücadele verilmiştir. Hatta bu nedenle Bulgarlar, Osmanlı reformist bürokrasisinin bile desteğine yanaşmışlardır. Diğer taraftan ise artık Bulgarlar'ı himaye eden, Kırım Savaşı'nın mağlup devleti Rusya değildi; tersine, Bulgarlar yardım ve rehberlik için liberal Batı'ya yüzlerini dönmüşlerdi. Dolayısıyla, Bulgar toplumu içinde henüz oluşmaya başlayan 'burjuva' ya da 'küçük burjuva' unsurların varlıklarını hissettirmeleri daha kolay olmuştu. Fakat ulusal sorun Çar ordularının zaferiyle, yani bir dış unsurun etkisiyle çözülmüştür.⁷⁶

Uluslaşma ve ulus-devletlerin kurulma süreçlerinde toplumun iç dinamiklerinin etkisiyle oluşan sermaye ve sermayeyle birlikte gelişen burjuva kültürü çok önemlidir.

⁷⁵ Orhan Koloğlu, **Osmanlı Döneminde Balkanlar**, İstanbul: Eren Yayınları, 1993, s. 86

⁷⁶ Fikret Adanır, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Balkan Tarih Yazınında Osmanlı İmparatorluğu", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 83 İstanbul: 2000, s. 224-240

Bulgar uluslaşma sürecinde ise Rusya'nın etkisiyle yukarıdan aşağı bir gelişim gözlenmektedir.

1946 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen sürede, ülke askeri darbeler ve değişik politik oluşumlar yaşamıştır. Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve bu yenilginin ülkede yarattığı sosyal ve siyasi bunalımlar, Çiftçi Birliği Partisi'ni 1919 yılında yapılan seçimlerde iktidara taşımıştır. Yine aynı yıl içerisinde, Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi adını Komünist Parti olarak değiştirmiş ve ülkenin daha sonraki siyasi hayatına yön verecek Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) kurulmuştur.⁷⁷

Köylü Partisi iktidarı 9 Haziran 1923 tarihinde askerlerin de katıldığı darbeyle son bulmuş ve ülke 1944'e kadar sürecek faşist bir döneme girmiştir. Bu dönem içerisinde 19 Mayıs 1934'te yapılan bir diğer askeri darbe ile, ülkedeki faşist diktatörlük yönetimi daha da güçlendirmiştir.

Bulgaristan'da iktidara karşı gelişen sosyal tepkiler, 1942 yılında BKP önderliğinde Vatan Cephesi'nin kurulmasına yol açmış ve Vatan Cephesi karşı mücadelenin adresi olmuştur. Bu cephenin içerisinde pek çok parti ve oluşum yer alarak, birleşmişlerdir.⁷⁸

9 Eylül 1944'te Rus ordusunun Bulgaristan'a girmesiyle Vatan Cephesi yönetimi ele geçirmiş ve BKP'nin de etkin olarak içerisinde bulunduğu Birleşik Cephe iktidara gelmiştir. Ekim Devrimi'nin yıldönümünden bir gün önce Rusya'dan ayrılan Dimitrov, 22 yıl sonra Bulgaristan'a dönerek, 6 Kasım 1945'te Sofya'daki Ekim Devrimi kutlamalarına katılarak kendisini coşkuyla karşılayan Bulgar halkına milli tiyatroda bir konuşma yapmıştır.⁷⁹

⁷⁷ Georgi Dimitrov, Faşizme Karşı Birleşik Cephe, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995, s. 42.

⁷⁸ Bkz. Sina Akşin ve Melek Fırat, **İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar**, OBİV (Ortadoğu Balkan İncelemeleri Vakfı) Yayınları, İstanbul: 1993.

⁷⁹ Kamen Kalçef, **İşçi Sınıfının Evladı Dimitrov**, Ceylan Yayınları, İstanbul: 1997, ss. 203-207

15 Eylül 1946'da Georgi Dimitrov önderliğindeki BKP iktidarı Bulgaristan'da Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. 27 Ekim 1946'da yapılan genel seçimde Dimitrov'un ve partisinin de içinde yer aldığı Vatan Cephesi ilk sırada yer alarak 465 milletvekilliğinin 264'ünü kazanmıştır. 22 Kasım 1946'da kendisi tarafından hazırlanan Bakanlar Kurulu listesinde, Georgi Dimitrov Bakanlar Kurulu Başkanı ve Cumhurbaşkanı olarak yer almıştır.⁸⁰

2.3.2.1. Georgi Dimitrov Dönemi

Todor Jivkov'a göre iktidarda kaldığı süre daha kısa olmasına rağmen Bulgaristan Komünist Partisi'nin lideri ve ideoloğu Georgi Dimitrov'un Balkan Meselesine ilişkin görüşleri geleneksel Leninist çizgiye yakındır. Dolayısıyla Dimitrov dönemi politikaları Enternasyonal'in de etkisiyle Jivkov'a göre daha demokrattır.

Dimitrov'un Balkan meselesine ilişkin görüşleri iki dönem arasındaki farkı ortaya koymak açısından önemlidir:

“Balkanlar'daki burjuva demokratik devrim Batı Avrupa'daki gibi gelişmedi ve onun gibi sonuçlanamaz. Bu burjuva-demokratik devrim, genel olarak Türk İmparatorluğu'na karşı savaşlarla başladı ve bunlarla sona erdi. Balkan ülkelerinde oluşan burjuva sınıfları, hakim durumlarına, feodalizmin yok edilmesine ve milli devletlerin kurulmasına yol açan burjuva-demokratik devrimlerin zaferi sonucu değil, fakat Türkiye'ye düşman devletlerin ordularının Balkan Yarımadası'nda Türk feodal hakimiyetini savaşla devirmesi sonucu ulaştılar. Çarlık Rusyası'na ve Batı Avrupa kapitalist devletlerine tamamen bağımlı olan burjuva sınıfları, başından itibaren kaderlerini Balkanlar'ın yabancı fetihçileri ile birleştirdiler. Onların fetih planlarının ve milletarası siyasetteki hedeflerinin bir aleti haline geldiler. Balkan halklarının ezilmesinde ve soyulmasında onların yamakları oldular.

Balkan ülkelerinin yüzyıllar süren Türk feodal hakimiyetinden kurtuluşu ve birer devlet oluşturmaları, Balkanlar'da hakimiyet kurmak isteyen büyük devletlerin

⁸⁰ Bkz. Georgi Dimitrov, **Günlük**, Cilt 3, İstanbul: Tüstav (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı) İktisadi İşletmesi Yayınları, 2005.

etkin müdahaleleri ve Türk İmparatorluğu'na karşı bir dizi savaş sonucu gerçekleşti. Bu nedenle bu devletlerin (Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk) kurulması ve sınırlarının saptanmasında, kapitalist büyük devletlerin planları ve o zamanki durumda Balkanlar'da büyük devletler arasındaki fiili kuvvet ilişkileri daima belirleyici rol oynadı. Buna karşılık Balkan halklarının etnografik özellikleri ve milli birlikleri meselesinin göz önünde bulundurulması en son geliyordu. Balkanlar'ın devletlere bölünmesi Balkan halklarının can alıcı önemdeki çıkarlarına, iktisadi gelişmeleri için esas taleplerine, Balkan ülkelerindeki üretici güçlerin gelişmesine sadece uygun olmakla kalmıyor çoğu zaman bütünüyle bunlara aykırı düşüyordu.

Türk İmparatorluğu'na karşı savaşlar, burjuva-demokratik devrime ait görevlerin kısmen çözümüne yol açtı. Böylece feodalizm Sırbistan ve Bulgaristan'da bütünüyle Yunanistan'da büyük ölçüde yokedildi. Birbiri ardına Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk milli devletleri doğdu. İktidar büyük devletlerin Balkan ülkelerine zorla kabul ettirdikleri hanedanlarla ittifak halinde olan milli burjuvazinin eline geçti. Balkanlar kapitalist gelişme yoluna sokuldu. Fakat Balkanlar'da milli mesele çözülmedi.

Türkiye'ye karşı Balkan Savaşı (1912-1913) hemen hemen bütün Balkan eyaletlerinin Türk İmparatorluğu'nun elinden alınmasına yol açtı. Fakat bu savaş, boyunduruk altındaki Makedonyalıları, Trakyalıları, Arnavutları ve Dobrucalıları milli kurtuluşa kavuşturamadı. Sadece fetihçiler ve ezenler değişti. Çarlık Rusyası'nın koruyucu hakimiyeti altında kurulan ve Türkiye'ye karşı bir savaş amacı güden, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasındaki Balkan ittifakının altında Makedonya'nın müttefikler tarafından fethedilmesi ve bölüşülmesi planı yatıyordu. Bu ittifak bilindiği gibi daha sonra Türkiye'den alınan ganimetin bölüşülmesi yüzünden müttefiklerin kendi aralarında çıkan bir savaşa yol açtı. Bu savaşa Romanya'da karıştı. O zamana kadar Bulgaristan'a ait olan Dobruca'nın güney kısmını kopardı.

Böylece Balkan milliyetlerinin milli kurtuluşu uğruna yürütülen Balkan savaşı, sonuç olarak Makedonya'nın üç parçaya ayrılmasına ve Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmasına; Trakya'nın aynı şekilde üç parçaya ayrılmasına ve Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye arasında paylaşılmasına; Güney Dobruca'ya

Romanya tarafından el konmasına; daha önce Türk İmparatorluğu'na ait Kosova bölgesindeki Arnavut halkın yeni bir köleliğe düşmesine vb. yol açtı. Balkan savaşı milli parçalanmayı artırdı. Milli baskıyı kuvvetlendirdi ve Balkanlar'daki milli meseleyi daha da karmaşık bir hale soktu.”⁸¹

2.3.2.2. Todor Jivkov Dönemi

1989 göçüne sebep olan politikaların uygulayıcısı Todor Jivkov, 25 Aralık 1948'de BKP Merkez Komite üyeliğine seçilmiş, 1956'da da iktidara gelmiştir. Todor Jivkov iktidarı 10 Kasım 1989'a kadar sürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan Türkleri'nin hakları çeşitli şekillerde kısıtlanmıştır. Okulların çoğu kapatılmış, okul encümenleri ve cemaatleri dağıtılmıştır. Vakıf malları bakımsız bırakılmış bazılarına da el konulmuştur. Türkçe dergi ve gazete basılması yasaklanmıştır. Türkler siyasî nedenlerle tutuklanarak hapsedilmiştir.

9 Eylül 1944 tarihinde iktidara gelen Vatan Cephesi hükümetini genelde krallık döneminde (1934–1944) haksızlığa uğramış kişiler oluşturmuştur. Bu durum Türkler tarafından da desteklenmiştir. Türkler de bu sayede kaybettikleri haklarına sahip olmayı umut etmiştir. Bu nedenle, haklarını savunacaklarını düşündükleri Vatan Cephesi hükümetini desteklemiştir.

1944 yılı Aralık ayında Türkler'in Vatan Cephesi komiteleri Sofya'da toplanarak eğitim, vakıf ve dini alanlardaki isteklerini belirlemiştir. 1945 yılında ülkenin değişik şehirlerinde Türk komiteleri tarafından yapılan toplantılarda da benzer kararlar alınmıştır. Türk komiteler tarafından azınlığın haklarını kısıtlayan yasaların kaldırılması, kapatılmış olan Türk okullarının yeniden açılması, yeni okulların faaliyete

⁸¹ Georgi Dimitrov, Seçme Yazılar cilt 2, Ekim 1928'den aktaran Doğu Perinçek, **Lenin Stalin ve Mao'nun Türkiye Yazıları**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1992, ss.71-73.

geçirilmesine izin verilmesi ve Türkçe gazete yayınlanmasına izin verilmesi gibi konularda kararlar alınmıştır.⁸²

Türk azınlığın istekleri üç ana başlıkta toplanıyordu:

I. Eğitim

1. Zorunlu öğretimin Türk çocuklarına da yaygınlaştırılması ve uygulanması,
2. Bulgarlarca okutulan dersler dışında Türk okullarında (ilk ve orta) eğitim ve öğretimin Türkçe olması,
3. Türk okullarının müdür ve başöğretmenlerinin Türk olmaları,
4. Türk öğretmenlerin maaşlarının hükümet tarafından ödenmesi ve Türk öğretmenlerine de emeklilik hakkı tanınması,
5. Türk öğretmenlerinin, Bulgar meslektaşlarının yararlandığı haklardan yararlanmaları,
6. Türk okullarını bitiren Türk çocuklarının daha yüksek Bulgar okullarına sınavsız kabul edilmeleri,
7. Altıncı maddedeki hakkın 9 Eylül 1944'ten önce okulu bitirmiş Türk çocuklarına da tanınması,
8. Bütün Türk okullarında eğitim öğretimin yeni Türk harfleriyle (Latin harfleri) yapılması,
9. Haftada 1 saat din dersi verilmesi,
10. Eski faşist hükümetler tarafından Türk azınlığın elinden alınan okul binalarının, okul tarla vesair mallarının Türk azınlığa geri verilmesi,

⁸² Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986, s. 167.

11. Türkler'in yaşadığı köy ve kasabalarda sağlık şartlarına uygun yeni okul binaları yapılması,

12. Elllerinden hakları alınmış Türk öğretmenlerinin haklarının iadesi

13. Türk öğretmenlerin mesleki bilgilerini artırmak için yaz tatillerinde pedagoji kursları açılması,

14. Türk okullarına öğretmen yetiştirilmesi için Kuzey ve Güney Bulgaristan'da pedagoji okulları (öğretmen okulları) açılması ve bunların hükümetçe yönetilmesi,

15. Şumnu'daki "Nüvvap" okulunun tam bir Türk lisesine dönüştürülmesi (gimnazya) ve Bulgar liselerinin yararlandığı bütün haklardan yararlanmasının sağlanması, Nüvvap'ın âli kısmının ise yüksek pedagoji enstitüsü haline getirilmesi,

16. Vatan Cephesi nezdinde Türk gençleri için eğitim örgütleri kurulması.

II. Vakıf Sorunları

1. Bulgaristan Müslümanlarının Dini Teşkilat ve İdareleri Hakkında Nizamname'nin bazı maddelerinin kaldırılması, bazı maddelerinin değiştirilmesi ve yapılacak bu değişiklikte yeni demokratik Vatan Cephesi yönetiminin yeni ruhunun dikkate alınması,

2. Vakıf mülklerinin devlet istikrazından istisna edilmesi (Vakıf malları adına devlet borç senetleri alma zorunluluğu konulmaması),

3. Başmüftülüğe gönderilen yüzde 10 vakıf gelirin kaldırılması,

4. İstimlak edilen vakıf emlakinin geri verilmesi veya bedelinin ödenmesi,

5. Vakıf heyetlerinin (Cemaati İslamiye idarelerinin) maliye müfettişlerince teftiş edilmesi ve suuistimali görülenlerin cezalandırılmaları,

6. Müslüman Çingeneler'in yalnız seçim hakkına sahip olarak İslam Cemaatleri idaresine seçilmemeleri.

III. Dini Sorunlar

1. 9 Eylül'e kadar faşist hükümetlere alet olmuş ve Bulgaristan müslümanlarının sevgi ve güvenlerini kazanmamış başmüftü ile yandaşlarının görevlerine son verilmesi,

2. Başmüftülük makamına gelecek kişinin kültür sahibi olması ve müslüman halkın güven ve sevgisini kazanmış bulunması,

3. Başmüftünün yalnız dini işlerle uğraşması

4. Faşist hükümetlere alet olarak Türk halkını kültür ve eğitimden mahrum bırakanların acımasızca cezalandırılmaları.⁸³

Resmi makamlar bu kararlara olumsuz yaklaşmamasına karşın uygulamaktan kaçınmıştır. Türk okullarında okutulacak kitapların yazımına izin verilmesine rağmen bastırılmamıştır. Açılan Türk okullarına devlet yardımı yapılacağına dair söz verilmesine rağmen bu yardımlar 1945 yılında yapılmamıştır. 1946'da yapılan yardım ise çok sınırlı olmuştur. İlk günlerin heyecanı geçince Türkler'e karşı yine asimilasyon politikaları uygulanmaya başlanmıştır.⁸⁴

2.3.3. Bulgaristan'da Türk Yayınları

Açık Söz: 1931'de 22 sayı yayımlanan haber gazetesi; 1936'da yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin sahibi bir çiftçidir; Atatürk'ün politikasına karşı, eski Türk düşüncelerini yaymayı amaçlamıştır. Yayın yeri Filibe.

⁸³ Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan ve Bulgaristan Türk Azınlık Sorunu", **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu**, 2. Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 1995, ss. 118-121. (115-132.)

⁸⁴ Ömer Engin Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989**, Cilt I, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2000, s. 12.

Afak-i Şarkîye'den Tulû Eden Müsademe-i Efkar: (1899) Siyasi Gazete, Sahibi hacı Hafız Ahmed Efendi; yayın yeri Filibe'dir. 1899 yılında 5 sayı yayınlanmıştır.

Afitap: 1875 yılında 6 sayı yayınlanmış mali, siyasi gazetedir. Sahiplik bilgisi bulunmayan yayımın Yazı işleri müdürü N. Spanopoulou'dur, Rusçuk'ta yayınlanmıştır.

Ahali: Haftalık olup, eğitim ve yurttaşlık haklarının korunmasına yönelik yayın yapmak amacıyla çıkarılmıştır. Sahibi Mehmet Sabri, yayın yeri Filibe'dir. 1905 yılında 1 sayı, 1905/1906 yıllarında 143 sayı, 1907 yılında 10 sayı çıkmıştır.

Ahali: Haftalık gazete, sahibi Mehmet Behçet (Perim) olup Bağımsız Türk Gazetesi logosuyla Sofya'da 1919/1924 yılları arasında yayınlandı. 1919'da 119 sayı yayınlanırken 1921'e kadar 330 sayı yayınlandı, sonrasında da düzenli olarak yayımlandı.

Akşam Haberleri: 1913 yılında Filibe'de Balkan Gazetesi yazı işleri müdürü tarafından 124 sayı yayımlandı.

Altın Kalem: Rahova'da 1924 yılında yayımlandı.

Arda: 1922 yılında Kırcaali'de yayımlandı. Sahibi Ragıp Mitişov (Ragıp Hulusi) ancak birkaç sayı çıkarılabildi.

Balkan: Rusçuk'ta Ahmet Zeki Mustafaoğlu tarafından 1898 de ilk 5 sayısı Türkçe, 6 sayısı Türkçe/Bulgarca olarak taşbasma tekniği ile toplam 6 sayı yayımlandı.

Balkan: 1906 yılından itibaren Filibe de ilk 112 sayıya kadar haftanın beş günü (Pazartesi/Cuma hariç) yayımlandı. 112. sayıdan itibaren pazartesi hariç hergün çıkarıldı. Sahibi Edhem Ruhi Balkan'ın Türkiye'ye göç etmesi nedeniyle 1920 yılı sonlarında kapandı.

Balkan Postası: Bağımsız Türk Haber Gazetesi logosuyla Filibe de 1935 yılında yayımlandı. Sahibi Ali Kemal 150'liklerden Osman Nuri'nin oğludur. 1938'de TBMM

tarafından çıkarılan Af Kanunu üzerine Türkiye'ye dönüş olanağını kullanması üzerine gazete kapandı.

Başlangıç (Naçalo): Kırcalı'de Bulgarlar tarafından yayına hazırlanmasına karşın Kırcalı Rüştîyesi'nde müdür olarak görev yapan Mehmet Zeki tarafından haftada iki kez Türkçe/Bulgarca 1924/1925 yıllarında yayımlandı.

Başlangıç (Naçalo): Siyasi gazete olarak 1928/1929 yıllarında Yahya Hayati tarafından Kızanlık'ta yayımlandı.

Bedraki-i Selamet: Haftalık olarak, "Menafi-i devlet ve millete hadim siyasi, ilmi islam cerdesi" logosuyla Hilmi Efendi tarafından 1896/1897 yıllarında yayımlandı.

Birlik: Ayda iki kez olmak üzere Yahya Hayati (Eğridere) tarafından "İlmi, içtimai, siyasi, başına buyruk gazete" logosuyla Kırcalı'de 1930/1933 yılları arasında yayımlandı.

Bulgaristan: Mustafa Sungur tarafından 1926 yılında "Efkar ve içtihadında müstakil Türk Gazetesi" logosuyla Sofya'da yayımlandı. Başlıklar ve metinde Bulgarca da kullanılmıştır. Bulgar-Türk dostluğunun geliştirilmesine yönelik bir yayın politikası izlemiştir.

Bulgaristan Resmi Gazetesi Tercümesi: Bulgaristan Hükümeti'nin Resmi Gazetesi'ndeki yasa ve kararları, yönetmelikleri Türkçe'ye çevirerek haftalık olarak 1879 yılında Sofya Hükümeti tarafından yayımlandı.

Bulgaristan Türk Muallimler Mecmuası: 1924/1926 yılları arasında Rahova'da, Bulgaristan Muallimin-i İslamiye Cemiyet-i İttihadiyesi tarafından "Mesleki, terbiyevi, ilmi ve içtimai mecmua" logosuyla yayımlandı.

Çiçek: Sofya'da 1929 yılında Mehmet Celil tarafından "Toplumsal-eğitsel, bilimsel-dinsel Türk Gazetesi" logosuyla Arap ve Türk harfleriyle yayımlandı.

Çiftçi Bilgisi (Zemedelsko Sıznanie): Sofya’da 1920/1923 yılları arasında Çiftçi İttihadı Fırkası yayın organı olarak, “Siyasi, ilmi, fenni, iktisadi Türk gazetesi” logosuyla yayımlandı.

Çiftçi Bilgisi (Zemedelsko Sıznanie): Yine Sofya’da Bulgar Çiftçi Halk Birliği Partisi yayın organı olarak 1932/1934 yılları arasında yayımlandı.

Çocuk Sevinci: Sofya’da 1932’de tek sayı olarak Bulgar aydınlarının yazılarının Mustafa Oğuz Peltek tarafından Türkçe’ye çevrilmesiyle yayımlandı.

Deliorman: Mahmud Necmeddin sahipliğinde Razgrad’da 1923/1933 yılları arasında “Siyasi, içtimai, serbest fikirli bitaraf Türk gazetesi” logosuyla haftalık olarak yayımlandı. 1930 yılından itibaren başlık altı logosu olarak “Bulgaristan’daki Türklerin Gazetesi, şimdilik haftada iki kez çıkar” spotuyla yayımını sürdürdü. 1933 sonunda sahibi Mahmud Necmeddin Deliorman’ın Türkiye’ye sığınmasıyla kapandı.

Dikkat: 1883/1885 yılları arasında Yusuf Ali Elbani tarafından Sofya’da haftalık olarak “siyaset ve maarif gazetesi” logosuyla yayımlandı.

Dobruca Postası: 1917 yılında Köstence’de 216 sayı yayımlandı.

Doğru Sada: 1927 yılında Razgrad’da “Tarafsız Gazete” logosuyla 7 sayı yayımlandı.

Doğru Yol: Filibe’de 1900 yılında Übeydullah Efendi tarafından kendi matbaasında basılarak yayımlandı.

Doğru Yol: Şumnu’da, “Dinsel-Toplumsal Dergi” başlığı altında aylık dergi olarak 1925 yılında yayımlandı.

Doğru Yol: Sofya’da 1935/1939 yılları arasında haftalık gazete olarak yayımlandı. Sahibi Mehmet Celil, “Bulgaristan Türkleri’nin ilerlemesi ve kalkınması için çıkan gazete” logo altıyla, latin harfleriyle çıktı.

Dostluk: Sofya’da Salih oğlu Tahir Nuri sahipliğinde “bağımsız siyasal, sosyal, ekonomik gazete” logo altıyla, 1926/1935 yılları arasında haftada iki kez yayımlandı.

1930 dan itibaren logo altını “Tarafsız Müslüman Gazete” biçiminde değiştirdi. Siyasal yaklaşımı nedeniyle cumhuriyet ve Atatürk muhalefeti çerçevesinde Arap harfleriyle yayım yapmıştır.

Emniyet: Filibe’de 1896 yılında Emin Tevfik sahipliğinde beş günde bir yayımlandı.

Eyyam: 1914 yılında Filibe’de hafız İsmail Numan sahipliğinde “Salıdan Başka Her Gün Çıkar Gazete” alt başlığıyla yayımlandı.

Feryat: Mustafa Ragıp tarafından Sofya’da 1905/1906 yıllarında yayımlandı. Alt başlığında “Şahs-i vahit veya efrad-i kalilenin tahakküm-i müstebidanesini istihkar eden mazluminin mürevvic-i efkarı” logosuyla haftalık çıktı.

Gayret: Sahibi İbrahim oğlu Rıza (Paşa), Filibe’de haftalık politika gazetesi olarak 1895/1903 yılları arasında yayımlandı.

Hakikat Şahidi (Svidetel Na İstinata): 1933/1943 yılları arasında “Dinsel Dergi, Temmuz ve Ağustos Ayları Dışında Aylık Olarak Çıkar” logo altıyla 1933/1934 arasında Filibe’de, 1934’den itibaren Kızanlık’ta yayımlandı.

Halk Sesi (Naroden Glas): Bir kurul tarafından haftalık olarak Sofya’da 1929/1935 yılları arasında yayımlandı.

Hamiyet: Filibe’de Ebu Mukbil Kemal Bey tarafından 1896/1897 yıllarında, “Siyasi gazete, haftada iki-üç kez çıkar” altbaşlığıyla yayımlandı.

Havadis (Novini): Şumnu’da 1936/1940 yılları arasında “Haftalık Bilimsel Haber Gazetesi” alt başlığıyla yayımlandı.

Hilal (Polumeset): “Osmanlı Gazetesi” mahreciyle haftalık olarak 1883/1885 yılları arasında 87 sayı yayınlandı.

Hukuk (Pravo): Agon Garabedian sahipliğinde Genç Türkiye Partisi yayın organı olarak 1897 yılında Varna’da yayımlandı.

İslah (Omirotvorenje): 1899 yılında Sofya’da, İslah Cemiyeti yayını adına Ahmet Bey sahipliğinde haftalık gazete olarak yayımlandı.

İbret: 1895 yılında Rusçuk’ta haftalık olarak yayımlandı.

İleri (Napred): 1932 yılında Kırcalı’de Cemil Halil Pehlivanoglu tarafından haftalık olarak 3 sayı yayımlandı.

İnsan (Çovek): Şumnu’da 1925 yılında 3 sayı yayımlandı.

İntibah (Probuğenje): Şumnu’da 1927/1931 yılları arasında H. Yusuf Şinasi tarafından “İçtimai Gazete” logo altıyla yayımlandı.

İrfan: 1932/1933 yılında İstanbullu H. Mustafa Nurettin tarafından Filibe’de yayımlandı, 10. sayıdan itibaren adını İTİSAM olarak değiştirdi.

İstikbal (Bideşte): Halim Özdemir sahipliğinde 1931/1934 yılları arasında “Haftalık bağımsız Türk gazetesi” alt başlığıyla yayımlandı.

İttifak (Siglaise): Sofya’da 1894/1895 yıllarında, haftalık gazete olarak Menizade Yusuf Turabi (Yusuf Ali Bey) tarafından yayımlandı.

Alt başlığında, “Bulgaristan’da bulunan İslam ahalisinin menafiine ve muharrir-i dervişin ibadat-i vakiasına... Türkçe ve bazı kere Bulgarcasıyla karışık gazetedir.” logosunu kullanmaktaydı.

İttihad-i İslam: 1908/1909 yılları arasında Filibe’de Filibeli Hilmi tarafından haftalık gazete olarak yayımlandı. “Menafi-i İslamiyeye ve Osmaniyeye Hizmet Eder.” logo altını kullandı.

Karadeniz (Černo More): “Halkçı, inkılapçı ve milliyetçi müstakil gazete” logosuyla Arif Necip Kaskatı tarafından 1932/1934 yılları arasında haftalık olarak yayımlandı. Arap harfleriyle ve başlıkta, metinler de Bulgarca kullanılan, yerel sorunlara temas eden haber gazetesiydi.

Kocabalkan (Stara Planina): Filibe’de 1925 yılında haftada iki kez yayımlandı. Sahibi Mehmet Behçet Perim'dir.

Kozmopolit: 1883 yılında aylık olarak Filibe’de yayımlandı. Alt başlığında, “Tarım, ticaret, endüstri için uluslararası gazete” ibaresiyle çıktı.

Malumat (Nauka): 1896 yılında Mehmet Tahir Bey tarafından yayımlandı. “Afak-i şarkiyeden tulû eden... Alim-i iblamiyetin mürevvic-i efkarıdır. Haftada iki kez çıkar.” Alt başlığını kullandı.

Mecmua-i İrşat: 1921 yılında Çiftçi Partisi Eskicuma Milletvekili Ahmet Zihni tarafından yayımlandı. Alt başlığında “İlmi, musavver ve müstakil mecmua. On günde bir çıkar.” ifadesi logo altında kullanıldı.

Mecra-i Efkar: Filibe’de 1898 yılında Ali Rıza Bey tarafından haftalık dergi olarak yayınlandı.

Medeniyet (Tsivilizatsiya): “İslam haber gazetesi” alt başlığıyla 1933/1944 yılları arasında Ahmet Oğlu Hacı Mehmet tarafından yayımlandı. 1934 yılından itibaren alt başlığını, “Din-i İslam Müdafileri Cemiyeti yayın organıdır” olarak değiştirdi, 1934 yılında demokrat eğilimli bütün gazete ve dergiler kapatılırken Alman işgali sırasında da çıkabilen tek Türk gazetesi olarak bilinir. 9 Eylül 1944 yılında Sosyalist hükümetin ilanıyla birlikte yayımına son verdi.

Muvazene (Ravnovesie): 1897/1905 Yılları arasında Filibe’de Ali Fehmi tarafından yayımlandı. “Kuvve-i iptidaiye ve esasiye-i muvazene ve mukayese, hukuk-i medeniye ve şahsiye-i muhakeme ve muhafaza esasına müstenit bitaraf gazetedir” alt başlığını kullanmaktaydı. Siyasal baskılar nedeniyle Varna, Cenevre ve İstanbul’da basılarak Bulgaristan’a ulaştırıldığı da oldu.

Muallim Fikri (Uçitelska Mısıl): 1924 yılında Türk öğretmenlerinin dergisi olarak yayımlandı.

Mücadele (Borba): Mahmut Necmettin (Deliorman) tarafından Plevne’de 1926/1927 yıllarında yayımlandı. Haftalık olarak, “Siyasi-içtimai müstakil gazete” alt başlığını kullanmıştı.

Müdafaa-i Hukuk (Zaştita Na Pravdata): 1901 yılında Ahmet Zeki Bey tarafından Rusçuk’ta yayımlandı. Ayda iki kez olmak üzere Türkçe ve taşbasması tekniğiyle basıldı. Alt başlığında “Rusçuk Yaranı Cemiyeti’nin mürevvic-i efkarı.” ifadesini kullandı.

Nadas: Filibe’de Samakoflu Haşim Bey tarafından 1889/1891 yılları arasında yayımlandı.

Örfan (Traditsi): Filibe’de İrfan Çavuşoğlu tarafından 1931 yılında yayımlandı. “Dinsel, Toplumsal, Bilimsel Dergi” logo altını kullandı.

Özdilek (Çisto Jelanie): Kırcalı’da 1931/1934 yılları arasında Ahmet Gültekin (Arda) sahipliğinde “Milliyetçi Gençlik Gazetesi” alt başlığıyla haftalık olarak yayımlandı.

Rağbet (Uspeh): Filibeli Hacı Hafız Ahmet Efendi tarafından 1889/1902 yılları arasında “Siyasi Osmanlı Gazetesi” alt başlığıyla haftalık olarak yayımlandı.

Rehber (Vodaç): Sofya’da 1928/1933 yılları arasında Mehmet Celil tarafından haftalık olarak yayımlandı. “Bulgaristan müslümanlarının faydalarını gözetir bitaraf Türk gazetesi” ifadesini logo altında kullandı.

Resimli Balkan (Balkan İlüstrovan): Ethem Ruhi (Balkan) sahipliğinde Sofya’da 1916/1918 yılları arasında “Haftalık tarihi, siyasi, içtimai ve iktisadi dergi.” altbaşlığıyla yayımlandı.

Resimli Emniyet (Sigurnost İlüstrovan): Filibe’de 1897/1898 yıllarında yayımlandı.

Resimsiz Emniyet: Filibe’de Resimli Emniyet gazetesi gibi sahibi bilinmemektedir. 1896/1898 yılları arasında çıktı.

Rodop: Mehmet L tf  Takano lu tarafından 1929/1934 yılları arasında Kırcalı'de yayımlandı. Altbaşlığında, "Haftalık siyasi ve içtimai Türk gazetesi" logosunu kullandı.

Rodop Sesi (Rodopski Glas): Terzik yl  Hasan oğlu Mustafa tarafından Kırcalı'de 1929/1931 yılları arasında yayımlandı. "Müstakil içtimai Türk gazetesi" alt başlığı kullandı.

Rumeli (Rumeliya): Ethem Nuri (Balkan) tarafından 1906 yılında Filibe'de yayımlandı. "İslam ve Osmanlıların hakları, bilim, eğitim vb. için haftalık gazete" alt başlığını kullandı.

Rumeli (Rumeliya): Tarık Mümtaz (Göztepe) tarafından 1924/1925 yılları arasında Eskicuma'da ong nde bir yayımlandı. Bulgaristan Komünist Partisi'nin yasaklanmış Türkçe yayın organı olan Ziya'nın muhabir ve yazarlarına sayfalarında yer vermesiyle bilinir.

Rumeli Telgrafları: Ethem Ruhi (Balkan) tarafından Filibe'de 1905/1906 yılları arasında Cuma günleri dışında yayımlandı.

Sada: "Vakit buldukça çıkan gazete" alt başlığıyla Hatipoğlu  eyh Mehmet Übeydullah Efgani tarafından 1897 yılında Filibe'de yayımlandı.

Sada-i İslam (İslamski Glas):  umnu'da 1931 yılında H.Y. Şinasi tarafından onbeş günlük gazete olarak yayımlandı.

Savaş (Borba): 1928 yılında  umnu'da "Müstakil Halk Gazetesi" alt başlığıyla yayımlandı.

Sebat (Postoyanstvo): Rusçuk'ta 1894/1895 yılları arasında Rusçuklu İskender ve Ahmet Zeki Bey tarafından yayımlandı.

Sebat (Postoyanstvo): Türkçe-Bulgarca olarak 1908 yılında İstanbul'da basıldı.

Serbest Bulgaristan (Svobodna Bulgariya): A. Necip Nadir tarafından 1887/1888 yıllarında Sofya’da yayımlandı. “Serbest Bulgaristan Bütün Bulgar Prensliği’nde Çıkan Tek Türk Gazetesidir. Her Salı çıkar.” alt başlığını kullandı.

Sofya Muhbiri (Sofiyski Korespondent): 1910/1911 yılları arasında Sofya’da Ethemoğlu Mehmet tarafından yayımlandı. “Hukuk-i medeniyeyi muhakeme ve müdafaa esasına müstenit siyasi gazete. Haftada üç kez çıkar.” Alt başlığını kullandı.

Spor Gazetesi: Plevne’de İsmail Muharrem tarafından 1926 yılında yayımlandı.

Şahid Ül-Hakayik (Svidetel Na İstinata): 1907/1911 arasında Şumnu’da Avetaranyan tarafından yayımlandı. Alt başlığında, “manevi ve ahlaki monografya” alt başlığını kullanmaktaydı.

Şark (İztok): 1905/1906 yıllarında Sofya’da Yörükoğlu İsmail tarafından Türkçe-Bulgarca haftalık olarak yayımlandı.

Şarki Rumale (İztočna Rumeliya): 1905 yılında Ethem Ruhi tarafından Filibe’de yayımlandı.

Tarla (Niva): Yusuf Ali Bey tarafından 1882 yılında haftalık olarak Sofya’da yayımlandı. 4 sayfalık gazetenin 3 sayfası Türkçe, bir sayfası Bulgarca idi.

Tebliğat: Bulgaristan Türkleri Müessesat-i diniye ve Vakfiye Müdüriyeti tarafından 1929 yılında Sofya’da aylık resmi gazete olarak yayımlandı.

Temaşa-i Esrar: Taş basması tekniği ile Süleyman Fehmi tarafından 1904/1905 yıllarında İslimye’de yayımlandı.

Terbiye Ocağı (Vizpitanie): Bulgaristan Muallimin-i İslamiye Cemiyeti-i İttihadiyesi yayın organı olarak Şumnu’da 1922 yılında yayımlandı.

Tırpan: “Hukuk-i İslamı Müdafaa Eder Serbest Gazete” alt başlığıyla onbeş günlük olarak 1911 yılında yayımlandı.

Tuna: Rusçuk vilayet gazetesi olarak haftada iki kez olmak üzere 1865/1867 yıllarında yayımlandı.

Tuna (Dunav): Mehmet Teftiş tarafından 1905/1910 yılları arasında, “İslam gazetesi, pazardan başka hergün çıkar” alt başlığıyla yayımlandı.

Tuna Boyu (Dunavski Daleçin): Mehmet Necmettin (Deliorman) tarafından Plevne’de 1927 yılında yayımlandı.

Tuna Vilayeti Salnamesi: 1869/1877 yılları arasında Rusçuk’ta yayımlandı.

Tunca: Sofya’da günlük olarak Şerifzade Ahmet Fazıl tarafından 1913/1925 yılları arasında yayımlandı. 1915/1920 yılları arasında ismini “Türk Sadası” olarak değiştirmekle birlikte 1920’den itibaren tekrar Tunca adını kullandı. 1920’den itibaren Bulgaristan Demokrat Partisi’nin Türkçe organı olma işlevini üstlendi.

Turan: Bulgaristan Türk Gençleri (Turan) Cemiyetleri Birliği yayın organı olarak Sofya, Vidin ve Kırçali’de 1928 yılında yayımlandı.

Turan: Mustafa oğlu Raif tarafından 1932/1934 yılları arasında Kırçali’de yayımlandı. 7. Sayısından itibaren “Bulgaristan’daki Türk (Turan) Cemiyetleri Birliği’nin yayın organıdır, aydınlık ve bilgi için çıkar.” alt başlığıyla Varna’da yayımlandı.

Türk Muallimler Mecmuası (Turski Uçitelski Siyuz): Rahova’da 1926 yılında yayımlandı.

Türk Muallimler Mecmuası (Tursko Uçitelsko Spisanie): “Türk Muallimler Birliği’nin yayın organı. Bir komite tarafından çıkarılır.” alt başlığıyla Razgrad’da 1923/1925 yıllarında yayımlandı.

Türk Sadası (Turski Glas): Şerifzade Ahmet Fazıl tarafından 1912/1919 yılları arasında Sofya’da yayımlandı. “Günlük, müstakil-ül efkar Türk gazetesi” alt başlığını kullandı.

Türk Sözü (Tursko Slovo): Filibe’de 1920/1922 yılları arasında Ali Fehmi tarafından “İçtimai, siyasi, ilmi, iktisadi Türk gazetesi” alt başlığıyla yayımlandı.

Türk Spor Gazetesi (Turski Sporten Vestnik): 1926 da Ali Hüsnü tarafından Rızgrad’da üç sayı yayımlandı.

Uhuvvet (Bratstvo): Rusçuk’ta 1904/1906 yılları arasında haftalık olarak yayımlandı. İlk sayılarında sahiplik belirtilmemiş olmasına karşın daha sonra Mehmet Teftiş adı gösterildi. “siyasi, ilmi, içtimai, bitaraf gazete” alt başlığını kullandı.

Vakit: Arşiv örneği bulunmamakla birlikte Babıali’den gönderilen 18 Nisan 1883 tarihli bir telgrafla “Sofya’da bir tarafı Türkçe ve bir tarafı Bulgarca olarak çıkarılan “Vakit” nam gazetenin dahil-i vilayete men-i duhulü tavsiye olunur.” Talimatıyla İstanbul’a girişinin yasaklandığı ve varlığı anlaşılmaktadır.

Varna Postası (Varnenska Pošta): 1887/1888 yılı arasında 6 ay kadar yayımlandı. Sahibi Necip Nadir olup haftalık gazeteydi.

Vatan (Oteçestvo): 1909 yılında yayımlandığına dair haberler bulunmakla birlikte arşiv örneğine ulaşılamamıştır.

Yarın (Utre): Arif Oruç tarafından, “Siyasi ve ilmi gazete” alt başlığıyla 1934 yılında Şumnu’da yayımlandı. İzmir’de Yeni Turan, İstanbul’da Yarın isimli gazetelerle anti-Kemalist, anti-laik bir tutum izleyen Arif Oruç’un Bulgaristan’a gelişiyle aynı politikayı sürdüren çevrelere yönelik yayınlarının bir devamı olarak bilinir.

Yeni Başlangıç (Novo Naçalo): 1928/1929 yılları arasında Yahya Hayati tarafından “İçtimai, siyasi gazete” alt başlığıyla Kırcaali’de yayımlanmıştır.

Yeni Gün (Nov Den): “Haftada iki kez çıkar gazete” alt başlığıyla 1934 yılında haftada iki kez yayımlandı. Rehber gazetesinin isim değiştirmiş hali olarak bilinir

Yeni Söz (Nova Reç): Besim Hilmi Çakaloğlu tarafından 1925 yılında “Haftalık kültür ve toplum gazetesi” alt başlığıyla onbeş günlük periyodla Şumnu’da yayımlandı.

Yeni Yol (Nov Pıt): 1929/1931 yıllarında Terziköylü Mustafa Hasan tarafından Kırcalı'da yayımlandı. Rodop Sesi gazetesinin 1929 yılı içinde isim değişikliğiyle Yeni Yol'a çevrilmiş hali olarak bilinir.

Yenilik (Obnova): Yanbolu'da Hacı Fettah oğlu Mehmet Rüştü (Açar) tarafından “Onbeş günlük, ilmi, içtimai, iktisadi ve kültürel müstakil gazete” alt başlığıyla 1928/1929 yıllarında yayımlandı. Bulgaristan'da latin harfleriyle Türkçe yayınlanan ve Kemalist devrimleri destekleyen ilk gazete olarak tanınır.

Yıldırım (Svetkavitsa): Sofya'da Ali Haydar tarafından 1935/1936 yıllarında yayımlandı.

Yoldaş (Drugar): Şumnu'da Hafız Abdullah Fehmi (Meçik) tarafından 1921/1922 yıllarında yayımlandı. Alt başlığında, “Onbeş günlük dergi. Bulgaristan Mekteb-i İslamiyesindeki talebeye yararışlı olmak üzere çıkar.” İbaresini bulundurmaktaydı.

Ziya (Svetlina): Bulgaristan Komünist Partisi'nin Türkçe yayın organı olarak, Sofya'da 1920/1923 yıllarında yayımlandı. Alt başlığında “Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz” sloganı yer almaktaydı.⁸⁵

2.3.3.2. Bulgaristan'da 1944-1985 Yılları Arasındaki Türk Yayınları

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu olan 9 Eylül 1944 tarihiyle birlikte başlayan yeni Bulgaristan Halk Cumhuriyeti sürecinde Türkçe yayınların geçmişe oranla çok az sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Somut olarak ulaşılan ve kayıtlarına ulaşma olanağı olan 40 Türkçe yayın demokratik sürecin Türkçe konuşan, ana dillerini Türkçe olarak deklare eden bireyler için dolaylı bir kısıtlamanın söz konusu olduğu dikkat çekmelidir. Teorik söylem olarak vurgulanan “ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı kapsamında ana dilde eğitim, ana dilde iletişim hakkı”nın uygulamada gereken değere ulaşmadığını irdeleme gereksinimi ortaya çıkar. Bununla

⁸⁵ Bkz: Basın Yayın Genel Müdürlüğü, **Bulgaristan'da Türk Basını**, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.

birlikte ekonomik ve sosyal yaşam alışkanlıklarının, en önemlisi yapısal ekonomik sistemin değişiminin yarattığı köklü alt üst oluşla çoğunluk yapılanmasına entegrasyonun Bulgaristan anayasasının emredici hükümlerine karşın Türkçe konuşan, ana dili Türkçe olan, ulusal kimliklerini deklare eden azınlık için yasal olmayan kısıtlamalar getirildiğine de işaret etmelidir.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti sürecinde Sofya'nın yanısıra, Türkler'in yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Türkçe yayınların hayata geçirildiği gözlemlenebilmektedir. Bu bölgeler, Eskicuma, Kırcalı, Silistre, Şumnu, Razgrad, Hasköy, Varna olarak bilinir.

Ajitatörün Kılavuzu (Nasıçnik Na Agitatora): Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi, Propaganda ve Ajitasyon Şubesi/Siyasi Aydınlatma ve Kültür Faaliyeti Şubesi, yayını olarak 1951/1955 yılları arasında yayımlandı.

Ajitatörün Kılavuzu (Nasıçnik Na Agitatora): Yeni Işık gazetesinin parasız ilavesi olarak 1957/1979 yılları arasında yayımlandı. 1966 yılında yayımına bir yıl ara verdi.

Ateşler (Ognove): Maritsa-İztok gazetesinin eki olarak 1966/1968 yılları arasında yayımlandı.

Brigadir: İşperih 'Hristo Botef' Halk Gençler Birliği Kuruculuk Brigadası Şubesi'nin bülteni olarak 1949 yılında yayımlandı.

Bülten Bulgaristan, Problemler ve Haberler: Sofya Press yayını olarak 1974 yılında 8 sayı yayımlandı.

Çağdaş (Sıvremennik): Yeni Işık gazetesinin ek yayını olarak Sofya'da 1965/1969 yılları arasında yayımlandı.

Deliorman Doğruluğu: Razgrad'da 4 yıl süreyle yayınlanmış olduğu bilinmesine karşın gazetenin arşiv örnekleri bulunmamaktadır.

Dostluk (Drujba): Sofya'da Azerbaycanlılar tarafından Türkçe olarak 1947 yılında yayımlandı. Alt başlığında "Sovyet Orduları Grubu Siyasi İdarisinin Drujba

Gazetesi tarafından Bulgaristan'ın Türk ahalisi için çıkarılır" ibaresi bulunmaktaydı. 1965/1968 yılları arasında haftalık olarak yayımlandı.

Dostluk (Drujba): Razgrad'da Ludogorska Pravda gazetesinin Türkçe eki olarak 1965/1968 yılları arasında yayımlandı.

Emek Davası (Trudovo Delo): Sofya'da Trudovak Davası gazetesinin ilavesi olarak 1965/1969 yılları arasında yayımlandı.

Eylülcük Çocuk (Septemvriyçe): Sofya'da haftalık Dimitrov Organizasyonu gazetesini Türkçe nüshası olarak 1946/1960 yılları arasında yayımlandı.

Filiz (İzdinka): Sofya'da 1965/1968 yılları arasında "Halk Gençliği'nin Çocuk yayını" alt başlığıyla yayımlandı.

Halk Davası (Narodno Delo): Bulgaristan Komünist Partisi organizasyon Komitesi yayını olarak Varna'da 1956/1959 yılları arasında yayımlandı.

Halk Gençliği (Narodna Mladej): Sofya'da onbeş günde bir, "Bulgaristan Halk Gençliği Birliği Merkez Komitesinin yayın organıdır." Alt başlığıyla 1948/1969 yılları arasında yayımlandı.

Halk Yükselişi (Naroden Podem): Sofya'da 1948/1950 yılları arasında yayımlandı.

Işık (Svetlina): Sofya'da 1948/1950 yılları arasında "Vatan Cephesi milli şurası Yanında Türk Azlığı Komisyonunun Organıdır." alt başlığıyla yayımlandı.

Kolarovgrad Savaşı (Kolarogradska Borba): Şumnu'da, 1955/1959 yılları arasında yayımlandı. "Bulgaristan Komünist Partisi Sancak Komitesi Emekçi Deputatları Sancak Halk Saveti ve Vatan Cephesi Sancak Komitesinin Organıdır" alt başlığı kullanılmaktaydı.

Kolabovgrad Savaşı (Kolarovgradska Borba): Rusçuk'ta "Kolarovgradska Borba gazetesinin neşriyetidir" alt başlığıyla 1965 yılında iki haftada bir yayımlandı.

Komünizm Bayrağı (Zname Na Komunizma): Eski Cuma’da 1964-1969 yılları arasında yayımlandı. “Zname na komunizma gazetesinin neşriyatı” alt başlığıyla yayın yaptı.

Muhabir (Dopistnik): Sofya’da Yeni Işık gazetesi eki olarak 1966/1969 yılları arasında yayımlandı.

Muhabir Yardımcısı (Dopisniçeski Pomoştnik): Şumnu’da 1953/1955 yılları arasında yayımlandı.

Piyoner (Pioner): Sofya’da 1959/1960 yılları arasında aylık olarak yayımlandı. “Maarif Kültür Bakanlığı’nın Çocuklara Mahsus Türkçe yayını” alt başlığını kullanmaktaydı.

Propagandacının Kılavuzu (Nariçnik Na Agitatora): Sofya’da 1948/1950 yılları arasında yayımlandı, ücretsiz dağıtılmaktaydı.

Propagandacının Not Defteri (Belejnik Na Agitatora): Bulgaristan İşçi (Komünist) Partisi’nin yayını olarak Sofya’da 1947/1955 yılları arasında yayımlandı.

Rodop Mücadelesi (Rodopska Borba): Hasköy’de 1955/1959 yılları arasında haftalık olarak yayımlandı. Alt başlığında “Bulgaristan Komünist Partisi Hasköy – Sancak Komitesi Emekçi Halk Deputatları Sancak Halk Saveti ve Vatan Cephesi Sancak Komitesinin Türkçe gazetesidir” ibaresini kullanmaktaydı.

Rodop Mücadelesi: Kırcalı’de 1960/1974 yılları arasında yayımlandı.

Savaş (Borba): Şumnu’da 1956/1959 yılında yayımlandı. “Bulgaristan Komünist Partisi Sancak Komitesi Sancak Halk Saveti ve Vatan Cephesi Sancak Komitesi’nin Türkçe Yayını” alt başlığını kullanmaktaydı.

Stalin Bayrağı (Stalinsko Zname): Varna’da (Stalin) “Bulgaristan Komünist Partisi Sancak Komitesi Sancak Halk Saveti ve Vatan Cephesi Sancak Komitesinin Türkçe Neşriyatı” alt başlığıyla 1956/1959 yılları arasında yayımlandı.

Trudovak Davası (Trudovo Delo): Sofya’da “Gutr’nin Trudovakları için Türkçe Yayını” alt başlığıyla 1953/1969 yılları arasında yayımlandı. 1965/1969 yılları arasında "Trudovo Delo" gazetesinin Emek Davası eki”alt başlığını kullandı.

Vatan (Oteçestvo): Sofya’da 1945 yılında Türkçe-Bulgarca olarak yayımlandı. “Bulgaristan Türk Vatan Cephesi Komitesi neşriyatıdır” alt başlığıyla çıktı.

Yeni Hayat (Nov Jivot): Sofya’da 1954/1985 yılları arasında aylık olarak yayımlandı. “İçtimai, siyasi ve bedii aylık resimli mecmua” alt başlığını kullanırken, 1955 yılından itibaren alt başlığını “aylık resimli siyasi iktisadi ve edebi mecmua” olarak değiştirdi. Son yıllarında yazılarda %70 oranında Bulgarca kullanılırken Türkçe oranı %30'lara indi. 1985 yılında kapatılınca kadar Bulgaristan’da yayımlanan tek Türkçe dergi olarak kaldı.

Yeni Işık (Nova Svetlina): Sofya’da 1945/1969 yılları arasında yayımlandı. Sayfalarının yarısı Türkçe yarısı da Bulgarca idi. Alt başlığında, “Milli Vatan Cephesi Komitesi Türk Azlığı Komisyonu Organı. Bütün Dünya Proleterleri, Birleşiniz!” ifadesini kullanmaktaydı.

Ziya (Svetlina): Şumnu’da 1966/1969 yılları arasında Kolarovgrad Savaşı Gazetesinin devamı olarak yayımlandı. Alt başlığında “Şumenska Zarya gazetesinin neşriyatı” ibaresi kullanılmaktaydı.

Ziya (Svetlina): 1965/1969 yılları arasında Silistre’de Silistrenska Tribuna Gazetesinin 3. Sayfası olarak hafta da bir yayımlandı.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün 1980 yılında yayımladığı Tevfik Okday, Bulgaristan’da Türk Basını isimli kitapta yer alan gazete ve dergiler:

Çaylak: Haftalık Türkçe siyasi gazete. Yayın yılı, 1884/1885, Sofya.

Çiftçi Kurtuluşu: Sofya, “Mütehit Milli Çiftçiler Birliği’nin 15 günde bir neşrolunan Türkçe gazetesi”; yayın yılı, 1934.

Duvar Gazetesi: Türkçe Komünist Gazetesi; yayın yeri Mestanlı. Yayın yılı, 1953.

Kamer: Haftalık Siyasi gazete; yayın yeri Filibe. Sahibi, Seyid İbn-ül-Hakk Mehmed Tahir (Baba Tahir). Yayın yılı, 1899/1908.

Kocabalkan: Haftalık, yayın yeri Filibe, yayın yılı 1921. Sahibi Salim. Alt başlık, “Müstakil fikirli siyasi gazete”

Peyam: Haftalık siyasi gazete, Sofya. Yayın yılı, 1909.

Resimli Türk Sadası: Haftalık siyasi mecmua; Sahibi, Şerifzade Ahmet Fazıl, Sofya. Yayın yılı, 1914/1915.

Ses – Işık: Günlük siyasi gazete İşçi Partisi Genel Merkezi yayını. Yayın yılı, 1945, Sofya.

Şark Muhbiri: Haftalık Siyasi Gazete; sahibi, Seyid Hüseyin Nazif. Yayın yeri Filibe, yayın yılı 1907.

Şems: Siyasi, edebi, musavver gazete, haftada iki kez çıkar. Filibe, sahibi Hacı Hafız Ahmet. Yayın yılı 1896/1907.

Temaşa-i Efkar: Haftalık siyasi gazete, sahibi Süleyman Fehmi. Yayın yeri, İslimye. Yayın yılı 1906.

Titocu: Haftalık gazete, Bulgaristan Komünist Partisi Genel Merkezi yayını olarak Sofya'da çıkarıldı. Yayın yılı 1951.⁸⁶

2.3.1.2. Bulgaristan’da 1990-1996 Yılları Arasındaki Türk Yayınlar

⁸⁶ Bkz: M. Türker Acaroğlu, **Bulgaristan’da Türk Gazeteciliği (1865-1985)**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1990.

Bulgaristan Komünist Partisi'nin 1969'da yayımlanan “Priobštavane” (Birleşip kaynaşma) kararlarıyla Türkçe yayımlar durdurulmuştur. Bulgaristan'da yayımlanan son Türkçe gazete de 29 Ocak 1985 tarihinde yayımına son vermiştir. 10 Kasım 1989 tarihinde Bulgaristan'da “Demokrasi ve Geçiş” dönemi başlamıştır.

Bu gelişme üzerine 1990-1996 yılları arasında Bulgaristan'da Türkçe yayımların sayısı artmıştır. Başmüftülüğün yayını “Müslümanlar” Sofya'da Mayıs 1990'da Türkçe-Bulgarca olarak çıkmıştır.

Bulgaristan Türk azınlığının siyasal temsilcisi Haklar ve Özgürlükler Hareketi'nin yayın organı Hak ve Özgürlük gazetesi Şubat 1991'de yayımlanmaya başlamıştır. Türkçe 16 sayfa olarak çıkarılan gazetenin ayrıca Bulgarca baskısı da yapılmıştır. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle 8 sayfaya düşürülen gazete Mart 1996'da kapatılmıştır. Hak ve Özgürlük gazetesi ile aynı dönemde çocuklar için bir de Filiz gazetesi yayımlanmıştır. Şubat-Aralık 1996 döneminde yayımlanmayan Filiz, Aralık 1996'dan itibaren 15 günlük olarak çıkarılmaya devam etmiştir.

Daha önce Işık adıyla yayımlanan Türkçe gazete daha sonra “Yeni Işık” ve “Yeni Işık-Nova Svetlina” adlarıyla yayımını sürdürmüştür. Gazete 1993'ten itibaren “Güven-Doveris” adıyla Türkçe Bulgarca çıkarıldı; fakat Mart 1996'da yayımı sona erdi. Filibe Bölge Müftülüğü 1996 sonlarında “Müslümanlar'dan Çağrı” adlı gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Ayrıca dini içerikli İstanbul'dan maddi destek sağlayan ve baskısı da burada yapılan Ümit dergisinin yanısıra Türkiye'de yayımlanan Zaman gazetesi Sofya'da da basılmaktadır.⁸⁷

2.4. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlemel Göçler

2.4.1. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Bulgaristan'dan İlk Kitlemel Göç

⁸⁷ http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?ld?=1386, 21.09.2010.

1950–1951 göçü, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin ilanından sonra Bulgaristan’dan Türkiye’ye doğru ilk kitlesel göç dalgası niteliğini taşımaktadır. Oral Sander, 1940’lı yılların sonlarına doğru soğuk savaşın ve iki kutuplu dünyanın, bu göç dalgası üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Sander’e göre, Türkiye’nin NATO içerisinde yer alma çalışmaları, iktidara gelen Demokrat Parti’nin Amerika yanlısı bir tutum sergilemesi ve Türkiye’nin Kore Savaşı’na asker göndermesi, iki ülke arasında yaşanan göç sorununun genel çerçevesini oluşturmuştur. 1950 yılının sonlarına doğru Bulgaristan’ın, Bulgaristan’da yaşayan 250 bin Türk’ü göç için zorlamasının bir diğer nedeni de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) yaşanan bu uluslararası gelişmeleri engelleyerek, Türkiye’deki Demokrat Parti iktidarını zor durumda bırakma isteğidir.⁸⁸

Bunun yanı sıra 1950–1951 göç emrinin bizzat Stalin tarafından verildiği de ileri sürülmektedir. Merkezi Moskova’da bulunan Slav Bilim Araştırma Enstitüsü tarafından, Rus arşivlerinde Doğu Avrupa adıyla yayınlanan ve 337 çok gizli belge ve tutanaktan oluşan kitaba göre, Bulgaristan’daki Türkler’in Türkiye’ye göç ettirilmesiyle ilgili emir, Bulgaristan Başbakan Yardımcıları Anton Yugov ve Vilko Çervenkov’a 29 Temmuz 1949’da Kremlin Sarayı’nda yapılan bir görüşmede bizzat Stalin tarafından verilmiştir. Stalin’in emri, 18 Ağustos 1949 tarihinde BKP Merkez Komitesi tarafından onaylanarak yürürlüğe konmuştur.⁸⁹

Bu gelişmeler çerçevesinde, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Devlet Başbakanı Dimitrov’un, 1947 Aralık ve 1948 Ocak tarihlerinde yaptığı iki konuşmadaki atıfları, bu süreci ve öncesini anlatmaktadır. Dimitrov, Aralık 1947’de Bulgaristan’daki Türk azınlığın İstanbul ve Ankara yerine Sofya’ya doğru bakması gerektiğini ifade etmiş ve bu azınlığı Bulgaristan’a düşmanca davranmamaları konusunda uyarmıştır.⁹⁰ 4 Ocak

⁸⁸ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1969, s. 70.

⁸⁹ Bkz: Demirtaş Coşkun, **Bulgaristanla Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara Sofya İlişkileri**, Ankara: Asam Yayınları, 2001.

⁹⁰ Bkz: Lilia Petkova, “The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgaria-Turkish Relations”, **The Global Review of Ethnopolitics**, vol:1 No: 4, June 2002.

1948’de BKP Merkez Komitesinde Türk azınlığın, “ülkenin kurtulması gereken verimsiz ve potansiyel güvensiz unsur olarak ilan edilmiştir.”⁹¹ Bu noktalardan anlaşılacağı gibi 1950-1951 göçü aslında 1949 öncesine dayanmaktadır.

Bilal Şimşir, Rumeli’den Anadolu topraklarına dolayısıyla Bulgaristan’dan Türkiye’ye yaşanan göç dalgalarını ve göç tarihini Osmanlı’nın Balkanlar’a geçmesiyle başlatır. Osmanlı’nın kuruluş döneminde Balkanlar’a göç eden bu kişiler, Osmanlı’nın Balkanlar’daki toprak kayıplarıyla geriye göçe başlamışlardır. Bu anlamda göç tarihsel seyrin bir gerçeği ve parçasıdır. Bulgaristan’dan Türkiye’ye ilk büyük göç 1877–1878 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra yaşanmıştır. Bu ilk göçten sonra bazı yıllar azalmalar ve çeşitli kısıtlamalar olsa da göç devam etmiştir.

Şimşir’in, çeşitli yıllara ait verdiği göç rakamlarına göre, ortalama her yıl 15–20 bin göçmen Bulgaristan’dan Türkiye’ye akmaktadır. 1940–1949 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçe izin verilmemesi, Şimşir’e göre göç bekleyen 200 bin kişilik bir kitle yaratmış ve 1950–1951 göç dalgasının temel nedenlerinden birisini oluşturmuştur.⁹²

1950–1951 göçünün önemli nedenlerinden bir diğeri de Bulgaristan’da kurulan sosyalist rejimdir. Buna göre Bulgaristan’daki Türk azınlık sosyalist bir yönetim altında yaşamak istememiştir. Sosyalist rejimin varlığının yanında, bazı politik uygulamaların Türkler’in göç isteğini artırdığını birçok kaynak belirtmektedir. Bulgaristan Komünist Partisi’nin “Türkler arasındaki milliyetçilik ve dini fanatizmle mücadele”ye öncelik vermesi, göçü tetikleyen nedenlerden bir diğeridir.⁹³

Tarihsel süreç içinde, gerek 1950–1951 göçünü gerekse uzunca bir dönem Türkler arasında yaşanacak rahatsızlığı belirleyen önemli bir etken Bulgaristan’daki

⁹¹ Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, İstanbul: Der Yayınları, 1999, s. 72.

⁹² Bkz. Bilal Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu” **Bulgaristan’da Türk Varlığı**, 3. Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 1992. Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.

⁹³ Bkz. Ömer Turan, “Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri”, **Balkan Türkleri Balkanlar’da Türk Varlığı**, Erhan Türbedar (drl), Ankara: Asam Yayınları, 2003

Türk okullarının kapatılması, Türkçe eğitimin yasaklanma çalışmaları ve sürecidir. Lütem'e göre, Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında güvensizlik yaratan ve Türkleri göçe iten önemli etkenlerden biri de Türk okullarının devletleştirilmesidir. 27 Eylül 1946'da gerçekleşen bu uygulamayla 20 anaokulu, 1.018 ilkokul, 2 gece ilkokulu, 157 ortaokul, 1 lise ve 1 pedagoji enstitüsü olmak üzere, toplam 1.199 okul ve bu okullardan bazılarına kaynak sağlayan vakıflar devletleştirilmiştir.⁹⁴ 4 Ekim 1958'de BKP Merkez Komitesi'nin kararıyla Türkçe öğretim veren okullar Bulgar okullarıyla birleştirilmiş ve 1970'lerin başında Türkçe eğitim, ilk ve orta dereceli okullarda tamamen kaldırılmıştır. Devam eden bu süreçte Sofya Üniversitesi'nin Türkçe Bölümü'ne öğrenci alımı durdurulmuş ve 1974 yılında bölüm tamamen kapatılmıştır.⁹⁵

Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı rahatsız eden ve göçe yönelten bir diğer önemli gelişme de 1949 yılının sonları ve 1950 yılının başlarında Bulgaristan yönetimi tarafından başlatılan kooperatifleşme sürecidir. Bulgar yönetimi tarafından bir toprak reformu olarak nitelenen, toprakların ve çiftlik hayvanlarının devlet kooperatiflerine devri, 1950–1951 göçüyle ilgilenen hemen herkes tarafından, göçün en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Kooperatifleşme süreci çoğu çiftçi Türk nüfus arasında olumsuz bir hava yaratmış ve kırsal bölgelerde yaşayan Türkler, kendi topraklarında ücretli işçiye dönüşmüştür.⁹⁶

Bülent Habora Bulgaristan'daki kooperatifleşme sürecini ve kooperatiflerin yayılmasını şöyle anlatmaktadır: “1944 öncesi kooperatifler, küçük ya da az tarlalı köylülerce benimsenmiş. Ama 1953'le 1957 arasında tüm köylüler katılmışlar. Ve 1958'de de kooperatifi olmayan köy kalmamış.”

⁹⁴ Ömer Engin Lütem, **a.g.e.**, s. 72. Ayrıca Bkz. Bilal Şimşir, “Balkanlar ve Türkiye”, **Balkanlar'daki Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Sempozyumu**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2002.

⁹⁵ Hugh Poulton, **Balkanlar: Çatışan Azınlıklar Çatışan Devletler**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993, s. 147

⁹⁶ Bkz. A Dayıoğlu, **Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005. Bilal Şimşir, Ankara: 1986. Bilal Şimşir, **a.g.m.**, Ankara: 1985.

Bulgaristan'daki Türk azınlık ve göçler üzerine çeşitli çalışmaları olan Bulgar Antropolog Antonina Zhelyazkova, kooperasyon sürecini ve bu süreçle devlet çiftliklerinde traktör kullanımının artmasını, 1950–1951 göçünün temel nedeni olarak belirtmektedir. Zhelyazkova'nın klasik modernleşmecî teorik bakışı çerçevesinde, kendi topraklarında işçi olmayı reddeden ve makineleşme süreciyle işsiz kalan Türkler'in göçe yönelmesi beklenen bir sonuçtur.

Benzer şekilde Lilian Petkova da, yaşanan “zorla kooperatifleştirme” sürecini, Bulgaristan'daki Türkler'in soğuk savaş döneminde, yaşadığı ilk “kitlese yerinden etme” olarak nitelemektedir.⁹⁷

Zhelyazkova sosyalist dönemde Sovyet gizli servis kaynaklı politikaların da göçün ortaya çıkmasında etkili olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, Sovyet politikaları çerçevesinde Bulgaristan'da enternasyonalist bir toplum yaratma çabası başlamış, böylece azınlıklara ve etnik gruplara baskılar yapılmıştır. Ateizmi devlet ideolojisi ve politikası olarak kabul eden Bulgar yönetimi, azınlıkları dinsel ritüellerden uzaklaştırmaya çalışmış, aynı zamanda bu ideolojik perspektif Hristiyan Ortodoks, Katolik ve Protestan Bulgarlar'ı da etkilemiştir. Bu dönemde Türk okullarının devletleştirilmesiyle amaçlanan sosyalizme inanmış bir toplum yaratma isteğidir. Eğitim süreciyle yaratılacak sosyalist Türkler'in göçüyle Türkiye'de sosyalist rejim kurulmaya çalışılacaktır.

Bu bakış açısına göre, kooperatifleşme süreciyle yaşanan topraksızlaşma ve Sovyet Gizli Servisi kaynaklı sosyalist politikaların Türkler üzerinde yarattığı baskı, 1950–1951 göçünün etkili nedenleri arasındadır. 1950–1951 göç dalgasında, kooperatifleşme ile tarımla geçinen Türkler'in topraklarına el konulması da önemli bir göç nedenidir.

⁹⁷ Bkz: Bülent Habora, **Bir Kooperatif: Marita PAPZK**, Habora Kitabevi, İstanbul: 1978. Antonina Zhelyazkova, “The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants In Turkey”, **Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey**, vol 3 of The Series The Fate of The Muslim Communities in The Balkans, Sofia: 1998.

Ali Dayıoğlu 1946–1951 yılları arasında geçen süreci, “Bulgaristan’ın üniter sosyalist devlet kurma çabası içerisinde olduğu yıllar” olarak değerlendirmekte ve Bulgaristan’da yaşayan azınlıkların, Bulgar yönetimi tarafından üniter sosyalist devlet yapısının önündeki en büyük engel olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Bu noktada Bulgar yönetiminin bulduğu çözüm, asimilasyondur. “Müslüman-Türk azınlığı Bulgar toplumu içerisinde asimile edebilmek için ilk uygulanan yöntem azınlıkların eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek için gerekli önlemlerin alınmasıydı. Parti ideologları azınlıkların kültürel bakımdan geliştirilmeleriyle bilinçlerinin yükseleceğini, etnik kökenleri ne olursa olsun emekçi kesimin sınıfsal çıkarlarının kendi kişisel çıkarlarının ve etnik kimliklerini aşacağını, böylece Bulgar çoğunluğun yanı sıra, azınlıkların da gönüllü olarak Bulgar sosyalist kimliğini sahipleneceklerini düşünmüşlerdi. Bu düşüncenin ardında yatan mantık ‘aşılmış burjuva toplumunun kalıntısı olan ulusun ortadan kalkmak zorunda oluşu ve böylece birleşmiş bir Bulgaristan Sosyalist Devleti’nin kurulmasıydı’. Ancak, zaman içinde şeklen ulusal, içerikte ise sosyalist olarak düzenlenen ve gelişmesine izin verilen eğitim ve kültür kurumlarının devlet tarafından desteklenmesiyle etnik kimliklerin aşınmaktan çok güçlendiği görüldü.”⁹⁸

Benzer şekilde Memişoğlu da, 1946 yılında Dimitrov’un emriyle Türkler’e karşı “Önce Bulgar çoğunluğun içinde entegre, sonra asimile” etme politikaları uygulandığını vurgulamaktadır.⁹⁹

Ali Eminov asimilasyon uygulamalarının varlığını kabul etse de farklı bir yaklaşım geliştirmeye çalışmaktadır. Buna göre, o dönemde Türk toplumunun büyük kesimi sadece Türkçe konuşabiliyordu. BKP yöneticileri Türkler’e sosyalizm propagandası yapmak için Türkçe’yi Bulgarca’dan daha etkin bir dil olarak görmüştür. Türkçe’nin sosyalizm propagandasında başarılı bir dil olarak kullanılmasıyla yeni rejimin birçok destekleyicisi olacaktır. Eminov’un yaklaşımına göre, Bulgaristan’daki sosyalist yönetim, eğitim ve dilsel gelişmeyle Türkler arasında sosyalizme inancı

⁹⁸ Ali Dayıoğlu, s. 281-282.

⁹⁹ Memişoğlu, **a.g.m.**, s. 117. (115-132)

artırdığında, sosyalizm temelli ve etnik kökenden uzaklaştıran bir asimilasyon gelişecektir.¹⁰⁰

Buraya kadar anlatılanlar çerçevesinde, Bulgaristan yönetimi tarafından 1946 yılından sonra azınlıkların asimilasyonu ile ilgili başlatılan çalışmaların temelini, eğitimin oluşturduğu söylenebilir. Çünkü hedeflenen yapı, aşılmış bir azınlık ulus bilinci ve birleşmiş bir Sosyalist Bulgaristan Devleti'nin kurulmasıdır.

Bir diğer ifadeyle, bu dönemdeki asimilasyon politikası, sosyalist vatandaşlık temelinde kurgulanmış gibi görünmektedir. Bulgaristan yönetiminin bu azınlık politikasının nasıl değişip, asimilasyon çalışmalarının ulaştığı noktaları da ayrıca değerlendirmek gerekmektedir.

Bu süreçte, Türkler'e eğitim ve sosyalist vatandaşlık perspektifinde uygulanmaya çalışılan asimilasyon, Pomaklar'da ve Çingeneler'de farklı biçimler almış, baskı ve zor kullanarak asimile etme yolu Bulgar yönetimi tarafından tercih edilmiştir. 1946 yılından sonra, özellikle Pomaklar'a isim ve din değiştirme yönünde birçok baskı ve politik uygulamalar yapılmıştır.

Poulton, 1948 yılında Pomaklar üzerindeki baskı artırılarak, Pomaklar'ın sosyalist sisteme kazandırılmaları ve sosyalist Bulgar devletiyle bütünleşmeleri için, isim değiştirme ve dinden vazgeçirme yönünde zora dayalı baskılar yapıldığını ifade etmektedir. 1952 yılına kadar süren uygulamalara direnen bazı Pomak aileler, ülkenin başka yerlerine göç etmek ya da sürgüne gitmek zorunda kalmıştır.¹⁰¹

Pomaklar'a yönelik tatbikin benzerleri aynı yıllarda Çingeneler'e de uygulanmıştır. İlk olarak, Bulgaristan'da çift dilli olarak yayınlanan Çingene gazetesi ve Çingene tiyatroları kapatılmış; aynı dönemde topluca ve zor kullanarak Müslüman Çingeneler'in isimleri değiştirilmiştir.

¹⁰⁰ Ali Eminov, "There Are No Turks in Bulgaria: Rewriting History By Administrative Fiat", **The Turks Of Bulgaria The History Culture and Political Fate of a Minority**, Kemal Karpaz (drl), İstanbul: İsis Yayınları 1990.

¹⁰¹ Hugh Poulton, s. 135.

1958 yılında göçebe olarak yasayan birçok Çingene'nin atlarına ve arabalarına el konularak yerleşik hayata geçmeye zorlanmış; Bakanlar Kurulu kararıyla malları müsadere edilen Çingeneler, yerleşik ilan edilmiştir.¹⁰²

Bu örneklerden yola çıkarak Bulgar yönetiminin ulusun bir örneklemesi temeline dayalı, sosyalist bir Bulgaristan ulus devleti kurma çabası ve uygulamaları, 1947 yılının başlarından itibaren başlamıştır.

1950–1951 göçü fiili olarak bu iki yılda gerçekleşse de birçok kaynağa göre göç süreci Sosyalist rejimin uygulamaları ile başlamıştır. Sosyalist rejim, Türkler'i Bulgaristan'dan uzaklaştırmak istemiştir. Böylece, artışı göz önüne alındığında tehdit sayılan Türk nüfus kontrol altına alınacak, sosyalist sisteme inanmayan Türkler'den de ülke arındırılmış olacaktır. Göç eden Türkler'in mallarına el konularak kalanların kooperasyon sürecine katılmaları hızlandırılacaktır. Bu iddialara göre, 1950–1951 göçünün tek nedeni Bulgaristan'daki sosyalist yönetimin uygulamalarıdır. Fakat böyle bir bakış açısı, çeşitli nedenlerle (ailesinin bir kısmının Türkiye'de yaşaması ya da tarihsel bağları olduğunu düşündüğü ülkeye gitmek istemesi gibi), Bulgaristan'daki Türk azınlığın, Türkiye'ye göç etme isteklerini göz ardı etme anlamına gelmektedir.

Ayrıca 1946 yılında faşist hükümetlerden sonra Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, Bulgaristan'da yaşayan azınlıklara çeşitli haklar ve ayrıcalıklar sağlanmıştır. Sosyalist iktidar döneminde faşist dönemde Türk azınlığın elinden alınan haklar geri verilerek, kültürel anlamda birçok yeni haklar da tanınmıştır.

Bu noktada, BKP ve sosyalist yönetimle Türkler arasında iyi ilişkilerin kurulduğu bir dönem yaşandığı ifade edilebilir. Bu süreçte Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan Nazım Hikmet de 1951 yılının Eylül ayında Bulgaristan Komünist Partisi'nin davetlisi olarak Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir.

Nazım Hikmet'in Bulgaristan'a çağırılma nedeni, günden güne artarak devam eden göçe bir son vermek ve Türkler'in sosyalizmle bağını kurarak, kooperatifleşme

¹⁰² Antonina Zhelyazkova, "The Bulgarian Ethnic Model", **East Europe Constitutional Rewiev**, 10 (4), 2001, s.64 (62-66)

sürecine gönüllü ve etkin katılımlarını sağlamaktır. Nazım Hikmet Bulgaristan ziyareti süresince, dört günde yirmiden fazla köy gezerek yaklaşık 150 bin kişiye hitap etmiştir. Konuşmalarının bir kısmını büyük miting şeklinde, bir kısmını da köylerde küçük kahve toplantıları olarak gerçekleştirmiştir. Bu konuşmaların çoğunda Nazım Hikmet, birçok Türk'ü Bulgaristan'da kalarak kooperatifleşme sürecine katılmaya ikna etmiştir. Bulgar yetkililerine Türkler'e daha fazla kültürel haklar verilmesi ve yeni Türk okulları açılması konusunda ayrıntılı şekilde telkinlerde bulunmuş, bu telkinlerini Zekeriya Sertel aracılığıyla Türkiye'ye göndermiştir. Fakat Nazım Hikmet'in bu gezisinden sonra bir daha hiç Bulgaristan'a gitmemesi çeşitli şekillerde yorumlansa da tüm gezisi boyunca gizli servis tarafından izlendiği iddiaları da önemlidir.¹⁰³

Bulgaristan gezisi boyunca Nazım Hikmet'e eşlik eden Blaga Dimitrova'nın anıları, şairin Türkler'in Bulgaristan'da kalması, Türkler'in kooperatiflere katılımları için yaptığı konuşmaları ve gösterdiği çabayı ortaya koymaktadır. Buna göre Nazım Hikmet, gezisinin ilk gününde Kubrat'ta toplanan en az 500 kişiye yüksek bir balkondan hitap etmiştir: “Arkadaşlar, sizin vatanınız burasıdır! Burada hürsünüz, burada kendi toprağınızdasınız!” Gezisinin ikinci gününde, Zavet köyünde halka, “Sizin ödeviniz, Bulgar gençliğinin çalışmalarına katılmak ve halktan ayrılmamaktır. Her gün bu halk içinde bulunun, ona hangi alanda gerekli ve yararlı olduğunuzu ancak bu suretle anlayacaksınız. Siz sağlam birer kadro olarak yetişmekle yükümlüsünüz. Halk yönetimi, bu maksatla size bütün olanakları vermektedir.” diye seslenmiştir.

Gezisinin üçüncü gününde, Nazım Hikmet kendisine verilen hediyelere şöyle karşılık veriyor: “Arkadaşlar! Benim sizlere verebileceğim armağanım şu sözlerimdir: Sizin yürüyeceğiniz tek bir yol vardır, o da TKSZ'ye (Kooperatif) giden yoldur. Bu sözlerim kulağınıza küpe olsun”. Aşık Köyünde ise şairle bir yaşlı arasında şöyle bir konuşma geçmektedir: “Ben 65 yaşındayım. 55 yıldır öküz gibi çalıştığım hâlde, sırtım bundan daha iyi bir gömlek görmedi.” Şair söyle yanıtlar: “Dede, hele şu kooperatifte bir iki yıl çalış, o zaman kaç tane gömleğin olacak bak!”

¹⁰³ Bkz: Emin Karaca, **Sevdalınız Komünisttir**, İstanbul: Gendaş Kültür, 2001. Edwad Timms ve Saime Göksu, **Romantik Komünist**, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2004.

Nazım Hikmet, gezisinin son gününde 30 dekar toprağı olan ve oğlunun askerde olduğunu söyleyen, dolayısıyla kooperatife katılma konusunda ne yapması gerektiğine karar veremeyen bir köylüye şöyle yanıt verir: “Senin oğlun bir Vatan Cephesi kışlasında askerdir. Orada birçok şeyler öğrenecek, gözleri açılacaktır. Fakat ben eminim ki, o askere gitmezden evvel de yeni düzenin karşısında değildi. Haydi, sen şimdi kooperatife yazıl ve durumu ona hemen mektupla bildir! ... Oğlun, babası TZKS’ye girdiğı için kıvanç duyacak, arkadaşları arasında öğünecektir. Babalarının hâlâ eski yoldan yürüdüklerini söylemek, gençler için yüz kızartıcıdır.”¹⁰⁴

Aktarımlardan da anlaşılacağı üzere, gezisi boyunca Nazım Hikmet, kooperatifleşmeye inanmış, Türkler’in Bulgaristan’da kalarak, kooperatifleşme süreciyle sosyalist sisteme uyum göstermelerini isteyen bir tavır sergilemiştir.

Bu çerçevede Nazım Hikmet’in başarılı bir gezi geçirdiğini ve birçok kişinin şairin telkiniyle kooperatiflere katılarak Bulgaristan’da kaldığını söylemek mümkündür. Öte yandan Nazım Hikmet, Bulgaristan’da yaşananlar için endişelenmiştir; 1951 yılında Viyana’daki bir toplantıda karşılaştığı, Zekeriya Sertel’e endişesini belirterek Türkler’e daha fazla kültürel haklar verilmesi ve Türkçe eğitim veren okulların açılmasının gerekliliğini, Bulgar yetkililerle nasıl tartıştığını anlatmıştır.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da Nazım Hikmet’in Bulgaristan gezisi sırasında, Radyo Enformasyon Genel Müdürlüğü’nü ziyaretidir. Bu ziyaretin varlığına ve içeriğine ait bilgi, Radyo Enformasyon Genel Müdürü Kiso Nikolov’un BKP Merkez Komitesi’ne bağlı Ajitasyon ve Propaganda Şubesi’ne gönderdiği belgeden elde edilmektedir. Belgeye göre, ‘Nazım gerçekleştirdiğı bu ziyarette, Türkiye’deki ve Bulgaristan’daki Türkler’e yönelik radyo yayınlarına bazı eleştiriler getirmiştir’. Eleştirileri şu şekilde sıralamak mümkündür. Şair ilk olarak, yapılan politik ve ideolojik yayının ağır olduğunu ve Türk dinleyicilerin bu yayınlardan hiçbir şey anlamadıklarını ve bu yayınlara eşlik eden müziğin de uygun olmadığını belirtmiştir. İkinci eleştirisi yayınlardaki Türkçe’nin yetersizliğinden ve kötülüğünden

¹⁰⁴ Blaga Dimitrova, “Nazım Hikmet Bulgaristan’da (Yol Notları)”, **Nazım Hikmet ve Bulgaristan**, Fahri Erdinç (drl), Ankara: Evrensel Dostluk Yayınları, 1977, ss. 120-148.

bahsederek, radyodaki spiker ve çevirmenlerin yetersiz kaldığını bildirmiştir. Son olarak da özellikle Türkler'in yaşam düzeyinin yükseltilmesi için eğitici, kültürel ve sağlık programlarının yapılması gerekliliği üzerinde durmuş ve radyoda Türk basınından özetler verilmesi gerektiğini de belirtmiştir.¹⁰⁵

Nazım Hikmet'in radyoya yönelik eleştirilerinin temelini ise, yayınlardaki kültürel ve eğitici programların eksikliği oluşturmaktadır. Nazım Hikmet'in gerek Sertel'le yaptığı konuşma gerek de radyo yayınlarına eleştirileri, Bulgaristan yönetiminin Türk azınlık konusundaki tutumundan hoşnut olmadığını göstermektedir.

1950–1951 göçünü hazırlayan nedenlere kısaca tekrar bakıldığında, ilk ve en önemli göç sebebi, kooperatifleşme süreci ve çalışmalarıdır. Nazım Hikmet'in Bulgaristan ziyareti bu çerçevede ele alınabilir. Bir diğer önemli etken ise Türk okullarının kapatılması ve Türkçe eğitimin sona ermesidir. Bunların yanı sıra, dünya sistemindeki siyasal hegemonya odaklarının değişimi gibi gelişmelerle, Sovyet yönetiminin telkinleri, süreç içinde biriken göç bekleyen kişi sayısı, Bulgaristan'da artan Türk nüfusunun göçle azaltılma beklentisi, zora dayalı uygulamalar olmasa da Bulgar yönetiminin Türkler'e uyguladıkları asimilasyon çalışmalarıdır. Ayrıca BKP yönetiminin Türk azınlığın Türkiye'ye yönelik tutumundan rahatsız olduğu unutulmamalıdır. Süreç içerisinde Sovyetler'in telkinleri ve etkileriyle Türk azınlığın göç ettirilmesi kararı alınmış ve Türk azınlık arasında zaten varolan göç etme eğilimi tetiklenmiştir. Okulların devletleştirilmesi ve kooperatifleşme süreci bu düşüncenin birer ürünü ve göstergesidir.

2.4.1.1. İlk Toplu Göçün Etkileri ve Sonuçları

Bilal Şimşir'e atıfta bulunarak 1950–1951 göç dalgası, devam eden bir göçün hızlanması olarak değerlendirilebilir. Belli dönemlerde azalsa da Bulgaristan'dan Türkiye'ye serbest göçler 1951 yılına kadar sürmüştür. Serbest göç, Bulgar ve Türk

¹⁰⁵ Edwad Timms ve Saime Göksu, s. 331

makamlarının izniyle, turist ya da göçmen vizesiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca serbest göçmen olabilmek için Türkiye'ye gelecek kişinin, Türkiye'deki tüm bakım ve masraflarını akrabalarının üstleneceğini belirten noter tasdikli bir taahhütname de istenmiştir. Böylece her iki ülke de sorumluluk altına girmemiştir.¹⁰⁶

İki ülke arasında yaşanan göç ve göçmen sorununa, Türkiye Cumhuriyeti planlı bir şekilde çözüm getirme girişiminde bulunarak 31 Mayıs 1947 günü Bakanlar Kurulu'ndan bir kararname çıkarmıştır. Bu kararnameye göre, iki devlet arasında yapılacak anlaşmayla göçün yıllara yayılması ve yılda 25–30 bin göçmen alımıyla, 500 bin Türk'ün ve 300 bin Pomak'ın Türkiye'ye yerleştirilmesi planlanmaktadır. Kararnameyle amaçlanan, göçün yıllara yayılarak Türkiye ekonomisine zorluklar getirmesini engellemektir. Hazırlanan plan uyarınca, Türkiye'ye kabul edilerek yerleştirilecek göçmenlerin üretime dahil edilmesi ve kendilerine yeter hâle gelerek Türkiye ekonomisine katkı sağlamaları planlanmaktaydı.

Yine bu plana göre, 1980 yılına kadar iki ülke arasındaki göç ve göçmen sorunun çözülerek ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Eylül 1949'da Bulgar hükümeti göç konusundaki sert ve tavizsiz tutumunu değiştirerek, pasaport almak isteyenlere kolaylık sağlamıştır; bir açıdan da Türkiye'ye göçü kolaylaştırıcı bir tavır sergilemiştir. Dolayısıyla bu süreçte Türk konsolosluklarına göç için başvurularda bir artış gözlenmiştir. Temmuz 1950 sonunda 7.340 aileden 26.788 kişiye Türk konsolosluklarınca göç vizesi verilmiştir.¹⁰⁷

Bu tarihlerde iki ülke arasındaki göç meselesini siyasi krize çeviren ve karşılıklı nota alıp vermeyle geçen süreci, 10 Ağustos 1950 tarihli Bulgaristan notası başlatmıştır. Bu notada, Türkiye'nin Bulgaristan karştı eylemleriyle, bir diğer ifadeyle Türkiye'nin kışkırtmasıyla, 250 bin Türk göçe kalkışmış ve bu sebeple Bulgaristan'ın ekonomik ve sosyal hayatında sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bu nedenle Bulgaristan notasında,

¹⁰⁶ Bilal Şimşir, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, ss. 216-217.

¹⁰⁷ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç**, İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2001, s. 312.

250 bin kişilik Türk kitlesinin göç işlemlerini üç ay içerisinde bitirilerek, Türkiye'ye gönderilmek istendiği belirtilmekteydi.

Türkiye bu notaya 28 Ağustos'ta karşılık verdi. Bulgaristan tarafı 22 Eylül'de ikinci bir nota verdi ve bu notaya da 16 Ekim 1950 tarihinde Türkiye tarafından karşılık verildi. Yaşanan gelişmelere paralel artan göç, Türk tarafının 7 Ekim 1950 günü, Bulgaristan tarafından Türkiye'ye vizesiz kişiler ve Çingeneler'in gönderildiği iddiasıyla, sınırı kapatması sonucu durdu. Yaşanan bu sorunun çözülmesi üzerine 2 Aralık 1950 günü sınır tekrar açılarak göçmen alımına devam edildi. 8 Kasım 1951 günü, yine, Türkiye aynı iddiayla sınırı tamamen kapatarak 1950–1951 göçünü sona erdirmiştir.

Göç sürecinde, 212.150 kişiye Türk konsolosluklarınca Türkiye'ye giriş vizesi verilmiş, o dönemki Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'ye giriş vizesine sahip, toplam 37.351 aileden 154.393 kişi Türkiye'ye göçmen olarak kabul edilerek yerleştirilmiştir. Nisan 1950'de Türk hükümeti aldığı bir kararla, 1 Ocak 1950'den sonra gelen tüm göçmenleri ve bu süreçte gelecek serbest göçmenleri, iskânlı göçmen olarak ilân etmiş ve bu göçmenlerin iskân haklarını tanımıştır. 1949–1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen toplam göçmen sayısı 156.063'tür; bu rakam Bulgar istatistiklerine göre 155.667'dir.¹⁰⁸

1950–1951 göç dalgasıyla gelen göçmenlerin Türkiye'de yerleştirildikleri ve/veya yerleştikleri bölgelere bakıldığında, göçmenlerin büyük çoğunluğunun Marmara ve Ege Bölgeleri'ne yerleştirildikleri ve/veya yerleştikleri görülmektedir.

Tablo 2:

Bölgeler	1950-1951		1952-1988		Toplam	
	Aile	Kişi	Aile	Kişi	Aile	Kişi

¹⁰⁸ Oğuz Arı, **Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı**, Ankara: Rekor Matbaası, 1966, ss. 13-14

Bursa	3 493	14 616	8 335	31 685	11 828	46 301
İstanbul	3 831	11 644	9 881	34 508	13 712	46 152
İzmir	2 123	10 141	2 751	10 121	4 874	20 262
Tekirdağ	1 846	7 719	2 006	7 238	3 852	14 957
Eskişehir	1 600	7 009	1 912	7 066	3512	14 075
Kırklareli	1 646	7 230	1 067	4 036	2 713	11 266
Manisa	1 885	7 961	603	2 280	2 488	10 241
Ankara	1 565	6 016	608	2 018	2 173	8 034
Kocaeli	727	3 478	967	3 636	1 694	7 114
Toplam	20 809	84 941	28 924	105 344	49 733	190 285
Diğer Bölgeler	16 616	69 459	3 452	11 177	20 048	80 633
TOPLAM	37 425	154 397	32 356	116 521	60 781	270 918

Kaynak: Donka Dimitrova, “Bulgarian Turkish Immigrants Of 1989 In The Republic Of Turkey” Between Adaptation And Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey, Antonina Zhelyazkova (Edt.), IMIR, Sofya: 1998.

Bu veriler ışığında, 1950–1951 göçünün aslında bir çözüm olmadığı açıktır. Göç devam ederken sınır Türkiye tarafından birden kapatılarak göç durdurulmuştur. Böylece göç için başvurup vize alan ve göç sürecinin bir anda bitmesiyle Bulgaristan’da kalan kişiler için de yeni sorunlar başlamıştır. Bu sorunlardan en önemlisi parçalanmış ailelerin birleştirilmesi sorunu olmuştur.

2.4.2. Türkiye'ye İkinci Kitlesele Göç (Yakın Akraba Göçü)

Şubat 1953'te Türk-Bulgar sınırı yeniden açıldı. Fakat Bulgar hükümeti Türkler'in göçünü yasakladı. Türkler'in ellerindeki pasaportlar toplandı. Bu dönemde Türkler'in göç umutları Bulgar yönetimi tarafından tamamen ortadan kaldırılmaya çalışıldı.

Topoliter dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye ikinci göç hareketi, 'Yakın Akraba Göçü' olarak adlandırılan ve 1969–1978 yılları arasında gerçekleşen göçtür. Şimşir'e göre sınırın kapatılması sonucu ortaya çıkan parçalanmış aileler sorununa ek olarak, yıllardır süren Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler de zaman içerisinde parçalanmış aileler ve Türkiye'ye göç etmeyi bekleyen bir kesim ortaya çıkarmıştır. Bu parçalanmış ailelerin göç beklentileri uzun bir dönem iki ülkede de dile getirilmedi. Gerek Bulgaristan'da 1950–1951 göçünden sonra yaşananlar gerekse göç beklentisi içindeki parçalanmış ailelerin varlığı, 1964 yılında 400 bin kişilik göç talep eden bir kitle yarattı. Bu dönem zarfında kooperatifleşme sürecinin devam etmesi ve 1959–1960 ders yılında Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, Türkler'in göç isteklerini tetikleyen nedenler arasında yer almıştır.¹⁰⁹

Oral Sander'in Türk-Bulgar ilişkileri konulu açikoturumda dile getirdiği gibi,

“2. Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da kurulan topoliter, komünist yönetim tek uluslu Bulgar Devleti politikası izlemeye hazırlandığı andan bugüne kadar Türk azınlığı önemli sorunlarla, baskılarla karşı karşıya kalmıştır. 1944 yılında Vatan Cephesi Hükümeti'nin kuruluşundan sonra 1947'nin ilk aylarında Bulgar İçişleri Bakanı Anton Yugov Türk azınlığı ile Hükümeti arasındaki ilişkilerin görünmez savaş ilişkisi olduğunu açıklamıştır. Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi şöyle bir karar alıyor: Homojen Sosyalist Bulgaristan kurulması sürecinin hızlandırılması. Gerekçe, aşılmış bulunan burjuva toplumunun unsuru olarak milliyetin, geçmişin kalıntısı olduğu

¹⁰⁹ Bilal Şimşir, “Türkiye ve Balkanlar”, **Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı**, Erhan Türbedar (drl), Ankara: ASAM Yayınları, 2003, s. 335.

ve bu kalıntıdan behemehal kurtulunacağı ve birleşik, tek uluslu, sosyalist” Bulgar toplumunun yaratılacağıdır. Türk azınlığa karşı uygulanan politikanın özü, bazen barbarca olabilecek bir asimilasyon politikasıdır.”¹¹⁰

Dayıoğlu, yakın akraba göçünün nedenlerini ve temellerini bir başka yerde aramakta ve BKP’nin azınlık uygulamalarında bulmaktadır. “Türkler’in asimile edilebilmeleri için daha sert önlemlerin alınması gerektiği düşüncesi 1960’lı yılların sonlarına doğru BKP’nin önde gelen isimleri tarafından dile getirilmişti. Bu konuda Türk azınlık içerisinde ulusal direnci yüksek olan kişilerin göç ettirilmesi, daha az dirençli olanların ise asimile edilmeleri şeklinde ikili bir stratejinin belirlenmesine karar verildi. Bu stratejinin bir yansıması olarak Bulgaristan hükümeti Türkiye’yle 22 Mart 1968’de ‘Yakın Akraba Göçü Anlaşması’nın imzalanmasına razı oldu.” Bu çerçeveden bakıldığında yakın akraba göçünün, Bulgaristan hükümetinin uyguladığı süre giden asimilasyon politikasının bir ürünü olduğu düşünülebilir.¹¹¹

Göç anlaşmasının imzalanmasına giden ve göçün yaşandığı süreç uzun bir zamanı kapsamaktadır. Buna göre göç, ilk kez 16-21 Ağustos 1966 tarihlerinde Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev’in Türkiye’ye yaptığı resmi ziyarette görüşüldü ve yayımlanan bildirgeyle, bu konuda ortak bir çalışma yapılmasına karar verildi. Yayımlanan bildirgede şöyle deniliyordu: “Her iki bakan yakın akrabaları daha önce Türkiye’ye göç etmiş bulunan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının gönüllü olarak Türkiye’ye göçleri problemini en kısa zamanda makul bir çözüme bağlamak konusunda anlaşmaya varmışlar ve uzmanlarını konunun yöntemini saptamakla görevlendirmişlerdir.” Aralık 1966-Ocak 1967 tarihleri arasında Sofya’da bir araya gelen heyetler, görüşmelerden bir sonuç alamadı. Kasım 1967’de Ankara’da tekrar başlayan görüşmelerden sonuç alındı ve bir anlaşma metni imzalandı.

Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov’un 20–26 Mart 1968 tarihlerinde kalabalık bir heyetle Türkiye’ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret çerçevesinde, yakın

¹¹⁰ Oral Sander, Türk Parlamenterler Birliği’nin Türk-Bulgar İlişkileri konulu Açıkoturum Tutanağı (23 Mart 1985), **Parlamento**, Mayıs 1985, sayı 7, s. 23

¹¹¹ Ali Dayıoğlu, s. 292.

akraba göçü anlaşması 22 Mart 1968 günü her iki ülkenin Dışişleri Bakanları, Çağlayangil ve Başev tarafından imzalandı. İmzalanan anlaşmanın tam adı “Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye’ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma”dır.¹¹² Bu anlaşma 17 Mart 1969’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin onayı ve 19 Ağustos 1969 günü Sofya’da karşılıklı onayların birbirlerine verilmesiyle resmen yürürlüğe girdi.¹¹³

İmzalanan antlaşmaya göre, göçmenler daha önceki gibi serbest göçmen olarak geleceklerdi. Bu da göçmenlerin bakım ve sorumluluğunun akrabalarında olması ve bunun için de noter tasdikli taahhüname gerektiği anlamına gelmektedir.

1952 yılına kadar Türkiye’ye göçenlerin Bulgaristan’da kalan karı veya kocaları, ana, baba, büyükanne veya büyükbabaları, ayrıca çocukları, torunları ve bunların eş ve çocuklarını kapsamaktadır. Bu anlaşma uyarınca, her çarşamba günü ve 300 kişiyi geçmemek üzere göç işlemi gerçekleştirilecek, fakat kış ayları (Aralık-Mart) döneminde göçe ve göç işlemlerine ara verilecektir. Diğer bir ifadeyle göç her yılın 1 Nisan ve 30 Kasım tarihlerini kapsamaktaydı. İlk göçmen kafilesi 8 Ekim 1969 günü Kapıkule sınır kapısından giriş yaptı ve böylece 30 Kasım 1978’e kadar sürecek yakın akraba göçü başlamış oldu.

Dar kapsamlı olan bu göç anlaşması çerçevesinde yaklaşık 30 bin kişinin gelmesi beklenirken, 120 bin kişi Türkiye’ye giriş yapmıştır. Ayrıca gerçekleşen göç kapsamında, Türkiye’ye gelen göçmenler serbest göçmen sayılarak, göçmenlerin tüm sorumluluğu Türkiye’deki ailelerine bırakılmıştır.¹¹⁴

2.4.3. 1989 Kitlesele Göçü

¹¹² Anlaşmanın tam metni için bkz: Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 66, Ankara: Türk Kültürü Enstitüsü Yayınları, 1968, s. 342–347.

¹¹³ Bilal Şimşir, **Bulgaristan’da Türk Varlığı**, s. 64-65

¹¹⁴ Ömer Engin Lütem, s. 81

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında genelde iyi komşuluk ilişkileri korunsada 1984-1989 döneminde iki ülke arasında ciddi gerginlik yaşanmıştır.

Bulgaristan yönetimi yurttaşların anayasal hak ve özgürlüklerini çiğnemiş ve Türk azınlığa yönelik uygulamaları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük kitlesel göçe sebep olmuştur. Bu durum, 20. Yüzyıl'ın sonlarında insanlık trajedisi olarak tarihe geçmiştir.

1989 göç dalgasının en önemli nedeni “Soya Dönüş” politikalarının beraberinde getirdiği zora ve baskıya dayalı uygulamalar olarak ifade edilmektedir. Bu uygulamalar, Bulgaristan'da yaşayan hemen her etnik gruba yöneldiği gibi, en kalabalık etnik azınlıklardan biri olan Türkler'i de etkilenmiştir. Yaşananlar azınlıkların isimlerini değiştirme, kültürel, dinsel faaliyetlerini ve kendi dillerini kullanmalarını yasaklama gibi, zora dayalı uygulamalardır.

Bulgaristan'da 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında çok geniş çaplı olmasada küçük boyutlarda (görelilik olarak ve 1984-1985'te yaşanan olaylara nazaran), gerek Pomaklar'a gerekse Çingene'ler'e yönelik asimilasyon uygulamaları yaşanmıştır. Bulgar yöneticilerinin azınlık sorununu çözme isteği, sorunun nasıl çözüleceğine dair fikirleri ve izlenecek politik çerçeve 1956 yılında şekillenmeye başlamıştır.

Baest'e göre bu dönemde, BKP'nin Türk azınlık sorununu çözmek için düşündüğü iki yol olan, asimilasyon ve göçten hangisini tercih edeceği açık değildi. Parti içerisindeki bir grup, Türkler'in tamamını ülkeden uzaklaştırmayı düşünmekteydi. Fakat ülkenin bütün üretimini ve işçiliğinin tamamını Türkler yaptığı için, BKP'nin bir diğer grubu da Türk işgücünün alternatifi olmadığını belirtmekteydi.¹¹⁵ Bu çerçevede Baest asimilasyon ve göçü birbirinin alternatifi olarak düşünmektedir; oysa yaşanan gelişmeler göstermektedir ki bunlar birbirinin alternatifi değil, birbirinin tetikleyicisidir.

¹¹⁵ Torsten F. Baest, **Kaynaşmış Sosyalist Millet Halk Cumhuriyeti ve Türk Azınlık**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990, s. 399.

Bu gelişmeler ekseninde, 6 Nisan 1956'da yapılan BKP Merkez Komite toplantısında, ülkedeki azınlık sorunun çözümü için bazı azınlık gruplarına mensup kişilerin isimlerinin değiştirilmesi kararı alınmış, ilk uygulama Pirin bölgesinde yoğun şekilde yaşayan Makedonlar üzerinde gerçekleştirilmiş ve yeni verilen kimliklerde Makedonlar Bulgar olarak kayıt altına alınmıştır.

Bu karara dayanak olan hukuksal düzenlemeler 1960 yılına kadar uzamış ve yapılan yasal değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Nüfus yasasında yapılan bu değişikliğe göre, Bulgar soyundan olmayan Bulgaristan Cumhuriyeti vatandaşları, isteğe bağlı olarak hem kendi ad soyadlarını hem de ailesinin ad soyadlarını Bulgar adlarıyla değiştirebileceklerdi. Bu işlem için kişinin yazılı beyanı gerekmekteydi. Gerçekleştirilen bu yasal değişiklik daha sonraki dönemlerde ad değiştirme kampanyaları için yasal zemini oluşturacaktı.¹¹⁶

Bulgaristan yönetim erkinde, dünyadaki gelişmelerden uzak olmayan yaklaşımlarla 1970'li yılların başından itibaren politik uygulamalar ve prensipler düzeyinde sertleşme politikalarının öne çıkartıldığı gözlenmektedir.

2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda dünya siyasal yapısındaki güç değişiminin ortaya çıkardığı yeni siyasal ve ekonomik erk, farklılıkları beklentilerine göre düzenlemek için çeşitli etkilere bulunmuştur. Bu yöntemlerden birisi de etnik ve dini azınlıkların mevcut yapıyı değiştirmek için harekete geçirilmesidir.

İkinci Dünya Savaş'ndan sonra iki kutuplu dünyadaki farklılığı da ortadan kaldırmaya yönelik politikalar istihbarat faaliyetleri kanalıyla yürütülmüştür. Bu politikaların kültürel zeminini oluşturmak için de dönemin yaygın propaganda aracı radyo kullanılmıştır. Özellikle Doğu Avrupa'da, Macaristan ve Çekoslovakya'daki ayaklanmalar ile Bulgaristan'daki azınlıkların hareketlerini etkileyen faktörlerin bir diğeri de Dünya'da hakim olmaya başlayan Mc Carthycilik akımı ve Hür Avrupa Radyosu'nun yayınlarıdır. 1951 ve devamında gerçekleşen 1966'dan 1978'e kadar süren göçlerde Hür Avrupa Radyosu kanalıyla yapılan propagandanın etkisi de dikkate

¹¹⁶ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: 1986, s. 346, Ali Dayıoğlu, s. 285.

alınmalıdır. 1989 göçünde ise Hür Avrupa Radyosu'nun yerini Türk televizyon ve radyo yayınları yanısıra Amerikanın Sesi radyosu almıştır.¹¹⁷

Bulgaristan açısından bakıldığında nihai hedef olarak sürekli göz önünde bulundurulan, birleşmiş, sosyalist ulus-devlet yaratma isteği, bir ideolojik duruş olarak benimsenmiş; hukuksal düzlemde, BKP Merkez Komite kararlarında ve yasa değişikliklerinde kabul görür hâle gelmiştir. Gelişen bu ideoloji, 1971 yılında gerçekleştirilen BKP'nin 10. Kongresi'nde net bir şekilde biçimlenmiştir. Kongre'de sosyalist usulun genişlemesi ve yayılması gerekliliği üzerinde durularak, Bulgaristan Cumhuriyeti vatandaşı olan ve farklı ulusal kökenden gelenlerin, birbirleriyle daha fazla yakınlaşmaları gerekliliği vurgulanmıştır.¹¹⁸

Bulgar yönetiminin belirlediği ve benimsediği bu ideolojik çerçeve, 18 Mayıs 1971 tarihli yeni Bulgaristan Anayasası'nda da etkilidir. Yeni anayasada hiçbir şekilde azınlık kelimesi geçmemiş ve azınlıklarla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.¹¹⁹

Bu gelişmelerle Bulgar yasalarında ve devletin bakışında, Bulgar vatandaşlarının etnik kökene dayalı görülmediği, sadece birleşmiş Bulgar sosyalist milleti olarak algılandığı resmleştirilmiştir. Bir diğer anlatımla, Bulgaristan vatandaşlığının temeli sosyalist kolektiviteye bağlanmış, tek uluslu, tek dilli, tek kültürlü kaynaşmış Bulgaristan sosyalist milleti yaratma çabaları yasal zeminde karşılığını bulmuştur.

Şubat 1974'te yapılan BKP Merkez Komitesi toplantısında azınlıklar hakkında alınan karar parti ideologlarından Aleksandr Liov tarafından duyurulmuş, Bulgaristan'da "Birleşik Sosyalist Bulgar Ulusu" kurma amacı kesin bir şekilde dile getirilerek, asimilasyon politikası bir devlet politikası hâline gelmiştir.

¹¹⁷ Bkz: Anthony Cavendish, **İstihbaratın İçinden Emekli Bir İngiliz Casusunun Anıları**, İstanbul: Arena Yayınları, 1991.

¹¹⁸ Ali Eminov, s. 214

¹¹⁹ Torsten F. Baest, s. 400-401. Ali Dayıoğlu, s. 290.

Ayrıca, yine aynı toplantıda, göçün azınlık sorununun çözümü için uygun bir yol olmadığı, azınlıkları Bulgar ulusuyla kaynaştırmak gerekliliği dile getirilmiştir. Asimilasyon hedefi tam anlamıyla ve sistemli bir devlet politikası hâline dönüşmüş, bu politikanın yansımaları, gerek BKP'nin yayınlarında gerekse Jivkov'un açıklamalarında yer bulmuştur.

1977 yılında BKP yayın organı olan Rabotniçeski Delo'da yayımlanan bir makalede, Bulgaristan'ın tek etnik yapılı bir devlet olduğu ve homojen bir ulus-devlete doğru ilerlediği belirtilmiştir. 1979'da ise yine aynı yayın organında Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov'la yapılan bir söyleşi yayımlanmış, burada Jivkov, Bulgaristan'daki ulusal sorunun kesin bir şekilde halk tarafından çözüldüğünü ve Bulgaristan'da ulusal sorunla ilgili herhangi bir içsel problemin kalmadığını belirtmiştir.¹²⁰

1970'li yılların ortalarına doğru yaşanan diğer gelişmeler, süreci ve gidişatı anlatmaktadır. Buna göre, asimilasyon uygulama yöntemlerini belirleyerek Türkler'in asimilasyonunu hızlandıracak öneriler hazırlamak için kurulan komite, yaptığı çalışmaların sonucunda bir dizi öneriyi rapor hâlinde ortaya koymuştur. Rapora göre, Türklerin asimilasyon sürecini hızlandırmak için, kültür seviyelerinin yükseltilmesi, azınlık grupları arasında sosyalist değerlerin yaygınlaştırılması, dinin Türkler'in asimilasyonunun önünde önemli bir engel oluşturmamasından dolayı dinsel faaliyetlerin yasaklanması gerekliliği vurgulanmıştır. Hazırlanan bu rapor politbüro tarafından kabul edilmiş olsa da uygulamaya konmamıştır. Bunların yerine doğrudan isim değiştirme yöntemiyle asimilasyon sürecine başlanmıştır.¹²¹

Takip eden süreçte, Bulgaristan'daki etnik gruplar üzerinde tarihsel bağlar ve resmi tarih zemininde bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmanın amacı Bulgaristan'da etnik gruplar olmadığını ve tek bir Bulgar ulusu olduğunu göstermekti. Bu çerçevede, Bulgaristan'da yaşayan Türkler'in aslında Osmanlı zamanında Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduğu, Türkler'in Balkanlar'ın her yerinde yaşayan Slav kökenli bir ırk

¹²⁰ Ali Eminov, s. 214-215

¹²¹ Ali Dayıoğlu, s.293-294.

olduğu gibi iddialar ortaya atılmıştır. Aynı zamanda Pomaklar için de sıklıkla bu ve benzeri iddialarda bulunulmakta ve Pomaklar'ın da Müslümanlaşmış Bulgarlar olduğu iddia edilmektedir.

Öte yandan Bulgar Bilimler Akademisi'nin yayınları arasından çıkan 5 ciltlik “Bulgar Ansiklopedisi”ne göre Türkler Bulgaristan'da, Bulgarlar'dan sonra en büyük etnik grubu oluşturmaktadır. Ansiklopedi 1962 nüfus sayımına göre Bulgaristan nüfusunu 8.062.000 olarak belirtmiş Türk nüfusla ilgili bir açıklamaya yer vermemiştir. 1978 yılında ise “Bulgaristan” başlıklı yeni bir ansiklopedi yayımlanmaya başlanmıştır. Bu ansiklopedi de 1976 sayımına göre Bulgaristan nüfusu 8.788.763 kişi olarak bildirilmektedir. Ansiklopedide Bulgaristan nüfusunun esasını Bulgarlar'ın oluşturduğu ifadesinin yanısıra Bulgaristan'da “bir miktar Bulgar Türkü”nün de yaşadığına değinilmiştir.¹²²

Dayıoğlu, Pomaklara uygulanan asimilasyon politikalarının, Çingeneler ve Tatarlar gibi Pomaklar'ı da Türkler'e yanaştırdığını ve Pomaklar'ın kendilerini Türk olarak ifade etmeye başladıklarını belirtmektedir.¹²³ Poulton ise Pomakları “Bulgar Muhammetçileri” olarak tanımlayıp, Slav kökenli dinsel bir azınlık olarak tarif eder.¹²⁴ Görüldüğü gibi Pomaklar'ın etnik kökenleri konusunda net bir fikir birliği yoktur. Fakat burada önemli olan nokta ve gözlenilen gerçek, bir azınlık olarak Pomaklar'a uygulanan baskılar ve asimilasyon çalışmalarının varlığıdır.

Daha önce de bahsedildiği gibi 1948 yılından itibaren çeşitli aralıklarla Bulgar yönetimi tarafından Pomaklar'ın isimlerini değiştirme girişimlerinde bulunulmuştur. Zor kullanılarak gerçekleştirilen bu olaylarda, hayatını kaybeden insanlar, başka bir yere sürgüne gönderilen ve göç ettirilen aileler olmuştur. Özellikle 1971–1973 yılları arasında Pomaklar üzerinde süre giden baskı artırılmış, fiziki zorlamaya dayalı sert uygulamalar yapılmış ve bu uygulamalar 1976 yılına kadar sürmüştür. Bu süreçte

¹²² Hasan Eren “Bulgarlar ve Türk Dili”, **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, Ankara: TTK Basımevi, 1992, ss. 2-3.

¹²³ Ali Dayıoğlu, s. 282.

¹²⁴ Hugh Poulton, s. 135

yaklaşık 200 bin Pomak'ın Türk ve Müslüman adları, Bulgar adlarıyla zorla değiştirilmiştir. Yine bu dönemde Pomaklar'ın camileri ve dini eğitim veren okulları kapatılmış, dinsel faaliyetleri kısıtlanmış, Türkçe konuşmaları yasaklanmış ve özellikle kadınların geleneksel giysileri Bulgar giysileriyle değiştirilmiştir.¹²⁵

Zora dayalı gerçekleştirilen bu işlemlerde, yine 1948'de yaşananlar gibi bazı Pomaklar ölmüş, bazıları işinden olmuş, bazıları da göçe ve sürgüne zorlanmıştır. Bahsi geçen dönem içerisinde, 8–10 bin arası Pomak'ın katledildiği, 558.325 Pomak'ın isminin değiştirildiği ve 48.073 kişinin de işinden olduğu belirtilmektedir.¹²⁶ Fakat yaşananlardan sonra 1975 yılında 500 kadar Pomak'ın Belene toplama kampında tutulduğu Dünya Af Örgütü'nün rakamlarıyla verilmektedir.¹²⁷ Buradan hareketle, Pomaklar'ın birçok asimilasyon uygulamasına maruz kalarak, çeşitli zorluklar yaşadıkları söylenebilir. Ayrıca yaşanan olaylar, sanki 1984 yılında başlayarak Türkler'e karşı uygulanan, geniş kapsamlı asimilasyon uygulamalarının bir ön hazırlığı gibidir.

2.4.3.1. 1989 Göçünün Temel Etkeni “Soya Dönüş” Politikası

“Soya Dönüş Süreci” ya da “Yeniden Doğuş Süreci” olarak adlandırılan süreç, yukarıda anlatılan politik gelişmelerin sonucu ve getirisi niteliğini taşımaktadır. “Soya Dönüş” Bulgaristan'da yaşayan azınlıkları, özellikle de nüfus olarak en yoğun azınlıkları Türkler'i, asimile etme, Bulgarlaştırma süreci olarak ifade edilebilir.

Bulgar yönetiminin o döneme kadar sergilediği azınlık politikaları ve bu politik duruşun diğer azınlıklar üzerinde uygulanması 1984 yılının kış aylarında başlayan soya dönüş uygulamalarının bir provası gibi görünmektedir. Soya dönüş politikalarının

¹²⁵ Bkz: Ali Eminov, **a.g.e.** Antonina Zhelyazkova, “The Bulgarian Ethnic Model”.

¹²⁶ İlker Alp, **Bulgar Mezalimi**, Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 192.

¹²⁷ Hugh Poulton, s. 138.

temeli, “Bulgaristan’da Türk yoktur, sadece Osmanlı yönetimi döneminde Türkleşmiş ve Müslümanlaşmış Bulgarlar vardır.” iddialarına dayanmaktadır.

Bu çerçevede, soya dönüş politikaları, Müslüman Türk azınlık için uygulanan asimilasyonun, ideolojik ve politik alt yapısı niteliğindedir. Hazırlanan ve hayata geçirilen asimilasyon politikasının uygulamaları, zor kullanarak ve sistemli bir şekilde Türk isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirme, halka açık alanlarda Türkçe konuşmayı ve Müslümanlığa ait dinsel faaliyetleri yasaklama, Türk olmayı ve Türklüğü temsil eden, şalvar, örtü gibi geleneksel giysilerinin giyilmesini yasaklama gibi alanlarda olmuştur.¹²⁸

1984 yılının sonlarında ülke çapında başlayan ve sistemli olarak ilerleyen zorla isim değiştirme işlemleri, ilk olarak Bulgaristan’ın güney bölgelerinde gerçekleştirildi. Kasım-Aralık aylarında Kırcalı Bölgesi ve Haskova civarındaki köylere silahlı güçler eşliğinde girildi. Poulton gerçekleştirilen isim değiştirme işlemlerini şöyle anlatmaktadır: *“Yetkililerin kullandıkları yöntemler geçmişte Pomaklar’a karşı kullanılan yöntemlere benziyordu. Çoğunluğunu Türkler’in oluşturduğu köyler, genellikle sabahın erken saatlerinde, köpekli polisler ve tank birliklerince kuşatıldı. Görevliler ellerinde yeni kimlik kartları veya seçilecek ‘resmi’ isimlerin yazılı olduğu bir liste olduğu hâlde evleri tek tek ziyaret ettiler ve ev halkını, bazen silah göstererek, yeni kimlik kartlarını kabul etmeye ya da yeni isim almak istediklerini gösteren ‘gönüllülük’ formlarını imzalamaya zorladılar.”* Bu uygulamalardan da anlaşılacağı üzere, yapılan isim değiştirme işlemlerinin görüntüsü, Türkler’in kendi istekleriyle isimlerini değiştirdikleri şeklindedir.

Uygulamaya koyulan isim değiştirme kampanyası, 1985 yılının Ocak-Şubat aylarında Bulgaristan’ın kuzey bölgelerine kayarak Varna çevresine, oradan da biraz daha doğuya Dobruca’ya ulaşmıştır. Mart 1985’te sona eren bu işlemlerde kimi kaynaklara göre 1 milyondan fazla Türk’ün isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir.

¹²⁸ Bkz: M. Uluyurt, “Bulgaristan Siyasal Yaşamının Yeni Aktörleri: Türkler”, **Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, Bekir Günay (drl.) İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

Bu rakam biraz abartılmış gibi görünmektedir. Çünkü Aralık 1992’de gerçekleştirilen nüfus sayımında, Bulgaristan’da 800.052 Türk yaşamaktadır.

Yaşanan bu gelişmelerden ve gerçekleştirilen isim değiştirmelerden sonra, Bulgaristan Ulusal Meclis Başkanı Stanko Todorov 28 Mart 1985 tarihli konuşmasında, ülkede yaşayan yurttaşların Türkçe-Arapça isimleri yerine Bulgarca isimlerini geri almaları için gerçekleştirilen işlemin, hızla, kendiliğinden, güvenli bir şekilde tamamlandığını, artık ülkede Bulgar ulusunun dışında herhangi bir unsur kalmadığını ve Bulgaristan’ın tek ulus devleti olduğunu belirtmiştir.¹²⁹

Gerçekleşen bu isim değiştirme işlemi Bulgar yönetimi tarafından geçmişe yönelik uygulanmış ve bu çerçevede daha önce Türkiye’ye göç etmiş ve ölmüş kişilerin de resmi evraklardaki isimleri değiştirilmiştir. Bazı mezar taşlarındaki isimlerin bile değiştirildiği ifade edilmektedir.¹³⁰

Bu süreçte isim değişikliğini reddeden, yeni kimlik kartı almayan, kayıtlarda Bulgarca ismi bulunmayan Türkler’e maaşları ödenmemiş, bazıları işten çıkarılmış, hastane ve sağlık sistemlerindeki kayıtlar yeni Bulgar isimlerine göre düzenlendiği için, bu kişiler sağlık hizmeti alamamıştır.¹³¹

Gerçekleştirilen isim değiştirme kampanyasına direnen ve Bulgarca isim almayı reddedenler tutuklanarak işkence görmüş ve bazıları hapse gönderilmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu kampanya, bir azınlığın isimlerini tamamıyla yok etmeye yönelik olarak hayata geçirilmiştir. Ayrıca bu dönemde nüfus kayıtları üzerinde bir oynama yapılmış ve Türkler’in yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimleri, idari olarak Bulgar nüfusun daha yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimlerine bağlanmıştır. Böylece idari açıdan da bir “asimilasyon” uygulamasına gidilmiştir.¹³²

¹²⁹ Hugh Poulton, s. 159-160.

¹³⁰ Antonina Zhelyazkova, “The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants In Turkey”, s. 11

¹³¹ Ali Dayıoğlu, s. 297.

¹³² Torsten F. Baest, s. 403

1984–1985 kışında uygulanan isim değiştirme kampanyası son bulsa da Türkler’in yerel kùltürüne karşı asimilasyon uygulamaları devam etmiştir. Özellikle Müslùmanların ibadetleri zorlaştırılmıştır. Camiler kapatılmış; kurban kesimi, sùnnet işlemi, mevlit ve kuran okuma, oruç, islam inancına uygun cenaze töreninin yasaklanmıştır. Yasaklara uymayan kişilere yaptırım olarak para cezası uygulanmıştır. Türk bölgelerindeki birçok cami gayri resmi ilan edilerek kapatılmış, bazı camiler ise resmi ilan edilerek faaliyetlerine devam etmesine izin verilmiştir.

Poulton’a göre bu uygulamanın temel nedeni, imamları isim değiştirme kampanyasında fayda sağlayacak ve işlemleri kolaylaştıracak şekilde kullanma isteğidir. Çünkü sadece isim değiştirme kampanyasına katılan ve halkı isim değiştirmeleri konusunda ikna etmeye çalışan imamların camileri açık kalmıştır. Ayrıca, yine bu dönemdeki müftü ve müftü yardımcıları gibi üst düzey din yetkilileri, isim değiştirme kampanyasına gönüllü katılanlar arasından seçilmiştir.

Sùnnet konusunda, Kırcalı Bölgesel Parti Komitesi Birinci Sekreteri Georgi Tanev’in 15 Mayıs 1985 tarihli konuşması hayli ilginçtir. Bu konuşmada Tanev, gerici olarak nitelendirdiği Türk güçlerinin, öncelikle islam dininden faydalandığını ifade etmiş, sonra sùnnet yaptıran ebeveynlere, sùnnet yapan ve sùnnete yardım eden kişilere karşı enerjik önlemler alınması gerektiğini söylemiştir.¹³³

Bunların dışında halka açık yerlerde Türkçe konuşmak yasaklanmış ve bu yasağa uymayanlar para cezasına çarptırılmıştır. Bu dönemde giysi konusunda da, özellikle kadınların geleneksel giyim biçimleri konusunda, büyük sorunlar yaşanmış, Türk kùltürüne ait giysiler yasaklanmış, yasağa uymayan kişiler taciz edilmiş ve para cezalarına çarptırılmıştır. Bu çerçevede denilebilir ki, Soya Dönüş Politikası’nın getirileri olarak yaşananlar sadece isim değiştirme işlemleriyle kalmamış, kùltürel olarak da Türk azınlığın asimilasyon süreciyle yok edilmesine çalışılmıştır.

Asimilasyon çalışmalarının başlamasıyla Türk azınlığın artan rahatsızlığı zaman içinde, gösterilere ve çeşitli tepkilere dönüşmüştür. İsim değiştirmeye karşı yapılan bu

¹³³ Hugh Poulton, s. 160-164.

eylemler, Aralık 1984-Mart 1985'te bir diğer deyişle isim değiştirme süreciyle paralel devam etmiştir. Genelde bölgesel, hatta köy bazında kalan bu eylemler örgütlü bir faaliyete ve ülke genelinde yapılacak genel bir eylem niteliğine dönüşmemiştir.¹³⁴

Eylemler uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmeyi başaramamıştır. Aynı zamanda isim değiştirme kampanyasına direniş eylemlerinde yaşanan şiddet ve ölüm olaylarıyla ilgili resmi bir bilgi bulunmamaktadır. Resmi bir bilgi bulunmamasına karşın, bu gösteriler sırasında ölümlü olayların, tutuklamaların, işkencelerin ve sürgünlerin yaşandığı belirtilmektedir.¹³⁵

Kişisel ve küçük çaplı eylemlerin bu süreçte örgütlü ve kitlesel eylemlere dönüşmemesi, örgütlenme gereksinimini de beraberinde getirdi. Ancak bu çerçevede girişilen birçok örgüt kurma çabası ve eylemleri kitleselleştirme çalışmaları sonuç vermedi. Buna rağmen, daha sonra Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin (HÖH) temelini oluşturacak, Bulgaristan'da Türk Milli Kurtuluş Hareketi (BTMKH) Aralık 1985'de kurulmuştur. Böylece şu anda hâlâ Bulgaristan'da iktidar ortağı olan HÖH'nin temelleri o dönemde atılmıştır.

Bulgaristan'da Türk Milli Kurtuluş Hareketi programında, hareketin kuruluş amaçları ve ulaşmak istedikleri hedefler şöyle belirtilmiştir: “isim değiştirme sürecinin durdurulması, hak ve özgürlüklerin iade edilmesi ve Türkiye'ye göçün sağlanması.” Direnişi örgütlemek için kurulan örgütün önde gelenleri, başta Ahmet Doğan olmak üzere, 1985 ve 1986 yıllarında tutuklanarak cezaevlerine ve çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Fakat bu örgütün başını çektiği çeşitli girişimlerle, Mayıs 1989'da örgütlü gösteriler ve eylemler başlamıştır.¹³⁶

Mayıs 1989'da yaşananları protesto etmek ve Türkiye'ye göç etmek için başta Belene Kampı ve çeşitli hapisanelerde olmak üzere, ülke genelinde başlayan açlık

¹³⁴ Ali Dayıoğlu, s. 300.

¹³⁵ İlker Alp s. 226

¹³⁶ Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Etnik Parti: Hak ve Özgürlükler Hareketi 1989-1995**, İstanbul: Der Yayınları, 1999, s. 78

grevleri kitlesel hareketin ilk ateşleyicisi olmuştur. 1989'daki açlık grevleri sadece Bulgaristan içinde değil, dış dünyada ve dış basında da geniş yer bulmuştur.

1989 göçünün aniden ve hızlı gelişmesinde Gorbaçov'un başlattığı Glastnost ve Perestroika (Saydamlık ve Yeniden Yapılanma) politikalarının er geç Bulgaristan'a da sirayet edeceği sirayet ettiği takdirde bütün politik dengelerin bozulacağından korkmuş olmaları en önemli etkenlerdendir.¹³⁷

Dış dünyaya açılan ve kitlesel eylemlere giden yolun başlangıcı, SSCB'deki açıklık politikası ve bu politikaların Bulgaristan'daki yansımaları olarak gösterilmektedir. Buna göre, yaşanan bu açıklık dönemiyle Bulgaristan'daki radyo yayınları üzerinde denetimin azalması ve Batıyla gerçekleştirilen iletişimin artması, dış dünyanın Bulgaristan'da yaşananlarla ilgili haber alma imkânlarını da artırmıştır. Daha önce değinildiği gibi Amerika'nın Sesi Radyosu'nun propoganda yayınlarının etkisinin yanı sıra bu haberdar etme çalışmalarında üç radyo kanalının yayınları çok etkili olmuştur: BBC, Deutsche Welle ve Radio Free Europe'tur.

Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi dışında, Bulgaristan'da, temel olarak rejim karşıtı üç örgüt daha kurulmuş ve bu örgütler bahsedilen iletişim olanaklarının artmasıyla kitlesel eylemlerin örgütlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu örgütler, 1989 Viyana Desteği Derneği, İnsan Hakları Demokratik Birliği ve Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği'dir. Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği'nin kurucuları muhalif Bulgarlar'dan oluşmaktadır; Türkler'in yaşadığı sorunlarla da yakından ilgilenmişlerdir.¹³⁸

Bu örgütlenme çalışmaları örgüt içerisinde yer alan kişilerden bazılarının tutuklanmasına, bazılarının da sürgüne gönderilmesine neden olmuştur. Eylemlerin kitleselleşmesinde bahsi geçen bu dört örgütün büyük etkisi vardır.

¹³⁷ Unat N. Abadan, "Türklerin Bulgaristan'dan Zorunlu Göçü", **Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü (29.06.1989) Tebliğler Kitabı**, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1989, s. 29. (27-34)

¹³⁸ Ali Dayıoğlu, s. 302. Hugh Poulton, s. 187.

Bu örgütlenme çalışmaları içerisinde çeşitli protesto eylemleri gerçekleştirilmiştir ve bu eylemlerden en etkili de açlık grevleridir. Açlık grevine başlayanların sayısı 1989 yılının Mayıs'ında 30'dan 200'e, daha sonra da 1000'e kadar yükselmiştir. 14–15 Mayıs tarihlerinde Silistre ve Şumnu bölgelerinde ilk büyük kitlesel eylemler başlamış ve giderek diğer bölgelere yayılmıştır. Mayıs ayı ortalarından sonra gösteriler Kırcali ve Cebel bölgesine kaymış, oradan da 24 Mayıs'ta Razgrad bölgesine sıçramıştır. Bu kitlesel gösteriler sırasında dayak, işkence olayları yaşanmış ve meydana gelen ölümlü vakalarda ölü sayısı bilinmemektedir. Ayrıca bu dönemde, özellikle gösterilere öncülük eden kişileri sınır dışı etmek için, öncelikle Avusturya, Almanya ve İsveç olmak üzere, bu kişilerin evrakı hazırlanmış ve yasal işlemleri tamamlanmıştır. Böylece göç beklentisi ve isteği artmış ve göç süreci giderek yaklaşmıştır.¹³⁹

Bu olayları takip eden günlerde, Bulgaristan hükümeti göç konusuna daha olumlu bakmaya başlayarak, yaşanan olayların durması için Türkiye'ye göç izni vermeye hazırlanmıştır. 8–9 Mayıs 1989 tarihlerinde pasaport yasasında yapılan değişiklik, göç hazırlığının ön çalışması gibi görünmektedir. Çünkü bu yasa değişikliğiyle, dış ülkelere yapılacak seyahatler serbest bırakılarak, isteyen herkesin pasaport alabilmesine olanak sağlanmıştır. 28 Mayıs 1989 günü, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov televizyonda yaptığı konuşmada, isteyen “geçmişte zorla Müslümanlaştırılmış” Bulgarlar'ın ülkeden ayrılmasına izin verileceğini belirtmiş ve Türkiye'den de sınır kapılarını açmasını istemiştir. Bu konuşmaya karşılık olarak Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal, gelecek Türk göçmenler için sınırın açık olacağını ve gelen Türkler'in kabul edileceğini belirtmiştir.¹⁴⁰

Çünkü 1985 yılı her iki ülke için de Bulgaristan'daki Türkler sorunu konusunda tam bir diplomasi trafiğiyle geçmiş ve Türk tarafı bu sorunu çözmek için geniş kapsamlı bir göç planına hazır olduğunu her fırsatta belirtmiştir. Bu çerçevede iki ülke arasında nota alıp verme trafiği 22 Şubat 1985 tarihinde Türk tarafının verdiği birinci notayla başladı ve bu süreç Türk tarafının 7 Ağustos 1985 tarihinde verdiği notayla son buldu.

¹³⁹ Hugh Poulton, s. 185-188.

¹⁴⁰ Ali Dayıoğlu, s. 302-305.

Ayrıca, 1985 yılında TBMM’de yapılan toplantılarda ve hükümetin çeşitli organlarında Bulgaristan Türkleri’nin sorunu ele alınarak değerlendirilmiştir.¹⁴¹

Bu şartlar altında Bulgaristan yönetimi, gösterileri düzenleyen örgütlerin üst düzey yöneticileri protesto eylemlerinde öncülük eden kişilerin de dâhil olduğu yaklaşık 2.500 kişiyi, Türkiye dışındaki çeşitli Avrupa ülkelerine sınır dışı etti. Bu sınır dışı işlemlerinden sonra artan göç talepleri ve Bulgar yetkililerin zorlamasıyla 6–7 Haziran 1989’da Türkiye’ye doğru göç başladı. İlk olarak Türkiye sınırına yakın köyler ve daha sonra diğer bölgeler, Bulgar yetkililer tarafından zorlanarak göçe katıldılar. 21 Ağustos 1989 günü Türk tarafı sınırı kapatarak, sadece vizeli göçmenlerin geçişine izin verdi. Temmuz 1990’a kadar geçen sürede göç devam etti ve 1989 göç dalgasıyla yaklaşık 350 bin kişi Türkiye’ye göçmen olarak giriş yaptı. Sınırın açılması ve Türkiye’ye doğru göçün başlamasıyla Bulgaristan yönetimi 1989 göç dalgasını, iyimser bir retorik kullanıp, “Büyük Gezinti” (Big Excursion) olarak nitelemeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla o dönemde Bulgar yönetimi, bu göçü turistik bir gezi olarak ifade etmiştir.¹⁴²

Fakat 1990 yılının başından itibaren, Türkiye’ye gelen göçmenlerin yaklaşık yarısı, iş bulamama, geçim sıkıntısı, uyum sağlayamama, barınacak yer bulamama gibi birçok nedenden dolayı, Bulgaristan’a geri döndü. Bu geri dönüş sürecinde en az 150 bin kişinin geriye göç ettiği ifade edilmektedir. Bulgaristan’da özgürlük ve demokrasi için gerçekleştirilen gösterilere daha fazla dayanamayan Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov, 10 Kasım 1989 günü istifa ederek görevinden ayrılmak zorunda kalmış ve Dışişleri Bakanı Mladenov, Jivkov’un yerine geçmiştir.¹⁴³

Bu ayrılmayla yıkılma sürecine giren sosyalist yönetim, Türkiye’den Bulgaristan’a doğru yaşanan geriye göçün nedenlerinden bir tanesi olmuştur. Çünkü Türk göçmeler göç nedeni olarak, Todor Jivkov’u ve Jivkov’un temsil ettiği sosyalist

¹⁴¹ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 402-414.

¹⁴² Donka Dimitrova, “Bulgarian Turkish Immigrants of 1989 In The Republic of Turkey”, **Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey**, vol 3 of The Series The Fate of The Muslim Communities in The Balkans, IMIR, Sofia: 1998.

¹⁴³ İsmail Soysal, “Günümüzde Balkanlar ve Türkiye’nin Tutumu (1989-1992)”, **Balkanlar**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993, s. 180.

yönetim anlayışını göstermekteydiler. Bu çerçevede yaşanan gelişmeler, Türkiye-Bulgaristan sınırında karşılıklı bir göç akışını meydana getirmiştir. 1989 yılı içinde 9.300 aileden 35 bin kişi Bulgaristan'a geri dönmüştür. Özellikle 22 Aralık tarihinde birçok tutuklu Türk'ün serbest bırakılması ve 29 Aralık'ta yeni kurulan yönetimin, Jivkov döneminde azınlıklara karşı yürütülen asimilasyon kampanyasının büyük bir siyasi yanlış olduğunu belirtmesi ve azınlık haklarının geri verileceğini açıklaması, geriye göçü hızlandıran nedenler olmuştur. Bu karşılıklı göç süreci hızını kaybetse de 1990'lı yılların ortalarına dek sürmüştür. Kümbetoğlu 1989 göçüyle 310 bin kişinin Türkiye'ye geldiğini, bunlardan 245 binin vatandaşlık hakkı alarak Türkiye'de kaldığını belirterek, geriye dönen göçmen sayısının 150 bin kişiden daha az olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁴

Geriye göç konusundaki rakamlar net olmasa da 1989 göçünün ilk dönemlerinde kitlesel bir geriye göçün yaşandığı açıktır. Son yıllarda ise Türkiye'den Bulgaristan'a doğru yaşanan geriye göçte bir artış gözlenmektedir. Bu süreci hızlandıran en önemli sebep Bulgaristan'ın Avrupa Birliği ile yürüttüğü üyelik süreci ve Bulgaristan'ın AB'ye üyeliğidir.

Bu çerçevede birçok kişi Bulgar vatandaşlığını geriye almak için başvurmakta ve çifte vatandaşlık hakkını kullanmaktadır. Geriye göç olarak tanımladığımız süreç aslında bir vatandaş göçüdür. Yaşanan bu geriye göç sürecinde bazı kişiler Bulgaristan'a dönmeyi tercih etse de çoğunluk, Türkiye'de Bulgaristan pasaportuna ve AB serbest dolaşım hakkına sahip olarak yaşamaya devam etmektedir. Geriye göç sürecinin bir diğer etkeni ise göçmen gençlerin Bulgaristan'da üniversite eğitimi alma haklarını kullanma istekleridir.

Sonuç olarak, büyük çaplı bir göçten bahsetmek mümkün olmasa da bir geriye vatandaş göçü yaşandığı açıktır. Bulgaristan'da 1990 yılında yapılan seçimlerle Parlamenteoya Türk ve diğer Müslüman azınlıkların temsilcisi olarak giren Hak ve

¹⁴⁴ B. Kümbetoğlu, "Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit: Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar", **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Kemali Saybaşı ve Gencer Özcan (hazl.), İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s.229.

Özgürlükler Hareketi, günümüzde de Bulgaristan Parlamentosunda varlığını sürdürmekte ve hükümet ortaklığı görevine devam etmektedir. Aralık 1989'da başlayan Jivkov sonrası dönemde, azınlıklar, tüm kişisel haklarını geri almışlardır. Azınlıkların isimleri, dinsel, kültürel ve dilsel özgürlükleri geri verilmiştir. Artık günümüzde Bulgaristan'da geçmiş dönemlerde yaşandığı gibi bir azınlık sorunu yaşanmadığı açıktır; günümüzde yaşanan sorunlar ise azınlık olmaya dair, küresel yapılanmaların ortaya çıkardığı azınlık sorunlarıdır.

2.5. Bulgaristan-Türkiye Arasındaki Göç Süreçlerine Genel Bakış

Bulgar tarihçi Maria Todorova'ya göre, Balkanlar bölgesinde yaşanan sorunların nedenlerine hâkim olabilmek için, öncelikle sorunlara Balkanlar'ın içinden bir bakış açısı geliştirmek gerekmektedir. Bu bakış açısı Balkanlar'daki Osmanlı etkisini göz ardı etmemeyi gerekli kılmaktadır. Todorova'ya göre buradan çıkarılacak sonuç, Balkanlar'daki, özellikle demografi alanında, Osmanlı mirasının kalıcılığıdır. “Ne var ki, genelde grup bilincini, özelde ulusal bilinci şekillendirmenin farklı yolları hesaba katılınca, mesele daha karmaşık hâle gelir.”

Todorova'ya göre, Türkiye'yi de dâhil ettiği Balkanlar bölgesinde yaşanan azınlık sorunlarıyla ilgili bulunan çözüm hep aynıdır; ülke dışına göç ettirme ve asimilasyon. Todorova göç ettirmelere örnek olarak, 1950'lerde İstanbul'daki Rumlar'ın göçünü ve 1980'lerin sonlarına doğru Bulgaristan'dan Türk göçlerini göstermekte; asimilasyon örneklerini de eski Yugoslavya'dan vermektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Todorova için Bulgaristan'dan Türk göçleri, Balkanlı olmanın ve tarihin bir getirisinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla göçler ve göç süreci, göçmeni kapsamayan, göçmenin göç üzerindeki etkisini yok sayan bir yaklaşımdır. Ayrıca Todorova Bulgaristan'da yaşananları asimilasyon çalışması ve süreci olarak görmemektedir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Maria Todorova, “Balkanlar'ı Tahayyül Etmek”, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, Kemali Saybaşı ve Gencer Özcan (hızl.), İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s. 351.

Tsvetana Gheorghieva da Todorova gibi düşünerek, 1989 göçüne bu çerçeveden bakmaktadır. Ona göre, göçler, bir ulusal kimliğin geleceğinin tehlike altında olmasından kaynaklanmaktadır. Bulgaristan’da baş gösteren azınlık sorunu, tüm diğer Doğu Avrupa ülkelerinde kullanılanlara benzer yöntemlerle çözümlemeye çalışılmıştır. Bu çözüm, göç ettirme, bir başka ifadeyle uluslararası göçe yöneltmedir.

Gheorghieva, Todorova’dan farklı olarak yaşanan göçlerin nedenini Balkanlık’a değil, Doğu Avrupa’nın geçirdiği sosyalizm deneyimine bağlamaktadır. Yazar, 1989 göçünün önemli bir nedeni olarak, Bulgaristan’daki sosyalist yönetim anlayışını ve bu yönetim kadrosunun başındaki kişi olan Todor Jivkov’u göstermektedir.¹⁴⁶

Baest, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Bulgaristan’daki azınlıkların ilişkisini incelediği makalesinde, asimilasyon politikasının temel nedeni olarak, Sovyetlerin “Sovyet halkı” yaratma modeli ve süreçlerini göstermektedir. Bu çerçevede Baest’e göre yaşanan asimilasyon uygulamalarının temel nedeni Bulgaristan’da yaşanan sosyalist dönem ve bu dönemin politikalarını belirleyen Sovyet Rusya’nın politik telkinleridir. Dolayısıyla Baest üst bir bakışla, yaşanan göçlerin temel dinamiklerini Bulgaristan dışında bulmaktadır.¹⁴⁷

Bulgaristan bir Balkan ülkesidir ve ülkenin geçirdiği siyasi süreçler, ülkede yaşayanları ve azınlıkları etkilemiştir. Fakat böylesine kapsamlı ve uzun yıllardan beri süre giden uygulamaları tek bir nedenle açıklamak yetersiz kalmaktadır.

Bulgaristan’dan Türkiye’ye yaşanan göçlerle ilgilenen araştırmacılar, göçler ve kişileri göçe yönelten sebeplerden bir tanesi olarak nüfus faktörünü göstermektedirler. Bulgaristan’da yaşayan Türkler’in doğum oranının Bulgarlar’dan fazla olması Bulgaristan yönetimi tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır; bu tehditten kurtulmanın yolu ise asimilasyon ve göçte bulunmuştur.

¹⁴⁶ Tsvetana Gheorghieva, “The Motivation of Bulgarian Turks To Migration”, **Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey**, vol 3 of The Series The Fate of The Muslim Communities in The Balkans, IMIR, Sofia: 1998.

¹⁴⁷ Torsten F. Baest, s. 412.

Kemal Karpat, göçler temelinde özellikle nüfus artışı konusu üzerinde durmaktadır. Karpat'a göre, Bulgaristan Türkler'i arasındaki nüfus artış hızı %3'tür ve tarihsel süreç içerisinde evlenme yaşı giderek düşmüş, çocuk sahibi olma sayısı ise 1980'li yılların son yarısında beşten altıya yükselmiştir.¹⁴⁸

Bu rakamlara göre, Bulgaristan'daki Türk nüfusunun hızla arttığı bir gerçektir. Buna karşılık Bulgarlar'ın nüfus artış oranı çok düşük kalmaktadır. 1979–1984 yılları arasında Bulgarlar'ın yoğun olarak yaşadığı birçok kentte, nüfus artış hızı negatif değerlere düşmüştür.¹⁴⁹ Bulgar yönetiminin temel iddiası, zaman içerisinde Bulgarlar'ın Bulgaristan'da azınlık konumuna düşme tehlikesidir. Ayrıca Bulgar yönetimine göre, artan nüfusla Türkler'in zaman içerisinde bir özerklik ya da bağımsızlık talebinde bulunma olasılığı da vardır. Bu nedenlere dayandırılarak bulunan çözüm ise belli aralıklarla artan nüfusun göçle düşürülmesidir.

Eminov, nüfus konusundaki yaklaşımlara farklı bir bakış açısı getirerek Bulgaristan'ın göçlerle kaybedeceği yaklaşık 1 milyon işgücü ülke ekonomisinde büyük sorunlara yol açacağı tespitinde bulunmuştur. Böyle bir göç, Bulgaristan için kalifiye işgücü kaybı anlamına gelirken, Türkiye için ise bir kazanım anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu nüfusun kaybedilmeden, kazanılması gerekmektedir. Bunun için bulunan çözüm, sosyalist ulus çerçevesi altında azınlıkların Bulgar ulusuyla kaynaştırılarak asimile edilmesidir. Eminov'a göre bu nedenlerden dolayı Bulgar hükümeti Türk hükümetinin göç anlaşması için yaptığı çağrılara olumsuz yanıt vermiştir. Özellikle, 1980'li yıllardaki asimilasyon sürecinin, en önemli nedeni bu nüfus etkileriyle Bulgaristan'ın işgücüne olan talebidir.

Nüfus uygulamalarıyla ilgili bir diğer nokta ise, Bulgaristan'da 1985 yılında gerçekleştirilecek nüfus sayımıdır. Buna göre 1984 yılında başlayan isim değiştirme kampanyasının bir diğer nedeni de 1985 yılında yapılacak olan nüfus sayımıdır. Fakat bunun doğruluk payının büyük olmadığı görülmektedir; çünkü zaten Bulgar yönetimi

¹⁴⁸ Kemal Karpat, “Bulgarlar'ın Ulus Kurma Yöntemleri ve Türk Azınlık”, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 345.

¹⁴⁹ Ali Dayıoğlu, s. 307.

daha önceki nüfus sayımlarında, din, dil ve etnik köken gibi verileri almayı bırakmıştı. Bu bakış açısıyla 1985 nüfus sayımı, uygulanan asimilasyon politikalarının bir nedeni değil, ancak uygulama zamanının belirleyicisi olabilir.¹⁵⁰

Asimilasyon politikalarının uygulanma nedenlerinden bir diğeri de Bulgaristan'ın sosyalist yönetim çerçevesinde modernleşme süreci ve isteğidir. Modern bir toplum ve toplumsal düzen kurmak isteyen Bulgar yönetimi, ülkedeki azınlıkları ve azınlık kültürünü modernleşmenin önündeki büyük bir engel olarak görmekteydi. Azınlıkların Bulgarca'dan başka kendi dillerini konuşmaları ve Bulgarca'ya yeteri kadar hâkim olmamaları ve geleneksel yaşam tarzları, modern Bulgar toplumu için de bir sorundu. Bulgar yönetiminin sosyalist yurttaşlar olarak, ortak bir dile ve kültüre sahip olunması arzusu, modernleşmenin önemli bir faktörüydü. Modernleşme sürecinin önündeki bir diğere engel de dini inançlardı. Oruç tutmak ve dini bayramlar gibi çeşitli islami ritüeller, sanayileşme (fabrika çalışma düzeni ve sistemi gibi) ve modernleşme için olumsuz etkenlerdi. Tüm bu nedenleri ortadan kaldırmak için azınlıkları din ve dinsel faaliyetlerden uzak tutmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısı beraberinde bir asimilasyon sürecini ve programını getiriyordu.¹⁵¹

Bulgar yönetimini asimilasyon sürecine götüren bir diğere gelişme de İslami köktendinciliğin yükselişidir. Özellikle 1979 yılında İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve Türkiye'deki 12 Eylül 1980 darbesinin yarattığı Türk-İslam sentezi çalışmalarının ideolojik perspektifinin oluşturduğu toplumsal iklim, Bulgar yönetimini rahatsız etmiştir. BKP'nin ileri gelenleri arasında azınlık Türkler'in bu gelişmelerden çok çabuk etkileneceği endişesi hâkimdi. Ayrıca, Türk ve Müslüman azınlığın izledikleri televizyon ve dinledikleri radyo yayınlarındaki islami içerik, Bulgaristan yönetimi tarafından sert tepkilerle karşılandı. Bulgar yönetimi Türk ve Müslüman

¹⁵⁰ Ali Eminov, s. 216-217.

¹⁵¹ Hugh Poulton, 153-154. Ali Dayıoğlu, s. 310.

azınlığı dinden uzaklaştırmak istedi. Bunu bir sonucu olarak da asimilasyon politikası şekillendi.¹⁵²

Bulgaristan'daki asimilasyon çabalarının bir diğer nedeni de geçmişte Osmanlı'nın Bulgaristan topraklarındaki hâkimiyeti ve bu süreçte Bulgarlar'ın Osmanlı yönetimi altında yaşamış olmalarıdır. Ülkedeki Türk azınlığın Bulgarlar'ı, özellikle de sosyalist devletin yapısal niteliğini rahatsız ettiği ve sürekli Osmanlı dönemini hatırlattığı Bulgar aydınlarınca sıklıkla söz konusu edilen bir yaklaşımdır. Dolayısıyla ülkedeki Osmanlı kalıntısı Türkler'in yok edilmesi, bir başka deyişle asimile edilmesi gerekmektedir. Şimşir, Dimitrov'un 1946 yılında yaptığı bir konuşmaya atıfta bulunarak, bu iddiaya temel oluşturmuştur: "...Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a hükmettiği geçmiş zamanın izlerini tamamen silmeliyiz."¹⁵³

Kemal Karpat'a göre Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon çalışmalarının bir diğer nedeni, iki ülkenin tarihten getirmiş olduğu sorunlar ve bu sorunlardan dolayı Türkiye'nin Bulgaristan yönetimi tarafından, Bulgaristan toprakları için bir tehdit unsuru olarak görülmesidir. Bunun yanında Bulgaristan'daki Türk azınlığın varlığı bu tehdit unsurlarının en önemli meşruluk zeminidir. Buna göre, iki ülke arasında ihtilaf konusu olan Doğu Rumeli ve burada yaşayan Türkler'in varlığı, Bulgar yöneticilerce ilerdeki yıllar için potansiyel bir sorun kaynağıdır.¹⁵⁴

2.6. Bugaristan'daki Türk Azınlığın ve Göçün Hukuksal Dayanakları

Bulgaristan'daki Türk azınlığı meselesi esas olarak I. Dünya Savaşı sonunda yapılan anlaşmalarla şekillenmiştir. Fakat 1878 Berlin Antlaşması ile kurulan Bulgar Prenslığı içinde kalan müslüman azınlığa bazı haklar tanınmıştır.

Berlin Antlaşması'nın 4. ve 5. maddelerinde kurulacak Bulgar Prenslığı'nde, azınlıkların din ve mezhep ayrılığına bakılmaksızın Bulgarlar gibi medeni ve siyasi

¹⁵² Bkz. Ali Eminov, s. 217. Ali Dayıoğlu, s. 311.

¹⁵³ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 345.

¹⁵⁴ Kemal Karpat, s. 33.

haklardan yararlanacağı, istediği mesleği ve sanatı seçebileceği, devlet memuriyetinde görev alabileceklerini ifade etmektedir.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumunu belirleyen 2. Belge 1909 İstanbul Protokolüdür. Bu Protokol ve ek sözleşmelerle Bulgarista'da yaşayan Türk ve müslüman azınlığa mezhep ve ayin hürriyeti taahhüt edilmiştir. Türkler diğer din mensuplarının sahip oldukları aynı medeni siyasi haklardan yararlanacaktır. Ayrıca Protokol hükümlerine göre, camilerde Halife-Padişah adına da hutbe okunacaktı. İstanbul Protokolü ek sözleşmesinde ise Bulgaristan Baş Müftülüğü ve müftülüklerin seçimleri, görevleri ayrıntıları ile belirlenmiştir.

Balkan Savaşları sonunda 29 Eylül 1913'te İstanbul'da imzalanan barış anlaşması ve ekleri de Türk azınlığın hak ve hürriyetleri güvence altına alınmıştır. 1913 İstanbul Barış Anlaşması'na göre: Türk azınlığı Bulgarlar'ın yararlandığı bütün medeni ve siyasi haklardan yararlanacaktır. Türk-Müslüman azınlığın, Bulgarlar gibi, din ve açıkça ayin yapma hürriyeti olacaktır. Müslümanların adetlerine riayet edilecektir.

Bu anlaşma ile Bulgaristan'da bulunan Türk-Müslüman azınlığı, okullar, vakfılar, cemaat teşkilatlanmaları, müftülükler, dil, din, örf ve adet konusunda hak ve menfaatlere sahip olmuşlardır.¹⁵⁵

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Bulgaristan 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Anlaşması ile Milletler Cemiyeti'nin kabul ettiği esaslara uymaya, azınlıkların korunmasıyla ilgili genel hükümlere saygılı olmaya ahdi olarak uymak zorundadır. Bulgaristan, Neuilly Anlaşması ile din, dil ırk ve milliyet ayrımı gözetmeyecek topraklarında yaşayan azınlıklara tam eşitlik tanıyacaktır. Ayrıca Bulgaristan bu anlaşmayla azınlıkların korunmasıyla ilgili hükümleri, anayasa değerinde hükümler olduğunu tanımıştır. Neuilly Barış Anlaşması ile getirilen hükümler, milletlerarası taahhütler niteliğinde ve Milletler Cemiyeti güvencesi altında

¹⁵⁵ Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu," **Türk Kültürü**, (Nisan 1985), Cilt XXIV, Sayı 264 s. 242

bulunmaktadır. Neuilly Anlaşması 1947 Paris Barış Anlaşması ile yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁵⁶

Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan arasında 18 Ekim 1925 Ankara’da imzalanan Dostluk Anlaşması ile Neuilly Barış Anlaşması’nın hükümleri Ankara Dostluk Anlaşması’nda aynen kabul edilmiştir.

Azınlıkların korunması sorunu esas olarak I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan barış anlaşmalarında yer almış, aynı zamanda Milletler Cemiyeti’nin 15 Aralık 1920 tarihli kararına göre de yeni devletlerin Milletler Cemiyeti’ne üye kabul edilebilmeleri için azınlıklarla ilgili anlaşmalardaki hükümleri benimsediklerine dair resmi bir beyanda bulunmaları şartı aranmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası azınlıkların korunması sorunu yerini ferdin milletlerarası planda korunmasına bırakmıştır. 25 Haziran 1945 Birleşmiş Milletler Şartı bu anlamda bir örnek teşkil etmektedir. 1945 Birleşmiş Milletler Şartı, insan hakları konusunda büyük bir aşama kabul edilmiş ve insan haklarının korunmasının milletlerarası barış ve güvenliğin sağlanmasına bağlamıştır. 14 Aralık 1955’te Birleşmiş Milletler’e üye olan Bulgaristan da bu şartlara bağlıdır.

Bulgaristan Birleşmiş Milletler’e 1955’te girmiş olmasına karşın 1947’de imzaladığı barış anlaşmasıyla Birleşmiş Milletler’in insan haklarının korunmasıyla ilgili hükümlerini kabul etmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948’de “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” ilan edilmiştir.

22 Mart 1968 tarihinde tam adı “Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye’ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma” olan bir göç anlaşması imzalanmıştır.

Bu göç anlaşmasına göre, 1951’den itibaren Türkiye’ye göçenlerin

¹⁵⁶ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, s. 395-396.

- a) Karı, koca,
- b) Anne, baba, büyükanne, büyükbaba ve bunların ana ve babaları
- c) Çocuklar ve torunların eş ve çocukları
- d) Anlaşma tarihine kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşler ile ölü kız ve erkek kardeşlerin bekar ve reşit olmayan çocukları.

Türkiye'ye gelebilecektir.

Ayrıca Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi komşuluk ve işbirliği prensipleri üzerine milletlerarası ilişkilerde uyulması gereken ilkeleri belirleyen 3 Aralık 1975 tarihli bir deklarasyon yayımlanmıştır. Tarafların Birleşmiş Milletler'in prensip ve amaçlarına riayet edeceklerini taahhüt ettikleri deklarasyonda, iyi komşuluk ve işbirliği şartları belirlenmiştir.¹⁵⁷

2.7. Günümüzde Bulgaristan'da Türk Azınlığın Durumu ve Bulgaristan'ın AB Üyeliğinin Etkisi

Bulgaristan açısından batıya entegrasyon süreci soğuk savaş döneminin sona ermesi ve Sovyet Bloğu'nun dağılma sürecine girmesiyle başlamıştır. Süreç, 1990'ların başında yavaş ilerlemiştir. Ancak 1997 yılında DGB'nin (Demokratik Güçler Birliği) iktidara gelmesiyle Bulgaristan, ticari ilişkilerini COMECON* (The Council for Mutual Economic Assistance) ekseninde şekillendirmiştir.

¹⁵⁷ Hamza Eroğlu, "Bulgaristan'daki Türk Azınlık Sorunu" Bulgaristan'da Türk Varlığı, Ankara: TTK Basımevi, 1992, ss. 15-46

* COMECON: Sovyet Bloğu ülkelerinin ekonomik işbirliği teşkilatı. 1949 yılında kurulan birlik 1991'de dağılmıştır. Üyeleri: SSCB, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Moğolistan, Vietnam, Küba. Arnavutluk 1949-1960, Doğu Almanya 1950-1990 yılları arasında topluluğa katılmıştır. Sovyet Bloğu ülkeleri arasına katılmayan Yugoslavya COMECON'da sınırlı olarak yer almıştır. COMECON'un gözlemci ülkeleri: Afganistan, Angola, Güney Yemen, Laos, Mozambik, Nikaragua.

1988 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve COMECON'un ortak bildirgeyle birbirlerini tanıma kararının ardından, Bulgaristan da AET ile diplomatik ve ticari ilişkilerini geliştirmiştir.¹⁵⁸

Bu kapsamda, 1989 yılında Bulgaristan ile AET arasında “Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması” yapılması gündeme gelmişse de, antlaşma Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik uyguladığı politikalardan dolayı AET tarafından askıya alınmıştır. Sofya yönetiminin azınlık haklarında yaptığı iyileştirmelere paralel söz konusu antlaşma ancak Mayıs 1990'da imzalanabilmiştir.¹⁵⁹

1991-1992'de bir yıllığına iktidarda kalan DGB (Demokratik Güçler Birliği) Hükümeti döneminde Brüksel ile ilişkilerin geliştirilmesi hususunda irade ortaya konmuş, bu doğrultuda 1993'te “Ortaklık Antlaşması” imzalanmış ve 1 Şubat 1995'te söz konusu antlaşmanın yürürlük kazanmasıyla Bulgaristan, AB'nin Doğu Avrupa ülkeleri için uyarladığı ortaklık statüsüne girmiştir.¹⁶⁰

Bulgaristan 16 Aralık 1995'te AB tam üyeliği için başvuruda bulunmuştur. 1997 yılına kadar, Bulgaristan AB ile ilişkilerde belli bir seviyenin üzerine çıkamazken; zaman zaman ilişkilerin genel düzeyinde gerilemeler bile yaşanmıştır. Özellikle 1995 yılına kadar AB'nin politikaları, Bulgaristan tarafından çeşitli gerekçelerle eleştirilmiştir.¹⁶¹

1997 yılında Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı'na liberal politikaları destekleyen, DGB'nin adayı Petar Stoyanov gelmiştir. Aynı yıl parlamento seçimlerinde DGB büyük bir farkla iktidar olmuştur. 1997 yılı Bulgaristan'ın batı ile entegrasyonu açısından önem taşımaktadır.

¹⁵⁸ Birgül Demirtaş Coşkun, **Bulgaristanla Yeni Dönem-Soğuk Savaş Sonrası Ankara Sofya İlişkileri**, Ankara: Asam Yayınları, 2001, s. 47.

¹⁵⁹ Ayşe Özkan, “Bulgaristan Siyasetinde Türkler”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 5, Sayı: 54, Ekim 2004, s. 83.

¹⁶⁰ Nurcan Özgür, s. 314.

¹⁶¹ Bkz: Birgül Demirtaş Coşkun.

1999 Kosova krizinde Bulgaristan hükümeti, kamuoyundan yükselen tepkilere rağmen batı dünyası ile işbirliğine gitmiştir. Dönemin hükümeti, Yugoslavya'ya yönelik NATO müdahalesini desteklerken, aynı zamanda NATO uçaklarına hava sahasını açmıştır. Bulgaristan'ın izlediği bu politika, AB Komisyonu tarafından olumlu karşılanmış ve Komisyon, Şubat 2000'de Bulgaristan ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı almıştır.¹⁶²

Kasım 2000'de AB Komisyonu tarafından açıklanan raporda, Bulgaristan'ın Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme konusunda önemli aşamalar kaydettiği vurgulanırken; yargı alanındaki yetersizlikler, yolsuzluk ve azınlık haklarına ilişkin sıkıntılara da raporda yer verilmiştir. Raporda ayrıca, Bulgaristan-AB ilişkileri açısından kırılma noktasını oluşturan Kozloduy nükleer santrali ve taahhüt edilen süre içerisinde reaktörlerin kapatılması konuları da belirtilmiştir.¹⁶³

Öte yandan, Aralık 2000'de AB'nin Bulgaristan'a yönelik vize uygulamasının kaldırılacağını ve Bulgaristan vatandaşlarının Birlik üyesi ülkelerde serbest dolaşım hakkına sahip olacağını açıklaması, Bulgaristan'da büyük sevinç yaratmıştır. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Stoyanov'un AB'nin açıklaması sonrası "Bulgar vatandaşları için Berlin Duvarı bugün yıkıldı" şeklindeki açıklaması, serbest dolaşım hakkının Bulgaristan açısından ne ifade ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁶⁴

Aralık 2002'ye gelindiğinde Avrupa Komisyonu tarafından Bulgaristan ve Romanya'ya ilişkin bir "yol haritası" hazırlanırken; söz konusu belge, AB müktesebatına (Acquis Communautaire) uyum sürecinde kısa, orta ve uzun vadede taraflardan yerine getirilmesi istenen reformları içermektedir. Belgede, Bulgaristan'ın bazı eksikliklere rağmen, artık işlevsel bir piyasa ekonomisine sahip olduğu

¹⁶² Erhan Türbedar, "Doğu Bloku'ndan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya", **Avrasya Dosyası**, Ankara: ASAM Yayınları, 2004, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 326.

¹⁶³ BKZ. **EU 2001 Regular Report**, ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/bu_en.pdf, İnternet, 21.09.2010.

¹⁶⁴ Boryana Zaneva, "Fall of Visa Curtain Opens the Window to Europe", 07 December 2000, http://www.sofiaecho.com/article/fall-of-visa-curtain-opens-the-window-to-europe/id_53/catid_38, 21.09.2010

vurgulanmış ve 2007 yılındaki AB üyeliği için Konsey tarafından verilen desteğe de değinilmiştir.¹⁶⁵

Haziran 2004'te AB müktesebatına uyum müzakerelerini 31 bölümde de tamamlayan Bulgaristan için üyelik tarihi olarak 2007 yılı öngörülmüştür. Buna karşın gerekli reformların geciktirilmesi durumunda ise üyeliğin 2008 yılına ertelenebileceği belirtilmiştir. Ancak Bulgaristan'ın 1 Ocak 2007'de AB'ye tam üyeliği gerçekleşmiştir.

AB'den azınlık hakları açısından en çok talepte bulunan grup Rus azınlıklardır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde SSCB döneminden kalan Rus azınlıklar*, topluma entegre olmada sorunlar yaşamaktadırlar. 2004 yılında AB'ye katılan Baltık Devletleri, üyelik sürecinde azınlık politikaları açısından ciddi bir değişim süreci geçirmiştir.

Buna karşın Letonya, Litvanya ve Estonya, SSCB döneminden kalan Rus azınlıklara karşı izledikleri politikalar yüzünden, AB, AGİT ve AK tarafından pek çok kez uyarılmışlardır. Vatandaşlık elde etme, anadilde eğitim, kamuda çalışma hakkı gibi konularda, Rus azınlıklar sınırlı haklara sahiplerdi. Tekrar Rus etkisine girmekten çekinen bu devletler, özellikle de Letonya ve Estonya, Rus azınlıklara vatandaşlık vermeyi reddetmiştir.

AB, AGİT ve AK girişimleriyle Rus azınlıklar sınavla vatandaşlık elde etmek, ana dilde eğitim görmek gibi hakları kazanmışlarsa da hâlâ ayrımcı politikalardan şikayetçiler.

Adı geçen ülkelerin adaylık süreçlerinde, tarihsel kaygıları göz önünde bulundurulmuş ve azınlık haklarının tam olarak sağlanmadığı bir dönemde, üyelikleri

¹⁶⁵ “Roadmaps for Bulgaria and Romania”, Commission of the European Communities, Brussels (13. 11. 2002), www.ena.lu/commission_communication_roadmaps_bulgaria_romania_13_november_2002-020008031.html, 21.09.2010

* Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya 2004 yılındaki beşinci büyümede Birlik'e katılmıştır.

kabul edilmiştir. Benzer gelişmeler, 2007’de Romanya’nın ve Bulgaristan’ın üyeliklerinde de yaşanmıştır.¹⁶⁶ 2007’deki üyeliğe karşın Bulgaristan halkı için ekonomik sorunlar önceliğini korumaktadır.

Bulgaristan’daki Türk azınlığının temsilcisi Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin Bulgaristan’ın genel olarak Avroatlantik kurumlarla yakın işbirliği ve bunun doğal bir uzantısı olarak da AB üyelik sürecinde etkili ve yapıcı politikalar benimsediğini söyleyebilmek mümkündür.

HÖH’ün kuruluşundan itibaren Bulgaristan parlamentosunda yer alması nedeniyle Bulgaristan’ın Batı dünyası ile entegrasyon serüvenine yakından tanıklık etmiş ve önemli katkılarda bulunmuştur.

Ayrıca başta Avrupa Konseyi olmak üzere, çeşitli Batılı kurum ve örgütlerin konuya duyarlılığı ve Bulgaristan nezdindeki baskıları, Bulgar yetkililerin azınlık haklarına dair yapması gereken reform faaliyetlerini zaruri kılan etkenler olmuştur.

Avrupa Birliği sürecine destek veren HÖH, Bulgaristan’ın Avrupa’nın doğal bir parçası olduğunu, bu sürecin gerek Bulgaristan’ın demokratikleşmesi gerekse ülkedeki azınlık haklarının korunması ve garanti altına alınması açısından kaçınılmaz olduğunu açıklamıştır. HÖH, Bulgaristan’ın Batı’yla bütünleşme sürecine açık şekilde destek vermiştir.¹⁶⁷

Türk azınlığın haklarına ilişkin düzelmede Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi gibi Batılı örgütlerin önemli payı bulursa da Bulgaristan’ın özellikle geçiş dönemiyle anayasal çerçevede gerçekleştirdiği reformlar da önemlidir.

Günümüzde Bulgaristan’da azınlık gruplarına yönelik uygulamaların önemli kısmı Bulgaristan’ın inisiyatifi doğrultusunda gerçeklemiştir. Özellikle 2000 yılı

¹⁶⁶ Hakan Taşdemir & Murat Saraçlı, “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, cilt 2, no:8, 2007, s. 28. (25-35).

¹⁶⁷ Bkz: Nurcan Özgür.

sonrasında gerek AB üyelik süreci, gerekse Avrupa Konseyi ülkede azınlık haklarının geliştirilmesi noktasında etkili olmuştur.

Türkçe yayın konusunda sınırlamaların kalkmasına karşın, basın yayın faaliyetleri gelişmemiştir. Bulgaristan'da küçük azınlık gruplarının ulusal gazeteleri bulunmasına karşın, Türkler'in ulusal yayım yapan gazetesi yoktur. Bulgar yetkililerin ve HÖH'ün konuya ilgisiz kalması, finansal zorluklar ve yetişmiş insan gücü eksikliği Türkçe yayınlar gelişmesini engelleyen temel nedenler arasında gösterilmektedir. Ulusal kanalda Türkçe radyo ve TV yayını yapılsa da Türk azınlığa hitap edecek bağımsız ve sürekli Türkçe yayın yapan bir radyo istasyonunun bulunmaması da bu konudaki ayrı bir sıkıntıdır.¹⁶⁸

Bulgaristan'da Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı yerlerde yatırım eksikliğine paralel ortaya çıkan yüksek işsizlik de önemli bir sorundur. Bulgaristan'a AB tarafından aktarılan finansal yardımlar daha ziyade Bulgar nüfusunun yoğun yaşadığı bölgelerde yatırım aracı olarak kullanılmaktadır. Türkler'in önemli bir bölümünün günlük kesimlerdeki devlet arazilerinde tütün işçiliği yaparak geçimlerini sağlamaya çalışmaları dışında bir iş olanağı bulunmamaktadır.

Tütün satışı konusunda ise alıcı firmaların düşük fiyat teklifleri, Türk azınlığın kârlarının düşmesine neden olmaktadır. Ekonomik eksende yaşanan sıkıntılar, Bulgaristan Türkleri'nin büyük şehirlere göç etmelerini ve göçmen işçi statüsüne dönüşmelerine yol açmıştır. Son dönemlerde özellikle Türk gençleri arasında başta Batı Avrupa olmak üzere, AB üyesi ülkelere iş bulma amacıyla göç etmek yaygındır.¹⁶⁹

Din ve ibadet özgürlükleri bağlamında da önemli adımlar atılmış olmasına karşın, günümüzdeki bu konuyla ilgili Osmanlı'dan kalan vakıfların sorunları devam etmektedir. Müslümanların dini inançlarını yaşamaları konusunda herhangi bir kısıtlama bulunmazken; Bulgaristan'daki okullarda 1997 yılından itibaren ailesi isteyen

¹⁶⁸ Bkz: Nurcan Özgür. Ayşe Özkan.

¹⁶⁹ Cem Şentürk, "Batı Trakya Türkleri'nin Avrupa'ya Göçleri, Bulundukları Ülkelerdeki Yaşam Koşulları ve Kimlik Algılamaları, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol. 1/2, Kış 2008, s. 419-433.

öğrencilere, geleneksel din ortodoks hristiyanlık eğitimi verilmekte ve bu uygulamadan 2000 yılından itibaren müslümanların yoğun yaşadığı yerlerdeki Müslümanlar da faydalanmaktadır. Ancak, Türkçe bilen öğretmen konusunda yaşanan sıkıntılar, din eğitimi veren öğretmenler için de yaşanmaktadır. Bulgaristan'da Sofya'da bulunan İslam Enstitüsü'nün yanı sıra farklı şehirlerde din eğitimi veren imam hatip okulları da mevcuttur.¹⁷⁰

Türkçe eğitim konusunda ise, Bulgaristan'da 1999 yılında kabul edilen Milli Eğitim Kanunu uyarınca, anadil eğitiminin mecburi seçmeli ders programına alındığı görülmektedir. Haftada 4 saat olarak verilen Türkçe derslerin, hafta sonlarında veya okuldaki normal ders saatleri sonrasında verilmesi, Türk öğrencilerin derslere talebini düşürmektedir. Yanısıra Türkçe dersini alabilen öğrencilerin başka bir yabancı dili, ders olarak alamamaları mevcut uygulamanın eksik yönlerini oluşturmaktadır.

Yukarıda ifade edilen sorunların yanına, asimilasyon politikalarına direnen Türkler'in mahkûm edildiği Belene Toplama Kampı'nda baskı ve şiddete maruz kalan kişilerin AİHM nezdinde açmış oldukları davaların sembolik tazminatlar ödenerek kapatılmak istenmesi ve daha önce Bulgaristan'dan Türkiye göç etmiş kişilerin sosyal güvenlik alanındaki haklarının aktarılması konusunda yaşanan problemler de eklenebilir. Söz konusu hususlara ilişkin, gerek AB yargı organı gerekse AİHM katında dava açılmak suretiyle hukuksal mücadelenin önü açık olsa da konuya vakıf kişilerin sorumluluk üstlenmemesi nedeniyle adım atılamamaktadır.¹⁷¹

¹⁷⁰ Özkan, s. 88

¹⁷¹ **Erişim**, <http://www.bahad.org/tr/Hukuki-Calismalar.asp>, 18.03.2010.

3. 1989 GÖÇÜYLE İLGİLİ HABERLERİN ANALİZİ

3.1. Çalışmanın Yöntemsel Açıklaması

Çalışmanın Amacı ve Hipotezi: Çalışmada incelenen dönem dolayısıyla “Bursa yerel basını” diye kavramlaştırdığımız Bursa’da yayımlanan yerel gazetelerin habercilik anlayışlarının ortaya konması amaçlanmıştır.

Çalışmaya başlamadan önce iddiamız: Türkiye’de yerel basının yerel sorunlara yaklaşırken kendi bakış açısını oluşturamadığıdır. Dolayısıyla yerel basının bazı noktalarda yereli temsil sorunu yaşadığı varsayımı üzerinden “Yerel basında haber nedir, haber değeri taşıyan bilgiler nasıl işlenmiştir?” sorusu 1989’da Bulgaristan’dan yaşanan göç olayı haberlerinin analiziyle ortaya konulmuştur.

Yerel basın organları vatandaşların, kendi şehir ve beldelerindeki sorunlar, olaylar, ekonomik ve sosyal gelişmeler ve yerel yönetimlerin aldığı kararlar hakkında bilgi sahibi olmaları açısından son derece önemlidir. Yerel basın demokrasinin temeli, halkın sesi ve bilgi kaynağıdır.¹⁷²

Elde edilen bilgilerin haber değeri, yeni olması ya da unutulmuş bir bilginin yeniden gündeme gelmesi, ilgi çekici olması, önem taşıması gibi unsurlara bağlıdır. Ayrıca yakınlık da önemli bir unsurdur. Habere yakın olmak mesafe ile ilgili değildir. Muhabir, olaya mesafe bağlamında uzak kalmış olsa da ancak yapacağı her türlü araştırma, soruşturma, kaynak taraması ve yan bilgilerle yakınlaşma olanağına sahiptir.

Problem Cümlesi: Türkiye’de yerel kitle iletişim araçları, aynı zamanda ulusal nitelik de taşıyan gelişmeleri haberleştirirken konuya ilişkin yaygın basının haber içeriğini işleyişinin yanı sıra devletin ana politikaları ve kaynak aldığını resmi

¹⁷² Suat Gezgin, “Türkiye’de Yerel Basın”, **Türkiye’de Yerel Basın**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 2007, ss. 177.

otoritelerin söylemi etkisinde kalmaktadır. Ayrıca yerel kitle iletişim araçları, mali ve teknik yetersizlikler dolayısıyla ekonomi-politik nitelikteki iktidar baskılarına boyun eğmektedir. Bu tespit yerel kitle iletişim araçlarının habere yerel yaklaşamamalarına neden olmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'deki yerel kitle iletişim araçlarının ekonomik ve politik iktidar gücü ile devletin resmi söylemi etkisiyle habere özgün ve yerel bakmadığının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Bu amaçla ulusal bir gündem oluşturmalarının yanısıra yerel etkisi de yoğun olan ve devletin resmi politikasının ortaya konduğu 1989 yılında gerçekleşen Bugaristan'dan zorunlu göç haberleri Bursa yerel basını özelinde incelenmiştir.

İncelenen Dönem: Ocak-Aralık 1989 döneminde Bursa Hakimiyet, Hakimiyet ve Olay gazetelerindeki haberler incelenmiştir. Bu dönemin seçilmesinde en önemli etken göçün en yoğun olarak Mayıs-Ekim 1989 döneminde gerçekleşmiş olmasıdır.

Araştırma Evren ve Örneklemnin Oluşturulması: Araştırmamızda Bursa yerel basınının haberleri analiz edilmiştir. Araştırma evrenini 1989'da Bursa'da yayımlanan gazeteler oluşturmaktadır. Sınırlılığımız ise tirajdır. Örneklemi oluştururken 1989 yılına ait Basın İlan Kurumu tiraj raporları incelenmiş ve bahsi geçen dönemde Bursa'da yayımlanan Bursa Hakimiyet, Marmara, Uludağ, Hakimiyet ve Olay gazetelerinden tirajı en yüksek olanlar incelemeye tabi tutulmuştur. Bu açıdan Olay ve Bursa Hakimiyet Gazeteleri tirajları en yüksek gazeteler olarak araştırmaya dahil edilirken Hakimiyet Gazetesi ise tiraj olarak 4. sırada yer almasına rağmen Balkan Göçmenleri Dernekleri Federasyonu Başkanı Mümin Gençoğlu'nun sahipliğinde olduğu için araştırmaya dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi: Çalışmada araştırmaya temel oluşturması amacıyla öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Araştırma; bilginin geliştirilip eklendiği bir süreçtir. Araştırmacı, çalışmaya başlarken o konudaki önceki araştırmaları ve kavramsal literatürü bilmek durumundadır. Bu yüzden araştırmalarda önceki araştırmaları taramak veri toplamanın önemli bir aşamasıdır. Literatür taraması,

araştırma probleminin anlaşılmasına ve araştırmanın tarihsel bir perspektife oturtulmasına yardımcı olur.¹⁷³

Literatür taramasında nakledenlerden çok birincil kaynaklardan yararlanma tercih edilmiştir.

Problemin önemini gösterme ve araştırma bulgularını önceki bilgiyle ilişkilendirme amacını taşıyan literatür taramasının bu doğrultudaki işlevlerini Balcı aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

1. Problemin tanımlanma ve sınırlandırılmasına yardımcı olmak,
2. Araştırmayı tarihsel bir perspektife yerleştirmek,
3. Araştırmada istenmeyen tekrarları önlemek,
4. Uygun yöntem ve ölçülerin seçilmesinde yardımcı olmak,
5. Bilgilerin ilişkilendirilmesine yardımcı olmak ve araştırmalara imkân vermek.¹⁷⁴

Bilgilerin önceki bilgiyle ilişkilendirilmesine yardımcı olmak ve araştırmalara imkân vermek, problemin tanımlanma ve sınırlandırılmasına yardımcı olmak ve araştırmayı tarihsel bir perspektife yerleştirmek amacıyla literatür taramasından yararlanılmıştır.

Araştırmada ise arşiv taramasıyla elde edilen veriler, kalitatif veri analizi yöntemiyle işlenmiştir. Nitel araştırmada veri analizi, çeşitlilik, yaratıcılık ve esneklik gerektirmektedir. Her nitel araştırma farklı bir takım özellikler taşır ve veri analizinde bir takım yeni yaklaşımları gerektirir. Yani her araştırma kendine has bir üslupla analiz

¹⁷³ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 183.

¹⁷⁴ Ali Balcı, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler**, Ankara: PegemA Yayıncılık, 2005, s. 57

edilmelidir.¹⁷⁵

Anlaşıyor ki, nitel veri analizi için kesin doğru bir yol yoktur. Verinin nasıl analiz edileceği; araştırmacıya, veriye, çalışmanın amacına, bağlıdır.

Bu doğrultuda arşiv taraması ile elde edilen haberler (veri) özgün formuna mümkün olduğu kadar sadık kalarak ve gerektiğinde araştırmaya katılan bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntı yaparak tanımlamalı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bazı neden-sonuç ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak amacıyla “karşılaştırmalı analiz” yapılmıştır.

Analiz edebilmek için toplanan veri “Bursa’daki Üç Yerel Gazetenin 1989’da Yaşanan Göç Sürecine Dair İlk Haberleri”, “Bulgaristan’da ‘Kargaşa’ ‘Zulüm’ ‘Direniş’ Haberleri-Hakaret İçeren Haber Başlıkları”, “Göçün Başladığı ve Yoğunlaştığı Döneme Dair Haberlerin İncelenmesi”, “Bursa’da Yerli Halkla Göçmenler Arasındaki Huzursuzluklara İlişkin Haberlerin İncelenmesi”, “Göçmenlerin 'Bireysel Hikayeleri'ne İlişkin Haberler”, “Göçmenlerin Türkiye’de Yaşadığı Sıkıntıların İşlendiği Haberlerin (‘Çile’ haberleri)” İncelenmesi, “Bursa Basınında Yer Bulan ‘İç Politika’ İlişkin Haberlerin İncelenmesi”, “Bursa Basınında ‘Türk-Bulgar İlişkileri’ni Konu Alan Haberlerin İncelenmesi”, “Bursa Basınında Çıkan ‘Uluslararası Basının Konuya Yaklaşımı’nı İçeren Haberlerin İncelenmesi”, “Medya Sahipleriyle İlişkili Haberler”, “Fısıltı Gazetesi”.

"Göçün Başladığı ve Yoğunlaştığı Döneme Dair Haberlerin İncelenmesi", teması kendi içinde “incelenen Haberlerde Göçmenleri Getiren 'Tren' Fenomeni”, “Bursa’ya gelen Göçmenlerin 'Yerleştirme-Yurt Edindirme Haberleri”, “Bursa’ya gelen Göçmenlerin 'Uyum' Süreciyle İlgili Haberlerin İncelenmesi”, “Bursa’ya gelen Göçmenlerin 'İş Bulma-İşe Yerleştirilme'lerine İlişkin Haberlerin İncelenmesi”, “Göçmenlere Destek ve Yardım Kampanyaları Haberlerinin İncelenmesi” alt temaları oluşturularak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

¹⁷⁵ Graham Hitchcock ve David Hughes, **Research and the Teacher: A Qualitative Introduction to School-Based Research**, Newyork: Routledge, 1995, s. 293.

Temalara ayrılan haberlerin analizi süreci ayrıca yorumlarla desteklenerek betimsel analiz ve içerik analizi olarak bilinen yöntemlerden de yararlanılmıştır.

Betimleme: Araştırmaya katılan kişilerden alınan görüşlerin özüne dokunmadan bazen de anlamı güçlendirmek ve dikkat çekmek için alıntıların yapılması ile verilerin sunulmasına denir. Betimleme yaklaşımı ile “ne” sorusuna yanıt bulunabilir, ancak “neden” ve “nasıl” sorularına bu yaklaşımla doğrudan yanıt verilmesi mümkün değildir.

Analiz: Analiz veri setinde doğrudan görülmeyen, ancak kavramsal kodlama ve sınıflama yoluyla temaların ve bu temalar arası anlamlı ilişkilerin ortaya çıkarılmasını içerir. “Neden” ve “Nasıl” sorularına yanıtlar aranır.

Yorumlama: “Bu söylenen ya da gözlenen ne anlama gelmektedir?” sorusu, yorumlamanın temelini oluşturur. Veri analizinde “anlam” ön plana çıkarılmaktadır. Anlamın ön plana çıkarılması ise elde edilen bulguların kendi ortamı içinde yorumlanmasına bağlıdır. Verilerin anlamlandırılması öznel bir süreçtir ve bu nedenle yorumların herkes tarafından aynen kabul edilmesi beklenemez.¹⁷⁶

Temalara göre incelenen üç gazeteden seçilen haberlerin karşılaştırıldığı çalışmada haberlerin birden fazla temaya dahil olabilmesi sıkıntı yaratsa da bu sorun, incelenen haberler mümkün oldukça diğer temalarda kullanılmamasıyla aşılmıştır. Fakat eklerde yer alan kategorilere ait haber sayılarında bir haber birden fazla kategoride gösterilmiştir.

Her temada incelenen üç gazeteden birer haber oluşturulan Kategoriler çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu tanımlama aşağıdaki başlıklar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir:

“Başlık”, “spot”, “tarih”, “haber menşei”, “haber türü”, “haber tekniği”, “haber kategorisi”, “fotoğraf kullanımı”, “ara başlık”, “haber kaynağı”, “kimlik vurgusu”, “gazete sahiliği ve haber içeriğiyle bağlantısı”, “eleştirel yaklaşım”, “destek,

¹⁷⁶ Amanda Coffey ve Paul Atkinson, **Making sense of qualitative data: Complementary research strategies**, London: Sage Publications, 1996, s. 8-17

destek arayışı, yardım kampanyası”, “yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi”, “haberlin duygu ve niyet çerçevesi”

Belirlenen çerçevede işlenen veriler daha sonra açıklanmış ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması yapılmıştır. Bu aşamada gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla da bulgular desteklenmiştir.

İşlenen ve tanımlanan verilerin yorumlanmasında incelemeye konu olan dönemde haberleri üreten muhabirlerle yapılan derinlemesine mülakatlar özellikle etkili olmuştur. Birebir yüzyüze görüşmelerde, konuşmacı incelenen döneme ait bilgi vermesi için sorularla sınırlandırılmamıştır. Buna karşın inceleme konusunun 22 sene önce yaşanması dolayısıyla dönemin haberlerinden oluşan arşiv mülakata başlamadan konuşmacılarla paylaşılmıştır. Buna karşın hatırlama mekanik bir süreç değildir ve birey, hatırlama anında basit şekilde geçmişte depolanmış bilgiye ulaşmaz. Bellekteki veri, hatırlama anının özellikleriyle harmanlanarak yeniden oluşturulur.¹⁷⁷

Bu sebeple konuşmacılardan elde edilen her yeni bilgi görüşülen diğer kişilere de sorularak sınanmıştır. Ayrıca Bursa basınının yapısını anlamak ve doğru yorumlayabilmek amacıyla döneme tanık olmayan fakat bugün Bursa’da gazetecilik yapan kişiler de derinlemesine mülakatlara dahil edilmiştir.

Derinlemesine mülakatlar açık uçlu sorularla yarı yapılandırılmış biçimde kurgulanmıştır. Bu kurgu aynı zamanda tarihsel verilerin derlenmesine de olanak sağlamıştır. Döneme dair derlenen bilgilerle aynı zamanda sözlü tarih çalışması da yapılmıştır. Sözlü tarih, benzeri görülmemiş değişim dönemlerinin, bu değişimleri yaşayanlar aracılığıyla doğrudan anlatımıdır.¹⁷⁸

3.2. Araştırma Alanı Olarak Seçilen Bursa Basınının Önemi

Türkiye’de yerel medya profesyonellerinin, uluslararası kamuoyunda “Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşen en büyük kitlesel göç

¹⁷⁷ Leyla Neyzi, **Nasıl Hatırlıyoruz Türkiye’de Bellek Çalışmaları**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 7.

¹⁷⁸ **Sözlü Tarih Kılavuzu**, Tarih Vakfı Yayını, Ocak 2007.

hareketi”¹⁷⁹ biçiminde nitelenen 1989 göçünün etkilerinin en yoğun hissedildiği Bursa’da nasıl bir anlayışla habercilik yaptığı ve yaygın basına kaynak sağlama noktasındaki etkinliği yerel yayıncılık açısından önemlidir.

Çalışmanın bu bölümünde Bursa yerel medyasında habercilik anlayışı, 1989’da yaşanan Bulgaristan’dan zorunlu göç haberleri üzerinden tartışılmıştır.

Tartışma o dönem Bursa’da yayımlanan 3 gazete üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tirajları en yüksek olan Bursa Hakimiyet, Olay gazetelerinde ve o dönemde önemli bir sivil toplum örgütü olarak haber organizasyonunda da etkinliği açık Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu’nun sahibi olduğu Hakimiyet gazetesinde yer alan haberler üzerinden yürütülmüştür. Yerel medyada habercilik anlayışını tespit etmek amacıyla yapılan bu saha çalışmasında Bursa ilinin tercih edilmesinde bahsedilen dönemde basın yayın faaliyetlerinin gelişmiş olması ve profesyonel olarak gazetecilik mesleğini yürütenlerin bulunması temel etkidir.

Öte yandan Nezih Demirkent’in naklettiği’ne göre; “...*Bursa’daki TOFAŞ Otomobil Fabrikası’nın vergilerini İstanbul’daki merkezden yatırmasına karşı çıkarak bir kampanya açtılar. Ve bu kampanya sonucunda TOFAŞ ürettikleri otomobiller için doğan vergiyi Bursa’da yatırmaya karar verdi. Çünkü şehirlere kaynak aktarımında devlet tarafından Ankara’dan dağıtımı konusunda tahsil edilen verginin önemi oluyor.*” Bu örnek yerel basının sadece yöreyi ilgilendiren doğal kent çevresini zenginleştirecek ekonomik ve sosyal katma değerin artışına yol açacak gelişmeler sağlamada ne kadar etkin olabileceğine işaret ediyor.¹⁸⁰

Araştırmamıza konu olan dönemde dünya henüz modern küresel iletişim araçları ve interneti etkin olarak kullanamıyordu. Küresel dünya şu an içinde yaşadığımız dünyadır ve hayatın her yanı toplum ve kültür küreselleşme dolayısıyla yeniden belirlenmese bile ondan etkilenmektedir.

¹⁷⁹ Erişim, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8257323.stm>, 11, 12.11.2010.

¹⁸⁰ **Yerel Gazetecilikte Meslek İçi Eğitim (29-30 Nisan 1998, Isparta)**, İstanbul: Konrad Adenauer Vakfı Yayını, 1998, s. 36

3.3. Küreselleşme ve Yerelleşme Tartışmaları

Küreselleşme kavramının anlaşılabilmesi için farklı eksenlerden değerlendirmek gerekmektedir. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde Sanayi Devrimi ile başlayan süreçte, küreselleşme olgusu üretimin ve tüketimin tüm dünya ölçeğinde yayılması küreselleşmenin ekonomik eksenini oluşturmaktadır. Küreselleşme kavramı, ekonomik kapsamının yanı sıra ideolojik bir anlam da taşımaktadır. Günümüzde belirleyici etkisi olan küreselleşme ideolojisi, çok kültürlülük, demokrasi, ayrımcılığın önlenmesi, azınlıkların korunması ve etnik merkezli insan haklarını batıdan hareketle dünyada yükselen değerler olarak barındırmaktadır. Yukarıdaki ifadeleri destekler nitelikte Giddens küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir.¹⁸¹

Küreselleşmenin anlaşılabilmesi için değerlendirilmesi gereken bir başka nokta, ifade ettiği “yeni dünya düzeni” ile dünyadaki dengelerin yeniden konumlandırılmasına yol açmış olmasıdır. 1990’lı yılların başında komünizmin çöküşü, tek kutuplu bir dünya oluşmasını ve dünya jeopolitiğinin şekillenmesini tetiklemiştir. Ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesiyle bölgesel kültürlerin etkileşimi sağlanmıştır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında günümüzde tüm dünyaya mal ve hizmetler sağlayan küresel bir piyasaya dayalı küresel bir ekonomide yaşadığımız fikri yaygındır. Bu paralelde Marshal McLuhan’ın “*dünyanın diğer taraflarında neler olup bittiğini bilmekle kalmayıp onları bizzat olurken izleyebileceğimiz küresel bir köy*” olarak dünya fikri de bir gerçekliktir.¹⁸²

Küreselleşmeyle ilgili çalışmalar iki genel başlık altında değerlendirilmektedir:

a. Liberal çoğulcu bir perspektifi benimseyen, dünya toplumunun daha eşitlikçi

¹⁸¹ Anthony Giddens, “Küreselleşmenin İkilemleri”, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, s.56’dan aktaran Veysel Bozkurt, “Küreselleşme: Kavram Gelişim, Yaklaşımlar”, **İşgüç Dergisi**, <<http://www.isguc.org/ybozkurt1.htm>> (25.02.2004)

¹⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz: Marshal McLuhan ve Bruce R. Povers, **Global Köy**, Çev: Bahar Öcal Düzgören, İstanbul: Scala yayıncılık, Kasım 2001.

ve daha küresel bir topluma doğru ilerlediği ve evrildiğini düşünen iyimserler,

b. Marksist ya da post modern bir perspektifi benimseyen, kapitalizm ve onun kâr arayışını bir tehdit olarak gören, batının ve kapitalist müttefiklerinin yer küreyi kontrolüne ve dünya egemenliğine doğru bir gidiş olduğunu düşünen kötümserler.

Sovyet bloğunun çözülmesiyle oluşan tek kutuplu dünyaya ait bir kavram olarak değerlendirilmesi gereken küreselleşmenin tarihsel süreçte geçirdiği evreler ve bu evrelerin devamlılıkları ve farklılıkları esastır. Öte yandan küresel ve kozmopolit kültürün yerel kültürlerle ilgi kurması da güçtür. Ulusal kültürden farklı olarak küresel kültür hafızasızdır.

Küreselleşme, önemli toplumsal ilişkilerin ve örgütlenmelerin bölgeler arası veya kıtalar arası ölçekte mekansal erişimde bir kayış temsil eder. Bu, küresel olanın zorunlu olarak toplumsal hayatın yerel, ulusal veya bölgesel düzenlerinin yerini alacağı veya öncelikli bir yer kazanacağı anlamına gelmez. Onun yerine, yerelin daha çok genişleyen bölgeler arası ilişkiler ve güç ağları kümesinin bünyesinde gömülü hale gelmesidir.¹⁸³

Yerel kavramı, geleneksel sosyolojik yaklaşımda sınırları belirli alanlarda yaşayan, birbiriyle yakın ilişkileri olan insanların bir arada olduğu alanla ilgili bir kavram olarak tanımlanmaktadır.

Küreselleşen ekonomi ulus devletleri yıkmamış fakat yeni düzenlemelere gidilmesine neden olmuştur. Uluslararası ve ulusötesi şirketlerin etkilerinin artmasıyla ulusal devletlerin ticaret politikaları değişmiş buna teknolojik yenilikler de eklenince küreselleşen dünyanın yerelin sınırlarına ve olanaklarına yansımaları da farklı olmuş ve yerel alanlarda farklı bir yerellik anlayışının gelişmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁸⁴

¹⁸³ David Held ve Anthony McGrew (EDT.), “Büyük Küreselleşme Tartışması”, **Küresel Dönüşümler**, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008, s.10

¹⁸⁴ David Gibbs, **Local Economic Development And the Environment**, London: Routledge, 2002, s. 26.

Yerelin oluşturulmasında, yerel bölgelerin çizilmesinde en etkili kurum ulus-devletlerdir. Ulus devletler kendi kara sınırları içinde yerelin oluşumunda, sınırların çizilmesinde yaptıkları yorumlarla ve politikalarla etkili olmaktadır.

Buna karşın Appadurai, etno alanların yerelin dışında ulus devletlere de etkisi olduğunu belirtmektedir. Şöyle ki, dünyaya yayılmış etnik kökenler tarihsel ulus devletin kimliğine de meydan okumakta, nüfusun dağınık olarak yayılmasının sonucunda vatandaşlıklar farklılaşmakta, “özel vatandaşlıklar” oluşmaktadır. Bu değişim aynı zamanda başka bir yerel oluşum sürecini de yaratmaktadır. Dünyaya yayılan, ülke sınırlarıyla veya bölgeyle sınırlı kalmayan bir yerellik ortaya çıkmıştır.¹⁸⁵

Bu değişimin yanında özellikle dünya kutuplu yapısından çıkıp tek bir yapıda küreselleşmeye başladığında yerel bölgelerle ilgili bir başka sorun da ortaya çıkmıştır. Bir bölgeye ait kimlik bilgisi o bölgenin tarihi belleğin korunması açısından da önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla yerel kültürleri diğerlerinden ayıran özellikler küreselleşme ile kaybolma tehdidi altına girmiştir.

Genel olarak bakıldığında ulus devletin veya başka bir oluşumun küreselleşmeye verdiği cevap bütünleşme olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu birleşme ile ilgili kullanılan en etkili ifade de “glokalizasyon” terimidir. Küresel “global” ve yerel “local” kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıkan bu kavrama göre, küreselleşme yerelde kendini gösterdiği zaman ancak oluşabilmekte ve aynı zamanda bu etkileşimle beraber yerel de küresel platforma katılabilmektedir.

Glokalizasyon sadece küresel ürünlerin değişik yerel bölgelerde kullanılması değil, küreselleşmenin sonuçlarının yerelde görülmesi, örneğin insan hakları gibi konuların yerele de yayılmasını anlatmak için de kullanılmaktadır.

Küresel iletişim çağında, sınırsız kültürel kaynaklarla, örneğin internetle, uzak bölgelerden gelen kültürel akışla yeni formlar ve topluluklar oluşturulmaktadır. Lull, internetin Amerikan kültürünü anlatan çok iyi bir örnek olduğunu, dünyanın her

¹⁸⁵ Nermin Abadan Unat, s. 320.

yerinden farklı grupları birbirine bağladığını aynı zamanda bu olanağın da sınırsız kültürel akışı sağladığını belirtir.¹⁸⁶

İlk çıktıklarından itibaren televizyon ve bilgisayar teknolojileri zaman ve mekan farklılıklarını silmiş, küresel düzeyde yeni bir görsel işitsel çağın habercisi olmuşlardır. McLuhan o dönemi şöyle ifade etmektedir: “zaman durdu...alan kayboldu... şimdi artık küresel bir köyde yaşıyoruz.”

Yerel medya kullanımı için de ikili bir sınıflandırma yapılabilir. İlki “coğrafi yerellik”, diğer tanımlama da “toplumsal yerellik” kavramı üzerinde durmayı gerektirmektedir. Bu bakış açısında ortak kültürel zevkler ve değerleri bulunan toplu ya da dağınık gruplar hedef kitleyi oluşturmaktadır. Yani coğrafi yerellikte ön planda olan amaç, bölge sınırları içinde yayın yapmaksa, “toplumsal yerellik”te amaç, ortak değerleri olan topluluklara yayın yapabilmektir.¹⁸⁷

1989’da başlayan politik değişimlerle iki yönlü bir süreç yaşanmış ekonomik reformlarla liberalleşmeye doğru adımlar atılırken diğer yanda ise demokratikleşme süreci başlamıştır.

Yerelde yaşayan insan sesini ancak yerel medyada duyurabilmektedir. Bugünkü yazılı basında da sorunun okuyucuyla aradaki bağlantıyı kuramamaları olduğunu söyleyen Pavlik, genel basının yereldeki okuyucuya ulaşamadığını belirtmektedir.

Yerele dönüş, küresele bir tepki olarak da gerçekleşebilir. Yereldeki insan küreselleşme aracılığıyla modernliğin bir biçimiyle karşılaştığında kenara çekilip süreci kontrol edemediğinden, kapsayıcı olan bu sürecin dışında yerler tutmaya çalışır.

Ayrıca büyük toplumlarda sınırda yaşayanlar genel olarak toplumsal yaşamın temsilinde bulunmadıklarından kendi temsiliyetlerini görmek istemektedirler. Hall, 20.

¹⁸⁶ Vildan Mahmutoglu, "Yerel Haber ve Kültür: Yerel Televizyon Haberciliği" **Karaelmas 2009 Medya ve Kültür**, Nurçay Türkoğlu ve Sevilen T. Alayoğlu (drl), İstanbul: Urban Kitap, 2009, s. 84 (79-93)

¹⁸⁷ Nilüfer Timisi, “Dünyada Yerel Medya Örnekleri”, www.bianet.org, 21.12.2010.

Yüzyıl'da modern sanatla ortaya çıkan yeni öznelerin, sınırdakilerin, yerelin, etnikliklerin, cinsiyetlerin, cemaatlerin, dışlanan bu grupların kendilerini ifade etmelerinin de küreselleşmenin bir sonucu olduğunu söyler.¹⁸⁸

Yerel hem coğrafi hem de toplumsal olarak normalde temsil olanağı bulamayanlara temsil alanı yaratması açısından önemli bir işleve sahiptir. Yerel yayınlar, liberal anlayış paralelinde, bilgilendirme, eğitme, eğlendirme, bütünleştirme, yöneten ve yönetilenler arasında köprü görevi üstlenirken yerel yöneticiler ve üst yönetimler arasında da bilgi iletme, daha önce açıklandığı üzere yerel kültür ve tarihsel mirası koruma gibi işlevler üstlenmektedir.

3.4. Yerel Habercilik ve Gazeteciliğin Amacı

Tüm teknolojik gelişmelere rağmen yerel ve bölgesel alanda gazete hâlâ en önemli haber aracıdır. Gerek Türkiye için gerekse dünyanın herhangi bir noktası için olsun insanlar bugün de yakın çevrelerinde olup bitenden kapsamlı bir şekilde haberdar olabilecekleri başka haber kaynağına sahip değildir.

Gazeteci açısından da yerelde çalışmak okur veya izleyici tarafından doğrudan kontrol edilebilir bir ilişki söz konusu olduğu için daha zordur.

Yerel gazete kendi yayın bölgesi ve oraya ait birikimlerle sınırlıdır ve burada haber iletimi konusunda pek çok kitle iletişim aracından farklı olarak daha fazla ayrıntıya inebilir.¹⁸⁹

Habercilik bireyin içinde yaşadığı topluluğu tanımlaması amacıyla ortak dil ile ortak bilgi yaratılmasına yardımcı olur. Böyle bir görev üstlenen gazeteci de görevin gereği donanıma sahip olmalıdır.

¹⁸⁸ Stuart Hall, "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik", **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Anthony King (drl), S.Hakan Tuncel (çev), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, ss.55-56.

¹⁸⁹ Hermann Schlapp, **Gazeteciliğe Giriş**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 2002, s. 16.

Yerel ve bölgesel alanlarda elektronik medyanın gazeteyle rekabeti o kadar güçlü değildir ve yerel radyoların hatta televizyon yayınlarının etkin olduğu yerlerde bile bu araçlar içerik açısından gazetenin yerini alamazlar. Yerel gazete kendi yayın bölgesi ve buraya ait birikimlerle sınırlıdır haber iletimi konusunda pek çok kitle iletişim aracından farklı olarak daha fazla ayrıntıya inebilir.

Yerel ve Bölgesel muhabirler için haber, (basit-karmaşık), röportaj, söyleşi, portre, demeç, resmi bildiri, yorum gibi bilgi aktarım teknikleri önemlidir. Bunların içeriklerine bakıldığında:

Haber: güncel ve ilginç bir olayın nesnel ve gerçeğe uygun bir biçimde sunulmasıdır. Haber metninde her türlü taraflı değerlendirmelerden ve söz oyunlarından uzak durulur; mümkün oldukça sıfat ve nitelermelerden uzak durularak metin kısa bir şekilde kurgulanır. Haber dili yalın olmalıdır. Haber bir gazetecinin yaratıcılığını gösterebileceği bir alan değildir.

Haberin güncel, ilginç, önemli, yakınlık ögesi taşıması, ve kısa-öz kullanılması önemlidir.

Olayın gelişimi ile iletilmesi arasındaki sürenin kısa olması habercilik için önemlidir. Bugün yaşanan ve ertesi gün kitle iletişim araçlarında yer bulan olay günceldir. Burada dikkat çekilmesi gereken en önemli nokta gazetecinin yakın çevresinde yaşanan olaylarla ilgili bilgi toplama sorumluluğudur. Bir haber medyasında yakın çevredeki olaylarla ilgili diğer kitle iletişim araçlarında farklı olarak topladığı ve ortaya koyduğu bilgi ne kadar fazlaysa o oranda gazetecilik faaliyeti yürütüyor anlamına gelir.¹⁹⁰

Haberin güncelliği, rutin, gelişme aşamasında, sözde, kronolojik ve gündem oluşturmaya yönelik olarak kategorileştirebiliriz.

Rutin, yeni gelişen bir olayın (daha önce olmuş ve yeni duyulmuş da olabilir) kurgulanması. Gelişme aşamasında (askıda kalmış): devam eden olayları anlatır,

¹⁹⁰ Atilla Girgin, **Haber Yazmak**, s.29.

güncelliğini süreç içinde koruyan konular için kullanılır. Bu tür durumlarda gazetecinin olayın perde arkasıyla ilgili konulara eğilmesi tavsiye edilmektedir. Sözde, net verilere dayandırılmayan olaylar için kullanılır, anlaşılması güç savlar ileri sürülür. Bu tür haberin tipik özelliği boş teorilere dayandırılmasıdır. Kronolojik: kurum ve kuruluşlar, şehirler vb. ile ilgili yıldönümü etkinlikleri, önemli kişilerin doğum ve ölüm yıldönümleri bu alana dahil edilebilir. Gündem oluşturmaya yönelik kurgulanan olaylar da güncel olmalıdır.

Haber konusunun önemli olması, olayın siyasi, ekonomik ve kültürel gibi toplumsal yaşamı etkilemesi ve bu alanlarda herhangi bir değişikliğe yol açıyor olması doğrultusunda değerlendirilmelidir. Bu tür haberler genelde “hard news” (ciddi haber) olarak nitelendirilir.

Haber ilginç olması bir sorunun çözümüne yönelik ya da dünyadaki gelişmelere yönelik bilgileri barındırmasıyla alakalı değildir. Okuyucunun ilgisini konu üzerinde yoğunlaştırmaya yönelik bilgilerin aktarılmasıdır.

Yakınlık: Özellikle yerel kitle iletişim araçları için önemli bir öğedir. Konu hedef kitleyle ilintili olmalıdır. Yakınlık hem coğrafi anlamda yakınlığı hem de duygusal yakınlığı ifade etmektedir.¹⁹¹

Tartışmamızın ana unsurunu oluşturan haberin (basit-karmaşık) üretimi 6 ana aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar, seçim, araştırma, yeniden seçim, ayıklama, biçimlendirme ve yayımlamadır.

a. Seçim: Herhangi bir olayın birçok benzeri arasından haber konusu olarak seçilmesi için belirli bazı özelliklere sahip bulunması gerekmektedir. Bu özellikleri belirleyen unsur haber değeridir. Haber değeri, bir olayın öteki olaylardan ayrılmasını sağlayan yönü ya da boyutudur. Bununla birlikte, olaylar arasındaki farklılığı algılayabilmek de tamamıyla haberi üreten kişiye bağlıdır. Buna bağlı olarak diyebiliriz ki: gazeteci, başkaları adına varsayımlarda bulunan seçimler yapan ve kararlar veren,

¹⁹¹ Wolf Schneider ve Paul-Josef Raue, **Gazetecinin El Kitabı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi yayını, 2002, ss. 40-43.

ancak bunları iyi kestirmek zorunda olan kişidir.

b. Araştırma: Seçim aşamasını tamamlayarak çalışacağı konuyu belirleyen gazeteci araştırma yapmak, her ayrıntıyı sorgulamak bir dizi kararlar almak durumundadır. Bu aşamada temel amaç, elden geldiğince çok sayıda veriye ulaşmaktır. Haberde kullanılabilecek verilerin çokluğu haberin güvenilirliğini artıran etkenlerin başında gelir.

c. Yeniden Seçim: Elde edilen bilgiler değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra yeni bir seçim yapılır. İyi haber kurgulamak için konunun içerdiği öğelerin yanısıra konunun ele alınış biçimi yani değerlendirme yöntemi de çok önemlidir. Giriş cümlesi, haber akışı, kelimeler, fiiller kullanılacak ayrıntılar, haberin fiziksel boyutu seçim gerektiren işlemlerdir. Haberci, bu seçimleri yaparken varsayımlarında yanılmamalıdır. Bu da ilk aşamada belirli bir deneyim süreci gerektirir.

d. Ayıklama: Gazeteci bu aşamada gereksiz gördüğü bilgileri atarak elindeki malzemeyi biçimlendirir. Ayıklama belirli bir bilinçle yapılmalı, ilginçlik, önemlilik, güncellik gibi öğeler göz ardı edilmemelidir.

e. Biçimlendirme: Haberi kurgulamak biçimlendirmek, haberi işlemektir. Haber, eylem ve anlam bütünlüğü içinde yalın bir dille açık ve kesin ifadelerle taraflılıktan elden geldiğince kaçınılarak yazılmalıdır.

f. Yayımlama: Haberin yazımı ve denetimi tamamlandıktan sonra yapılacak iş hızla yayımını sağlamaktır. Doğru, ilginç ve önemli haberlerin, rakiplere oranla önce verilmesi, kitle iletişim araçlarının saygınlığını dolayısıyla etkinliğini artıran en önemli öğesidir.¹⁹²

İncelenen dönemde gazetelerde rastlanan yazı türleri haber (basit-karmaşık), demeç, resmi bildiri yer almaktadır.

¹⁹² Atilla Girgin, **Haber Yazmak**, İstanbul: Der Yayınları, 2005, ss. 59-65

Basit haber: Güncel ve ilginç bir olayın olabildiğince nesnel ve gerçeğe uygun bir biçimde sunulmasıdır. Haber metninde her türlü taraflı değerlendirmelerden ve söz oyunlarından uzak durulur.

Metin kısa, haber dili de yalındır. Haber 5 n 1 k (Kim, ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden, nereden) kuralına uymalıdır.

Basit ya da karmaşık olsun haberde en önemli bilgiler girişte yer almalıdır. Eğer giriş cümlesine kadar haberin özü kaybolmadan kısaltma yapmak mümkün ise gazetecilik açısından haber doğru biçimlendirilmiş demektir.

Haber yazarken en çok üzerinde durulması gereken konu, haberin girişidir. Giriş, haberin okunmasını ya da dinlenmesini sağlaması açısından en önemli bölümdür. Hatta haberin bu cümlede başlayıp bittiği de söylenebilir.¹⁹³

Karmaşık haber: Karmaşık haber, basit haberden uzun oluşu ve olayı ayrıntılı biçimde ele alınmasıyla ayrılır. Haber, çeşitli açılardan aydınlatılarak, açıklayarak, bağlantılar kurarak derinleştirir. Ayrıca karmaşık haberde muhabirin görüş ve düşünceleri de yer alabilmektedir.

Karmaşık haber çeşitleri:

Realite haberi, öznel değerlendirmeler içermeyen olayları özetler.

Eylem haberleri, olayların akışını ayrıntılarıyla anlatır. Haberi kurgularken tarihsel sürece sadık kalmak zorunlu değilse de olayın gidişatı açık olarak belirtilmelidir.

Yaşantı haberi, gerçeğe yönelik araştırmalarla zenginleştirilmiştir. Röportaja göre daha nesneldir. Haber dili kullanılır.

Alıntılı haber, bildiri, basın açıklaması, demeç vb... açıklamaları özetleyerek aktarır.¹⁹⁴

¹⁹³ Erkan Yüksel, **Medya ve Habercilik**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2010, s. 23.

Röportaj, gerçekleri öznel yaşamlarla harmanlayarak sunar. Yalın biçimde kaleme alınmış basit haberden, gerçekleri yansıtan karmaşık haberden daha ayrıntılı, daha canlı bir anlatım biçimine sahiptir. Fakat anlatımın renkliliği nitelemelerden değil daha çok içerikle sağlanmaktadır. Röportaj genellikle birinci tekil şahsın ağzından yazılır.

Adnan Binyazar, röportajın başlarda “mülakat” kavramının dar sınırları içinde düşünüldüğünü bugün de bu bakış açısının değişmediğini ifade etmektedir. Fakat Binyazar röportajı daha çok incelemeye, araştırmaya, soruşturmaya dayanan bir takım gerçeklerin belirlenmesine çalışan çok yönlü bir gazetecilik olduğunu kaydetmektedir. “Kişilerle yapılan mülakatlara ‘röportaj’ dediğimiz gibi kimi durumlarda gezi izlenimlerini de bu tür içinde düşündüğümüz oluyor.” tespitinde bulunan Binyazar gezide amacın araştırma, inceleme, soruşturma olduğunu, bunlardan çıkan sonuca göre de bir “rapor” hazırlandığını röportajın da “report, reporting”e dayandığını iddia etmektedir.¹⁹⁵

Uygulamalar değerlendirildiğinde görülmüştür ki, röportajın kuramsal ve işlevsel sınırları pek konulmamıştır. Bu kelimenin yanlış anlamlandırılması ve yanlış kullanımı söz konusudur. Bu bağlamda mülakatla röportaj yazıları genelde birbirine karıştırılmaktadır. Oysa ikisi arasında önemli farklar bulunmaktadır: Mülakat yöntemi, aslında bir kişiyle konuşma konunun aydınlanması için sorulan sorular ve alınan yanıtlardır. Kişinin tutumunu ve fikirlerini öğrenmek amacıyla sorulan sorular ve alınan yanıtlarla konuyu aydınlığa çıkarmak, mülakatın özünü oluşturmaktadır. Röportaj ise daha geniş bir anlam taşımakta, içinde mülakat da yer almaktadır. Oysa mülakatın kapsamında röportaj bulunmamaktadır.

Mülakatta mümkün olduğu kadar görüşme yapılan kişi ve konuşulanların dışına çıkılmamakta, özel görüş, duygu ve yorumlara yer verilmemektedir. Röportajda, herhangi biriyle görüşme yapılmasına gerek yoktur. Röportaj yazarı okuyucunun ilgisini

¹⁹⁴ Herman Schlapp, s. 17-35.

¹⁹⁵ Adnan Binyazar, “Türkiye’de Röportajın Tarihçesi”, **Milliyet Sanat Dergisi**, 29 Ağustos 1975.

çekmek için süslü bir üslup kullanabildiği ve ayrıntılara girdiği halde, mülakat yazısı kısa yoldan açık bir anlatımla sadece konuşulanları ortaya koymaktadır.¹⁹⁶

Söyleşi (mülakat), gerçekler hakkında bilgi toplamak ve bu konudaki görüşlerini öğrenmek için tanınmış bir kişiye sorular yöneltmektir. Haberin araştırma kısmı için önemli bir unsur olan söyleşi her tür gazetecilik etkinliği için kullanılmaktadır. Yerel ve yaygın basında özellikle okurun tanıdığı kişilerle görüşüldüğünden daha da etkili olmaktadır.

Söyleşi bir görüşün özgünlüğünü vurgulamak ve önemli bir olayın (felaket) görgü tanıklarından bilgi almak gerektiğinde de son derece uygun olur.

Portre, bir kişiyi karakteristik özellikleriyle tanıtmaya ve anlamaya çalışmaktır. Portre betimlenen kişinin karakteri, düşünce ve duygu dünyası hakkında bazı ipuçları vermelidir. Yalnızca dış görünüşüyle değil özellikle görünmeyen iç dünyasına ait özelliklerinin de tespit edildiği bir insan portresi verilir. Bu tür yazılarda özel bir kişiyi olabildiğince dürüst şekilde betimlemek gerekmektedir. Kişiyi kahramanlaştırmadan ya da hakkında yargılarda bulunmadan analiz etmeye çalışır; sonuçta verilecek karar okura bırakılır. Portre de kendi içinde çeşitlenmektedir.

Kariyer portresi: Özellikle kamu hizmetine talip olanların göreve uygunluğunu anlayabilmek için herşeyle ilgilenir. Portre yazarı betimlediği kişiyle ilgili düşüncelerini ve görüşlerini saklamaz.

Kişilik portresi: kişiyi yalnızca kendi ıspatlayabileceği yetenekleri doğrultusunda değil tüm özellikleriyle tanıtmaya çalışır. İyi bir portre kişiye has pek çok temel özelliği yansıtır. Bu kişi okura, düşünce yapısı ve duygularıyla, umutları ve küskünlükleriyle, inancı ve kuşkularıyla iradesi ve yazgıya boyun eğişiyle tanıtılmalıdır.

1989 haberlerinde en çok karşılaştığımız haber türlerinden biri de demeçlerden kurgulanan haberlerdir. Demeç, bir kişinin kompleks ve genelde tartışmalı bir soruna

¹⁹⁶ Atilla Girgin, **Söyleşi mi? Röportaj mı?**, İstanbul: Der Yayınları, 2007, ss. 37-50.

yönelik görüşünü kısa ve öz ifade etmesidir. Söyleşiden farkı arada sorulan sorularla bölünmemesidir. Demeç genel olarak bir metnin içinde (haber, röportaj) yer alır.

Resmi bildiri, bir yönetim, parti, kurum ya da kişi tarafından medyaya yazılı olarak iletilen bir duyuru ya da bir görüştür. Genelde haber olarak kurgulanır.

Bir başka tür olarak karşımıza “yorum” çıkmaktadır. Yorum kesin olarak metni kaleme alan kişinin görüşünü yansıtır. Fakat yerel ve bölgesel muhabirlerin öncelikli görevleri olayları yorumlamak değildir. Asıl görevleri bulundukları bölgeyle ilgili haber iletimini sağlamaktır.¹⁹⁷

3.5. Bursa'daki Üç Yerel Gazetenin 1989'da Yaşanan Göç Sürecine Dair İlk Haberleri

Olay Gazetesi

Başlık: *Bulgaristan Sıkıştı*

¹⁹⁷ Herman Schlapp, s. 51-62.

Spot: “Helsinki İzleme Konferansı Nihai Belgesi yarın Viyana’da 35 ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanacak. Türkiye bu belge sayesinde Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlığın hakları konusunda çok önemli avantajlar elde edecek.”

Tarih: 16 Ocak 1989

Haberin menşei: Viyana AA

Haberin türü: Diplomasi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: 1989 Göçünü konu edinen ilk haberler

Fotoğraf kullanımı: Fotoğraf yok

Ara başlık: “Türkiye’den Yeni Ataklar”, “Sofya Konferansı’nın Anahtarı Türkiye’de”

Haberin kaynağı: AA’ya bilgi veren “diplomatik kaynaklar”.

Kimlik vurgusu: “Bulgaristan’daki Türk azınlık”

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel yaklaşım: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Haberde, Bulgaristan karşısında Türkiye’nin dünya desteğini aldığı ifade ediliyor: “Bulgaristan bu belgeyi kabul etmediği takdirde Türkiye Sofya’ya belli bir süre tanıdıktan sonra Viyana Belgesi’ne imza atmış olan 35 ülkeye durumu bildirme hakkına sahip.”Ancak sözkonusu edilen destek geleceğe yönelik olarak kurgulanmış ve “ucu açık haber” (ifade tarzıyla) anlayışıyla uzun vadede gerçekleşecek olan toplantının nihayetlenmeyen sonucu, “beklentiler” çerçevesinde haber başlığına taşınmıştır.

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Uluslararası

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: *Olay’ın* haberinde Türk diplomasisinin uluslararası politik arenada etkin olduğu, 35 ülkeye “durumu bildirme hakkı”nın bulunduğunu ve böyle bir ‘hakka’ sahip olduğundan sorunun çözümünün anahtarının da Türkiye’de olduğunun altı çiziliyor. Türkiye’nin diplomasi alanında güçlü olduğu, anahtarı elinde tuttuğu şeklindeki ifadelerle çerçevelenen haberde ilgili konferansta ‘Türkiye’nin istediğini elde edecek’ beklentisi ve umudu sunulmuştur.

Hakimiyet Gazetesi

Başlık: *Bulgaristan Köşeye Sıkıştı*

Spot: Avrupa Konseyi Bulgaristan’da yaşayan Türkler’in durumunu yerinde incelemek üzere Temmuz ayında bu ülkeye heyet gönderecek. Heyet, belirlediği kişilerle görüşecek. Menfi propogandaya neden olmaması için heyette Türk temsilci bulunmayacak.

Tarih: 5 Mayıs 1989

Haberin menşei: Brüksel AA

Haberin türü: Diplomasi haberi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: 1989 Göçünü konu edinen ilk haberler

Fotoğraf kullanımı: Fotoğraf yok

Ara başlıklar: “Görüşme Eylül’de”

Haberin kaynağı: Avrupa Konseyi’ne Üye Olmayan Ülkelerle İlişkiler Komisyonu Başkanı İsviçreli Peter Sager ve aynı Komisyon’un Türk üyesi İstemihan Talay

Kimlik vurgusu: Soydaş, Türk

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok.

Eleştirel duruş:Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Uluslararası destek beklentisi

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal-Uluslararası

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Uluslararası diplomatik arenada Türk diplomasisinin başarısı nedeniyle “*Bulgaristan Köşeye sıkıştı*” başlığını kullanan *Hakimiyet, yine Olay*’ın haberinde olduğu gibi, haber metnini dört ay sonra gerçekleştirilecek bir “*görüşmeye*” ilişkin çerçevelemiştir. Benzer niyet ve umut beklentisiyle yapılan haber, Mayıs ayı olmasına rağmen (1989 göçmenlerinin durumlarının kaosa sürüklendiği, en sıcak zaman dilimi olarak tanımlanan süreç) sadece AA’nın diplomatik haberiyle bu durumu aktarması dikkat çekicidir. Umut ve beklenti Eylül ayında yapılacak görüşmeye eklenmiştir.

Bursa Hakimiyet Gazetesi

Başlık: “*Bulgar’a Karşı Güç Birliği*”

Spot: *Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Başkanı Mümin Genççoğlu, haklarını aramak amacıyla sessiz yürüyüş yapan soydaşlarımızın*

üzerine açılan ateşte 6-9 kişinin öldüğünü, 30'a yakın insanın da yaralandığını bu durumu şiddetle kınadıklarını açıkladı.

Hükümet ve muhalefetin Bulgaristan konusunda el ele vererek çalışması gerektiğini belirten Gençoğlu, “Federasyon olarak elimizden geleni yapacağız.” dedi.

Tarih: 24 Mayıs 1989

Haberin menşei: Gazetenin kendi muhabiri, TRT ve AA

Haberin türü: İç politika

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: 1989 Göçünü konu edinen ilk haberler

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: “Yılmaz’ın Açıklaması”

Haberin kaynağı: Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu, ve Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz’ın AA’ya yaptığı açıklama.

Kimlik vurgusu: Soydaşlarımız, Türkler, Türk azınlık

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Rakip gazete Hakimiyet’in patronu Mümin Gençoğlu ile ilgili haber.

Eleştirel duruş: Hükümet politikalarının etkinleşmesi ve meselenin çözümüne ilişkin sivil kitle örgütünün bir yerel karşı duruş olarak hükümete çağrısı.

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: *Bal-Göç hükümeti Bulgaristanla ilişkileri askıya almaya çağırıyor.*

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel-ulusal-uluslararası

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Meselenin çözümüne ilişkin yerel inisiyatiflerin diplomasiden beklentileri ancak mevcut kaos sürecin sonlandırılmasına ilişkin kesin-net ve ivedilikle hareket edilmesine dair söylemlerle haber çerçevelenmiştir.

1989 göçmenlerini konu edinen ilk haberler olması dolayısıyla yukarıdaki haberler seçilmiştir. Tarihsel olarak birbirine yakın zamanlarda çıkan haberlerin olmaması esasında dikkat çekici bir unsurdur. Şöyle ki, daha önce de belirtildiği gibi Olay yayım hayatına 1987’de başlamış olmasına rağmen Bulgaristan’da yaşanan duruma sayfalarında ilk yer veren gazete olmuştur. Farklı tarihlerde birbirine yakın manşetleri atan her üç gazete de *Anadolu Ajansı’nın* haberlerini yayımlamışlardır. Olay

Gazetesi haricinde diğerk iki yerel gazetenin aradan dört ay geçtikten sonra Bulgaristan ve Türkiye arasında yaşanan göç krizini haberleştirmemeleri dikkat çeken bir olgudur.

Olay ve *Hakimiyet* gazeteleri haberde de fotoğraf kullanmazken Bursa Hakimiyet gazetesi *Anadolu Ajansı*’ndan aldığı haberi Bal-G Başkanı Mümin Gençoğlu’nun konuya ilişkin basın toplantısı ile birleştirerek haberleştirmiştir. Bursa Hakimiyet, Bal-G Başkanı Gençoğlu’nun basın toplantısından fotoğrafa yer vermiştir.

Haberin kaynağına baktığımızda *Olay*’ın haberinde “*AA*’ya bilgi veren diplomatik kaynaklar” şeklinde belirsiz bir kaynak söz konusudur. *Hakimiyet*’te, “*Avrupa Konseyine ye Olmayan lkelerle İlişkiler Komisyonu Başkanı İsviçreli Peter Sager*” ve “*aynı Komisyon’un Türk yesi İstemihan Talay*” haberin kaynağı olarak gösterilmiştir. Bu iki haberin ortak noktası, Anadolu Ajansı’ndan alınarak birebir kullanılmasıdır. Yanısıra Bursa Hakimiyet “*Bal-G Başkanı Mümin Gençoğlu*”nu ve “*Dışışleri Bakanı Mesut Yılmaz’ın AA’ya yaptığı açıklama*”yı haberin kaynağı olarak kullanmıştır. Bal-G’n Bursa merkezli bir dernek olması dolayısıyla haberin Anadolu Ajansı’nın getiğı metin ve Balkan Göçmenleri Dernekleri Federasyonu Başkanı’nın yaptığı açıklamadan derlenerek oluşturulduğı söylenebilir. Ayrıca Balkan Göçmenleri Dernekleri Federasyonu’nun kaynak olarak kullanılması habere yerel bir nitelik de kazandırmıştır. Yerel nitelik ise meselenin ivedilikle-yaptırımlarla ancak aşılabileceğini ve bunun için “gbirliğı” gerektiğini belirtmektedir.

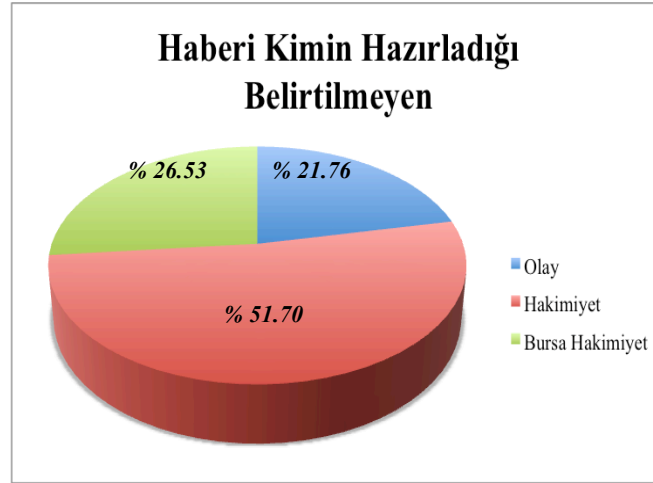
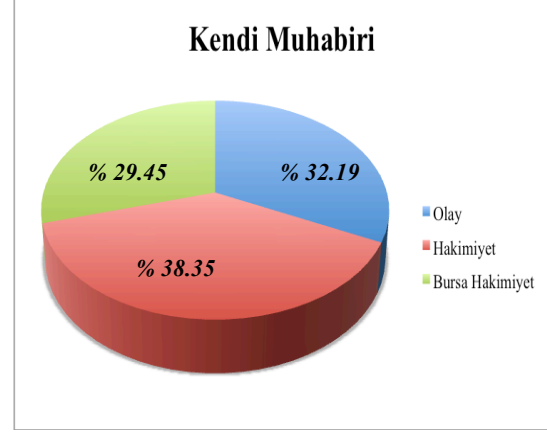
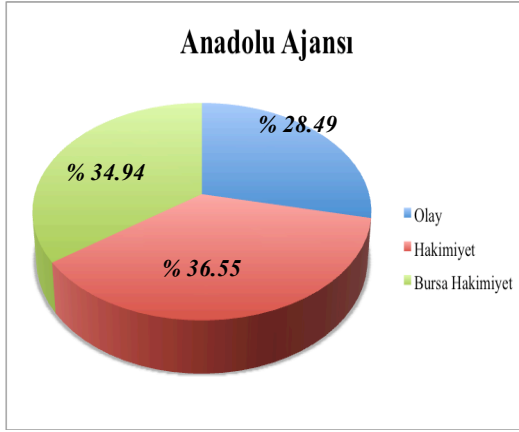
Her üç gazetenin tiraj oranları dikkate alındığında “*Bulgaristan Sıkıştı*” başlığıyla verilen haberlerin aylık tiraj raporunda Ocak ayında 342 bin 985 tirajlı *Olay*, Mayıs ayında 297 bin 438’e düşmüş *Bursa Hakimiyet* 272 bin 000’den 380 bin 985’e çıkmış, *Hakimiyet* ise 157 bin 655’ten 145 bin 635’e düşmüştür. *Bursa Hakimiyet*’in bu karşılaştırmada yaklaşık 100 bin tirajını artırması oldukça önemlidir. Hakimiyet gazetesinin sahiplik yapısı söz konusu edildiğinde Mümin Gençoğlu aynı zamanda Balkan Göçmenleri Dernekleri Federasyonu’nun başkanıdır. Mevcut kriz durumunu tanımlamak ve zmllemek amacıyla inisiyatif oluştırmaya yönelik çalışmalar da yapmaktadır. Buna rağmen Hakimiyet gazetesinin tirajındaki düşüş de dikkate değerdir. Mayıs ayının tiraj oranlarındaki artış ve azalışları elbetteki sadece g olgusu üzerinden değerlendirememekteyiz.

Ancak Bursa’da yerel ve sivil bir inisiyatif olan göçmen ailelere yönelik kurulan derneğin başkanının aynı zamanda ilgili yerel gazetenin sahibi olması, duyarlılık ve duygusal yakınlık anlamında etkisi olduğunu söylemek kaçınılmazdır.

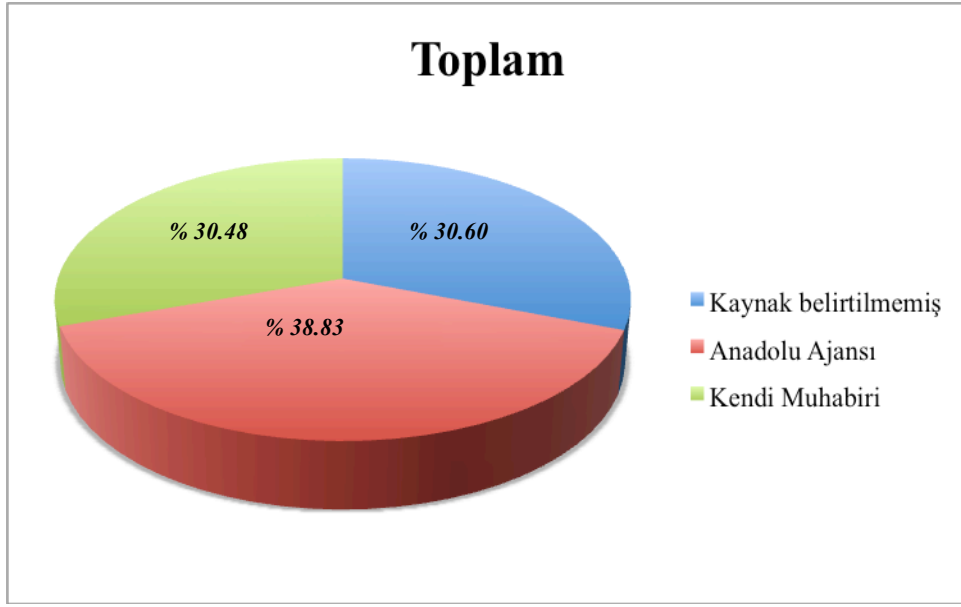
Fakat *Olay* gazetesinin tirajının 45 bin oranında düşüşünü sadece Bursa Hakimiyet’in tirajının yükselişine göre değerlendiremeyiz. Çünkü ilgili dönemlerde her üç gazetenin de promosyon verme (özellikle tekstile ait ürünler; çarşaf, havlu takımı vb) yönelimi söz konusudur. Ocak ve Şubat aylarında *Olay* gazetesi büyük promosyonlar verirken Mayıs ayında sade saç bandı promosyonu vermiş olması, tiraj azalış ve artışlarını değerlendirirken dikkat edilmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Temelinde ulusal-dinsel bir çatışma ya da ulusal–dinsel bir savunma biçimi olarak medyada yer alan 1989 göçmenlerinin siyasal durumu, yerel medyada başlangıçta tamamen bir diplomatik sorun olarak sunulmuş ve haberler yerel olanaklarıyla değil tamamen ulusal temsili olan Anadolu Ajansı’nın haberleriyle görülmüş-gösterilmiştir. Ancak dikkat çeken nokta Anadolu Ajansı’ndan geçen haberler başlıklarına dahi dokunulmadan yerel medya tarafından aktarılmıştır.

Yaptığımız araştırmanın ampirik bölümünde bu durum açıkça görülmektedir. 1989 yılında, ilgili haberlerin kullanımında; *Olay*, *Anadolu Ajansı*’ndan 53 haber, kendi muhabirlerinden 47 haber ve kaynağını belirtmediği 32 haber kullanmıştır. Hakimiyet, *Anadolu Ajansı*’ndan 68, kendi muhabirlerinden 56 ve kaynağını belirtmediği 76 haber kullanmıştır. Buna paralel olarak *Bursa Hakimiyet Anadolu Ajansı*’ndan 65, kendi muhabirlerinden 43 ve kaynağını belirtmediği 39 haber kullanmıştır.

Her üç gazetenin toplamına bakıldığında 186 *Anadolu Ajansı* haberi, 146 kendi muhabirlerinin haberi ve 147 kaynağı belirtilmeyen haber kullanılmıştır. Görülmektedir ki ilgili yerel medyada ajansın haberlerinin kullanımı yüksek orandadır.

Her ne kadar mesele başlangıçta bir diplomatik sorun olarak algılansa da ilgili göç sürecinde 250 binden fazla kişinin bir anda Bursa'ya gelmesi-yerleşmesi-akrabalarıyla buluşmasından sonra mesele artık yerleşmeye başlamıştır. Gazetelerin haberlerinde özellikle gazetelerin kendi muhabirlerinin yaptıkları haberlerde (sürece paralel olarak) aylara göre haber sayılarına bakıldığında bu durum görülmektedir.

Haberde özgün-yeni bir söylem yaratamamanın koşullarını tartışan Van Dijk'e göre; *"Muhabirler nadiren olaylara tanıklık etmekte ve genelde haberlerini görgü tanıklarının ifadelerinden, söyleşilerden, diğer medya kuruluşları ve haber ajanslardan gelen bilgiler aracılığı ile oluşturulmaktadır. Dolayısıyla haberin yapılanma süreci çoğunlukla mevcut söylemlerin yeniden üretilmesi şeklinde olmaktadır. Öte yandan haber üretiminin ve algılanmasının özel şartları kadar, haberin iletişimsel fonksiyonları da haber yapısını etkilemektedir. Genel ilkeye göre önemli bilgi önce gelmektedir. Bu ilke sadece haberin konusal ve dizgesel düzenini etkilemekle kalmaz aynı zamanda paragrafın içindeki cümlelerin sıralanışını ve cümlelerin iç düzenini de etkilemektedir."*¹⁹⁸

¹⁹⁸ Aktaran: Suat Sungur, Teun van Dijk, **News as Discourse**, New Jersey: Lawrence Eearlbaum Associates Publication, 1988. ss.27.

Van Dijk’ın tartıştığı durum yani haberin oluşum süreci, temelinde önemli bir biçim de üretim sürecidir. Haber üretimi olayların yanlı ya da yansız doğrudan bir sonucu değil, söylem sonucunun bir formu olarak hayata geçen bir durumdu

3.6. Bulgaristan’da Yaşanan “Kargaşa” “Zulüm” “Direniş” Haberleri “Hakaret İçeren Haber Başlıkları”

Olay Gazetesi

Başlık: “Vicdansız Bulgar”

Spot: 22 Yaşındaki Nursen’i Tuttular, Ailesini Bıraktılar

Bursa’da bir Ümmügül nine vardı. Beş yıl önce Bulgaristan’dan göç etmişti. Bulgaristan’da kalan damadı ve torunlarının Türkiye’ye gönderilmesi için başvuruda bulunmuştu. Başvuru kabul edilmiş, ama aradan da uzunca bir zaman geçmişti.

Ümmügül Şentürk, Bulgaristan’da kalanların hasretine fazla dayanamadı ve hasretlik çeke çeke yaşama veda etti... Bulgaristan’ın dün Kapıkule’den serbest bıraktığı kızı, damadı ve iki torununu göremedi Ümmügül nine.

Bulgaristan parçalanmış aileleri bütünleştirme gösterisi yaparken, zulme de devam ediyordu. Serbest bıraktığı ailenin evli kızı Nursen’e izin vermedi. Nursen ailesinden ayrılırken kendini tren altına atarak intihara kalkıştı...

Tarih: 15 Şubat 1989

Haberin menşei: Gazetenin kendi haberi

Haberin türü: Toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber- yorum.

Haberin kategorisi: Dram

Fotoğraf kullanımı: 5 Fotoğraf

Ara başlıklar: “*Buruk Sevinç*”, “*Bursa’da Sevinç*”

Haberin kaynağı: 1989 göçmenleri

Kimlik vurgusu: Türk

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel İçerik: *Bulgaristan’ın parçalanmış aileleri bütünleştirme gösterisi yaparken zulme de devam ediyordu.*

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal-yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haberde parçalanmış ailelerin durumunu anlatmak amacıyla bireysel hayat hikayelerinden yararlanılmıştır.

Hakimiyet Gazetesi

Başlık: “*Kahpe Bulgar Askeri Köyleri Bastı*”

Spot: *Blagoevgrad bölgesindeki Dobnitsa, Kornitsa ve Lozhnitsa köylerini saran Bulgar askerleri bu köylerde yaşayanlara karşı acımasızca saldırıya geçti.*

Tarih: 26 Ağustos1989

Haberin menşei: Derleme

Haberin türü: Dış haber

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Dram

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “*Bulgaristan Olayları Soydaşlarımızı Korkutuyor*”

Haberin kaynağı: Çeşitli yabancı haber ajansları

Kimlik vurgusu: Müslüman, Pomak

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Var (Gazete Sahibi Balkan Göçmenleri Dernekleri Federasyonu Başkanı ve Bulgaristan’da birinci dereceden akrabaları yaşıyor.)

Eleştirel içerik: *Bulgar askerleri bu köylerde yaşayanlara karşı acımasızca saldırıya geçti.*

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Uluslararası

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: *Çatışmalarda ölü ve yaralı sayısının artmasından endişe ediliyor.*

Fısıltı gazetesi: Çatışmaların olduğu ve çatışmalarda Müslüman azınlığın öldüğü.

Bursa Hakimiyet

Başlık: “*Bu İğne de Neyin Nesi*”

Spot: *Bulgaristan yönetimi soydaşlarımızı sınır dışı etmeden önce esrarengiz bir iğne vuruyor.*

Tarih: 16 Haziran 1989

Haberin menşei: Muhabir (Sedat Öztürk)

Haberin türü: Sağlık

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: dram

Fotoğraf kullanımı: Var

Ara başlıklar: “*Bize Kolumuzdan Yavrumuza Sirtından İğne Vurdular*”

Haberin kaynağı: Bulgaristan’dan göçerek Bursa’ya gelen Salih Mehmet, eşi Ayşe.

Kimlik vurgusu: Türk, soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

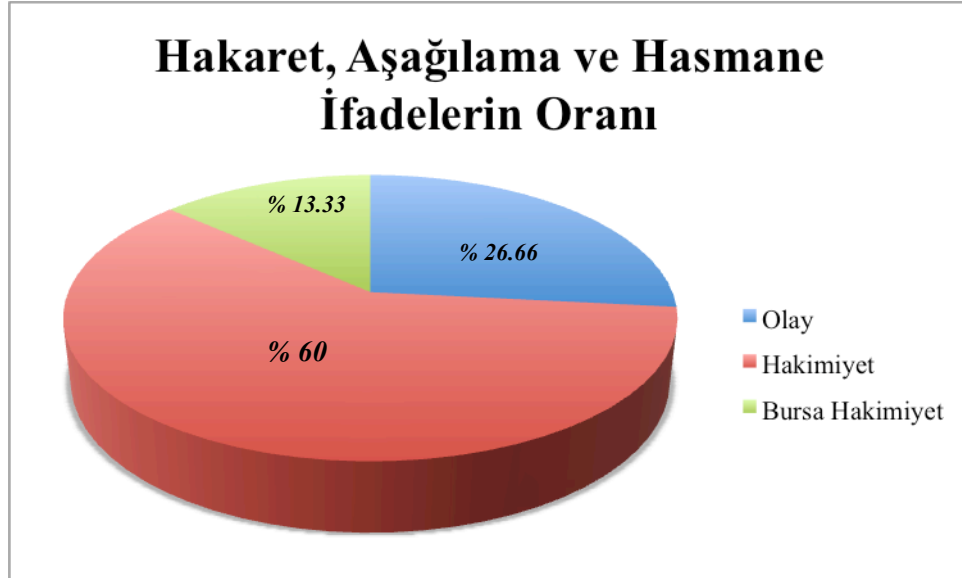
Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Sağlık Bakanlığı Müsteşarlığı da esrarengiz aşı olayıyla ilgili çalışmalara başlayarak durumun tüm dünya devletlerine duyurulması için çalışmalara başladı.

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haber, *Bulgaristan hükümetinin ülkelerinden zorla uzaklaştırdığı Türk ailelerini sınır kapısına koymadan önce “esrarengiz aşı”ya tabi tutğu çerçevesinde kurgulanmıştır.*

Mevcut incelemede hakaret, aşağılama ve hasmane ifadeler içeren haber metinleri tarandı. Ancak tahminimizin aksine yerel medyada bu tarz ifadelere oldukça az sayıda rastlanmıştır. 1989 yılında yaşanan göç süreciyle ilgili yapılan haberlerde,

hakaret, aşağılama ve hasmane ifadelerin oranına bakıldığında, şu verilere ulaşmaktayız: *Olay*; 4, *Hakimiyet*; 9, *Bursa Hakimiyet*; 2.

İlgili haberlerde mevcut kategoriye giren ifadeler şu şekildedir: “*Bulgar Domuzu*”, “*Cani Bulgar*”, “*Bulgar yalanı*”, “*Vicdansız Bulgar*”, “*Kahpe Bulgar Askeri*”, “*Bulgarlar Kaşınıyor*”, “*Utanmaz Bulgar*”. Ancak bir diğer ayrım gerektiren nokta ise haber başlıklarında ya da ara başlıklarda yer verilen bu ifadelerden sadece beşini gazete kendi iç dinamikleriyle kullanmış geriye kalan 10 ifade ise haber kaynağı olan kişilerin (Başbakan, 1989 göçmenleri, yerel otoriteler vb.) ifadelerinin arasından seçilerek kullanılmıştır.

Mevcut ifadelere paralel olarak “*Bulgar Vahşeti*”, “*Vahşi Bulgar*”, “*Bulgaristan’da Vahşet*”, “*İşte Vahşet’in Fotoğrafı*” şeklinde “*Vahşet*” teriminin özellikle Mayıs ayı itibarıyla sıkça kullanıldığı görülmektedir. Vahşet terimi Türk Dil Kurumu’nun tanımlamasına göre 3 anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamı: Yabancı olma durumu, İkinci anlamı: Korku ve ürküntü, üçüncü anlamı ise ıssızlık ve yalnızlık olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁹ Bu gerekçeyle ilgili kategorileştirilen haberlere vahşet ifadesi dahil edilmemiş, haricinde değerlendirme yoluna gidilmiştir. Terimin ilk anlamı olan

¹⁹⁹ www.tdk.sozluk.com, 21.09.2010

yabanıl olma durumu bir anlamda ‘modern dünyaya karşı’ ‘yabanıl dünya’ düalizminden yola çıkılarak açılanmaya gidildiğinde ‘yabanıl olan dünya’ tanımlamasında Bulgaristan’ın “komünist” olarak adlandırılan rejimine işaret ettiği varsayılabilir.

Yaygın basınla mukayesede, yaygın basının ilgili sözcükleri seçimi daha fazladır. Özellikle dönemin yaygın gazetelerinden biri olan *Günaydın* gazetesinde aşığılama, hakaret ve hasmane ifadeler içeren haberler dikkat çekmektedir. *Günaydın* gazetesinin 1989 yılındaki tirajı ise oldukça yüksektir. Hürriyet, Sabah, Milliyet gazetelerinin hemen arkasından gelen *Günaydın* gazetesi ülke genelinde satış sıralamasında dördüncüdür. Ve ortalama günlük tirajı 310.500 civarındır. Bir kıyaslamaya gidildiğinde *Hürriyet*’in ortalama günlük tirajı 550.500 olarak görülmektedir.

Bu kategorideki haberlerin de en erken tarihli (25 Mayıs 1989) *Olay* gazetesinde yer almıştır. *Bursa Hakimiyet*’te Bulgaristan’da yaşanan ‘zulüm’ içerikli habere yine göçün ilk ayında yer verilmiştir. Bunun yanısıra Bulgaristan’da yaşanan olayları yakından takip eden Balkan Göçmenleri Dernekleri Federasyonu’nun yayın organı niteliğindeki “*Hakimiyet*” gazetesinde Bulgaristan’da yaşanan olaylara göçün ilerleyen tarihlerinde yer vermiştir. Fakat *Hakimiyet*’in haberini diğer iki gazetenin haberinden ayıran en önemli nitelik Bulgaristan’da yaşananları bu haberde “çeşitli yabancı haber ajansları” na dayandırarak aktarması. Diğer iki haberin menşei ise gazetelerin kendi muhabirleri ve yazışlarıdır.

Olay ve *Bursa Hakimiyet* fotoğraf kullanırken *Hakimiyet*’in Bulgaristan’da Razgrad bölgesinde köylerin basılmasıyla ilgili haberinde fotoğraf yer almamaktadır. *Olay*’ın haberin içeriğinde Erturan ve Şentürk ailelerinin dramına yer veriliyor; habere kaynaklık eden iki aileye ait fotoğraflara da haberde yer verilmiştir. *Bursa Hakimiyet*’te de haber Salih Mehmet ve ailesinin tanıklıklarına yer veriliyor. Fotoğrafta da Salih Mehmet eşi ve çocuğu görölüyor.

Dönemin *Bursa Hakimiyet* gazetesinin muhabiri Raif Kaplanoğlu’nun²⁰⁰ yaşanan göç sürecinin etkisi ve yoğunluğuyla Bulgaristan’dan gelen kişilerin, orada yaşadıkları

²⁰⁰ Raif Kaplanoğlu, 1989 yılında Bursa Hakimiyet gazetesinin muhabiri, kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

sıkıntılara yeterince yer vermediklerini, odaklandıkları temel durumun hükümet politikaları çerçevesinde kaldığını belirtmesi bu anlamda dikkat çekicidir. Kaplanoğlu: *“Bu insanların yaşam sıkıntılarının anlatıldığı haberler çıktı; Bulgaristan’da yaşadığı sıkıntıları yansıtan haberler çok az yeteri kadar değil bugün özeleştiriyor o devrin bir muhabiri olarak. Çok fazla bunu mesela sorgulamadım. Gelen insanlardan böyle hikayeler var mı yok mu o gün için. Aklımıza gelmedi. O gün için sadece yaşanan o sıkıntının halledilmesi konusunda haber yaptık bunları büyüteç altına aldık.”* diyor.

1989 tarihli haberler tarandığında görülmektedir ki (Mayıs ayı itibariyle) her üç gazetede de kapaktan verilen haber ve haberin vurgusu Bulgaristan’dan gelen kişilerin (Edirne’den giriş yapan ve Yeşilköy Havalimanı’na inenlerin) sayısına işaret etmektedir: “Dün 400 soydaş daha geldi”, “350 soydaş Edirne’den giriş yaptı”, “Gelenlerin sayısı 2000’i buldu”, “35 soydaş özgürlüğüne kavuştu”, “110 kişi anayurda döndü”.

Haberin başlığının üzerinde boyalı zeminde verilen “*vahşet*” ve “*15 ölü*” ifadeleri kullanan Bursa Hakimiyet ve Hakimiyet gazetelerinin ilgili iki haberine bakıldığında “*Haberde demirleme işlevi*”nin ilgili gazetelerdeki kullanımını tartışmak gerekmektedir. Haberin baş tarafında kullanılan “flash”, “Bomba haber”, “Şok haber”, “Vahşet” şeklinde boya ya da yıldız içerisinde patlayan görüntüyle verilen haberlerde mevcut işlemin bize haberi nasıl okumamız gerektiğine dair bir çerçeve sunduğunu belirten McQuail ve Windahl aynı zamanda fotoğraf kullanımı ve fotoğraf altı yazılarında mevcut durumu anlamlandırmada okuyucuyu yönlendirdiklerini belirtmektedir. McQuail ve Windahl “Medyadaki tür ve formatların da anlamı yönlendirme gücüne sahip olduğunu söyler. Medya metinleri haber, ana haber, pop müzik, spor haberleri, soap opera... gibi bildik içerik biçimleri şeklinde kodlanırlar. Yazarlara göre bu kodlamalar yüzeysel anlamlara ve izleyicileri istenilen yoruma ulaştıran yapılara sahiptir.”²⁰¹

Hakimiyet gazetesinin sorduğu “Bu iğnede neyin nesi?” manşet başlık kırmızı boya üzerine “*vahşet*” ifadesiyle “demirlenmiştir”. Ancak ilgili fısıltı gazetesi haberleri kategorisinde gazetenin vahşet şeklinde yorumladığı durumun asılsız bir haber olduğu

²⁰¹ McQuail ve Windahl’dan akt. Emel Baştürk Akça, s. 99

ortaya çıkmıştır. Ancak bu haberde önemli ve tartışılması gereken nokta yaklaşık 40 gün boyunca bahsedilen iğne durumunun bir toplumsal korku ve endişeye yol açması durumudur.

Mevcut haberlerde “ima” içeren haber başlıkları ve spotlar da incelenmiştir. Benzer tarzda dolayimli ifadeler haber metninin haricinde tek başlarına hakaret, aşağılama ve hasmane ifadeler olmadığı için ilgili sunumda gösterilmemiş ancak incelememiz içerisinde gerekli görüldüğü yerlerde mevcut “ima”lara ilişkin değerlendirilmeler yapılmıştır.

Van Dijk’in kavramsallaştırmasına paralel olarak çözümlenmeye çalışılan ilgili başlık ve spotlar, eleştirel söylem analizi yöneliminde önem arz etmektedir. "Bir Söylem Olarak Haberlerin Disiplinlerarası Çözümlemesi" adlı çalışmada Teun A. Van Dijk, söylem çözümlemesinin bilinen fakat tam olarak açıklanmayan bir gerçeğin öne çıkarılışı olarak tanımlamaktadır. Söylem çözümlemesinin disiplinlerarası bir girişim olduğunu belirten Van Dijk ilgili çalışmada basın haberlerinin incelemesine odaklanmıştır. Basında çıkan haberlerin incelenmesi söylem çözümlemeci araştırmacıların temel görevi olduğunu belirten Van Dijk, bu alanda en çok reklam çözümlemelerinin yapıldığını belirtmektedir. Ancak haber metnlerinin gündelik yaşantımız için ne denli önemli olduğunu belirten yazar dünya hakkındaki sosyal politik bilgilerimizin, inançlarımızın her gün okuduğumuz ya da izlediğimiz çok sayıda haber bülteninden kaynaklandığını belirtiyor. Haber söylem yapılarının belirli sosyal, politik ve ideolojik anlamlar doğurduğunun üzerinde duran Van Dijk çalışmasını eleştirel haber çözümlemesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Metin anlambilimi kavramını tartışan yazar, global ve yerel uyumda anlambilim çerçevesinde “kim neyi nerede nasıl yaptı” ifadelerinin açıklanmasında ima taşıyan başlıklara dikkat çekmektedir. Söylemin önemli bir özelliğinin sadece yerel olarak değil global olarak da uyumluluk içinde olduğunu belirten yazar konular makro önermeler olarak tanımlanabilir. Haber söyleminde bu makro yapının en belirgin geleneksel olarak başlıkta ve giriş paragrafında ifade edilmektedir. Eleştirel haber çözümlemesinde en güçlü anlambilimsel kavramlardan biri olarak “ima” ifadesinin altını çizen Van Dijk söylenmeyenin çözümlenmesinin bazen metinde söylenenin araştırılmasından daha açıklayıcı olduğunu belirtmektedir. Birbirinden farklı ima türlerinin bulunduğunu belirten yazar: zorunluluklar, varsayımlar, önerme ve ilişkilendirme adı altında dört ima

türünün tartışmasını yaparak ilişkilendirmeye ilişkin örneklemini oluşturmaktadır. Ancak Van Dijk'in bu noktada altını çizdiği husus dikkat çekmektedir. Van Dijk bir çok ideolojik imanın mesele hakkında çok az şey söylendiği için değil, çok sayıda ilgisiz enformasyon kullanıldığı için gerçekleşmekte olduğunu belirtiyor.²⁰²

3.2.1. Hakaret İçeren Başlıklar

Olay Gazetesi

Başlık: “Sınırdışı değil Seyahat Özgürlüğümüş Bulgar Yalanı”

Spot: *Bulgaristan Başbakanı Georgi Atanassov, Türklerin toplu halde gönderilmesi konusunda, Türkiye ile görüşmeye hazır olduğunu açıkladı.*

Ülkesinde, Türkiye veya başka ülkelere seyahatin serbest olduğunu iddia eden Başbakan Atkanassov, “Türkiye’de bazı çevreler bu seyahat etme özgürlüğünü, sınırdışı ederek Türkiye’ye göndermek olarak algılıyorlar” diye konuştu.

Tarih: 19 Haziran 1989

Haberin menşei: Ankara AA

Haberin türü: Diplomasi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Hakaret içeren başlıklar

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Bulgaristan Başbakanı Georgi Atanassov’un Bulgaristan resmi haber ajansı BTA’ya verdiği demeç.

²⁰² Van Dijk, *Medya İçerikleri Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinler Arası Çözümlemesi, Medya Metinlerini Çözünlemek*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007, s. 171

Kimlik vurgusu: Soydaş, Türkler

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Mitingi düzenleme komitesi'nde Bal-Göç de yer alıyor.

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haber, Bulgaristan Başbakanı Georgi Atanassov'un açıklaması doğrultusunda Türkiye ile ikili meselelerde görüşmeye hazır oldukları çerçevesinde kurgulanmıştır.

Hakimiyet Gazetesi

Başlık: “*Cani Bulgar*”

Spot: *Naim'in antrenörü İsmailoğlu, Bulgarlar'ın Türk çocuklarına kısırlığa ve kısmi felce neden olan aşı yaptıklarını söyledi.*

Tarih: 20 Haziran 1989

Haberin menşei: Edirne AA

Haberin türü: İç haber-sağlık

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Hakaret içeren başlıklar

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: *Naim'in antrenörü İsmailoğlu, Bulgaristan'ın Türk çocuklarının çoğuna aşı yaptıklarını kendi çocuklarını aşidan kurtarmak için büyük gayret gösterdiklerini anlattı.*

Kimlik vurgusu: Türk, Bulgaristan'daki Türkler

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haber Bulgaristan'ın Türk çocuklarına kısırlaştırma ve kısmi felce yol açan aşı yaptığı yönünde kurgulanmıştır.

Bursa Hakimiyet Gazetesi

Başlık: “*Bulgar Adamı Kırbaçlar*”

Spot: “*Livino-Bursa Hattında Bir Acılı Öykü:*” *Bulgaristan’ın zorunlu pasaport vererek göçe zorladığı soydaşlarımızdan Kenar ve Aslan aileleriyle kalmakta oldukları Cem Sultan Lisesi’nde Bulgaristan’dan ve Türkiye’den söz ettik.*

Tarih: 13 Eylül 1989

Haberin menşei: Kendi muhabiri (Nurinisa Eroğlu)

Haberin türü: Söyleşi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Bireysel hikayeler, Röportaj

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: “*Jivkov Bir Yalancı Adam*”, “*Eşyalar İçerde Kaldı*”, “*Azdan Aza İşlemek Lazım*”,

Fotoğraf altı: “*Notalar Acıları Anlatıyor*”, “*Bir Kederden Bir Neşeden*”, “*Uşaklar İçin Geldik*”

Haberin kaynağı: Livino’dan gelen göçmen kadınlar.

Kimlik vurgusu: Türk, soydaş, müslüman.

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “*Müslümanız, Türküz diyerek Bulgara karşı koyan evini barkını anılarını “orda koyup” vatana gelen soydaşlara şimdilerde parsellenmiş arsalar satılıyor milyonluk depozitler isteniyor, 37 yaşındaki insanlar yaşlı diye işe alınmıyor.*

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haber Bulgaristan’da ve Türkiye’de yaşanan sıkıntılar tanıklıklar çerçevesinde verilmiştir.

Hakimiyet Gazetesi

Başlık: “Bulgar Domuzu”

Spot: Başbakan Turgut Özal, Bulgaristan’da Türkler’e yapılan zulmün hesabının birgün mutlaka sorulacağını söyledi. Özal, Bulgaristan’dan gelen Türk sayısının 90 bini aştığını belirterek “*Önümüzdeki günlerde Bulgaristan’la göç meselesini görüşeceğiz.*” dedi.

Özal, yakınlarının Bulgaristan’da kaldığını ağlayarak anlatan soydaşlarımıza da “*Onlara ‘Bulgar Domuzu’ derler. Orada kim kalmışsa, onları da getiririz. Ümüklerine basa basa onları da alırız. Jivkov’u masaya oturtacağım. Kafasına kafasına vuracağım.*” dedi.

Tarih: 2 Temmuz 1989

Haberin menşei: Gebze AA

Haberin türü: İç politika

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Hakaret içeren Başlık

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Başbakan Turgut Özal

Kimlik vurgusu: Türk

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası:

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Gebze'deki ziraat okulunda kalan göçmenleri ziyaret eden Başbakan Turgut Özal'ın buradaki açıklamalarının aktarıldığı haberde Özal'ın iç politikaya yönelik propaganda içerikle konuşmalarına yer verilmiştir.

Bursa Hakimiyet Gazetesi

Başlık: “Bulgara Lanet”

Spot: *Bursa'dan da çok sayıda kişinin katıldığı “Bulgar zulmüne tel'in mitingi” Sakarya'nın istasyon meydanında yapıldı. Çeşitli kuruluşların Bulgarları lanetlediği mitingde konuşan DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel “Eğer destek veriyorsa Sovyetler Birliği de zulmün ortağıdır” dedi.*

Tarih: 18 Haziran 1989

Haberin menşei: Kendi muhabiri (Ahmet Alpan)

Haberin türü: Toplumsal olay-iç politika

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Hakaret içeren başlık

Fotoğraf kullanımı: Renkli 1. sayfa

Ara başlıklar: *“Dünyanın Ayağa Kalkması lazımdı”, “Caydırıcılık Noktamızı Aştı”, “Denktaş'ın Çağrısı”*

Fotoğraf altı: “Öküz altında Buzağı yok”

Haberin kaynağı: Sakarya'da düzenlenen Bulgar'ı Tel'in Mitingi DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel

Kimlik Vurgusu: Türk

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel İçerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Mitinglerle göç gündeme getiriliyor.

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Çeşitli kuruluşların ortaklığıyla düzenlenen Sakarya Mitingi'nde Bulgaristan'a “Türk halkının üzerine ölü toprağı serpilmediğinin” gösterilmesi niyetini taşımaktadır.

Yukarıda hakaret içeren ifadelere ek olarak incelenen Hakimiyet ve Bursa Hakimiyet'in haberlerinde de daha önce değindiğimiz gibi haberi kurgulayanın değil habere kaynaklık edenlerin ifadeleri başlığa çekilmiştir. Başbakan Turgut Özal'ın ifadelerine yer verilen Hakimiyet gazetesinin haberinde “Ümüklerine basa basa onları da alırız. Jivkov'u masaya oturtacağım. Kafasına kafasına vuracağım.” gibi ifadeleriyle aynı zamanda iç politikaya yönelik bir söylem de kullanmıştır.

Öte yandan dili kullananlar yazarlar ya da konuşmacıların sözlerini ödünç alarak kullanırlar ya da bu ifadelere karşı ifadeler geliştirirler böylece okurlar kendi anlamlarını oluştururlar. Bakhtin'e göre bir bireyin kullandığı sözün yarısı başkasına aittir. Birey ne zaman sözü kendi aksanı ve niyetiyle yapılandırır ve kendi anlam dünyasına katarsa o zaman tamamen kendine ait olur.²⁰³

3.7. Göçün Başladığı ve Yoğunlaştığı Döneme Dair Haberlerin İncelenmesi

Olay

Başlık: “53 Bin Kişi Geldi, 50 Bin Kişi Yolda”

Spot: Zorunlu göç yakında 100 bini aşacak

²⁰³ Yusuf Devran, **Haber Söylem İdeoloji**, İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2010, s. 117.

Tarih: 22 Haziran 1989

Haberin menşei: Edirne AA

Haberin türü: İç haber-güncel

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Göç süreci

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “*Bulgaristan’da Giriş Yapan Aileler*”

Haberin kaynağı: Uluslararası Af Örgütü Temsilcisi Hunga Poulton

Kimlik vurgusu: Soydaş, Türk aileleri

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Türkiye’ye giriş yapan ailelerin Bulgaristan’da yaşananlarla ilgili değerlendirmesi; “*E-5’ten 4-5 Km. İçeride bekletilen Türk ailelerin durumları Kapıkule’den çok daha vahim*”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Edirne valisi Ünal Erkan’ın açıklaması Kapıkule’den giriş yapan bir ailenin tanıklığıyla birleştirilerek kurgulanmıştır.

Hakimiyet

Başlık: “*Zorunlu Göç Sürüyor*”

Spot: *Son iki günde 939 Türk daha Türkiye’ye geldi. Bulgaristan’ın zorunlu pasaport vererek sınır dışı ettiği soydaşlarımız Türkiye’ye gelmeye devam ediyor. Son iki günde 939 Türk geldi. Soydaşlarımızın çoğu, Kapıkule’ye kendi otomobilleriyle giriş yaptı.*

Tarih: 11 Haziran 1989

Haberin menşei: Edirne AA

Haberin türü: Resmi açıklama

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Göç

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “*Bulgar Trenine Yol İzni Verilmedi*”

Haberin kaynağı: Edirne Vali Vekili Mustafa Aykut

Kimlik vurgusu: Türk, Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Göç süreciyle ilgili yapılan rutin resmi açıklama

Bursa Hakimiyet

Başlık: *Vatandaşlık Başvurusu*

Spot: *391 Soydaşımız Bursa'ya Geldi, Bugün de 408 Kişi Bekleniyor. Uluslararası Af Örgütü temsilcisi Hunga Poulton Bulgaristan'dan sınırdışı edilen Türklerle görüştü.*

Tarih: 13 Haziran 1989

Haberin menşei: Muhabir (Sedat Öztürk)

Haberin türü: Güncel-Resmi açıklamalar, yerel otoritelerin açıklamaları

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Göç süreci

Fotoğraf kullanımı: Var

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Bal-Göç, Bursa Emniyet Müdürlüğü, Başbakan Turgut Özal'ın Ankara'da yaptığı konuşmasından bir bölüm, Uluslararası Af örgütü Temsilcisi

Kimlik vurgusu: Türk, Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Uluslararası Af Örgütü Temsilcisi Hunga Poulton Bulgaristan'dan sınırdışı edilen Türklerle görüştü.

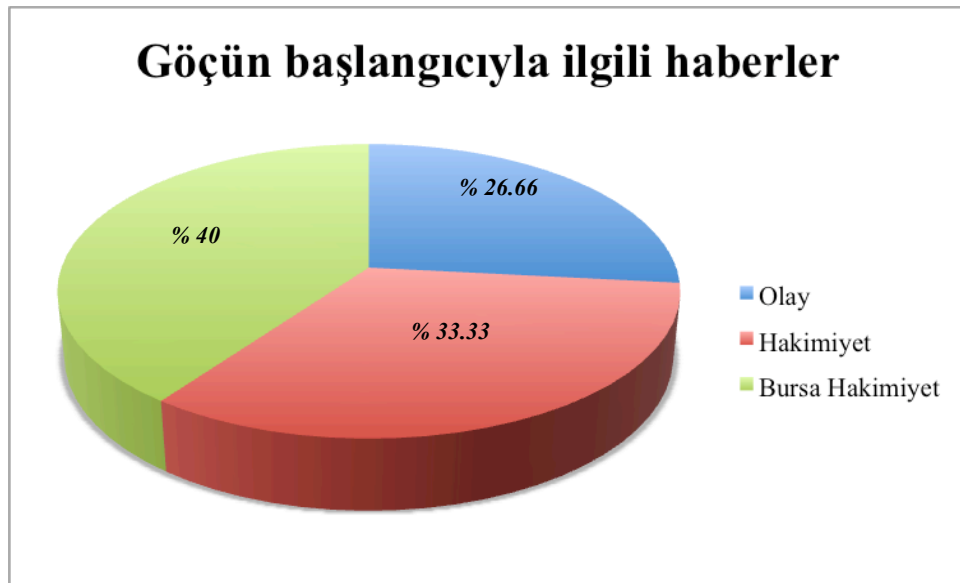
Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel ve ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: *"Uluslararası Af Örgütü Temsilcisi Hunga Poulton Bulgaristan'dan sınırdışı edilen Türklerle görüştü"* habere eklenerek uluslararası alanda da göçle ilgili çalışmaların yapıldığı bu alanda bir etkinlik yaratıldığı ifade edilmek istenmiştir.

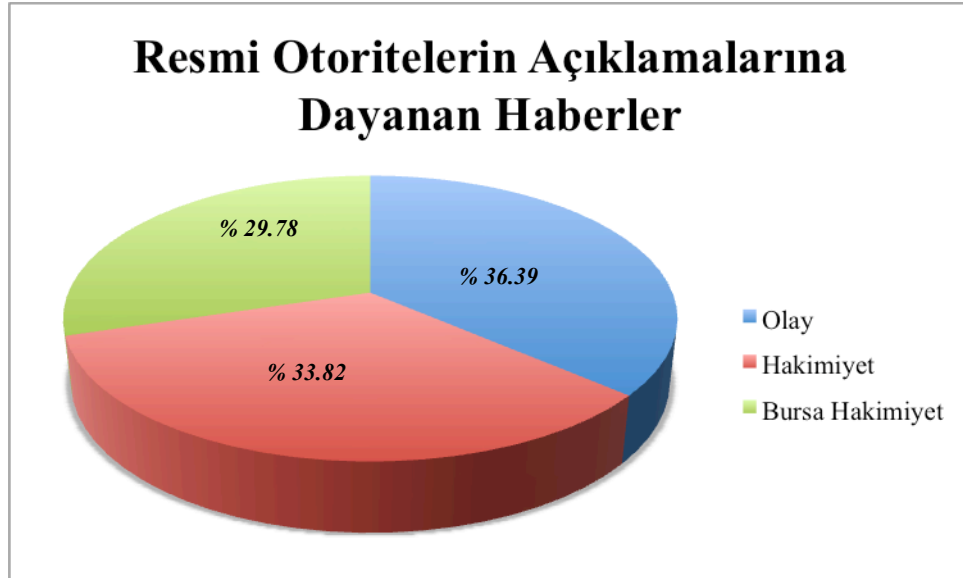
Göç sürecinin anlatıldığı haberlerde *Olay* ve *Hakimiyet* Edirne'den *Anadolu Ajansı*'nın geçtiği haberleri kullanmış ancak *Bursa Hakimiyet'in*, ilgili haberi, kendi muhabirinin imzasıyla yayımlanmış ve nispeten yerel nitelik taşıyor; gelenlerin sayısını bildiren haberleri kullanmamıştır.

Olay ve *Hakimiyet*'in haberi fotoğrafsız yer alırken *Bursa Hakimiyet* kendi muhabirinin hazırladığı haber Bal-Göç, Bursa Emniyet Müdürlüğü gibi yerel kaynaklar da yer almaktadır. Ayrıca menşei belirtilmeden Başbakan Turgut Özal'ın Ankara'da yaptığı konuşma da haberde değerlendirilmiştir. Yine haberde bir unsur olarak “*Uluslararası Af Örgütü Temsilcisi Hunga Poulton Bulgaristan'dan sınır dışı edilen Türklerle görüşti.*” spot olarak yer almış fakat bu bilginin devamına yer verilmemiştir. Haziran ayı içerisinde yapılan her üç haberde gelen kişilerin sayılarını öne çıkararak (ilgili ay itibariyle çoğunlukla haber başlıkları gelenlerin sayılarını belirtme üzerine kurgulanmış-sayısal veriler haber değerini oluşturmaktadır) haber yapılmıştır. Gazetelerin Haziran ayı tirajı *Bursa Hakimiyet*: 274.175, *Hakimiyet*:137.730, *Olay* ise 292.410'la birinci sıradadır.

Göç sürecini konu alan haber kategorisine bakıldığında *Olay* Gazetesi 8 haber, *Hakimiyet* Gazetesi 10 haber ve *Bursa Hakimiyet* gazetesi 12 haber yapmıştır. *Bursa Hakimiyet* gazetesinin kendi muhabirlerin ilgili duruma ilişkin haberlerinin sayısının diğer gazetelerle bir karşılaştırmaya gidildiğinde daha fazla olduğu görülmektedir.

Haberin kaynaklarına ilişkin yapılan incelemede sayısal verileri analiz ettiğimizde ise; Resmi kaynakların açıklamaları: *Olay* 99, *Hakimiyet*: 92, *Bursa Hakimiyet* 81 şeklindedir. Resmi kaynaklara dayanarak yapılan haber oranı yine *Bursa Hakimiyet* gazetesinde daha az görünmektedir.

1989 göçünü konu eden haberlerin sayısına her üç gazete toplamında baktığımızda ise farklı bir durum ortaya çıkmaktadır: *Olay*: 141, *Hakimiyet*: 209 *Bursa Hakimiyet* 155 olarak görülmektedir. *Hakimiyet* gazetesinin 1989 göçüyle ilgili en çok habere imza atması gazetenin sahiplik yapısıyla ve Bal-Göç’le paralel olarak düşünüldüğünde birbirini destekler durumdadır. Haziran ayı özelinde çıkan haber oranlarında bir karşılaştırmaya gidildiğinde ise sonuç çarpıcıdır çünkü, *Olay* 34, *Hakimiyet* 81, *Bursa Hakimiyet* 58 haber yapmıştır. Yaklaşık diğer iki gazetenin toplamı kadar haber yapan *Hakimiyet*, yıl boyunca kendi muhabirlerinin yaptıkları haber sayısı (*Hakimiyet* 56, *Olay* 47, *Bursa Hakimiyet* 43) diğer iki gazeteden daha fazladır.

Yine gazetelerin köşe yazarlarının 1989 Bulgaristan’dan gelen göçü konu edinen yazıları, toplam haber sayılarına paralellik taşımakta, *Hakimiyet* gazetesi konuyla ilgili en çok yorumu içinde barındırmaktadır. Başlangıçta verilen gazetelerin satış oranlarında da görülmektedir ki ilgili ayda en az satılan *Hakimiyet* 1989 göçüyle ilgili en çok habere imza atmıştır. Bu anlamda gelen göçmenlerin gazete okuyup-okumamaları,

hangi gazeteyi okuyup hangi gazeteyi okumadıkları hakkında sayılar verilerin tespitinin olanaksızlığından dolayı bir yoruma gidilememektedir. Ancak yaptığımız derinlemesine görüşmelerde ilgili dönemde gelen göçmen ailelerinden bazıları Bal-Göç’e gittiklerinde gazete okuduklarını yahut tanıdıkları birinin fotoğrafı olduğunda elden ele gazetelere bakıldığını belirtmişlerdir. (İlgili görüşmeler Bireysel Hayat Hikayeleri kategorisinde değerlendirilmiştir.)

Bursa Hakimiyet gazetesinde “*Vatandaşlık Başvurusu*” adlı haberin içeriğinde dört ayrı konu bulunmaktadır. Başlık, üst başlık ve spotta birbirinden farklı üç haber ve fotoğraf altında ise ayrı bir haber sunulmuştur. Dört ayrı özet bilgiden oluşan bu haberde: ilk olarak vatandaşlık başvurularının başladığını ancak izdiham nedeniyle başvuruların tam anlamıyla yapılamadığına, ikinci olarak Başbakan Turgut Özal’ın Ankara’da yaptığı açıklamada Genel Kurmay Başkanlığı’yla da konuştuğunu ve soydaşlara destek verileceği bilgisi, üçüncü olarak Bursa Emniyet Müdürlüğü’ne gelen telekslerde 85 aileden 450 kişinin o gün geldiği bilgisi ve son olarak Uluslararası Af Örgütü Temsilcisi’nin gelen göçmen aileleriyle görüştüğü bilgisi var. Derleme, özet bilgilerden oluşturulan haberde tek bir muhabirin ismi bulunmaktadır. Haberin fotoğrafında ise vatandaşlık başvurusu için bekleyen onlarca göçmenin fotoğrafı görülmektedir. Bu nedenle ilgili haberi “*nasıl bir haber?*” şeklinde tartışmak ve yorumlamaktan ziyade en genel haber tanımları içerisinde bu haberi, bir haber olarak tanımlayıp tanımlayamayacağımız söz konusudur.

Haber en kısa tanımıyla: “Haber gerçek dünyada bir yerlerde meydana gelen olaylar ve şeyler hakkındaki en son, en yeni ve ilgi çekici enformasyondur.”²⁰⁴ şeklinde ifade edilebilir. Bu bakımdan haberin üretim sürecinin nasıl gerçekleştiği önem kazanmaktadır. Haber üretim sürecini, Atilla Girgin şu şekilde kategorileştiriyor:

Seçim: Haber, haber yapmaya değer olaylar dizisi olarak tanımlanırsa, habercilerin farklı olaylar arasından okuyucuya, izleyiciye ya da dinleyiciye aktarmak amacıyla seçim yapmak için kullandıkları ölçütler vardır. Gazeteci başkaları adına

²⁰⁴ Çiler Dursun ve Diğerleri Sevdâ Alankuş (drl), **Gazetecilik ve Habercilik**, 2. Basım, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2003, s. 64

sürekli varsayımlarda bulunan, seçimler yapan ve kararlar veren, ancak bunları iyi kestirmek zorunda olan kişidir. Bir çok kez tekrarlanan zincirleme seçim sonucu, günün olayları, adım adım gazetenin derginin radyonun haber ajansının gündemini oluşturacaktır.

Araştırma: Bir olay, okuyucuyu, dinleyiciyi, izleyiciyi ilgilendirir mi? Ya da onlar için önemli mi? Özellikle ilgilendiren, ya da önemli yanı hangi yönüdür? Ve ne ölçüdedir? Gazeteci kararını verdikten sonra araştırmaya başlar. Haberin planladığı ilk kurgulaması çerçevesinde, ilginç ya da önemli verileri, bilgileri araştırır. Bu aşamada temel amaç, elden geldiğince çok sayıda veriye ulaşmaktır. Haberde kullanabilecek verilerin çokluğu, haberin güvenilirliğini artıran etkenlerin başında gelir.

Yeniden Seçim: Sağlanan bilgiler değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra yeni bir seçim yapılır. Hangi yan hangi yön, ne ölçüde? Çünkü iyi haber kurgulamak için konunun içerdiği öğelerin yanı sıra, konunun ele alınış biçimi yani değerlendirme yöntemi çok önemlidir. Giriş tümcesi, haber akışı, sözcükler, haberin fiziksel boyutu, hep seçim gerektiren işlemlerdir. Haberci bu seçimleri yaparken varsayımlarında yanılmamalıdır. Bu da ilk aşamada belirli bir deneyim süreci gerektirir.

Ayıklama: Gazeteci, daha sonraki aşamada ayıklamalar yaparak (gereksiz gördüğü bilgileri, dolayısıyla birçok tümceyi, ifadeyi ve kelimeyi atarak) elindeki malzemeyi biçimlendirir. Ancak bu ayıklama belirli bir bilinçle yapılmalı, ilginçlik, önemlilik, güncellik gibi öğeler göz ardı edilmemelidir. Bu aşamada gazeteci alacağı kararlar çerçevesinde bazı varsayımlar yapacaktır. Bunların geçerli olması temel ilkedir.²⁰⁵ Haber üretim aşamalarından ayıklama (veri azaltma), günümüz gazeteciliğinde en az bilgi toplama kadar önemsenmesi gereken bir aşamadır. İyi bir haber öyküsü neyi içerdiği kadar neyi içermediğiyle de tanımlanmaktadır.²⁰⁶

²⁰⁵ Atilla Girgin, **Haber Yazmak**, 1. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2002, ss.48-49

²⁰⁶ Philippe Meyer, **Bilimsel Gazetecilik**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmalar Vakfı, 1998, Aktaran: Atilla Girgin, s. 10.

Ancak incelediğimiz haberde haber öyküsünün gerçekleştirilmediği bir haber gündeminin aktarılması durumu söz konusudur.

Olay gazetesinin “53 bin kişi geldi, 50 bin kişi yolda” başlıklı haberinde ise hali hazırda 53 bin kişinin Türkiye’ye giriş yaptığını belirtiyor “50 bin kişi yolda” ifadesini ise resmi kaynaklara değil habere kaynaklık eden Asuman ve Fahrettin Uluç adlı çiftin verdikleri bilgiye (göz kararı) dayandırılmıştır.

Haberin girişinde “Bulgaristan’ın sınır dışı ederek Türkiye’ye göçe zorladığı soydaşlarımızdan...) ifadesine ver veriliyor ancak haberde Asuman ve Fahrettin Uluç çiftinin Bulgaristan sınır görevlilerinin kendilerine çok kibar davrandıklarını ancak turist olarak kendilerine kalacak bir otel bulamadıklarından yakınmaları aktarılmış. Haberin devamında anlaşılmaktadır ki adı geçen çift “soydaş” değil yurtdışına turistik maksatla giden ve mevcut olaylardan haberdar olmayan Türk vatandaşı bir ailedir.

Mevcut süreci Kapıkule sınır kapısından öğrendiklerini belirten aile Bulgaristan’dan (Filibe) geçerken bazı Türk gençlerin onları durdurmak istediğini ancak kendilerinin korkup kaçtıklarını belirtiyor. Devamla ilgili aile E/5 ve Kapıkule’de bekleyen göçmen ailelerin durumlarına ilişkin E-5’te bekleyen insanların durumunun Kapıkule’ye oranla daha vahim olduğunu belirtiyor. Çiftin gözlemi binlerce insanın orman içinde çoluk-çocuk hep birlikte bekledikleri 6-7 kilometre araç trafiğinin olduğu, bazı resmi görevlilerin (asker mi polis mi olduğunu anlayamadıklarını) yol kenarında arabaları boşalttıkları arama tarama yaptıkları şeklindedir.

Haberin son paragrafında ise gelen turist ailenin söylediklerini doğrularcasına Edirne Valisi’nin bütün çadırkent ve okulların dolduğunu, ek çadırların kurulacağını, gişe işlemlerin hızlanması için memur sayısının artırıldığına ilişkin bilgi verilmiştir.

İlgili haberin haber sürecine bakıldığında üç büyük çelişkiden bahsetmek zorunludur. Birincisi, Edirne AA’dan gelen haberde habere kaynaklık eden kişilerin tam olarak “turist mi Türk mü” yoksa “soydaş mı” olduğu dikkat edilmeden haber kurgulanmıştır. İkincisi haber kaynaklarının verdiği bilgiyle resmi kaynağın (valilik) verdiği bilgi birbiriyle çelişiktir. E-5’le ilgili belirtilen olumsuz durum hakkında bilgi araştırmasına gidilmemiştir. Dönemin Anadolu Ajansı İstanbul Bölge Müdürü Atilla

Girgin Ajans'ın haberleri belirli amaç doğrultusunda sansürleyerek değil haber içeriği varsa kullanıldığını söyleyerek haberin toplanması sırasındaki organizasyonel yapıyı şöyle tanımlamıştır: *“Taşrada bir muhabir var. Gelenlerden görüş alınıyordu. Onun yanına destek olarak merkezden ekip gönderiliyordu. Yerel kaynaktan alınan haberler idari sorumlulara onaylatılıyordu.”* ²⁰⁷

22 Haziran tarihli Olay gazetesinde ilgili günün manşet haberi de ve devamla dokuz haberi de 1989 göçüyle ilgilidir. İlgili günde “Savaşı arzu etmiyoruz” başlıklı haberde ise Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in de izlediği “İlk hedef 89” adlı tatbikatın yapıldığı ve adeta bir savaş koşulunun olabirirliğinin ifadeleri mevcuttur. Evren'in; *“Eğer kuvvetliyseniz caydırıcılık gücünüz varsa savaştan kurtulabilirsiniz. Kuvvetli değilseniz, caydırıcılık gücünüz yoksa savaş gelir çatar”* ifadesi spota taşınmıştır.

Hakimiyet gazetesinin “Zorunlu göç sürüyor” haberi ise yine spotta gelenlerin sayısına ilişkin verilen bilgiyle kurgulanmıştır. Haberde sadece resmi kaynaklardan edinilen bilgiler kullanılmıştır. İlgili resmi kaynaklar: Edirne Vali Vekili Mustafa Aykut, Kapıkule Mülki İdare Amiri ve Vali Yardımcısı Nihat Özgöl'dür. Haberde arabaşlık olarak kullanılan “Bulgar trenine yol izni verilmedi” ifadesi ise daha önce “Utaç Treni”, “Umut Treni” şeklinde tanımlanan trenin haftalık izni bittiği için ilgili seferi yapamamış olduğu belirtiliyor. Ancak bu kez ilgili trenin adı “Bulgar Treni” olarak adlandırılmış olması dikkat çekicidir.

İncelediğimiz üç habere paralel olarak *Bursa Hakimiyet ve Hakimiyet* gazetesinin aşağıdaki iki haberi de aynı içerikte olduğu için değerlendirilebilir. Göç sürecinin başlangıcına dair haberlerde daha sonraki aylarda incelediğimiz Bursa'ya göçmen girişinin yasaklandığına dair haberlerin aksine mevcut haberlerde olumlu bir tablo ile göçmenlere “Bursa kapıları”nın açık olduğu vurgulanmıştır.

²⁰⁷ Atilla Girgin, Dönemin Anadolu Ajansı İstanbul Bölge Müdürü, Kişisel görüşme, İstanbul: 7 Şubat 2011

Hakimiyet Gazetesi

Başlık: “Kurtuldular”

Spot: Bulgaristan’ın Türk azınlığa yönelik baskılara karşı gösteri ve açlık grevi yaptıkları gerekçesiyle sınır dışı ettiği Türkler Viyana ve Belgrad’dan uçakla Türkiye’ye getirildi.

Tarih: 27 Mayıs 1989

Haberin menşei: Kendi muhabiri (Muharrem Karabulut)

Haberin türü: İç haber-güncel

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Göç süreci,

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: “Ne mutlu Türk’üm diyene”, “Katliamlar Saklanıyor”, “Bulgar polisi ol iki apartman al”, “Viyana”, “Belgrad”

Fotoğraf altı: “Bakan ve Gençoğlu”, “Sıcak Karşılama”, “Yaşlı Çift”, “Davul Zurna”, “Eşyaları”

Haberin kaynağı: “Bulgaristan’dan trenle Romanya, Macaristan Çekoslavya üzerinden bir hafta önce Viyana’ya gönderilen 135 kişilik grup dün sabah erken saatlerde İstanbul’dan Viyana’ya giden THY’nin özel uçağıyla alınarak Belgrad’a götürüldü. Daha sonra Belgrad’da bulunan 32 Türk soydaşı da aynı uçakla alınarak saat 11.00’de Atatürk Hava Limanı’na getirildi.”

Kimlik vurgusu: Türk soydaşı, Soydaşlarımız, Türk azınlık

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Karşılama Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu’nun açıklamaları ve fotoğrafı bulunuyor.

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik baskılara karşı gösteri ve açlık grevi yaptıkları gerekçesiyle sınırdışı ettiği Türkler'in Türkiye'ye getirilmesi çerçevesinde kurgulanan haberde düzenlenen karşılama töreni ve o törende Başbakan Turgut Özal'ın bulunarak konuyla ilgili hassasiyeti göstermiştir.

“*Kurtuldular*” manşet haberinde *Hakimiyet* gazetesi altı ayrı fotoğraf kullanmıştır. Fotoğraflarda Atatürk Havalimanı'nda gelen göçmen ailelerin birbirleriyle ve onları karşılamaya gelenlerle kucaklaşmalarının fotoğrafının yanında, ellerinde Türk bayrağı bulunan yaşlı çiftin fotoğrafı yine gelenlerin uçağın kargosundaki eşyalarının görüntüleri, Ulaştırma Bakanı ve Mümin Gençoğlu'nun fotoğrafı ve davullu zurnalı karşılamının bir başka fotoğrafı bulunmaktadır. Haberde adeta bir şölen ve başarı durumu aktarılmaktadır. Öyle ki haber içeriğinde “anavatana kavuşma”, “yurda gelme” ifadeleri kullanılmış, göçmen aileleri karşılamak için giden yakınlarının “çiftetelli” oynayarak durumu kutladıkları aktarılmıştır. (Anavatan ifadesinin sadece Hakimiyet gazetesi tarafından kullanılıyor olması dikkat çekicidir. Anavatan aynı zamanda dönemin iktidar partisinin adı olup, 1991 yılında gazetenin patronu ve Bal-Göç'ün Başkanı olan Mümin Gençoğlu Anavatan Partisi'nden milletvekili olmuştur.)

Ancak ilgili sürece bütünüyle bakıldığında “sınırdışı” olma ve “kurtulma” ifadeleri birbirini tamamlayan ifadeler değildir. Daha geniş bir anlatımla sınır dışı olma yahut zorunlu göç olguları sanki Türkiye'ye girişle sona ermiş olgular biçiminde öne çıkarılmıştır.

İlgili haberde Başbakan'ın “*Helsinki nihai sözleşmesini imzalayan ülkelerden Bulgaristan'a baskı yapmalarını isteyeceğiz*” ve Bal-Göç Başkanı'nın “*Bulgarlar, soydaşlarımızın haklarını iade etmediği sürece iki elimiz Bulgar'ın yakasında olacaktır*” ifadeleri haberin başlığıyla uyum halinde değildir. Ayrıca fotoğraflarda yüzlerce göçmen yer almasına rağmen göçmenlerin ağzından verilen hiçbir ifade manşette bulunmamaktadır. Beşinci sayfada verilen haberin devamında ise gelen göçmenlerin Bulgaristan'da yaşadıkları sıkıntıları ifade eden değerlendirmelere de yer verilmiştir.

Haberin kaynağı olarak gelen göçmen aileleri ve onların ifadelerine dayanmaktadır. Ancak ilgili haberlerde Dönemin Başbakanı Turgut Özal, Ulaştırma Bakanı Cengiz Tuncer ve Bal-Göç Başkanı Mümin Gencoğlu göçmenleri karşılamış olmasına rağmen haberde ilgili kişilerin görüşlerine yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Genel olarak incelediğimiz kategorilerde bir çok haber yerel ve ulusal otoriteler görüş ve bilgilerinden yola çıkılarak hazırlanmış olması (her ne kadar çoğunlukla ilgili haberlerin Anadolu Ajansına ait oluşu bu durumu belirleyen temel faktör olarak düşünülse de) ilgili haberlerin gazetelerin kendi muhabirleri tarafından hazırlanmış olması önem arz etmektedir. Bu kategorilerdeki haberlere ilişkin özel bir durum olduğunu, yerel muhabirlerin dolaysız olarak ilişkili oldukları Yeşilköy Atatürk Havaalanı'na gelen ve daha sonra Bursa'ya gidecek olan 1989 göçmenleriyle ilgili birebir tanıklıklarına dayanması ilgili haberleri özel kılmaktadır. Yerel muhabirler, Bursa'dan ayrılıp İstanbul'a giderek mevcut durumu haberleştirmişlerdir.

Bursa Hakimiyet

Başlık: *“Bursa’ya 700 Bin Göçmen çağırılıyor”*

Spot: *1950 yılından bu yana Bursa’ya yerleşen göçmen sayısı 150 bin civarında. Bu soydaşlarımızın Bulgaristan’daki akraba sayısı ise 700 bini aşıyor.*

Tarih: 31 Mayıs 1989

Haberin menşei: Kendi muhabiri (Bülent Cengiz)

Haberin türü: Güncel

Haberin tekniği: Basit Haber

Haberin kategorisi: Göç süreci

Fotoğraf kullanımı: renkli

Ara başlıklar: *“Gençoğlu Paris’te” “Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı Mümin Gençoğlu Bulgaristan’dan sınırdışı edilen soydaşlarımızın bir kısmı ile Bulgar zulmünün anlatılacağı AGİK toplantısına katılmak üzere Paris’e gitti.”*

Fotoğraf altı: *“İki Kişi 101 Akrabasını İstiyor”*

Haberin kaynağı: *“Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Dairesi Başkanlığı’nın talebi üzerine Bulgaristan’dan göç ederek Bursa’ya yerleşen vatandaşlar birer form doldurarak halen Bulgaristan’da bulunan akrabalarının isimlerini yazdılar.”*

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Hakimiyet gazetesinin sahibi ve aynı zamanda Bal-Göç’ün Başkanı Mümin Gencoğlu haberin temel aktörü olarak sunulmuştur.

Eleştirel İçerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: *“Jivkov’un ‘Sınırınızı Açın’ ve Özal’ın ‘Masaya Oturalım’ çağrıları toplu göçü gündeme getirdi. Buna göre Bulgaristan’ın soydaşlarımızın tamamını göndermesi halinde, Bursa’ya gelecek olanların sayısı 700 bini geçiyor.”*

“Bursa’ya 700 Bin Göçmen Çağırıyor” başlıklı haberde ise Bursa’ya önceki dönemlerde gelip yerleşen göçmenlerin Bulgaristan’da kalan akrabaları için yaptıkları başvurular konu ediliyor.

Dönemin *Hakimiyet* gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ahmet Emin Yılmaz daha önce Bursa’daki göçmenlerin akrabalarının getirilmesi için Bursa Valiliği’ne dilekçe verdiklerini ve bu dilekçelerin konuyla ilgili ilk haberler olduğunu şöyle anlatıyor: *“Vilayetin kapısında kuyruk var. Yaşlı yaşlı insanlar ağlıyorlar. Vali yok bu insanlar niye bu kuyrukta? Ellerinde dilekçeler var. Yanaştım sordum, nedir, niye kuyruğa girdiniz, ne dilekçesi diye? Dediler ki; bizim Bulgaristan’da yakınlarımız var, isimleri değiştiriyorlar, isimlerini değiştirmesinler, buraya gelsinler diye dilekçe veriyoruz. Böyle bir şey var mı dedim. Bilmiyoruz dediler, bize verin dediler, veriyoruz dediler. Geldim gazeteye, o zaman Hakimiyet’in yazı işleri müdürü idim. Ahmet Utlu muhabir arkadaşım onu gönderdim, fotoğraf çek dedim. Ağlayan yaşlı yaşlı dedeler nineler*

vardır. Oradaki bizim akrabalarımızı isimlerini değiştirmeye zorluyorlar, hatta öldürüyorlarmış, hapishaneye atıyorlarmış. Sürekli efsane duyuluyor.”²⁰⁸

3.7.1. İncelenen Haberlerde Göçmenleri Getiren "Tren" Fenomeni

Olay

Başlık: Sınırdaki 'Vize' şoku

Spot: Avrupa Treniyle Gönderilen Soydaşlarımız, Geri Dönmeyi Reddetti.

Vagonlardan çılgınlıklar atarak pencereden atlamaya kalkan soydaşlarımız “Bizi denize atın ama geri göndermeyin” diye yalvardılar. Bu arada trenden atlamaya çalışanlar arasında yaralananlar ve şok geçirenler olduğu bildirildi.

Tarih: 23 Ağustos 1989

Haberin menşei: Edirne AA

Haberin türü: Güncel-toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Göç süreci, tren

Fotoğraf kullanımı: Fotoğrafsız

Ara başlıklar: “Şok Geçirdiler”

²⁰⁸ Ahmet Emin Yılmaz, Dönemin Hakimiyet Yazıişleri Müdürü, Yüzyüze Görüşme, Bursa: 18.12.2010.

Haberin kaynağı: Kapıkule Sınır Kapısı'ndaki muhabirin tanıklığı, karardan sonra Türkiye'ye gelen trende bulunan Zeliha Hasanoğlu ve Ayşe Müminoğlu adlı göçmenler.

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “Bu arada Bulgaristan’a dönen soydaşlarımızın sayısında artış olduğu bildirildi. Bugün de 15 araçla 60 soydaşın daha Bulgaristan’a döndüğü ve geri dönenlerin toplam sayısının 2 bine yaklaştığı kaydedildi.

Geri dönen soydaşlarımız konuşmaktan sürekli kaçınıyorlar, emniyet yetkilileri de gazetecilerin geri dönenlerle görüşmelerini engelliyor.

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Yok

Hakimiyet

Başlık: “Hasret Treni”

Spot: 328 soydaşımız trenle Bulgaristan’dan Türkiye’ye geldi. Anavatana kavuşan soydaşlarımız Bulgar askeri ve polisleri tarafından önceki gece evlerinden alındıklarını ve araçlarla Rusçuk’a getirildiklerini sonra trene bindirildiklerini ve iki saatlik bekleyişten sonra Türkiye’ye hareket ettiklerini söylediler.

Tarih: 4 Haziran 1989

Haberin menşei: Edirne AA

Haberin türü: Güncel-iç haber

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Göç süreci ve tren

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “Ressam Mustafaoglu: İş vermiyorlar”, “Dedenin gözyaşları”, “Çileli Yolculuk”

Haberin kaynağı: Rusçuk’tan hareket eden trenle Kapıkule’ye gelen göçmenler: Bulgaristan İnsan Hakları Derneği Deliorman Sekreteri Nedim İdris Zengin”, “Ressam Altan Mustafaoğlu”, “Razgrad Tiyatrosu’nda müzisyen İdris Halil”, “Silistrelili 71 yaşındaki Mustafa Kocagöz”

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: “328 soydaşımızın trenle yurda gelişleri şöyle oldu: Rusçuk, Deliorman, Razgrad ve Silistre bölgelerinde yaşayan Türkler Dün akşam asker ve polisler tarafından evlerinden alınarak çeşitli araçlarla Rusçuk’a getirildiler. Rusçuk’ta kendilerini bekleyen 9 vagonluk trene yanlarına alabildikleri eşyalarla birlikte yerleştirilen soydaşlarımız burada kurt köpekleri ve Bulgar polisi eşliğinde endişeli bir bekleyişe girdiler. Tren yaklaşık 2 saatlik bir beklemeden sonra Türkiye’ye hareket etti.” Empati sağlamak amacıyla betimlenmiştir.

Bursa Hakimiyet

Başlık: “Alınmayan Soydaş Trenden Atlıyor”

Spot: Yok. Giriş cümlesi: “Bakanlar Kurulu’nun, Bulgaristan’dan zorla sınırışı edilen soydaşlarımıza vize uygulaması yolundaki kararının gece yarısı saat 02.21’de yürürlüğe konulmasından sonra Kapıkule’ye Avrupa Treni ile gelen bir grup soydaşımız, geri dönmeyi reddetti. Vagonlardan çılgınlıkla artarak atlamaya kalkan soydaşlarımız, daha sonra Türkiye’ye kabul edildiler.”

Tarih: 23 Ağustos 1989

Haberin menşei: Edirne AA

Haberin türü: Güncel

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Göç süreci ve tren

Fotoğraf kullanımı: yok

Ara başlıklar: “Şok Geçirdiler”

Haberin kaynağı: Bakanlar Kurulu’nun Bulgaristan’dan zorla sınırışı edilen soydaşlarımıza vize uygulanması yolundaki kararının yürürlüğe girmesinden sonra Kapıkule’ye Avrupa Treni’yle saat 4.00 sıralarında gelen 522 göçmen.

Kimlik vurgusu: Türk, soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Yok

Olay ve Bursa Hakimiyet gazetelerinin konuyla ilgili haberleri her ikisi de Anadolu Ajansı menşeli, AA bültenini her iki gazete de aynen kullanmıştır. Olay gazetesi bülteni sürmanşet kullanırken Bursa Hakimiyet gazetesi manşetten “*Soydaş İşi Salkım Saçak*” başlığıyla Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu’nun açıklaması, Bursa’ya beklenenin üzerinde göçmen gelmesi üzerine durumu kontrol altına alamayan yetkililerin yazlık evlerin envanterinin çıkarılmasının istenmesiyle ilgili haber ve Anadolu Ajansı’nın geçtiği “*Alınmayan Soydaş Trenden atlıyor haberi*”ne yer verilmiştir.

Diğer iki gazeteye göre daha erken bir tarihe rastlayan Hakimiyet gazetesinin haberinde erken tarihli olması dolayısıyla daha sonraki tanımlarda “utanç treni” yerine olumlu bir çağrışım yaratan “Hasret” kullanılmıştır. Türk Dil Kurum sözlüğünde Arapça kökenli “Hasret”i “özlem”²⁰⁹ karşılamaktadır. Özlem ise “Bir kimseyi veya bir şeyi görme, kavuşma isteği, hasret, tahassür” anlamında kullanılmıştır.²¹⁰ bu duruma paralel olarak Hakimiyet Gazetesi’nin birçok haberinde olduğu gibi “Anavatana kavuştu” tamlaması kullanılmıştır. ‘Hasret treni anavatana ulaşmıştır.’ Mevcut ifadelerde bir tutarsızlık söz konusu değildir. Ancak ilgili dönemde “utanç treni” ifadesini ilk kullanan yayının TRT olması ve hemen arkasından bir çok gazetenin de (ulusal/yerel) aynı sıfatı kullanması söz konusudur. Örneklemini oluşturduğumuz kategorilerde bu duruma paralel olarak trene tüküren kadınların fotoğrafları kullanılmıştır.

Hakimiyet gazetesinin yukarıda kullandığımız haberine ek olarak diğer iki haberin paralelinde sınırın Türk Hükümeti tarafından kapatıldığı gün verdiği haberi de değerlendirmeye almak önem arzetmektedir. Ankara AA menşeli Hakimiyet gazetesi

²⁰⁹ **Türkçe Sözlük**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, Cilt 1, s. 615

²¹⁰ **Türkçe Sözlük**, Cilt 2, s. 1149.

haberinde “Bulgar uyruklu Türk” kimlik vurgusu açısından dikkate değerdir. Her üç haber de Anadolu Ajansı menşeli olması dolayısıyla fotoğrafsız kullanılmıştır. Olay Gazetesi *Sınırdaki ‘vize’ Şoku!* adlı sürmanşet haberinde, Türkiye’ye gelen fakat hemen sonra Avrupa treniyle gönderilen göçmenlerin bu durum karşısında şok yaşadıklarını belirtiyor. Manşetteki tek tırnak içerisinde verilen (‘vize’) ifade haberin devamında çift tırnak olarak verilmiştir (“vize”). Bu durumun sayfa düzenlemesiyle ilgili olduğu söylenebilir. Ancak haberin içeriğinde göçmenlerin bu durumu bir şok olarak yaşamalarından ziyade sınırın kapatılmasının bir şok unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Haber Edirne Kapıkule sınır kapısında AA muhabiri Ümit Kanoğlu tarafından yazılmıştır. Aynı haberin hemen altında yer alan “Sınır kapamaya Bulgar tepkisi” adlı haberde mevcut sınır kapatmaya Bulgaristan hükümetinin de tepkili olduğu ve kendi vatandaşlarının problem yaşadığına dair vurgusu dikkat çekicidir. Haberde en temel nokta ise verilmemiştir. Bulgaristan sınırını kim-neden kapattı? Bu nedenle haberde ciddi anlamda bilgi eksikliği söz konusudur. Sınırın kimin ve neden kapattığına dair herhangi bir ifade bulunmaması dikkat çekici olmakla beraber haberin AA kaynaklı olması bu iki temel bilginin tesadüfî yahut amatörlükten kaynaklı olarak atlanmadığını da göstermektedir. Bu nedenle haber genel olarak okunduğunda sanki yine alışla gelmiş, Bulgaristan tarafından sınır kapatılmış ve insanlar mağdur edilmiş anlamı oluşmaktadır ancak 23 Ağustos tarihli Hakimiyet gazetesine bakıldığında haberin giriş cümlesinde Bakanlar Kurulu kararıyla geceyarısı sınırın kapatıldığı uygulamasının başladığı belirtilmiştir. Ancak sınırın kapatılma gerekçesi yine belirtilmemiştir. Hakimiyet gazetesinin haberi de AA menşelidir. Her iki haberde de vurgulanan “...daha sonra Türkiye’ye kabul edileceklerini duyan soydaşlarımız sevinç gözyaşları içerisinde yakınlarının yanına gittiler” ifadesi kullanılmış. “Yakınlarının yanı” ifadesi ile Bulgaristan kastedilmektedir ancak haberde Bulgaristan’a geri gönderilen ifadesi dolaylı olarak anlatılmıştır.

Hakimiyet

Başlık: “Zorunlu Göçe Son”

Spot: *Türkiye Bulgaristan sınırını dün geceden itibaren kapattı ve vize uygulamasına başladı.*

Türkiye Haziran ayından bu yana sürdürülen Bulgar uyruklu Türklerin Türkiye’ye vizesiz girmelerine imkan veren istisnai uygulamayı dün gece saat 02.00’den itibaren durdu.

Tarih: 22 Ağustos 1989

Haberin menşei: Ankara AA

Haberin türü: Güncel-toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber.

Haberin kategorisi: Göç süreci ve tren

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “Bölünmüş aileler sorunu”

Haberin kaynağı: Dışişleri Bakanlığı’nın açıklaması.

Kimlik vurgusu: *Bulgar uyruklu Türkler, soydaşlarımızın, Türkler*

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: *Bulgaristan yetkililerinin son günlerdeki beyanlarından Bulgaristan’ın göç anlaşması akdetmek niyetinde olmadığı gibi ülkeyi*

terk eden soydaşlarımızın mal varlıkları ile her türlü haklarının gaspedildiği de kaydedilen açıklamada, Bulgar makamlarının bazı kişilere pasaport vermediği bazılarını da pasaportuna rağmen göndermediği bildirildi.

Bölünmüş aileler konusunun vahim boyutlara ulaştığı hatırlatılan Dışişleri Bakanlığı açıklamasında, Türkiye'nin iyi niyetini 2.5 ayda 310 bin soydaşımızı alarak gösterdiği vurgulandı. Ve Türkiye'nin Bulgaristan'da kalan tüm soydaşlarını kapsamlı bir göç anlaşması çerçevesinde kabul etmeye hazır olduğu bildirildi.

3.7.2. Bursa'ya Gelen Göçmenlerin "Yerleştirme-Yurt Edindirme" Haberlerinin İncelenmesi

Olay gazetesi

Başlık: “Okullar Boşaltıldı”

Spot: Kalacak yer bulamadıkları için üç aydır okullarda barınan soydaşlarımızdan büyük bölümü sınıfları boşalttı. Kimi akrabalarının yanına yerleşirken kimi de kiralık ev bulup başını sokacak yuvaya kavuşmanın sevinci içindeydi.

Tarih: 4 Eylül 1989

Haberin menşei: Muhabir (Zuhal Kişin)

Haberin türü: Güncel-toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Yerleştirme

Fotoğraf kullanımı: Var

Ara başlıklar: “Ev Bulamadılar”

Haberin kaynağı: Göçmenler

Kimlik vurgusu: Soydaş, göçmen

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Okullar boşaltıldığı halde kalacak yer bulamadıkları için okuldan çıkamayan göçmenlerin endişesi. *“Bu göçmen aileleri de kiralık ev bulamayıp nereye gideceklerini, ne yapacaklarını kara kara düşünenler arasında okuldan çıkmayan bu aileler ‘bize birşey derler mi?’ diye soruyorlar.”*

Hakimiyet gazetesi

Başlık: *“Bulgaristan’dan Gönderilen Soydaşlarımız Yakınlarının Yanında Ne Olacak Şimdi”*

Spot: *Bulgaristan’dan gönderilen soydaşlarımız yakınlarının yanında.*

Orhangazi’ye yakınlarının yanına gelen beş kişiden biri olan Osman Şemseddinoğlu, kendisine verilen Bulgar ismini yeminli olduğu için ağzına almıyor.

Tarih: 5 Haziran1989

Haberin menşei: Muhabir (Hasan Yılmaz)

Haberin türü: Güncel-yerel haber

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Yerleştirme

Fotoğraf kullanımı: Var

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Orhangazi ilçesine akrabalarının yanına yerleşen göçmenler.

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Haberin başlığında kullanılan soru ifadesi eleştirel nitelik taşımaktadır.

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Ailelerin parçalanarak gönderildiğinin vurgulandığı haberde Bulgaristan’da kalanların gönderilip gönderilmeyeceği sorgulanıyor.

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “*Soydaşların Büyük Sorunu ‘Konut’*”

Spot: Giriş cümlesi: “*Devlet Bakanı Ercüment Konukman, Bulgaristan’dan göç eden soydaşlarımızın hiçbirinin soğukta çadır altında bırakılamayacağını bildirdi.*”

Tarih: 30 Ağustos 1989

Haberin menşei: Ankara AA

Haberin türü: Resmi açıklama

Haberin tekniği: Basit Haber

Haberin kategorisi: Yerleştirme

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “*Çoğunluk Öğretmen ve Sağlıkçı*”

Haberin kaynağı: Devlet Bakanı Ercüment Konukman

Kimlik vurgusu: Göçmen, Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Konut sorununu çözümü için kredi darlığı nedeniyle inşaatları duran kooperatiflerin destekleneceği

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Soydaşlarla ilgili sorunların zaman içinde çözüleceği okulların 15 gün içinde açılması zorunluluğu nedeniyle önceliğin barınmada olduğu: “*Hedefimiz kredi darlığı nedeniyle inşaatları durmuş kooperatiflerin çalışmalarını hızlandırmak ve soydaşlarımızı bir dam altına sokmaktır.*”

Yerleştirme ve uyum haber metinleri incelendiğinde artık görülmektedir ki makro sorun (“Bulgaristan Zulmü” Türk dış politikasının girişimleri vb) artık Bursa’nın–Bursalı’nın ve yerel yöneticilerin sorunu olarak görülmeye başlanmıştır.

Yaz döneminde okullar tatil olmuş gelen göçmen ailelerin bir kısmı akrabalarının yanında bir kısmı okullara yerleştirilmiştir. Ancak üç aylık yaz dönemi bitmiştir. Bu anlamda *Hakimiyet* gazetesinin manşeti “*Ne olacak şimdi?*” oldukça manidardır. Çünkü altyapısal unsurların ikinci planda kaldığı bu dönemde siyasal beklentiler ve hedeflere yönelen habercilik anlayışı Mayıs ayının sıcak politik atmosferinden sonra ilk olarak “*Ne olacak şimdi?*” manşetini atan *Hakimiyet* gazetesi (bir ay sonra) esasında bu soruyu iktidara sormuştur.

Hakimiyet gazetesinin haberinin akabinde artık gelen göçmen ailelerinin temel sorununun konut edinme-edindirme çerçevesindeki haberler hem *Olay* hem de *Bursa Hakimiyet* gazetesinde yer almaya başlamıştır. Ancak *Hakimiyet* gazetesinin manşeti sorgulama içerikli olup eleştirel niteliktedir.

Hakimiyet, kendi muhabirinin kurguladığı haberi fotoğraflı verirken fotoğrafta yer alan kişilerin görüşlerine de yer vererek aktarmıştır.

Yukarıdaki değerlendirmemiz paralelinde *Olay* gazetesi de kendi muhabirinin kurguladığı haberle okullardan çıkarılan göçmenlerin durumunu sorguluyor. Haberde fotoğraf yer almasına rağmen kişilerden görüş alınmamıştır.

Bursa Hakimiyet’te bu kategoride yerel habere rastlanmamış, *Ankara AA*’dan fotoğrafsız olarak kullanılan dönemin Devlet Bakanı Ercüment Konukman’ın konut sorunuyla ilgili açıklamasına yer verilmiştir.

Dönemin *Bursa Hakimiyet* Gazetesi muhabiri İhsan Bölük²¹¹ 1989 yılında Belediye muhabiri olarak çalışmaktadır. Bölük, ilgili döneme ilişkin değerlendirme yaparken “Yeşil Bursa” ismi ve “Tutuculuk” kavramı üzerine yoğunlaşıyor:

“Tabii şimdiki o dönemde 1989’da belediye muhabiri idim. Şimdi o dönemde Bulgaristan’dan zulme uğrayan insanlar geldiler geldiler geldiler, çadır kentler kuruldu, yetmedi, o dönemde tatile giren okulların dersliklerine yığıldı insanlar. İplerle çarşafklar gerilip odalar oluşturuldu sınıflarda, o fotoğrafların hepsi var yani o fotoğrafların hepsini çektim. O göçün Bursa için yarattığı çok önemli bir olay var. Birincisi; Bursa eğer hem 1989 ve daha öncesindeki Balkan göçleri olmasaydı bu gün en tutucu İç Anadolu kenti hangisi ise bundan daha tutucu bir kent olurdu. Ben bunu

²¹¹ İhsan Bölük, 1989 *Bursa Hakimiyet* Gazetesi muhabiri, kişisel görüşme, Bursa: 25 Aralık 2010.

iddia ediyorum. Çünkü Bursa tutucudur, eski Osmanlı'dan gelen gelenekler ile tutucudur eğer Bulgaristan ve Balkan göçü olmasaydı. çok daha fazla tutucu bir yer olurdu Bursa. Baktığımızda eğer o göç olmasaydı Bursa daha planlı, daha yaşanabilir, o eskilerin deyimi ile yeşil Bursa olarak kalabilirdi diye düşünüyorum ama İstanbul'un itmesinin, bu tarafa yığılmasının önüne geçemezdi.”

İhsan Bölük 1989 göçünün Bursa'da “Hisseli parselasyon dönemi” olarak adlandırılan bir süreç yarattığını hatırlatarak göçmen ailelerin “bedava iş, bedava konut, ter dökmeden üniversite sınavını kazanma vb” durumlardan yararlandıkları şeklinde bir intiba uyansa da aslında bir çok göçmen ailenin de mağdur edildiğinin altını çiziyor.

“Bulgaristan göçü Bursa'da çok önemli bir sorun çıkardı o dönemde: hisseli parselasyon. Başka kentlerde pek fazla ortaya çıkmayan hisseli parselasyon ortaya çıktı. Çünkü onbinlerce insan geldi, onların konut ihtiyacı vardı, göçmenlerinde tek derdi ‘Yapamadık bir tek göz odacık’ lafı vardı yani tek derterleri başlarını sokacak bir yerd. Oradan getirdikleri ile hemen bir arsa buldular ve hemen plan olmaksızın bir temel atıp tuğla ve çivi ile ev yaptılar ve Bursa kaçak inşaat cenneti oldu. Avrupa zihniyeti, kaçak inşaat kavramını bir türlü almıyor mantığı. kaçak inşaat nasıl olur yani daha önce karşılaştığımız Avrupalı gazetecilerle veya hukukçularla konuştuğumuzda kaçak inşaattan bahsettiğimizde adamların ağızları açık kaldı. Kaçak inşaat nasıl olur? Türkiye'ye özgü bir kavram bu. Niye plan yapamadınız, Bursa, o kadar insanın gelmesi ile, zaten plana önem verilmemiş zamanında, şehir planlaması, bir de o kadar insan bir anda gelince Bursa bir kaçak yapı cenneti oldu, hisseli parselasyon olayı patladı. Aynı parsel birden çok kişiye satıldı. Çok sayıda göçmen mağdur edildi o dönemde.”

1989'da *Olay* gazetesinin sayfa sekreteri olarak çalışan Gürsel Bayraktutan,²¹² gelen göçmen ailelerin en temel isteminin yaşayabilecekleri bir ev bulabilme-yapabilme isteminin olduğunu belirtiyor. Bayraktutan kimi örnekler vererek gelen aileler için “ev”in ne kadar önemli olduğunu açıklıyor: “Kulak arkasında üç tane ayrı sigara ile gezen adamı hatırlıyorum. Bizim işverenimiz de Balkan göçmenidir ve burada ciddi

²¹² **Gürsel Bayraktutan**, *Olay Gazetesi Sayfa Sekreteri, Kişisel Görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.*

personel istihdam edildi o dönem. Dediğim gibi 'bir sigara verir misin' diyerek, sigara almıyor adam; adamın bir tek hedefi var iki katlı bir ev diyecek. Yani bunu da dikti biliyor musunuz.”

Günaydın

Başlık: “Çadırda Yeni Hayat”

Spot: Kapıkule’de çile, öfke ve kavuşma sevinci içiçe

Tarih: 19 Haziran 1989

Haberin menşei: Kendi Muhabiri (Nebil Özgentürk ve Adil Bali)

Haberin türü: Güncel-toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: yerleştirme

Fotoğraf kullanımı: Renkli 4 fotoğraf

Ara başlıklar: Yok

Fotoğraf altı: 1. Foto: “Çadırda ilk makyaj: Günlerdir Bulgaristan’da acılar içinde yol alarak anavatanına ulaşan soydaşlarımız çadırkentlerde yaşamaya alışıyorlar 22 yaşındaki Gülseren Yiğitoğlu da ailesiyle birlikte kaldığı çadırkentte ilk kez makyaj yapmaya fırsat buldu. Bulgaristan’dan getirdiği malzemelerle özene bezene makyaj

yapan genç kız ‘artık acılar geride kaldı mutlu bir gelecek bizi bekliyor’ diyerek umudunu dile getirdi.”

2. Foto. “Çadırkentte Gün Böyle Başlıyor: Edirne Tren İstasyonu yakınındaki 40 dönümlük araziye kurulan çadırkentte, sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kadınlar günlük işlere başlıyorlar. Kadınlar çamaşırları için su taşıırken erkekler de traş olarak özgür bir güne başlamak için hazırlık yapıyorlar. Bu arada temizlik konusunda herkes birbirine yardımcı oluyor ve ufak bidonlarla başlar çadır aralarında yıkıyor.”

3.Foto: “Bulgar Trenine Tükürük: Bulgaristanla Kapıkule arasında adeta mekik dokuyan ‘utanç treni’ her seferinde soydaşlarımızın tepkisiyle geri gidiyor. Soydaşlarımızın büyük bir kısmı treni yumruklarken Meryem Selimoğlu’nun yaptığı gibi kadınlar tarafından tükürüklü protestoyla geri gönderiliyor.

Haberin kaynağı: Edirne İstasyonu yakınında kurulan çadırkentte kalan göçmenler

Kimlik vurgusu: Soydaşlarımız

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Göçmen Gülseren Yiğitoğlu’nun kendi ifadesi olan: “artık acılar geride kaldı mutlu bir gelecek bizi bekliyor” diyerek umudunu dile getirdi. Şeklindeki ifade de belirtildiği gibi göçmenlerin artık bütün sorunlarının geride kaldığı yeni ve sorunsuz bir hayata başlayacakları hem gelen göçmenin hem de haberi yazan muhabirin ortak kanısı üzerine haber çerçevelenmiştir. Ancak ilgili görüşme çadırkentte (sorunların ve belirsizliklerin en çok yaşandığı süreç) yapıldığı gerçeği söz konusudur.

Van Dijk söylem analizi çalışmasında; göçmenlerin, azınlıkların üçüncü dünya insanların genel olarak benzer şekillerde temsil edildiklerini ve haberin söylemiyle normal olan-marjinal olan davranışların çerçevesinin belirlendiğini söylemektedir. Marjinal durum ve kimlikler hem söylem yoluyla ötekileştirilir hem de ötekiler söylem yoluyla dışlanır. “Daha açık bir ifade ile haber metinlerinde farklı etnik kültürel kimliklere sahip olanları dışlayıcı ifadelerle sıkça rastlanmaktadır. Farklı kimliklere

sahip olanlar çoğunlukla belirli stereotiplerle temsil edilirler. Stereotipler, bazı şeyleri kolay ve kısa yoldan anlatma imkanı verirken aynı zamanda temsil edilen gruplar hakkında ön yargılar da üretir. Çünkü bu temsil biçimi, onun yalnızca bir bölümüyle ve bazı özelliklerini abartarak sunmaktadır.”²¹³

Yaygın basın ve yerel medya arasında bir karşılaştırmaya gidilince öncelikle dikkat çeken durum yerel basında çadırkent geçici bir süreç olduğu ve zor koşullarda insanların yaşamaya çalıştığı ancak bu durumun geçici olduğu vurgulanırken yaygın basınında çıkan ilk geniş çadırkent haberinde (Günaydın), çadırkent adeta yerleşik bir köy gibi tasvir edilmesi, gelen göçmenlerin de bu duruma uygun olarak (bu noktada Abraham Maslow’un ihtiyaçlar teoreminde belirtilen fiziki ihtiyaçlar; barınma–yiyecek vb tamamen karşılanmış gibi) makyajlarını-sakal traşlarını yaptıkları vb. örneklemelerle haberin kurgusu çerçevelenmiştir. “Her şey yolunda”, “Hiçbir sorun yok” imalarıyla kurgulanan haberde kullanılan fotoğraflarda da yerel basında alışagelinen fotoğraf anlayışının oldukça ötesinde bir anlayış söz konusudur.

Ancak hemen belirtmek gerekmektedir ki ilgili yaygın basın örneği (Günaydın) zaten dönemin ana akım medya içerisinde magazin-sansasyonel habercilik anlayışıyla öne çıkan bir gazetedir.

Van Dijk’in söylem analizi çalışmasına bu anlamda incelenmeye çalışıldığında gelen göçmen ailelerin marjinalleştirildiği–stereotipleştirildiği yahut ötekileştirdiği tartışması ancak yerel basın ve yaygın basın arasındaki karşılaştırmaya gidilerek somutlanabilecektir.

Yaygın basında (Günaydın) Kapıkule’de aktarılan “Mutluluk tablosu”nda genç kadının (Gülseren Yiğitoğlu) makyaj yaparken fotoğraflanması, fotoğrafın detaylarına bakıldığında, esasında zaten fotoğrafın doğal bir fotoğraf olmadığı muhabirin yönlendirmesiyle gerçekleştiği ortadadır.

²¹³ Emel Baştürk Akca, **İdeoloji Dil Söylem Anlam İlişkisi:Medyada Anlamın Toplumsal İnşası, Medyada Gerçekliğin İnşası**, Konya: Çizgi Kitapevi, 2009 s. 101

Ancak Türkiye çerçevesinde düşünüldüğünde sıradan bir kadının gazetede makyaj yaparken fotoğraflanması olağan dışı bir durumdur. İlgili gazetenin, Günaydın gazetesi bile olması mevcut kanıyı değiştirmemektedir. Bu durum ilgili fotoğrafın hemen yanında yer alan “saçlarını yıkayan adam” fotoğrafından farklı olarak incelenmesi gerekmektedir. Temizlik (saçlarını yıkama) olgusu Türkiye çerçevesinde zorunlu bir ihtiyaçken makyaj yapmak değildir. Genç kadının bu anlamda fotoğrafının kullanımı mevcut çadır-kent sorununu ötelemeye birlikte göçmen kadınlara yönelik (“güzel olmaları”-“daha rahat davranmaları”) stereotipleştirme durumu görülmektedir. İlgili haber metninde Van Dijk’in belirttiği “dışlayıcı” ifadeler bulunmadığını ancak ilgili durum “içerme” ifadeleriyle oluşturulduğunu ancak mevcut içermenin de (kapsamak) aynı ötekileştirme bakışıyla oluştuğunu belirtmek gerekmektedir.

Ötekileştirme olgusu, somut olarak gazetelerin pratiğinde çeşitli biçimlere bürünmektedir. Dış grup üyelerini bir araya toplayarak kategorilendirmek, zorunlu olarak dile başvurmayı ve etiketlemeyi içermektedir. Dış gruplar hakkında kullanılan etiketler, gruplar arasındaki ilişkilere göre ‘basit adlandırma’ ile ‘düşmanlık derecesinde damgalama’ arasında farklı düzeylerde bulunmaktadır.²¹⁴

Söylemi, dilin bireysel kullanımlarda dışavurumundan öte bir şey olarak tanımlayan Kristeva’ya göre; “düşünce dilden dil de düşünceden ayrı düşünülemeyeceğinden, özne, söylemler ve dil içinde oluşan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.”²¹⁵

Genel olarak haberde kullanılan fotoğraflar ve fotoğraf altı metinlerle ilgili olarak, Hermann Schlapp’ın yaklaşımı ve temel gazetecilik alanında verdiği bazı ipuçları incelediğimiz fotoğraf açısından da önem teşkil etmektedir. Schlapp, televizyon ve bulvar basınının etkisiyle, fotoğrafların hem haberlerin hem de sayfa düzeninin önemli unsurları haline geldiğini belirtmektedir. Çoğu zaman fotoğrafın metne canlılık kazandırdığını ve bir olaya yönelik kanıt özelliğini taşıdığını belirten Schlapp, fotoğrafta

²¹⁴ Yurdağül Bezirgan Arar ve Nuri Bilgin, “Gazetelerde Ötekileştirme Pratikleri Türk Basını Üzerine Bir İnceleme”, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Bahar 2010, Say: 30. s. 10 (2-17)

²¹⁵ Ayşe İnal, s. 49

yönlendirme yaratılabildiğini ve durumun esasında gazeteci için kaçınılması gereken bir durum olduğunun altını çizmektedir.²¹⁶

Herman Schlapp, fotoğraf altı metin için iki temel noktaya odaklanmaktadır. “asla fotoğraf hakkında felsefe yapmaya kalkışılmamalıdır”, “alt yazılarda yoruma kesinlikle yer yoktur” ve “Tek başlarına bir haber niteliği taşıyan fotoğrafların alt yazıları fotoğrafın yüksekliğinin üçte birinden daha uzun olmamalıdır”²¹⁷ Schlapp’ın tespitleri çerçevesinde ilgili fotoğrafın kullanımı değerlendirildiğinde, bir bulvar gazeteciliği örneği olan gazetede, haber metinden değil fotoğrafların bir araya getirilerek oluşturulduğundan bahsedilebilir. Aynı zamanda değerlendirildiği üzere haberi yapan muhabirlerin ilgili fotoğraflarda bir yönlendirmeye gittikleri de apaçıktır. Çadirkentin kötü koşullarında (bir çok haberde çadirkente bekletilen insanların olağan üstü kötü şartlarda yaşamlarını sürdürdükleri belirtiliyor ve bu şartları hem gelen göçmen aileler hem de devlet otoriteleri şartların iyileştirileceği şeklinde açıklamaları mevcuttur) “olağan bir yaşam sürülüyor” anlayışıyla haber yapılmıştır.

3.7.3. Bursa'ya Gelen Göçmenlerin "Uyum" Süreciyle İlgili Haberlerin İncelenmesi

²¹⁶ Herman Schlapp, *a.g.e.*, s. 129

²¹⁷ Herman Schlapp, *a.g.e.*, ss. 130-131

Olay gazetesi

Başlık: “*Lada’sı Olan Dolmuşçuluk Yapabilecek*”

Spot: *Vali Erdoğan Şahinoğlu Bulgaristan’dan kendi araçlarıyla gelen soydaşlarımızın şehir içinde dolmuşçuluk yapabileceklerini açıkladı.* Vali, görüşme sırasında yaptığı açıklamada konunun İl Trafik Komisyonu’nda ele alınacağını bildirdi.

Tarih: 28 Haziran 1989

Haberin menşei: Belirtilmemiş

Haberin türü: Yerel otoritelerin açıklamaları

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Uyum

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Bursa Valisi Erdoğan Şahinoğlu

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Bulgaristan’dan Bursa’ya gelenlerin sorunlarını görüşmek üzere SHP İl Başkanı’nı kabul eden Vali Erdoğan Şahinoğlu, İl Trafik Komisyonu’nda araçlarıyla gelen göçmenlerin dolmuşçuluk yapabilmesi için girişimde bulunma niyetini açıkladı.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “*Göçmen Çocuklarına Sünnet Cemiyeti*”

Spot: Yok; tek paragraflık fotoğraf altı haber.

Tarih: 21 Ağustos 1989

Haberin menşei: Muhabir (Oktay Kayalar)

Haberin türü: Toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Uyum

Fotoğraf kullanımı: Var.

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: 53 çocuğu sünnet ettiren hayırsever Salih Pala

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: "Hayırsever"lerin desteği

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Yok

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: "Soydaşlarımız Araba Satıyor"

Spot: Yok, iki paragraflık fotoğraf altı haber.

Tarih: 31 Temmuz 1989

Haberin menşei: Muhabir (Halil Özçoban)

Haberin türü: Toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Bireysel ve uyum

Fotoğraf kullanımı: Var

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Göçmen Hasan Yazar

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: "Eğer satabilirim parasıyla ev alacağım."

Uyum haberleri başlığı altında incelediğimiz metinlerde, dikkat çekici bir unsur olması bakımından zaman aralıklarına değinmek gerekmektedir. Haziran ayı sonu itibariyle bu dönemde ardı ardına hızla bir çok yasal düzenlemeye gidilmiş, vatandaşlık işlemleri vb. girişimler başlatılmıştır. Bulgaristan'da yaşanan "Zulüm" konulu haberlerde (hem yaygın hem yerel haberde) sıkça üzerinde durulan "sünnet yasağı",

TRT’de yayınlanan “*Belene (1987)*”, “*Yeniden Doğmak (1987)*” adlı dizi filmlerde de dramatize çerçevesinde oldukça geniş yer verilmiştir.

Aynı zamanda Türk-Bulgar ilişkilerinde Müslüman-Türk azınlığa yapılan baskılar çerçevesinde öne çıkan temel öğelerden biri olarak yine “sünnet” olgusu görülmektedir. Sünnet masraflarını karşılayan Salih Pala’nın “Hayırsever” olarak tanımlanması, bu durumun daha ziyade islami gelenek ve görenek içerisinde bir uyuma işaret etmektedir denilebilir.

Ancak Hakimiyet gazetesinin “Göçmen Çocuklarına Sünnet Cemiyeti” haberi genel olarak “soydaş” ifadesini kullanan mevcut gazetede “göçmen” sözcüğünün seçilmesi dikkat çekmektedir. Paralel bir değerlendirmeye bu günden bakıldığında bir zamanların (Sovyet bloğu dağılmadan önce) Sovyet arabası olarak bilinen Lada, 1989 itibarıyla (önce havayoluyla daha sonra demiryolu ve son olarak karayoluyla gelen 1989 göçmenleri) Türkiye’ye gelmiştir. Çeşitli yasal düzenlemelerle Lada marka arabalarıyla gelen ailelerin hem iş bulma sorununu çözmek hem de mevcut arabaları değerlendirmeye yasal uygunluğunu gerçekleştirmek maksadıyla Lada marka otomobilleri alım/satım uygunluğu sağlanmış ve göçmen ailelere “dolmuşçuluk” yapabilme olanağı sunulması için girişimde bulunulmuştur.

1989’da Türkiye’deki otomobil sayısı 3.655.090, bir yıl sonra bu rakam 4.091.888’e ulaşmıştır. 436.798’lik bir artış söz konusudur. Aşağıdaki tabloya göre bir değerlendirme yapacak olursak 1990 yılındaki hızlı artışı 1989 yılında göçmenlerin getirdiği araçların oluşturduğu yönünde değerlendirebiliriz.²¹⁸

TABLO 3:

Yıllar	Motorlu Araç Sayısı	Bir Önceki Yıla Göre Artış
1985	2.375.141	188.626
1986	2.653.715	278.574

²¹⁸ **Trafik İstatistik Yıllığı**, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara: 2000.

1987	2.978.215	33.500
1988	3.313.005	325.790
1989	3.655.090	342.085
1990	4.091.888	436.798
1991	4.487.259	395.371

Kaynak: Trafik İstatistik Yıllığı 1999.

Karşılaştırılmaya gidildiğinde mevcut Lada marka otomobillere Bursa'daki yerli alıcıların ilgi göstermesi kaçınılmaz bir olgu haline gelmiştir. Şahısların uyum süreci (dil kursu - sünnet - mesleki denklik vb.) yanında bu kişilerin mal varlıklarının da (otomobil, pazarlarda sattıkları mutfak araç gereçleri vb) bir uyumu söz konusu olmuştur. Mevcut haberlerin sunumunda genel olarak olumluluk söz konusudur.

Yerleşikliğe geçiş sürecine dikkat çekilen bu haberlerde önemli unsurlardan biri de haberlerin kurgulanmasında resmi kaynakların azlığı. Olay gazetesindeki “Ladası olan dolmuşçuluk yapabilecek” haberi dışındaki iki haber de bireysel hikayelere dayanmaktadır. Bireysel hikayelerin yer aldığı iki haberde metinde adı geçen kişilerin fotoğraflarına yer verilmiştir.

Bursa *Hakimiyet* gazetesinin muhabiri tarafından hazırlanan “*Soydaşlarımız Araba Satıyor*” başlıklı haberde “*Hasan Yazar'ın arabasına alıcı çıkmadı çünkü soydaşımız arabasına 12 milyon lira fiyat istiyordu.*” ifadesi otomobilini satan kişinin yüksek fiyat biçtiği yönünde bir eleştiri niteliği de taşımaktadır.

3.7.4. Bursa'ya Gelen Göçmenlerin İş Bulma-İşe Yerleştirilmelerine İlişkin Haberlerin İncelenmesi

Olay gazetesesi

Başlık: “Soydaşlarımıza İş de Bulundu”

Spot: *İznik’e yerleşen 10 aile sevinç içinde.*

Tarih: 29 Haziran 1989

Haberin menşei: Muhabir, İznik, Zekai Subay

Haberin türü: Toplumsal-yerel

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: İş bulma

Fotoğraf kullanımı: Var- siyah beyaz

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: İznik'e yerleşen göçmen aileler. Göçmenleri kaldıkları okullarda ziyaret eden İznik Kaymakamı Ümit Oltulu ve beraberindeki heyet. Merko Gıda Sanayi ve Anonim Şirketi Genel Müdürü Eyüp Özyurt.

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: “soydaşlarımız”ın iş de buldukları ve Türkiye’ye geldikleri için ne kadart mutlu olduğu nu anlatmak için Göçmen Ali Fıçııcı’nın “Türkçe konuşuyoruz. Baskı zulüm yok. Kalacak yer bulunduğu gibi, iş imkanı da sağlandı. Keyfimize diyecek yok.”, kalan malları için “Kaybettiklerimiz

önemli değil. Geldik ya.” Gibi ifadelerine yer verilmiştir. “Bir grup vatandaşı”a dayandırarak da “.... Soydaşlarımızı sınır kapısından salarak, perişan edeceklerini sandılar. Hepsi mutlu. Biz de geldikleri için seviniyoruz.”

Fısıltı gazetesi: Göçmenlerin iş beğenmedikleri.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Soydaşlara İş”

Spot: *Bulgaristan’dan sınırdışı edildikten sonra ülkemize gelen ve Bursa’ya yerleşen soydaşlarımızdan 3 bin 200’ü İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından işe yerleştirildi.*

Tarih: 14 Ağustos 1989

Haberin menşei: Belirtilmemiş

Haberin türü: Yerel otoritelerin açıklaması

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: İşe yerleştirme

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “Beceri Edindirme Kursları”, “İşten Çıkarmalar”

Haberin kaynağı: İş ve İşçi Bulma Kurumu Bursa Şube Müdürü Mehmet Perçin

Kimlik vurgusu: Göçmen, Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Perçin, göçmenlerin iş seçmeye başladıklarını, Bursa’daki iş kapasitesinin dolmak üzere olduğunu ve bu yüzden çoğunluğun işsiz kalabileceğine dikkat çekerek Göçmen soydaşlarımızın bu konuda daha duyarlı davranmaları gerektiğini sözlerine ekledi.

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun göçmenlere iş bulunması amacıyla çadırkentte irtibat bürosu açılışı dolayısıyla kurum şube müdürünün Bursa’da göçmenleri işe yerleştirmek için kimsenin işten çıkarılmadığıyla ilgili açıklamayla söylentilerin önüne geçilmesi niyeti taşımaktadır.

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Soydaş Doktorların Atamaları Yapıldı”

Spot: *Türkiye’ye gelen soydaşlarımızdan uzman ve pratisyen doktorların sözleşmeli personel olarak atamaları yapıldı. 75 uzman, 70 pratisyen ve 39 dış doktorunun görev yerleri belli oldu.*

Tarih: 13 Ekim 1989 (ilk sayfa ve 6’da devam)

Haberin menşei: Ankara AA

Haberin türü: Resmi açıklama

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: İşe yerleştirme

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Sağlık Bakanlığı yetkilileri

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Rutin açıklama

Her üç haberde de 1989 göçmenlerinin sıkıntıları (yerleşme, iş bulma vb) sona eriyor kompozisyonu çizilmektedir. Ancak *Hakimiyet* gazetesi’nin ara başlıklarında işten çıkarmalara da işaret ediliyor. Mevcut işten çıkarma haberleri esasında fısıltı haberi olarak yayılmış ve ‘iç huzursuzluğa’ temel teşkil etmiştir. İç huzursuzluk kategorisinde bu olgu ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1989 göçmenleri için sıkıntı oluşturan iş bulma sorunu daha önce göçmenler için aynı oranda yaşanmamıştır. Bu durumu dönemin Bursa Hakimiyet Muhabiri Raif Kaplanoğlu şöyle açıklıyor: “Şimdi şöyle o zamana kadarki göçleri şehir absorbe etti kolay hazmetti. Hatta daha önceki göçmenler şehir için çok önemli faydalar da sağladı. Mesela 1950’lerde fabrikalarda çalışacak kadın sayısı çok azdı. Ama bu göçmen kadınların hepsi ipek fabrikalarında, dokuma fabrikalarında çoğunlukla kadın işçiler oldukları için çok büyük bir ilgiyle karşılandılar ve gelenler hemen iş buldu. 89’da öyle

yoğun bir göç oldu ki şehir bunu hazmedemedi gelen göçmenlere de iş bulmak için fabrikalar mevcut işçileri çıkarmaya başladı, 89 göçmenlerini daha ucuz iş gücü olarak yani her alanda sadece fabrikalarda değil bu insanlar hamallıktan tut her alanda çalıştılar. Çok çalışkan olan bu insanlar kısa sürede yani eski Bursalılar'ın işlerini ellerinden aldılar. Bu tabii bir rekabet yarattı. Dolayısıyla eski Bursalılar da bir işsizlik sorunu yaşanmasına; geçici olarak da olsa bir sıkıntı yarattı. Bu sıkıntıdan dolayı bir süre sonra, o tepki de aslında biraz kıskanmayla alakalı ve hatta o nedenle hikayeler falan da biraz abartılarak anlatılır göçmenlerin çalışkanlığıyla ilgili hikayeler fıkralar bu dönemde daha da yoğunlaştı. Yani eski Bursalılar daha da tembelleşiyor zaman içerisinde tembelleşince bu çalışkan olan insanların dinamizmini alaya alan 'Tanrım Kırkalı'yı yarattın da şeytani neden yarattın' diye böyle bir sürü fıkralar üretmişlerdir. Bu ekonomik açıdan bir çatışmadır.”²¹⁹

Yine aynı haberin arabaşlığında “beceri edindirme kursları” yer almaktadır. Gelen göçmenlerin beceri edindirme kurslarına katılımıyla ilgili olarak ise farklı bir tartışma açılabilir. Genel olarak Bulgaristan’dan gelen (ve daha sonra bütün Sovyet bloku ülkelerinden gelen kişilerin yetenekleri mesleki uzmanlıkları çoğunlukla, bildikleri yabancı diller gibi donanımları sıkça söz konusu edilmektedir) göçmenlerin mesleki anlamda donanımlı oldukları (mühendis, hemşire, doktor, öğretmen vb.), Türkiye’de bu insanların yerleşik olan vatandaşlara oranla daha maharetli ve mesleklerinin uzmanı olarak kabul gördükleri ortadadır. Ancak bu kişilerin, Türk vatandaşlara yönelik işlev gören İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun “meslek edindirme kursları” katılımları uyuma yönelik bir girişim olsa da beraberinde ilginç eleştirileri de getirmiştir. *Hakimiyet gazetesinin* haberinde İş ve İşçi Bulma Kurumu Bursa Şube Müdürü Mehmet Perçin’in ifadelerine yer vermesi ilgili meselenin boyutunu da kapalı bir anlatımda göstermektedir. Haberin Başlığı “Soydaşlara İş” olmasına rağmen haberin içeriği "soydaşlar iş beğenmiyor, böyle devam ederse zaten Bursa’da iş kapasitesi doldu işsiz kalınacağı” yönündedir. Bu haberde gelen göçmenlerin mesleki uzmanlıklarına değinmemiş sadece onlara iş verildiği halde verilen bu işleri kabul

²¹⁹ **Raif Kaplanoğlu** Dönemin Bursa Hakimiyet Muhabiri, Kişisel Görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

etmeme-edememe çerçevesinde bir yargının da ötesinde beğenmeme ifadesi öne çıkarılmıştır.

Olay Gazetesi Yazışleri Müdürü Gürsel Bayraktutan'ın bu konuda görüşü de yukarıda anlatılanlara ışık tutacak niteliktedir: *“Onlar yönetici olarak gelmedi buralara çay ocağında çalıştılar temizlik işlerinde çalıştılar, biz onları sevdik onlar da bizi sevdi hala da çalışanlar vardır. 20 yıllık burda elemanımız var daha o dönem göçle gelmiş. Onların bizim ne yayın politikamıza ne de günlük çalışmalarımıza etkisi olması mümkün değildi ama dışarda neler oldu hakikaten o bizi aşan bir şeydi onlar ayrı bir hayat sürüyorlardı ha ne oldu buraya uyum sağladılar. Bursa'nın yerlisi, ki var ise o yerli ben o kavrama pek şey yapamıyorum, burdakiler de o dokuyu benimsedi. Ne olacak ki dendi bu ekmek hepimize yeter gibi son tahlilde böyle bir dervişlik çöktü bir süre sonra insanlara, şey gibi bakılmadı. Şu anda belki güneydoğulu hemşerilemize falan böyle müsamahalı davranılacağını düşünmüyorum hatırlıyorsunuz yani Ayvalık'taki olaylar, İnegöl'deki olaylar Hatay Dört Yol hepsi bizim Bulgar, Yunan, Balkan göçmenleriyle bu arada ben de Artvinliyim, sürekli böyle bizim bizim deyip yani biz paylaştık bu şehri biliyor musunuz. Irkçılık şovenlik başka birşey Bursa sadece bizindir diyen insanlar da var Bursa'da; örneğin benim Bursa sporu tutmama bile karşı. Böyle tehlikeli bir kesim de hiç bir şekilde ellerinden kalemden silaha hiç bir böyle kudret argümanı bulunmaması gereken insanlar da var ama yani; 22 sene olmuş. Bursa'daki Balkan göçmenlerinden Bursa halkına böyle bir olumsuz şey belki ekonomide pastanın bölüşümü sırasında birbirlerine bu anlamda incitmiş olabilirler ama bilakis Bursa ekonomisine olumlu anlamda katkı verdiklerini de düşünüyorum. Bir kere burda yetişen insanlardan daha çalışkan daha disiplinli.”²²⁰*

²²⁰ **Gürsel Bayraktutan** Dönemin Olay gazetesi sayfa sekreteri, kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

3.7.5. Göçmenlere Destek ve Yardım Kampanyaları Haberlerinin İncelenmesi

Olay gazetesi

Başlık: “Haydi Sahip Çıkalım”

Spot: *Bulgaristan’ın sınır dışı ettiği soydaşlarımız iş ve sıcak yuva bekliyor. 6 gün önce Bursa’ya gelen ve Bal-Göç tarafından bir otele yerleştirilen 30 soydaşımızı bazı sorunlar bekliyor. Bu konuda devletten yardım bekleyen soydaşlarımız, “Şimdilik karnımız tok açıkta da değiliz. Ancak bu ne kadar sürecek?” korkusunu yaşıyor.*

Tarih: 1 Haziran 1989

Haberin menşei: Belirtilmemiş

Haberin türü: Toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Destek haberi

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: “204 Soydaşımız Daha Türkiye’de”

Haberin kaynağı: Bal-Göç

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Diğer gazetenin sahibinin açıklamaları mevcut.

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Fotoğraflı kullanılan haberde fotoğrafta yer alan göçmenlerin ifadeleriyle “*Gelirken bütün paramızı ve malımızı bırakmak zorunda kaldık. Kendi başımıza hiç bir şey yapamayız. Hükümet bize acilen yardım etmeli.*”

“Bulgaristan’dan ölümü göze alarak kaçan veya apar topar sınırdışı edilerek ülkemize gelen soydaşlarımız yardım bekliyor.”

“Kaçan ya da sınırdışı edilen soydaşlarımız genellikle beş parasız bir şekilde ülkemize geliyor. Bu da yardım elinin çilekeş soydaşlarımıza uzatılması gerektiğini gösteriyor.”

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Bulgaristan’dan sınırdışı edilen ve Bursa’daki Taç Otel’ne yerleşen 30 göçmenin beklentisi çerçevesinde kurgulanan haberde *“Taç Otel’ne yerleştirilen 30 kadar soydaşımızın beklentisi de sorunun ne kadar büyük ve önemli olduğunu vurguluyor.”*

Hakimiyet gazetesi

Başlık: *“Göçmen Sorunlarının Çözümü İçin Güç Birliği”*

Spot: *Rotary Kulüpleri 242. Bölge Guvernörü Ali Müderrisoğlu Bursalı Rotaryenlerle birlikte Bal-Göç’ü ziyaret ederek Genel Başkan Mümin Gençoğlu ile görüştü.*

Tarih: 5 Temmuz 1989

Haberin menşei: Belirtilmemiş

Haberin türü: Yerel otoritelerin açıklaması

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Destek

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Rotary Kulüpleri Bölge Guvernörü ve Bal-Göç Başkanı

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Bal-Göç’ün Başkanı gazetenin sahibi

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: *Balgöç’ü ziyaret eden Rotary Kulüpleri Bölge Guvernörü ve Bursalı kulüp yöneticileri göçmen sorunlarının çözümü için her türlü yardıma hazır olduklarını açıkladılar.*

Rotary Kulüpleri Bölge Guvernörü Müderrisoğlu'nun açıklamalarına dayandırarak “.... kulüplerindeki pekçok üyenin işadımı olduğunu soydaşlarımıza iş verilmesi için bu üyelerin harekete geçirilebileceğini, yeni yaşamlarında güçlüklerle karşılaşmamaları için her türlü yardıma hazır olduklarını ifade etti. Müderrisoğlu soydaşlarımızın okul çağındaki çocuklarına burs verilmesi için kulüp olarak yardım kampanyası başlattıklarını söyledi.”

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Bal-Göç Genel Başkanı Mümin Gençoğlu'nun Bulgar zulmünün dünyaya duyurulmasıyla ilgili Rotary kulüplerinden beklentisini dile getirdiği haberde yine Gençoğlu'nun ağzından “*Avrupa Ülkeleri İnsan Haklarının korunacağını söylerken, buzlar arasında mağdur kalan iki balinanın kurtarılması için tüm dünya ayağa kalkarken Bulgar mezalimi karşısında dünya ülkeleri sessiz kaldı.*”

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Soydaşlar İçin Konser”

Spot: Yok, iki paragraflık haber.

Tarih: 7 Ekim 1989

Haberin menşei: Belirtilmemiş

Haberin türü: Toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Destek

Fotoğraf kullanımı: Stüdyo resmi kullanılmış

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Türk - Amerikan Dostluk Derneği'nin Amerika'da düzenlediği konser bilgisi

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “Yardım kampanyaları diğer ülkelerde daha popüler Türkiye’de yeni başlıyor” iması.

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yardım kampanyası

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: *Sanatçılar havaalanında böyle bir organizasyona katkıda bulunacaklarından dolayı büyük mutluluk duyduklarını söylediler.*

Üç aylık zaman diliminde yapılan üç haberde öncelikli dikkat çeken nokta “yardımlaşma” “sahip çıkma”, “iyilik yapma”, “destek sağlama” temelinde yapılan haberlerdir.

Göç ve göçmen olgusuna devlet desteği dışında sivil bir inisiyatifle destek sunma çerçevesinde (iş adamları, sanatçılar, sivil kitle örgütleri vb) çıkan haberlerde kampanya yürütme maddi gelir sağlamaya yönelik çabalar söz konusudur. “*Haydi sahip çıkalım*” göçmenlerin “sahipsiz” olduğu ifadesini de barındırmaktadır. “Sahip çıkmak” her ne kadar geleneksel bir ifade biçimi olsa da “güçsüz, zayıf, biz olmadan bir şey yapabilecek durumu olmayan, korunması gereken, çaresiz” anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu “Sahip çıkmak” ifadesini şu şekilde tanımlamaktadır: “*Kendinin olduğunu ileri sürmek. Korumak, koruyucu olmak, ilgilenip gözetmek*”²²¹

Öte yandan patronaj ilişkilerine bu anlamda değinmek gerekmektedir: *Olay* gazetesinde yer alan altı gün önce Bulgaristan’dan gelip Bal-Göç tarafından otele yerleştirilen göçmenlerin kaynak olarak gösterildiği haberde Bal-Göç’ün Başkanı Mümin Gençoğlu aynı zamanda *Hakimiyet* gazetesinin de sahibi fakat *Olay* gazetesi bir rekabete girmeden Bal-Göç kaynaklı haberleri kullanıyor. 1989’da *Hakimiyet* gazetesinin yazışleri müdürü Ahmet Emin Yılmaz dönemi şöyle değerlendiriyor: “*Bu konuda buradaki kaynak Bal-Göç idi; kaynak sınırlıydı. Burada mahalle mahalle dolaşp haber yapmadık. Bal-Göç bizi organize etti. Olayı bütün Bal-Göç merkezli inceledik. Diğer gazeteler için de geçerli. Yani mahallelere dağılıp özel öykü aramaya gerek kalmadı.*”²²² Ahmet Emin Yılmaz’ın mevcut sivil inisiyatifin, yaptıkları haberciliği kolaylaştırdığı şeklindeki görüşü dönemin gerçekliğini aktarmaktadır ancak olguya habercilik anlamında yaklaşıldığında bu durum bir olumluluktan çok olumsuzluğa işaret etmektedir. “Mahalle mahalle dolaşarak haber yapmak” haberciliğin yerinde gözlemi-birebir kaynağından edinimi anlamına gelirken artık mevcut sivil

²²¹ www.tdksozluk

²²² **Ahmet Emin Yılmaz** , Dönemin Hakimiyet Gazetesi Yazışleri Müdürü, Kişisel Görüşme, Bursa: 25 Aralık 2010.

inisiyatifle birlikte (Bal-Göç oluşturulmadan önce tek haber kaynağının Bursa Valiliği olduğunu unutmamak gerekmektedir) arada bir başka kuruluşun varlığı ve muhabirin mahalleden ayağının kesilmesiyle haberde standardizasyon olması tartışmaları söz konusudur. Her ne kadar ajanslardan gelen haberciliğe (havuz haberciliği denilen yapılaşma da aynı kapsamda değerlendirilmektedir) yönelik “haberde standartlaşma” eleştirisi getirilse de habere kaynaklık eden resmi kurumlar yahut sivil kuruluşlar için de mevcut eleştiriler çalışmamız kapsamında önem kazanmaktadır.

Dönemin sivil bir inisiyatifi olarak, ilgili göç sürecinde (2000’li yıllar itibariyle sivil inisiyatiflerin yeni yeni yapılandıkları göz ardı edilmeden) bir çok önemli çalışmaya ve projeye imza atan Bal-Göç’ün varlığı Bursa yerelinde oldukça işlevli ve modern bir yapılanma olmasına rağmen haberciliğin Bal-Göç’e eklemlenmesi durumu eleştirel olmayı gerektirmektedir. Haber üretiminin örgütleniş biçimini “kaynak” çerçevesinde Van Dijk şu şekilde betimlemektedir; *"Elde hazır bulunan ve güvenilir kaynaklara dayanma alışkanlığı, haber değeri anlayışının genel mesleki ve ideolojik boyutlarını çerçeveler. Ayrıca, küresel medyanın büyük bir kısmının bir şirketler ağı içinde gömülü olması, toplumdaki en güçlü insanlar, gruplar ya da kurumlar hakkındaki öyküleri destekleyen toplumsal bilişlerin yaygınlığı yeni metin üretiminin de oluşmasını sağlar. Bu şekilde medya basitçe seçkinlerin bir sözcüsü olmak yerine, sembolik boyutunu yönelttikleri toplumsal iktidar yapısının kalıtsal bir parçası olduğunu açığa vurur."*²²³

Olay Gazetesi “Haydi Sahip Çıkalım” manşet haberinde spot olarak verilen “6 gün önce Bursa’ya gelen Bal-Göç tarafından bir otele yerleştirilen 30 soydaşımızı bazı sorunlar bekliyor” ifadesi ve üst başlıkta verilen “Bulgaristan’ın sınır dışı ettiği soydaşlarımız iş ve sıcak yuva bekliyor” ifadeleri otel lobisinde bekleyen kişilerin toplu fotoğrafıyla desteklenmiş. Otel lobisinde bekleyen kişilerin hiçbirisinin objektife bakmaması ve üzgün bir bekleyiş halinde fotoğraflanmaları dikkat çekicidir. Bir diğer önemli nokta ise, haberin çağrısı “Haydi sahip çıkalım” ifadesi tamamen Bursalılar’a (özellikle iş adamlarına) yönelikken, gazetenin altıncı sayfasında yer alan haberin

²²³ Teun Van Dijk, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Mehmet Küçük (drl. çev.), Ankara: Ark Yayınevi, 1994, s. 304

devamında, ailelerin kendi ağızlarından verilen ifadelerde: “Bizim için buraya gelmek en önemli şeydi ancak, vatanımızda yaşamak için bir yerlerde barınmamız lazım.... Hükümet bize acilen yardım etmeli. Şimdiden önlemler almalı ki bizden sonra gelenler perişan olmasın (...) biz yeri kazıp toprak örtüp yaşayabiliriz yeter ki devlet bir taşlı toprak göstere sin, iş bulsun.” görüldüğü gibi istem hükümet ve devlete yöneltmiştir.

Mevcut haberde daha çok yerel habercilik örneği olarak gelen kişilerin sayısının yanında birebir kişilerin fotoğraflarıyla birlikte isimlerinin de yer alması oldukça önemlidir. Gazetenin kapak sayfasında toplam dokuz haber bulunmaktadır. Bu haberlerden üçü 1989 göçmenleriyle ilgilidir. 1 Haziran 1989 tarihli Olay gazetesinde gündemde tamamen göçmen olgusu ön plana çıkmıştır denebilir.

“Destek ve yardım kampanyası” kategorisinde diğer iki gazeteyle kıyaslandığında Olay gazetesinin ilgili kategoride altı habere yer vermesi (Hakimiyet 21-Bursa Hakimiyet 7) Bursa Hakimiyet’le bir paralellik taşısa da Mümin Gençoğlu’nun sahibi bulunduğu Hakimiyet’in 21 habere yer vermesi Bal-Göç faaliyetlerinin bu anlamda haberlere yansıması ve ilgili gazetenin kamuoyu oluşturma girişimi olarak da değerlendirilebilir.

22 Haziran tarihli Olay gazetesinde yine “Tıp öğrencisi ve eczacı soydaşlarımız ilgi bekliyor” spotuyla verilen “Okumak ve işyeri açmak istiyoruz” adlı haberde yine gazetenin kendi yorumu ve durumu uzlaştırmacı yönde olan “ilgi bekliyorlar” ifadesiyle vermesi dikkat çekicidir. Haberin içeriğine bakıldığında ilgili kişiler açık bir şekilde hükümetten iş istemektedirler, bu durum bir anlamda elinde diploması bulunan göçmenlerin iş taleplerini bir hak olarak görmeleri ve bu doğrultuda istemde bulunmaları söz konusuysa, “ilgi bekleme” edilgen bir ifade olup bu ilgiyi kimden bekledikleri belirsizdir. Aynı zamanda ilgi gösterenin “lütuf” etmesini gerektiren bir anlamı mevcuttur.

Dönemin Hakimiyet Gazetesi muhabiri İhsan Bölük²²⁴ yardım kampanyaları ve destek konulu haberleri değerlendirirken dönemin atmosferine ilişkin dikkat çekici bir örnek veriyor. Gelen göçmen ailelere daha çok “acıma duygusu”, “dindaşlık” , “soydaşlık”, “yazık”, “günah” vurguları üzerinden yaklaşılmasına ilişkin İhsan

²²⁴ İhsan Bölük, Hakimiyet Gazetesi Muhabiri, Kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

Bölük'ün örneği dönemin Bursa valisinin yaklaşımında da görülmektedir. İhsan Bölük: *“Yerelde de belediye başkanları o akın akın gelen göçmenlerin sorunları için, sizin gazete küpürlerinde de oradan hafızayı tazeledim, çok iyi bir siyaset malzemesi yaptılar. Yerelde hemen belediye başkanları göçmen sorunları tespit komiteleri kurdular, onları yer verdiler ama yine o gazete küpürlerinde altta benim imzam olan bir haberde Osmangazi Belediye Başkanı Erhan Keleşoğlu'nun çok enteresan bir lafı var: “Günah bizden gitsin kabilinde bir rapor hazırladık” diye bir ibare var. Dikkatinizi çekti mi bilmiyorum.”* ifadeleriyle yaşanan durumu ve yaptığı haberi aktarıyor. Yardım ve destek haberlerin özellikle yaz ayları itibariyle “yardıma muhtaçlara yardım”, “şefkat gösterme” temelinde hazırlanmış olması bir başka değişle gelen göçmen ailelerle “ekmeği bölüşmek” şeklinde değil onlara “fazla ekmek varsa vermek” şeklindedir. Mevcut durum ilgili dönemin şartlarında kişi başına düşen milli gelir Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre yıllık 227.324.008 Türk Lirası'dır.²²⁵ O dönem asgari ücret ise 225.000 TL²²⁶ 1 Dolar 2316 TL'dir.²²⁷ Bir refah ülkesi kategorisinde olmayan Türkiye, 350 bin kişiye üç aylık bir süre içinde birden kucak açmıştır.

S.Hall ve arkadaşlarının haberin toplumsal üretiminde belirledikleri üç temel faktör bu anlamda önem kazanmaktadır. Bu faktörlerden birincisi haber üreten medyanın bürokratik örgütlenmesi, ikincisi haber değerlerinin yapısı sıralanması ve seçimi, son olarak olayların medya tarafından bir anlam ifade edecek biçime dönüştürülmesi ve haberin üretim anıdır. Hall ve arkadaşları bu süreci aktarırken mevcut tartışmamız ekseninde temel bir kavram olan uzlaşma kavramının altını çizmektedirler. Olaylara toplumsal anlamlar yükleyerek anlamlandırma süreci bir uzlaşma biçimi olarak hem toplumu varsayar hem de toplumu oluşturur. Medyanın kendisi de ulusal uzlaşım üzerine faaliyet gösteren tutumlardan biridir. Medyanın böyle kritik olaylara yer vermesi iki açıdan önemlidir. Birincisi medya çoğunluk hangi

²²⁵ Erişim, 14 Mart 2011

http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?ulusalhesaplarb2=&report=g_tablo1.RDF&p_tur=3&p_yil=1989&p_fl=11&desformat=html&p_kod=1&ENVID=ulusalhesaplarb2Env

²²⁶ erişim 14 Mart 2011, www.muhasabenet.net/asgari_ucretler.htm

²²⁷ Erişim, 14 Mart 2011, arsiv.ntvmsnbc.com/news/66190.asp

olayların geçerli olduğunu tanımlamaya çalışır ve aynı zamanda bu olayların nasıl anlaşılması gerektiği üzerine yorumlar yapar. Hall ve arkadaşlarının ‘*Toplumun uzlaşmacı görüşü*’ olarak tanımladığı durum ise gazetelerin genel olarak toplumun paradigmalarını ve inançlarını yeniden üreten bir işlevinin olduğunu ancak dünya bakışı çerçevesinde her gazetenin gereksiniminin farklı olduğuna işaret etmektedir.²²⁸

Her üç gazete de bu kategoride değerlendirdiğimiz haberleri fotoğraflı kullanmıştır. *Hakimiyet* gazetesinde Rotary Kulüpleri Bölge Guvernörü Ali Müderrisoğlu ve beraberindeki heyetin Bal-Göç’ü ziyaret ettiği haberi fotoğraflı verilmiştir. Burada patronaj ilişkisi de söz konusudur. Fotoğrafta gazetenin patronu Mümin Gençoğlu da yer almaktadır.

Haziran ayında *Olay Gazetesi* 292.410 tirajıyla Bursa’da yerel gazetelerin arasında birinci konumdadır. *Olay*’ı, *Bursa Hakimiyet* 272.175’lik tirajıyla izlerken üçüncülüğü ise 137.730 tirajla *Hakimiyet* takip etmektedir.

Yardım ve destek haberleri kapsamında *Hakimiyet* gazetesi 5 Temmuz 1989 tarihli birinci sayfadan verilen “*Göçmen Sorunlarının Çözümü İçin Güç Birliği*” başlıklı haberinde haberin alındığı kaynak belirtilmemiştir. İlgili günde *Hakimiyet* gazetesinin sayfanın başında vereceği ilan ekine ilişkin duyurusu dikkat çekmektedir. Duyuruda “*Özel sektör ve soydaşlarımız için Hakimiyet’in yeni hizmeti ‘Açık İşler İlanı’*” ifadeleri yer almaktadır. “Soydaşlara” yönelik bir hizmet olarak reklamı yapılan hizmet dönemin koşullarını tanımlamada önemli bir örnektir. Ancak aynı gün yine kapakta yer alan Bal-Göç Başkanı ve aynı zamanda gazetenin sahibi olan Mümin Gençoğlu’nun “*İşten çıkarılan yok*” açıklaması mevcut gerilimin içeriğinin anlaşılmasında önemli bir haberdur. (Bu habere iç huzursuzluklar başlığı altında yer verildi). Mümin Gençoğlu açıklamasında, Bulgaristan’dan gelen ‘soydaşlarımıza’ sahip çıktıkları için Bursalı işverenlere şükran borçlu olduklarını belirtiyor ve ‘soydaşlara’ iş bulunmasının diğer işçilerin işten çıkarılmasıyla bir ilişkisinin olmadığını ve bu tür haberlerin kimi mihraklar tarafından çıkarıldığı şeklinde yorumları bulunmaktadır.

²²⁸ Ömer Özer, **Eleştirel Haber Çözümlemeleri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay. No: 1901, 2009, s. 83

İncelediğimiz haberde ise Rotary Kulüpleri Bölge Guvernörü ve Bursalı rotaryenlerin Bal-Göç'ü ziyaret ettikleri ve göçmenlerin sorunlarını çözmek için güç birliği yaptıkları ve çaba sarf ettikleri belirtilmektedir: *“Soydaşlarımızın başta iş sorunlarının çözümü için çaba harcadıklarını söyleyen Ali Müderrisoğlu üzerine düşen görevleri yapmaya hazır olduklarını söyledi.”* Haberde Müderrisoğlu'nun ifadeleri, kendi ağzından verilmemiş aktarılmıştır. “üzerimize düşen görevler” ifadesi ise bir açıklık taşımamaktadır. Haberin içeriği incelendiğinde Rotary kulübünün Bal-Göç'ü ziyaret ederek destek verdiği, mevcut soruna ilişkin kendilerinin de duyarlı oldukları şeklindedir. Yerleşik işçilerin işlerini kaybetme endişeleri ve bu durumun bir kriz ortamı oluşmasına neden olması gibi sakıncalarla *“güç birliği”* ve *“Üzerimize düşen görev”* ifadelerle kapalı kullanılmıştır. Haber içinde Bal-Göç'ün başkanı ve gazetenin patronu Mümin Gençoglu'nun açıklaması, ilgili metnin yarısını oluşturmaktadır.

Haberin yerel haber olduğu ve gazetenin kendi muhabirleri tarafından yazıldığı kesindir ancak haberin kim tarafından yapıldığı belli değildir.

Bursa Hakimiyet gazetesinin 7 Ekim 1989'da “Soydaşlar İçin Konser” adlı haberinde ise Türk Amerikan Dostluk Derneği'nin ABD'de düzenlediği konser konu ediliyor. Konserin gelirinin ise *“Bulgaristan'dan zorunlu göçe tabi tutulan soydaşlarımıza tahsis edilecek”* ibaresi bulunmaktadır. Haberde fotoğraf olarak şarkıcı Ahmet Özhan ve Emel Sayın'ın stüdyoda çekilmiş fotoğrafları kullanılmıştır. İlgili sanatçıların havalimanında, haberde aktarılan *“(…) böyle bir organizasyon katkıda bulunacaklarından dolayı büyük mutluluk duyduklarını söylediler”* şeklindeki ifadelerle yer verilmiştir. Ancak bu haberde dikkat çeken nokta haberi hazırlayan muhabirin (haberinde kimin hazırladığı belirtilmemiş) yaptığı karşılaştırmadır.

İki kısa paragraftan oluşan haberin ilk paragrafında *“Batı'da sosyal amaçlı kampanyalara konserler ile destek olmak son derece yaygın bir eğilim. Bizde de geçtiğimiz günlerde İstanbul'da cezaevlerindeki açlık grevlerini protestoya yönelik bir dizi konser verilmişti”* şeklinde bir değerlendirmeye gidilmiştir. Ancak bu karşılaştırmada hem bilgi hem de yorum hatası bulunmaktadır. Mart-Nisan aylarını kapsayan 1989 yılında cezaevlerinde gerçekleştirilen açlık grevlerinin bitirilmesine (tutuklu ve hükümlülere destek maksatlı) ilişkin sanatçıların ve sivil kitle örgütlerinin

destekleri söz konusudur. Açıktır ki açlık grevleri protesto edilmemiş, açlık grevine neden olan koşullar protesto edilmiştir. İkinci yorum hatası ise "sosyal amaçlı kampanyaya destek olmak" ifadesinde bulunmaktadır. İlgili iki sanatçı konser için gitmektedirler. Konserin gelirinin 1989 göçmenlerine aktarılması planlanmaktadır. İlgili haber gazetenin magazin sayfasında yer almaktadır ve 1989 göçmenleriyle ilgili olarak 7 Ekim tarihinde başka haber bulunmamaktadır.

3.8. Bursa'da Yerli Halkla Göçmenler Arındaki Huzursuzluklara İlişkin Haberlerin İncelenmesi

Olay gazetesini

Başlık: "Gündelikçilerin Ücreti Düştü!..."

Spot: *Bulgaristan'dan gelerek iş arayan kadınlar arasında öğretmen ve muhasebeciler bile var.*

Tarih: 2 Temmuz 1989

Haberin menşei: Gazetenin magazin eki Çekirge'de yer almış. (Çekirge Bursa'nın lüks semtlerinden biridir. Bu anlamda magazin ekine Çekirge isminin verilmesi dikkate değerdir.)

Haberin türü: Yerel ekonomi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Huzursuzluk

Fotoğraf kullanımı: Renkli 2 fotoğraf.

Ara başlıklar: Yok.

Fotğraf altı: “*Ne iş Olsa Yaparım*”, “*Harıl Harıl İş arıyor*”

Haberin kaynağı: Göçmenler

Kimlik vurgusu: “Bulgaristan’dan gelen insanlar”

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “Bulgaristan’dan gelenlerden bazıları kalifiye meslek sahipleri ancak “gündelikçi” olarak dahi çalışmayı göze almalarının yanında, Türkiye’ye geldikleri süreçte bütün mal varlıklarını Bulgaristan’da bırakmaları ve bununla beraber diplomalarını da bıraktıkları imalı bir anlatımla eleştirel aktarılmıştır.

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haberde politik bir sonuç olarak Türkiye’ye gelen insanların mağduriyetlerine dramatik anlamda değil analiz edilerek yaklaşılmıştır.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “*Bursa’da Casus Avı*”

Spot: *Bursa’ya yerleşen 60 bin soydaşımız arasında 70 kadar Bulgar casusu tespit edildi. Bulgaristan’dan zorunlu pasaport verilerek sınırdışı edilen soydaşlarımızın yerleşmek istedikleri şehirlerin başında gelen Bursa’da soydaşlarımızın resmi sayısı 60 bini geçti.*

Tarih: 2 Eylül 1989

Haberin menşei: Muhabir Ercan Akyıldız

Haberin türü: Yerel otoritelerin açıklaması

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Huzursuzluk

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Bursa’da bir yetkilinin verdiği bilgiye dayanarak açıklama yapan Devlet Bakanı Ercüment Konukman.

Kimlik vurgusu: Soydaş, Türk, Türk asıllı Bulgar

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “Bulgaristan’dan sınırışı edildikten sonra Bursa’ya yerleşen soydaşlarımızın geri dönmelerini sağlamak amacıyla Türkiye’yi kötüleyici propaganda yaptıkları Bulgaristan’da geri dönmeleri halinde ellerinden alınan tüm malların kendilerine iade edileceğini baskı ve zulüm yapılmayacağını Türkiye’de kendilerine yaşam hakkı tanınmadığını hükümetin kendilerini Güneydoğu’da yerleşmeye zorladığını anlatıp propaganda yaptıkları tespit edilen...”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: İç huzursuzlukları ve Bursa’daki değişen kentsel çerçeveyi “münferit” olmaktan öteye güncelliğiyle sorun oluşturduğunu, her gelen göçmenin mağdur olmadığı görüşü açıktan değil dolaylı anlatım ve ima yoluyla aktarılmıştır.

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Ter Dökmediler Soydaşlara Kolay Sınav”

Spot: Yok, iki paragraflık haber. “Bulgaristan’dan göç eden soydaşlar için özel olarak organize edilen “Üniversiteye giriş” sınavı dün gerçekleştirildi. Merkezi sistemle yapılan sınavda göçmen adaylar zihinsel beceri ve Türkçe testlerini yanıtladılar.

Tarih: 25 Eylül 1989

Haberin menşei: Belirtilmemiş.

Haberin türü: Toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Huzursuzluk

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: Yok

Fotoğraf altı: “Ter Dökmediler”

Haberin kaynağı: Belli değil

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “Ter Dökmediler”, “Ortadoğu Teknik ve İstanbul Teknik Üniversitesini tercih ettikleri gözlemlendi.”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Türkiye'nin en iyi okulları (ODTÜ ve İTÜ vb.) tercih eden göçmen gençlerin sınavlarında kolaylık sağlandığı belirtilerek dolaylı olarak diğer gençlerin bu sınavı kazanmak için çektikleri güçlükler ima edilmiştir.

Temmuz ayında *Olay* gazetesinde çıkan “*Gündelikçilerin Ücreti Düştü!...*” başlıklı haberiyle Türkiye'nin politikasına yönelik kısmi bir eleştiri sunulmaktadır. Gazetelerde “yerli halkla göçmenler arasındaki huzursuzluklar” başlığıyla kategorize ettiğimiz haberler Eylül ayında yoğunluk göstermektedir. Gelen göçmenlerden bazılarının ajan olduğuna yönelik haberler “*Türk asıllı Bulgar ajanı*” isimlendirmesi gelen her göçmenin masum ve “zulüm görmüş” olmadığına yönelik kanaat uyandırmaktadır. *Bursa Hakimiyet'in* “*Soydaşa Kolay Sınav*” başlığı aynı şekilde bir “eşitsizlik” ve “kayırılma” durumuna işaret ederek haber sunumunu gerçekleştirmektedir. Fotoğraf altını “*Ter dökmediler*” ifadesi yine bu sınavda ter dökenlerle bir karşılaştırmaya gidildiğini ortaya koymaktadır.

Haber metinlerinde karşıtlıklar-dışlamalar-içermeler tartışmasında medya söylemini oluştururken kimi öğeleri içine aldığı kimi öğeleri dışarıda bıraktığı olgusu mevcut “iç huzursuzluklar” kategorisi içerisinde bulunan haberlerinin incelemesinde yol gösterici olmaktadır.²²⁹

Olay gazetesindeki karşıtlık içeren anlamlar: “Gündelikçi”- “Kalifiye işçi” çerçevesindedir. Ve “soydaş” ifadesi haberi yazan kişinin kendi kullanımı değil dışarlık bir unsur olarak kullanılmıştır: “Türkiye'nin soydaşlarına kapılarını açması...”. Ancak haberi yazan kişi (bu noktada haberi yazan kişi ifadesini kullanmamızın temel nedenini açıklamak gereklidir çünkü öncelikli olarak haberi kimin yazdığı belirtilmemektedir. Ayrıca haber bir haber olma özelliğinden çok köşe yazısı formatında olup genel değerlendirmeler içermektedir.) kalifiye meslek çerçevesini, “içermekte” ve temelinde buradaki soruna işaret etmektedir. *Hakimiyet* gazetesinin kendi muhabirinin yazdığı “*Bursa'da Casus Avı*” haber metninde karşıtlıklar temelinde: Bursa'da kalınmayacak

²²⁹ Çiler Dursun (drl), “Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi ne Demektir?”, **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Ankara: Elips Kitap, 2004, s. 37-39

“Güneydoğu’ya gidecek, soydaşlarımız” “Türk asıllı Bulgar ajanı”, “60 bin soydaş”, “70 casus” ifadeler bulunmaktadır. *Bursa Hakimiyet* gazetesinde “Soydaşlara Kolay Sınav” isimli haberinde ise karşıtlıklar ifadelerin kendi içinde barınmaktadır: “Soydaşlara kolay sınav”, “Soydaşlar için özel organize edilen sınav”, “Ter dökmediler”. “... öğrenciler ODTU ve İTÜ’yü tercih ettikleri gözlemlendi”.

Olay gazetesinin “*Gündelikçilerin ücreti düştü!..*” haberinde (!...) işaretinin kullanımına ilişkin bir değerlendirmeye gidildiğinde ilgili olguya haberi hazırlayan kişinin yaklaşımı, mevcut ünlem işareti ve üç noktayla başlangıçta görülmektedir. “Haberde demirleme” kavramı çerçevesinde de tartışılabilinecek olan işaretlemelerin kullanımı bu anlamda önemlidir. Türk Dil Kurumu’nun yazım kılavuzuna bakıldığında (!...) işaretinin TDK yazım klavuzunda yeterli olmayan eksik konuşmalarda kullanıldığı bununla beraber ünlem ve seslenmelerde anlamı pekiştirmek için kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak ilgili haberdeki kullanım her iki durumu da içinde barındırmamaktadır. Haberi hazırlayan kişinin ünlem işaretini şaşkınlık ifadesi olarak kullandığı iki noktanın ise devamlı bir durum yahut yorumu okura bırakan anlamı olabileceği kanısı uyanmaktadır.

Öte yandan temel bir gazetecilik bilgisi olarak, haber başlıklarında mevcut işaretlemelerin kullanılmaması yönünde kabul gören bir yaklaşım söz konusudur. İlgili haber magazin ekinde (Çekirge) yayınlanmıştır. Ancak haber içeriği bakımından ve kullanılan fotoğraflar çerçevesinde bakıldığında magazin içerikli değildir. Haber içeriğinde dikkat çeken durum, genel olarak “soydaş” ifadesi kullanılarak oluşturulan haberlerle karşılaştırıldığında bu haberde “soydaş” ifadesinin farklı kullanımı söz konusudur. “*Türkiye’nin Bulgaristan’daki soydaşlarına kapılarını açması...*” şeklinde girişi yapılan haberde haberi yazan kişinin (muhabir ismi belirtilmemiş) ikinci ağızdan ve ilgili durumun politik olduğuna dair eleştirel içerikte yaklaşım dikkat çekmektedir. Haberde kurulan düalizm öğretmen-muhasebeci vb. meslek sahibi (kalifiye meslek) kişilerin (muhabir “binlerce insan” olarak gelenlerin tanımlamasını yapıyor) burada vasıfsız işleri bile “harıl harıl” aradıklarını belirtiyor ve dahası mallarını-mülklerini Bulgaristan’da diplomalarını dahi bıraktıklarını eleştirel olarak değerlendirilmiştir. Haberde kullanılan iki fotoğraf iş arayan iki kadına ait fotoğraflar olup fotoğraf altında sadece ilgili kişilerin isimleri ve kendi ifadeleri kullanılmış, haberin kendi gövdesinde ilgili kişilerin ifadeleri bulunmamaktadır. Ayrıca yerleşik gündelikçilere ait olduğu

belirtilen “Eskiden 10/15 bin lira alırdık şimdi ev sahipleri naz ediyor” ifadesinin kime ait olduğu belirtilmemiştir. Genel olarak haber, gelen göçmen kadınların kalifiye meslekleri olmalarına rağmen Türkiye’de vasıfsız işlerde çalıştığı üzerine kuruludur ancak haberin başlığı bu durumun bir sonucu olarak oluşmuş-oluşabilecek durumun manşeti atılmıştır. Ancak haberde bu başlığın içeriği oluşturulmamıştır.

Hakimiyet Gazetesi yazı işleri müdürü Ahmet Emin Yılmaz, olası bir ‘toplumsal çatışma’ durumuna işaret ederek yerleşik Bursalılar ve en son gelen 1989 yılı göçmenleri arasında bir krizin ipuçlarının varlığının söz konusu olduğunu ancak ilgili dönemde diğer bütün yerel gazetelerle birlikte “hassas” davranıldığını belirtiyor. Eylül ayındaki haberlerde görülmektedir ki her ne kadar “hassas” davranılmışsa da mevcut rahatsızlığa ilişkin haber metinlerinde bir çok ima bulunmaktadır. Ahmet Emin Yılmaz: “*Şu konuda belki bir faydamız var, toplumsal çatışmayı önledik. Yani kışkırtıcı olmadık. O konuda çok hassas davrandığımızı düşünüyorum. O dönem bütün arkadaşlarım aynı hassasiyeti gösterdiler. Hep izledim çünkü. Ciddi bir çatışma olabilirdi. Toplumsal çatışma konusunda Bursa basını çok sağ duyulu davrandı. O konuda bir sorumluluk kendiliğimizden üstlendik.*”

Ahmet Emin Yılmaz 1989 yılının özellikle Ekim ayında yaptıkları oto sansürü şu şekilde aktarmaktadır. “*Yaptığımız bir sansürdü, onları yayınladığınız zaman toplumsal çatışmaya dönüşecekti bu sefer daha mütedeyyin dediğimiz tarafsız, hiç ilgisi olmayan 3. grup kişileri karar vermeye, tercihte bulunmaya itecektik. İddia edenler var, suçlananlar var, taraf olmak zorunda hissedeceklerdi insanlar kendilerini. Biz buna izin vermedik. Biz vermedik kelimesi doğru değil, biz buna yol açmadık. böyle bir şey olmasına zemin hazırlamadık.*”

Ahmet Emin Yılmaz dönemin hassasiyetine tekrar dikkat çekerek gelen göçmen ailelere yönelik genel bir antipropagandaya fırsat vermemek için özellikle mağdur olanlara yönelik vurgu yapıldığını belirtiyor: “*İnsanlar malını, mülkünü, mücevherini, ceketini bile almadan gelenler vardı. Gerçek mağdurlar vardı. Şimdi provakasyon*

yapanları açığa çıkarmak için gerçek mağdurları ateşe atmanın gereği yoktu. Ancak ayırmak çok zordu.”²³⁰

Dönemin *Bursa Hakimiyet* gazetesi muhabiri İhsan Bölük,²³¹ 1989 yılında göçle birlikte Bursa’nın “seyyar satıcı cenneti” olduğunu göçmen pazarlarının oluştuğunu ve bu pazarların bile yetersiz kaldığını her köşe başında işportacı tezgahının olduğunu belirtiyor. Bölük şöyle devam ediyor: “*O insani duygularla onlara müdahale edilmedi. Ne esnaf ne belediye müdahale etti. Dolayısı ile ona göre yerliler, iç göçle gelen Güneydoğu’dan gelenler de biz insan değil miyiz diye onlar da serdiler tezgahı. Hiç bir iş ayırmaksızın, bulaşıkçılık da yaptılar, evlere temizliğe gittiler, tarlaya çapaya gittiler, boya badanaya gittiler. Aklınıza gelebilecek bizim yerli insanımızın yapmaktan kaçındığı, parasını beğenmediği her türlü işe koştular. Pek çok yerde henüz nüfus kağıtları olmamasına rağmen göçmen çalıştırmaya başladı işverenler. Niye? Fabrikalardan yerliler çıkarılmaya, göçmenler alınmaya başlandı. İşverenlerin de işine geldi o an çünkü maliyeti düşürdü pek çoğu. Doğrumuydu yapılan, değildi o ayrı konu ama göçmenler çalışkan insanlardı. Nitekim yerliyi rahatsız ettiler. Bu gün hangi topluma giderseniz gidin dışarıdan bir grup insan gelirse yerlinin rahatı bozulur. Yerleşik düzenin bozulması herkesi rahatsız eder. O anlamda hükümetin çifte standartı vardı. Onlara da kucak açılması gerekiyordu. Açıkçası bıçak sırtı gibi bir denge. Versen bir türlü vermesen bir türlü. Ama doğrusu yapıldı yani bizim insanımızda çalışmalıydı, kucak açmalıydı, destek olmalıydı. Açan açtı, açmayan açmadı, düzeni bozulan sövdü saydı, lanet olsun falan dedi. Ama bana kalırsa o dönemde hükümet az bile kaldı yani daha önceki göçmenleri hatırlamıyorum tabii 1950’lerdeki göç sırasında Menderes evleri denen evler vardı Bursa’da. Onlara ev verilmiş. En son 89’da gelenlere de pek çok konut yapıldı TOKİ aracılığıyla. Hatta bazılarının açılış, anahtar teslim törenlerine katıldım. Özal’ın katıldığı teslim törenlerini de izledim. Ve insanlar çok kısa sürede uyum sağladılar. Evet yerliler rahatsız oldu ama artık öyle bir sorun yok, çok kısa sürede kaynaşma sağlandı.”*

²³⁰ **Ahmet Emin Yılmaz**, *Hakimiyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü, Kişisel Görüşme, Bursa: 25.12.2010.*

²³¹ **İhsan Bölük**, 1989 Bursa Hakimiyet Muhabir, *Kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.*

Dönemin *Olay* Gazetesi muhabiri Zuhal Kişin²³² ise daha çok fısıltı gazetesinin nasıl işlediğini aktarıyor. Özellikle geriye göç sürecinin başladığı Ekim ayı itibariyle fısıltı gazetesinin etkin olduğunu belirten Kişin, yerel rahatsızlıkların ve iç huzursuzlukların realitesine de işaret ediyor: *“Bazı durumlar zamanla tepki almaya başladı. İşte o yanında bir sürü altınla geldi. Her şeyini altına çevirdi diye kendi içlerinde bu ihbarı yapıyorlardı. Bu tabi rastladığım bir şey olduğu için böyle söylüyorum. Haberci olarak kullanıldığımı hissettiğim zamanlar bile oluyordu. Tekrar söylüyorum haberlere çok siyasi bakmak ya da günün birinde bu tarihi bir belge olarak kalacak şeklinde bu 89’daki haberleri işleyip işlemediğimi hatırlamıyorum büyük olasılıkla o yoktu. Burada bir de günlük haber anında tüketilir bu felsefe. Hatta uzun yazmayın”*.

Hakimiyet gazetesinin *“Bursa’da Casus Avı”* haberinde Eylül ayı itibariyle göçmenlerin durumuna ilişkin siyasal yaklaşımın izleri ve bununla beraber kentsel sorunların aktarımındaki değişiklik şu şekilde kendisini göstermektedir. Eylül ayına kadar genel olarak “gelen ailelerin mağduriyetleri”, “Bulgaristan’da yaşadıkları dram”, “Türkiye’den beklenen yardım” çerçevesinde haberler yapılırken artık gelenlerden bazılarının casus olduğu, Bursa’ya yerleşen göçmenlerin sayısının 60 bini bulunduğunu, “Valiliğin bir dizi önlem almaya mecbur” kaldığı şeklinde ifadelendirmelere başvurulmuştur. Haberde devlet bakanı Ercüment Konukman’ın yanıldığını ileri süren ve “bir yetkili” olarak adlandırılan kişi haber kaynağıdır. İlgili ismi gizli tutulan şahıs aynı zamanda Bulgaristan’dan propaganda amaçlı ilgili kişilerin gönderildiği ve bu kişilerin geri döndüklerinde Türkiye’deki koşulların gelen göçmenler için kötü olduğunu ve göçmenlerin Güneydoğu’ya gönderilmek istendiği belirtilmiş. Bu anlamda “Güneydoğu” algısının olumsuzluğu bir anti propaganda iddiasında bile kendine yer bulduğu görülmektedir. Haber metninde Türkiye’de bulunan diğer bölgelerin adının anılmamış olması sadece Güneydoğu Anadolu üzerinden tanımlama yapılması dikkat çekicidir.

²³² **Zuhal Kişin**, 1989 *Olay* Gazetesi muhabiri, Kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

Haberde bir diğer nokta ise Bursa Valiliği'nin bir dizi önlem aldığı ifadesi kullanılmasına karşın alınan önlemlerin tam olarak ne olduğu belirtilmemiş olmasıdır. Aynı zamanda ilgili süreçte Türkiye'nin, Bulgaristan sınırını kapatması, haber değeri atfedilip haberleştirilirken Bulgaristan'a geri dönen göçmenler haberleştirilmemiştir. Ancak incelediğimiz haberin satır aralarında anlaşılabileceği üzere (...soydaşlar arasına sizden Bulgar casusların görevlerini yerine getirip geri döndüklerini açıklayan Devlet Bakanı Ercüment Konukman...) Bulgar casusu olanlar geri gönderilmemiş kendileri gitmişlerdir. Yahut da “gidenler Bulgar ajanıdır” şeklinde bir yorum oluşmaktadır. *Hakimiyet* gazetesinin, “*Bursa’da Casus Avı*” manşetinin hemen altında yer alan ve manşet haberi destekleyen “Bulgarlar Kaşınıyor” haberinde ise “savaş çığırtkanlığı” yapıldığı gerekçesiyle Bulgaristan tarafı eleştirilmektedir. İlgili ithamın Türkiye'nin sınırları kapatması gerekçesiyle oluştuğu belirtilmektedir. Ancak savaş sinyallerine ilişkin haberler özellikle dönemin Cumhurbaşkanı'nın kaynaklık ettiği beş ayrı haberde görülmektedir. İlgili haberlerden sadece bir tanesi mevcut değerlendirmemiz çerçevesinde yer aldı.

Dönemin Bursa Hakimiyet Gazetesi muhabiri Raif Kaplanoğlu, 1989 göç sürecinde, ilerleyen süreçlerde Türkiye’de gelen göçmenlerin bir çok sıkıntıyla karşı karşıya kaldıklarını bu günden bakarak şöyle değerlendirmektedir: “*O tür şeyler de yaşandı. Baştan sahip çıkıldı, kampanyalar falan ama sonra onlar çok sıkıntı çekti. Bir kısmı dönmeye başladı, biz bunları haber yaptık. Öyle birşey oldu ki oradaki yaşamdan daha kötü bir yaşam. Müslümanlığı ve Türklüğü reddederek dönen kişiler var. Mesela o günkü şartlarda buna benzer bir haber yaptığımı hatırlamıyorum ama tanık oldum dönenler var. Bir süre sonra ordaki sistem değişince dönüşler hızlandı. Bu 89 göçmenlerinin önemli bir kısmı geri döndü belki sistem değişikliği daha erken olsaydı bu 89 göçmenlerinin büyük bir kısmı tekrar Bulgaristan'a dönebilirdi. Yani burda kısa sürede, biliyorsun Bulgaristan göçmenleri çok çalışkan insanlar, bir iki sene içinde ev sahibi olurlar, ev sahibi oldu mu zaten yerleşiyorlar. Böyle olanlar bile bir kısmı geri döndü. Dolayısıyla ordaki sistemin yıkılmasının biraz uzun sürmesi geriye dönüşleri azalttı. Ama önemli ölçüde, rakamını tabii bilemiyorum ben resmi rakamlar var mı onu da bilmiyorum devlet de buna izin vermez sanırım”.*

3.9. Göçmenlerin "Bireysel Hikayeler"ine İlişkin Haberler

Olay gazetesı

Başlık: “Göçmen Babanın Dramı”

Spot: “Karısı tarafından terk edilince, çocuğuyla ortada kaldı.

Bulgaristan’dan iki ay önce zorunlu göçle Türkiye’ye gelip, Bursa’daki yakınlarının yanına yerleşen iki çocuklu genç anne, işsiz kocasını terk edip büyük oğluyla birlikte kayıplara karıştı.”

Tarih: 20 Eylül 1989

Haberin menşei: Muhabir (Enver Mehmet)

Haberin türü: Polis-adliye

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Dram

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Karısı tarafından terk edildiği belirtilen Erdinç Doğru

Kimlik vurgusu: Göçmen, soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel-ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haberın son cümlesinde yer alan; “’Eşimin Bulgaristan’a döndüğüne inanmıyorum. Beni terk ettiğı günden beri sınırda bekledim Ancak çıkış yapanlar arasında yoktu’ diyerek, karısının kötü yola düşmesinden endişe ettiğini ifade etti.” ifade de Göçmen Erdinç Doğru’nun karısının hala geri dönme umuduna ilişkin kendi ağzından ifadeler olmasına rağmen haberin spotunda ve son

cümlesinde yer alan “Çocuğuyla ortada kaldı”, “kötü yola düşme endişesi” ifadeleri haberi yazan muhabir tarafından kapakta aktarılmıştır.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Özgürlüğe Doyamadı”

Spot: Geçirdiği ameliyattan 4 gün sonra, daha yarası kapanmadan sınır dışı edilen Süleyman Davut kurtarılamayarak öldü. Bulgaristan’ın Kıracali Koşukavak Köyü’nde oturan 62 yaşındaki Süleyman Davut bir süre önce mide kanserine yakalanmış hastaneye müracaat ettiğinde de “Git kendi memleketinde öl” denilerek sınır dışı edilmişti. Dipçiklenerek sınır dışı edilen Süleyman Davut Bursa Devlet Hastahanesi’nde yaşamını yitirdi.

Tarih: 22 Haziran 1989

Haberin menşei: Muhabir Hadi Özsayın

Haberin türü: Polis-adliye

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Dram

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Geçirdiği ameliyattan 4 gün sonra daha yarası kapanmadan Sınırdışı edilen Süleyman Davut öldü. Oğlu bahri Davut.

Kimlik vurgusu: Yok

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel İçerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Dramı vurgulamak amacıyla “Git kendi memleketinde öl” ve “Dipçiklenerek sınır dışı edilen Süleyman Davut Bursa Devlet Hastanesi’nde yaşamını yitirdi.” ifadeleriyle esas olarak kanser ölen kişinin ölümü göçe ve yapılan işneye bağlanıyor.

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Soydaş Nine Kayıplara Karıştı”

Spot: Haber sadece iki paragraftan oluşuyor: Giriş: *Oğlu Hayrullah Korkmaz'la birlikte Davutdede'deki bir akrabasının yanında kalan 70 yaşındaki Emine Korkmaz, Sanayi Caddesi Düzyer Sokak 12 nolu evinden çıktı ve bir daha dönmedi.*

Tarih: 2 Ekim 1989

Haberin menşei: Gazetenin kendi muhabiri

Haberin türü: Polis-adliye

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Bireysel hayat hikayeleri

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Kaybolan kadının oğlu Hayrullah Korkmaz

Kimlik vurgusu: Yok

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel İçerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: *“Yıldırım Servisimize gelen Hayrullah Korkmaz “Kardeşlerimizden ayrı kalmaya dayanamayan annem son günlerde oldukça üzüntülü idi. Ne olur onu bulun” dedi”*

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haberde yakını kaybeden kişinin yardım için gazeteye başvurmuş olması bakımından dikkat çekmektedir.

Bireysel hayat hikayeleri haberlerinde bütün gazetelerde haberler gazetenin kendi muhabirleri tarafından yapılması bakımından dikkat çekmektedir. Gelen göçmen ailelerin kendi ifadelerinin de kullanıldığı haberlerde, ilgili haber metnlerinin dramatik yapıları birbiriyle paralellik göstermektedir. Her üç hikaye de Türkiye’de gerçekleşmiş, Türkiye’deki adli meselelerdir. Şu tür bir karşılaştırmaya gittiğimiz vakit, 1989 göçüyle gelen ve Türkiye’de yerleşen kişilerin ilgili adli içerikli haberlerde, başka bir zamanda kaynaklık etmeleri durumunda, elbette ki haberlerin başlığı mevcut haliyle olmayacaktır. İlgili durumun sıradan bir üçüncü sayfa haberi olmaktan çıkaran haberin konu ettiği kişilerin göçmen olması ve göçmen sorununun siyasal olarak Bulgaristan hükümetiyle kriz olma özelliği devam ediyor olmasından kaynaklıdır. Bireysel

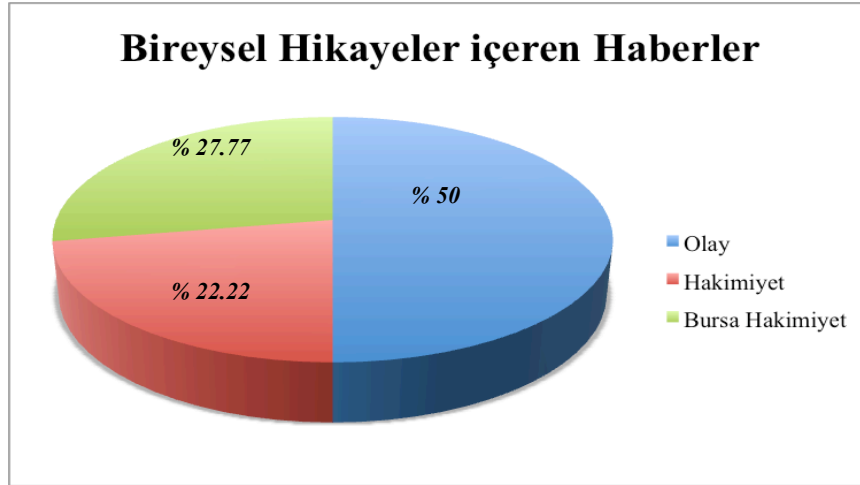
hikayelerin yer aldığı haberlerin bir diğer ortak özelliği de hepsinin fotoğraflı kullanılmış olmasıdır.

Dönemin Hakimiyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ahmet Emin Yılmaz²³³ 1989 yılını ve özelde Bursa ve göçmenlerin durumunu aktarırken, ilgili zamanda gelen göçmen ailelerinin hayat hikayelerini, Bulgaristan’da yaşadıkları sıkıntıları yeterince kendi gazetesinin haberlerine taşıyamadıklarını düşünüyor. Ahmet Emin Yılmaz, ‘özel haber’den ziyade sürecin sıcaklığının da etkisiyle sadece ‘rutin haber’e yöneldiklerini belirtiyor ve Yılmaz’a göre yaşanan kriz adeta haber sayfalarında 5N1K ekseninde teknik bir durum gibi aktarılmış, “Geldiler-gittiler, ev yapılıyor, iş bulunuyor vb.”:

“O dönemde insan öykülerini yansıtabildik mi dersiniz yansıtamadık. Genel olarak yansıttık ama insan öykülerinde yazık ki gerekeni yapamadık. Neden? Burada yerel medyanın sosyolojik eksikliği ortaya çıktı. Çünkü bu konu sosyolojiyi ilgilendiren bir konu. Bursa’da sadece yerel gazete değil, üzümlere söylemek gerekirse üniversite de bu konuya eğilemedi. Belki yerel gazeteden önce üniversitenin sorumluluğuydu. Çünkü yerel medyanın bu konuda uzmanlaşma şansı yok. Üniversitemizin katkıda bulunmadığını bizim de o boyutunu yansıtamadığımızı kabul ediyorum. Biz genel akışı yansıttık. Geldiler-gittiler, ev yapılıyor, iş bulunuyor gibi genel olayları yansıttık.”

İlgili kategorilere göre haber sayılarının oranlarına bakıldığında bireysel hayat hikayelerine en çok yer veren *Olay* gazetesi (18) olmuştur. *Hakimiyet* gazetesi bu kategoride 8 habere, *Bursa Hakimiyet* ise 10 habere imza atmıştır.

²³³ **Ahmet Emin Yılmaz**, Hakimiyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü, Kişisel Görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

Her üç gazetenin haber metinlerinin anlatısal yapılarına bakıldığında haberi hazırlayan muhabirlerin yorumları haber kaynağının ifadelerinden daha geniş yorum ve yargı içerikte olduğu görülmektedir. *Olay* gazetesinin “*Göçmen Babanın Dramı!*” manşetiyle verdiği haberde (!) işareti kullanılmış. Ünlemin kullanımı genel olarak sevinç, kıvanç, acı, korku şaşma gibi duyguları anlatan cümlelerin ardına konması ve ilgili haberde bir dramın aktarılması söz konusu olduğu için doğru bir kullanımdır. Ancak ünlem işaretenin acı’dan dolayı mı şaşkınlıktan dolayı mı kullanıldığı belirsizdir.

Haberin içeriğinde; karısından ve oğlundan 12 gün boyunca haber alamayan kişinin savcılığa gidip karısının bulunmasını istediği aktarılmaktadır.

Habercinin olayı hikayeleştirmesi ise şu şekilde gerçekleşmiştir. Öncelikle başlıkta dram olarak algılanan durum kişinin karısı tarafından terk edilişi değil bir baba olarak “Çocuğuyla ortada kalması” şeklinde dramatikleştirilmiştir. Oysa savcılığa müracatta bulunan kişi karısının Bulgaristan’a geri dönmek üzere evden ayrıldığını ancak geri dönmediğini bu bakımdan “kötü yola düşme endişesiyle” savcılığa başvurduğu somuttur. Haberde işsizlik yüzünden göçmen karı ve kocanın evde tartışmalar yaşadığı, ancak Bursa şansı yaver gitmediği için iş bulamayan kocanın her türlü zorluğa göğüs gerdiğini ancak karısının “vefasız çıktığı” haberi yazan muhabirin, “Babanın dramı”, “Çocuğuyla ortada kaldı” ifadelerine paraleldir. Haberde Göçmen karı ve kocanın birbirinden ayrı iki çocuklarıyla ayrı iki resimleri kullanılmış. Mevcut haber göçmen kocanın ifadesiyle esasında bir kayıp haberi niteliğindedir. Ayrıca kayıp olan sadece karısı değil büyük oğludur da. Haberde sadece göçmen ifadesinin

kullanılması dikkat çekicidir. Olay gazetesinin haberine paralel olarak bir başka haber ise *Bursa Hakimiyet*'in "*Soydaş nine kayıplara karıştı*" başlıklı haberidir. İki paragraftan, iki fotoğraftan ve bir resim altından oluşan haberin ilk paragrafında kaybolan kadının açık adresi yazılmıştır: "Davutdede-Sanayi Caddesi Düzyer sokak no: 12". İkinci paragrafta ise kadının diğer çocuklarının Bulgaristan'da oldukları ve bu nedenle kadının bunalıma girdiği belirtiliyor. Resim altında ise annesini bulmak için gazeteden yardım almak için gelen Hayrullah Korkmaz'ın "*Ne olur bulun onu*" ifadesi yer alıyor. *Bursa Hakimiyet*'in bu anlamda -göçmen ailelerin birebir gazeteden yardım istemesi ve göçmenler için bir adres olması durumu dikkat çeken bir unsurdur.

Hakimiyet gazetesinin "Özgürlüğe Doyamadı" manşet haberinde ise fısıltı gazetesi kategorisinde incelediğimiz "*Korkutan İğne*" haberinin devamı niteliğindedir. Olayı aynı muhabir haberleştirmiştir. Ancak haberde *Bursa Hakimiyet*'in aynı gün haberleştirdiği "*Bulgar iğnesi yedi ve öldü*" manşetinden farklı olarak "*Özgürlüğe Doyamadı*" şeklinde yorumlanmış. İlgili haberde Bulgaristan'da kansere yakalanan hastanın dövülerek sınır dışı edildiğini ancak Bulgaristan'da tedavi edildiği takdirde iyileşebileceğinin altı çizilmiş. İğne nedeniyle ölümün gerçekleştiğine dair hiçbir ifade kullanılmamıştır. *Hakimiyet gazetesi* haberinde; "*Dipçiklerle sınır dışı edilen*", "*sınırdışı edilen*", "*Dövülerek sınırdışı edilen*", "*sınır dışı edildi*", "*Sınır dışı ettiler*" ifadeleri 25 defa kullanılmıştır. Haber "zorla sınır dışı edilme" nedeniyle hastanın ölümü arasında doğrudan bağlantı kurmuştur. Ancak aynı haber *Bursa Hakimiyet* gazetesinde doğrudan "iğne" haberleriyle ilişkilendirilmiştir.

3.10. Göçmenlerin Türkiye’de Yaşadığı Sıkıntıların İşlendiği Haberlerin (“Çile” haberleri) İncelenmesi

Olay gazetesi

Başlık: “*Namusumuzu Zor Kurtardık.*”

Spot: *Temizlik için gittikleri inşaatta, saldırıya uğradılar.*

İş bulabilmek umuduyla gitikleri Hal kavşağında, bir arabanın kendilerini ev temizliği için aldığını öne süren üç bayan soydaşımız, Beşevler’de bir inşaata götürüldüklerini söylediler.

İnşaatta üç erkeğin soyunmaya başladığını görünce, korkup kendilerini sokağa atan soydaşlarımız, “Namusumuzu zor kurtardık. Bir daha Hâl kavşağında iş aramak mı? Tövbeler olsun” şeklinde konuştular.

Tarih: 17 Ağustos 1989

Haberin menşei: Muhabir (Yasemin Taydaş)

Haberin türü: Polis-adliye

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Sorun sıkıntı

Fotoğraf kullanımı: Renkli aile fotoğrafı

Ara başlıklar: “*Namusumuzu zor kurtardık*”

Haberin kaynağı: Temizlik işine giden 3 göçmen kadın

Kimlik vurgusu: Soydaş, Göçmen, “yabancı” “Bizleri yabancı gibi görenler ahlak dışı isteklerde bulunuyor”

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “*Göçmenleri, iş ve barınma gibi gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik koşulların sağlanamaması yüzünden soydaşlarımızın Türkiye’ye geldikten sonraki sorunlarının en çarpıcı örnekleri Bursa’da yaşanıyor.*”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararası çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: “Şimdi tek amacı bir konserve fabrikasında çalışabilmek. Ancak yaşının 35 olması onu son derece üzüyor. Ümgül Abacıoğlu, Bulgaristan’da gecenin geç saatlerinde bile sokakta rahatsız edilmediklerini söyleyerek, “Burada sıcak bir yuva ortamı bulacağımızı düşünüyorduk. Ancak şimdi ne işimiz var ne paramız ne de evimiz. Bir de sürekli namusumuza dil uzatılıyor.” diye konuşuyor.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Göçmen Kuyruğu”

Spot: Orhangazi’de bekleyen göçmen ailelerin sayısı 30’a yükseldi.

Valilik tarafından alınan karar nedeni ile Orhangazi’de bekletilen göçmen ailelerin sayısı 30’a yükseldi. Bursa il sınırında bekleyen göçmenler “Bursa’da akrabalarımız var. Onlar bize bakar” şeklinde konuştular.

Tarih: 23 Ağustos 1989

Haberin menşei: Gazetenin kendi kaynakları

Haberin türü: Yerel otoritelerin açıklamaları

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Sorun sıkıntı

Fotoğraf kullanımı: Renkli geniş

Ara başlıklar: Yok

Fotoğraf altı: “Gölgede Yemek”, “Bursa’ya giriş yasak”

Haberin kaynağı: Valilik

Kimlik vurgusu: Göçmenler

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Var, Sahibi Bal-Göç başkanı

Eleştirel içerik: “Bursa’da bulunan göçmen sayısı 90 bine ulaştı. Bursa daha fazla yükü kaldıramaz.”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Bursa’nın daha fazla göçmene olanak sağlayamayacağını ifade ederek “Bursa kapasitesini aşmış durumda, Elazığ’da iş de var,

ev de var, ama soydaşlarımız oraları bırakarak Bursa'ya geliyorlar. Böyle bir önlem almak zorunda kaldık.” açıklamasına yer verilmiştir.

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Soydaşların Çilesi”

Spot: İletişim kopukluğu olunca açıkta kaldılar.

Altıntaş mevkiinde bulunan Kızılay Kampı'nda kalan 5 aile “soğuk ve ilgisizlik” gerekçesiyle Bursa'ya gelmek için harekete geçti. Aileler için Mudanya Kaymakamlığı bir de araç tahsis etti. Ancak Bursa'ya gelen 25 kişi kendileri için yatacak yer bulamadı.

Tarih: 16 Ekim 1989

Haberin menşei: Muhabirler Yunus Can ve Vicdan Topaktaş

Haberin türü: Toplumsal

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Sorun sıkıntı

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: Yok

Fotoğraf altı: “25 Kişi Sokakta”, “Minikler Karınlarını doyuruyor”

Haberin kaynağı: Kızılay kampında kalan ve bundan şikayeti olan 5 aile ve Osmangazi Kaymakamı Özer Turay.

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Altıntaş mevkiinde bulunan Kızılay Kampı'nda kalan beş aile “soğuk ve ilgisizlik” gerekçesiyle Bursa'ya gelmek için harekete geçti... Ancak Bursa'ya gelen 25 kişi kendileri için yatacak yer bulamadı.

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası:

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Göç yoğun olarak yaşandığı Haziran ayından Ekim'e kadar geçen sürede hala barınma sorunun çözülemediği vurgulanmaktadır.

Ağustos ayı itibariyle göçmenlerin Türkiye’de yaşadığı sıkıntılıları haberleştirmeye başlayan yerel medyanın, Bursa’da yaşanan olayları kendi muhabirleriyle haberleştirdikleri görülmektedir. Mevcut haberlere yaygın basında yer verilmemiştir. “Göçmen kuyruğu”, “Soydaş Çilesi” , “Namusumuzu Zor kurtardık” başlıklarıyla verilen haberlerde göçmenlerin, Türkiye’ye geldikten sonra burada yaşadıkları sıkıntıların ele alındığı bu kategoride dikkat çeken noktaların başında Olay gazetesinin haberinde yer alan göçmenlerin kendilerine nasıl bakıldığı ifade eden kimlik tanımıdır: bugüne kadar “göçmen”, “soydaş” diye tanımlanan bu kişiler kendilerini tanımlarken “yabancı” ifadesini kullanmışlardır. Haberde “Bizleri yabancı gibi görenler ahlak dışı isteklerde bulunuyor” ifadesiyle yer alan bu vurgu aynı zamanda 1989 göçmenleriyle ilgili şehirde fısıltı gazetesiyle yayılan bilgilerin de bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Bu konuda Olay gazetesi, yazı işleri müdürü Gürsel Bayraktutan’ın ifadeleri dikkate değerdir: “Her ne kadar kendi vatanım deseler de burada çok ciddi tehlikeler yaşadılar. Sonra yaşam tarzları anlamında da ciddi sıkıntılar yaşandı. Nispeten rahat insanlardı Bursa her ne kadar Türkiye’nin batısında daha modern görece çağdaş konumda olmasına rağmen onlar Avrupa’dan geldi. Her ne kadar asimilasyondan din baskısıydı olsa da sonuçta Avrupalıydı. O havayı teneffüs etmişlerdi ve biz onları anlamakta güçlük çekiyorduk. Örneğin onlar için çok doğal gelen bir takım oturma kalkma yaşam biçimleri bizim için ayıp bile sayıldı, bir garip sayıldı bir endişe verici sayıldı. Genç kızları bizim genç kızlarımız gibi değil Bulgar kızları geldi böyle bir şaşırdı Bursa. Sonra Bulgar anne babalar çok disiplinli çıktılar, bizim vasıfsız işçilerimizden çok daha vasıflılar onlar da okumamış etmemiş ama bizim insanlarımızdan daha disiplinli daha çalışkan oldukları gibi bir gerçek çıktı ortaya. Daha tasarruflu daha tutumlu oldukları gibi bir gerçek çıktı.”²³⁴

Gürsel Bayraktutan’ın değerlendirmesi aynı zamanda o dönem Bursa’da oluşan genel kanıyı da özetlemektedir.

Hakimiyet gazetesinin haberi Bursa’ya gelen 90 bin göçmenin sıkıntı yaratması dolayısıyla Bursa’ya göçmenlerin girişinin yasaklanmasını valilik açıklamasına

²³⁴ Gürsel Bayraktutan, Olay Gazetesi Sayfa Sekreteri, Kişisel görüşme, Bursa: 18.12.2010.

dayandırarak duyururken Bal-Göç Başkanı ve aynı zamanda Hakimiyet'in sahibi Mümin Gençoğlu'nun duruma yönelik tepkisi de haberde yer almıştır.

Her biri Ağustos ayından sonra gerçekleşen bu kategorideki en geç tarihli haber *Bursa Hakimiyet* gazetesinde yer alan ve “*Soydaşların Çilesi*” başlıklı haber, Türkiye'de yaşanan sorunlara göçmenlerin kendi ifadeleriyle tepkisini ve eleştirisini de içeriyor. Ekim ayında kendilerine vaat edilenlerin gerçekleşmemesini ve bir yere yerleştirememelerini göçmenler “*3 aydır vatanımız diye geldiğimiz Türkiye’de eşya gibi oraya buraya taşınıyoruz. Madem bize yer gösterilmeyecekti neden sınırları açtılar? Hani Başbakan ’60 milyon 70 milyon olursak soydaşlarımızla daha güçlü oluruz.’ diyordu.*” şeklinde eleştiriyorlar. Hakimiyet gazetesi haberin üst başlığında ise “*iletişim kopukluğu olunca açıkta kaldılar*” ifadesini tırnaksız bir biçimde kullanmış olması ve dikkat çekicidir çünkü ilgili ifade Osmangazi Kaymakamı Özer Turay’ın ifadesidir. Gazetenin kendi muhabirleri tarafından yapılan haberde ilgili ifadenin tırnaksız şekilde kullanılması ve göçmen ailelerin söz konusu olan dramlarını iletişim kopukluğu nedeniyle gerçekleştiğini ve zaten haberin başlığında yer alan “*Soydaşların çilesi*” ifadesiyle zaten soydaşların karşılaştığı olumsuz durum değil, soydaşların kendilerine ait bir çile durumu olarak aktarılmış.

Hakimiyet gazetesinde ise “Göçmen Kuyruğu” adlı manşet haberin başlığı tam olarak haberin içeriğini tanımlamamakla birlikte bir belirsizliğe de (Kuyruk kendiliğinden oluşmuş- ailelerin sayısı kendiliğinden 30’a çıkmış iması) işaret etmektedir. Üst başlıkta verilen “*Orhangazi’de bekleyen göçmen ailelerin sayıları 30’a yükseldi*” ifadesinde ise bekleyen insanların toplam sayısı değil sadece aile sayısının verilmesi bakımından ilginçtir. “Bursa’ya giriş yasak” adlı resim altında onlarca kamyonun gelen göçmen ailelerinin eşyalarıyla dolu olduğu görülmektedir. Daha önce incelediğimiz “Canımızı zor kurtardık” vb. başlıklı haberlerde ise gelen ailelerinin ziynet eşyalarını bile alamadan-valizlerini dahi toplayamadan geldiklerine dikkat çekilirken ilgili eşya yüklü kamyonu rağmen haberde kişilerin eşyalarına dair bir ifade bulunmamaktadır.

Her üç gazete de bu kategorideki haberleri fotoğraflı kullanmıştır; haberleştirilen her üç olay da yerel niteliktedir. Ağustos ayı gazete tirajlarına bakıldığında *Bursa Hakimiyet* 270.429, *Hakimiyet* 123.705 ve *Olay* 267.715 olduğu görülmektedir. *Bursa Hakimiyet* ve *Olay* gazetesi arasındaki rekabet durumu aylara göre birincilik sırası

anlamında değişkenlik gösterse de Ağustos ayında *Bursa Hakimiyet'in* daha çok tiraja sahip olduğu görölmektedir. “*Soydaşların Çilesi*” adlı haberin yayınladığı Ekim ayında ise yine Bursa Hakimiyet'in tirajının birinci sırada yer aldığı gözlemlenmektedir.

S. Hall, medya profesyonellerinin haber konularını ‘düzenli’, ‘güvenilir’, kurumsal haber kaynakları arasından seçtiklerini belirterek, medyanın hangi konulara ve olaylara daha fazla önem vereceğinin, kendi bağımsız tercihlerinden kaynaklanmadığını belirtir.²³⁵ Hall ve arkadaşları haber değerinin olayın kendisinden kaynaklı bir durum değil ona verilen değer olarak altını çizmektedirler. Paralellel olarak, Van Dijk olayların haber değeri taşıyıp taşıyamamasının altında gazetecilerin kendi sezgileri değil bunun ötesinde kimi durum ve olgular bağlamında değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Van Dijk, ‘haber değeri’ olgusunun ideolojik muhteva içerdığini belirterek mevcut değer biçilmesinde iktidarların meşrulaştırılmasının söz konusu olduğunun altını çizmektedir. Bu nedenle gazeteciler bazı haber üreten kurumlarla bağımlılık ilişkisi içermektedir.²³⁶

Haber değeri tartışması çerçevesi içerisinde, kategorileştirdiğimiz; “*Namusumuzu Zor kurtardık*”, “*Göçmen Kuyruğu*”, “*Soydaşın Çilesi*” isimli haberlerde Van Dijk’in haberin arka-planı olarak değerlendirdiği temel haber bileşenlerinden yoksun olduğu görölmektedir. İlgili haberlerde; her üç haberde de olayın arka-plan eksikliği görölmektedir. (Habere konu olan aktörlere ilişkin bilgiler, olayın kendisi-yorumu vb.) Haberi bağlamından kopartma olarak ifade edilen durumu Van Dijk, bağlamdan koparma haber metninde olayları geçmişlerinden soyutlayarak yalnızca yaşıandığı anda ilgili kameranın görebildiği ölçüde vermek olduğunu aktarmaktadır. Haberleştirilen olayda yeralan kişilerin de kim oldukları, orada neden bulundukları, o anda ne yaptıkları gibi yapısal bilgiler bulunmamaktadır.²³⁷ Haberin bağlamından kopartılmasının bir diğer örneği ise bir kaynaktan alınarak başlık yapılan

²³⁵ S. Hall, S. Cohen-J. Young, “The Social Production of News: Mugging in the Media” **The Manufacture of News**, London: 1988 s.340

²³⁶ Van Dijk, Söylemin Yapıları ve İktidar Yapıları, **Medya İktidar İdeoloji**, Mehmet Küçük (çev), Ankara: Ark Yayınları, s. 303

²³⁷ Van Dijk, **News as Discourse hillsdale**, NewJersey: Lawrence Erlbaum Associates publishers, 1988, ss. 172-173

haberde tırnak işaretlerinin kaldırılmasıdır. Ayşe İnal'ın olayın bağlamından kopartılması durumunu “tipleştirme” tartışması çerçevesinde incelemektedir. İnal, birbirine benzer olayların tipleştirilmesinde “*Olay aktörlerinin amaçlarından yalıtılıp tipleştirilir; ‘gösteriler ve çatışma’ , ‘grevler ve hayatın aksaması’ gibi çerçeveler kolayca her yeni olaya uyarlanır*”²³⁸

Bu kategoride değerlendirdiğimiz Bursa Hakimiyet'in haberini destekler nitelikte yine Bursa Hakimiyet'te 9 Eylül tarihinde yayımlanan ve göçmenlerin yaptığı evlerin kaçak olması dolayısıyla yıkılmasıyla ilgili haber değerlendirilmiştir. Büyükşehir Belediye başkanı Teoman Özalp'ın açıklamasının da yer aldığı haberde imara açılmamış yerlerde kaçak olarak inşa edilen yapılara Belediye İmar Müdürlüğü'nün müsamaha göstermeyeceği açıklanıyor. Arsa spekülâtörlerine karşı vatandaşlar uyarılıyor.

Dönemin *Bursa Hakimiyet* Gazetesi muhabiri Raif Kaplanoğlu²³⁹ gazeteciliğin gereği olarak gelen göçmen ailelerin Bursa'da yaşadıkları sıkıntıları da mercek altına aldıklarını belirtiyor ancak bir yandan da asıl gelen kişilerinin mağduriyetinin geldikleri ülke topraklarında başladığına da dikkat çekiyor: “*Ben de öyle yaptım o da bizim*

²³⁸ Ayşe İnal, “Haber Üretim Sürecine İki Farklı Yaklaşım”, *İLEF Yıllık*, sayı: 3, 1993, s. 162 (155-177).

²³⁹ **Raif Kaplanoğlu**, *Bursa Hakimiyet* Gazetesi muhabiri, Kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

görevimiz göç eden insanların yaşadığı sıkıntılar, burada yaşadığı sıkıntılar. Halbuki oradaki bu insanların sorunu sadece bizim hükümetimizin sorunu değil yani biz basın olarak şunu yaptık onların yaşadığı oradaki zulüm ve işkence nedeniyle buraya gelmeleri değil de buraya geldikten sonra yaşadığı sıkıntıları daha bir büyüteç altına aldık.”

3.11. Bursa Basımında Yer Bulan "İç Politika"ya İlişkin Haberlerin İncelenmesi

Olay gazetesini

Başlık: “Göçmen Politikasında Çıkar Hesapları Var”

Spot: Özal’dan edebiyat, belediyelerden icraat...

Büyükşehir Belediye Meclisi’nin dünkü toplantısında Bursa’ya gelen soydaşlarımızın sorunları görüşülürken, devletin yapması gereken görevlerin hemen tümü yerel yönetimden istendi.

Tarih: 27 Haziran 1989

Haberin menşei: Muhabir, İlkay Balaban

Haberin türü: Belediye haberi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Siyaset

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: “Şemsettin Şen Söz Aldı”, “Özalp’in Hizmet Bilançosu 400 Milyar”

Fotoğraf altı: “ANAP İktidarına Sunulur”, “Herşeyi Belediye Yapsın”

Haberin kaynağı: Büyükşehir Belediye Meclisi toplantısı

Kimlik vurgusu: Göçmen, soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “DYP Sözcüsü Ali Akman da hükümetten 4-5 yıldan beri gündemde olan konu için hiç bir önlem almadığının görüldüğünü belirterek işbirliği yapılması gerektiğini söyledi.”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: “ANAP Grubu Sözcüsü Semih Hısmıncıl Ataevler’de rezerv olarak tutulan 2 bin 200 konutluk arsanın soydaşlarımıza ücretsiz olarak verilmesini küçük çocukların kreşlere yerleştirilmesini, aş evlerinin faaliyete geçirilerek yemek sorununun çözümlenmesini talep etti”

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Görüşmeler sonunda yapılan oylamada Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nın soydaşlarımızın geçici ve kalıcı ihtiyaçlarını kapsayan bir program oluşturularak bu ihtiyaçların giderilmesi için yardım tahsis edilmesi konusunda hükümete temenni yazısı gönderilmesi oy birliği ile kabul edildi.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Evren’in Çağrısı”

Spot: Cumhurbaşkanı Evren tüm dünyaya seslendi: “Bulgaristan’da büyük bir trajedi yaşanmaktadır”

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Bulgaristan’da bir trajedi yaşandığını belirterek, bu trajedi sadece Türkiye’nin değil tüm insanlığın sorunudur.” dedi.

Tarih: 15 Haziran 1989

Haberin menşei: Ankara AA

Haberin türü: Resmi bildiri

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Siyasal

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “Bulgarların Reddettiği Azınlık”, “Sunî Olarak Yaratılan Sorun”

Haberin kaynağı: Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in yaptığı yazılı açıklama

Kimlik vurgusu: Müslüman Türk Azınlık, Türk azınlık, soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: yok

Eleştirel içerik: “Bizzat Bulgaristan Devlet Başkanı birçok vesile ile 1984 öncesinde (Türk azınlığı, Türk halkı, Bulgaristan Türkler’i) gibi ifadeleri kullanagelmıştır. Bunlardan bizzat bana da söz etmiştir. Filhakika Bulgaristan’da bir Türk azınlığı mevcuttur. Böyle bir azınlık mevcut olduğu için, bu azınlığın statüsü ve haklarını düzenleyen Türkiye’ye göçünü öngören parçalanmış ailelerin birleştirilmesini sağlayan anlaşmalar iki ülke arasında aktedilmiştir. Durum bu iken Bulgaristan’ın ülkesinde Türk azınlığı olmadığını iddia etmesi inandırıcı olmaz.”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Cumhurbaşkanı Kenan Evren Bulgaristan’daki son gelişmeler konusunda bugün yaptığı yazılı açıklamada, insanlığa çağrıda bulunurken şunları söyledi: “İnsan hakları konularına ilgilerini değişik vesilelerle göstermiş olan ve aralarında bizim de yakından tanıdıklarımız bulunan tüm devletlere teşkilatlara, basın yayın kuruluş ve mensuplarına bu trajediye bir an evvel son verilmesi için çabada bulunmaya davet ediyorum.”

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Cumhurbaşkanı Evren, şöyle devam etti: “Böylece Bulgaristan suni olarak yarattığı bir sorunu tek başına çözemeyeceğini kabullenmiş olmaktadır. Türkiye soydaşlarının çilelerine son vermek amacıyla hudutlarını açık tutmaktadır. Ancak Bulgaristan’ın en kısa zamanda Türkiye ile arasındaki bu sorunu çözümlmek ve göçü düzenlemek üzere masaya oturması gerekmektedir.”

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Özal: Hesabını Sorarız”

Tarih: 18 Haziran 1989

Haberin menşei: Ankara AA

Haberin türü: Siyaset

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Siyaset

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: “Orada Kalanların Hepsini Alacağız”

Spot: *Kapıkule’de konuşan Başbakan Turgut Özal “Bulgaristan’dan bu yaptıklarının hesabını inşallah soracağız hem de çok esaslı bir şekilde soracağız” dedi. Soydaşlarımızın tümünü kabule hazır olduğumuzu yineledi.*

Haberin kaynağı: Başbakan Turgut Özal’ın açıklaması

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “... Sizleri bu şekilde iki üç eşyanızla birlikte bir taraftan da (Bulgar Vatandaşı) diye göndermesi korkaklığının işaretidir. Ama birgün hesabını mutlaka soracağız. ...”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: *Türkiye’ye göç edenlerin yer sıkıntısı çekmemeleri için çevre illerde bulunan öğrenci yurtlarının konaklama için açılması talimatını verdi.*

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: “Çocuklarımız orada kaldı, askerlerimizi kurtarın” diye bağırان soydaşlarımıza başbakan Özal merak etmemelerini yineleyerek “Bölünmüş aileleri de alacağız Jivkov’u masaya oturtacağım” karşılığını verdi.

Türkiye’deki iç politikaya yönelik haberlerin değerlendirildiği bu kategori için seçilen haberler her üç gazete için de yakın tarihlere aittir. Olay gazetesinin haberi Büyükşehir Belediye Meclisi toplantısına dayanılarak hazırlanmıştır ve diğer iki habere göre yerel niteliktedir. Dolayısıyla bu haberde fotoğraf kullanılmıştır. Bunun yanısıra Belediye meclisinde söz alan tüm parti temsilcilerinin görüşlerine de haberde yer verilmiştir.

Buna karşın Hakimiyet ve Bursa Hakimiyet’te bu kategoride değerlendirilen haberler Anadolu Ajansı kaynaklıdır ve biri başbakan diğeri de cumhurbaşkanının açıklamasına dayandırılmıştır.

Bu dönem 7 yıllık görev süresini tamamlayan Kenan Evren yerine cumhurbaşkanı seçilecek olması da iç politikada önemli bir siyasal hareketlilik yaratmıştır. 20 Ekim’de başlayan seçimlerde 31 Ekim’de yapılan 3. Tur oylamada 263 oyla Turgut Özal cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1991’de yapılan genel seçimlerde de Süleyman Demirel başkanlığındaki DYP seçimi kazanmıştır. 1994 yılında yapılan yerel seçimlerde ise DYP’li Teoman Özalp’ın yönettiği Bursa’da siyasal ilgi ANAP’a

kayarak Anavatan Partisi'nden seçime giren Erdem Saker'in yönetime gelmesi sonucunu doğurmuştur. Buradan şöyle bir değerlendirmeye gidebiliriz, göçmenlerin yoğun olarak geldiği Bursa'da seçim sonuçları ANAP'ı iktidara getirirken Türkiye genelinde 1983'ten bu yana süren ANAP iktidarı son bulmuştur.

Nitekim Olay gazetesi Yazışleri Müdürü Gürsel Bayraktutan da bu konuyu şöyle tespit etmiştir: *“Tabi oy deposu oldular bir süre sonra; yani seçmen olmanın da en ciddi avantajı yatırımdır; yatırımın karşılığı oydur. Göçmen mahalleleri vardır: Kestel, Hürriyet Mahallesi, tıpkı Artvin Mahallesi, Erzurum Mahallesi olduğu gibi, Bursa'da mesela Yunan göçmenleri vardır. İşte bunlar yavaş yavaş kendi kanaat önderlerini ortaya çıkarmak yerine 'bizim 100 bin oyumuz var ama mahallemizin de şöyle bir sorunu var.' pazarlık güçlerini sonuna kadar kullandılar. Sadece siyasetçiler kötü niyetliydi ama bu insanların kötü niyetli olduğunu söylemek biraz acımasızlık olur. Onların öncelikleri var, çok zor koşullarda hatta belli yerlerde yürüye yürüye gelmişler.”*²⁴⁰

Aynı zamanda, dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal'ın açıklamalarına dayanan Hakimiyet ve Bursa Hakimiyet gazetelerinin haberlerinde kaynakların ifadeleri ile Bulgaristan'ın ülkesinde Türk olmadığı yönündeki iddiası eleştirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yaptığı açıklama ile dünyayı Bulgaristan'a tepki göstermeye çağırırken Özal iç politikaya yönelik propoganda niteliğinde bir dil kullanarak göçmenlere *“Türkiye'nin Bulgaristan'daki soyaşlarımızın hepsini kabul etmeye hazır olduğunu”* ifade ederek göçmenlere vaatlerde bulunmuştur.

Bursa Belediye Meclisi toplantısının haberini veren Olay gazetesi ise kullandığı başlıkla Özal'a muhalif bir tutum sergilemiş; *“Özal'dan edebiyat, belediyelerden icraat...”* spotuyla da Özal'ı doğrudan ve açıkça hedef almıştır. Bahsi geçen dönemde Olay gazetesinin sahibi Cavit Çağlar DYP milletvekilidir.

²⁴⁰ Gürsel Bayraktutan, Dönemin Olay gazetesi sayfa sekreteri, 18.11.2010.

Hakimiyet gazetesinde 14 Haziran'da yayımlanan "Namussuzlar" başlıklı haberde Demirel'in partisinin grup toplantısında yaptığı konuşma haberleştirilirken Bulgaristanla yaşanan soruna yönelik söyledikleri öne çıkarılarak işlenmiştir. *"Demirel Türk azınlığa zulüm yapan Bulgarlar'ı yine eleştirdi" spotuyla Demirel'in bu eleştiriyi ilk kez yapmadığı "yine"lenmiştir.* Daha sonra ANAP'tan milletvekili seçilecek Mümin Gençoğlu'nun Hakimiyet gazetesinde Demirel'in Özal Hükümeti'ne yönelik sert eleştirilerde bulunduğu konuşmasına geniş bir şekilde yer verilirken aynı sayfada Demirel'in açıklamasının hemen yanında Başbakan Turgut Özal'ın partisinin grup toplantısında yaptığı konuşma yer bulmuştur. Her iki haberde de başlıklar Bulgaristan'dan yaşanan zorunlu göçe yönelik gibi görünse de haber içerikleri iç politikaya yönelik söylemlerden oluşmaktadır.

18 Haziran'da Olay gazetesinde yayımlanan Demirel'in mitingi haberi de yine iç politiya yönelik bir haberdır. Haber politikacıların sıklıkla başvurduğu seçim mitinglerinden birinden kurgulanmıştır.

Hakimiyet gazetesinin sahibi Mümin Gençoğlu 1991 yılında yapılan genel seçimlerde ANAP Milletvekili olarak meclise girmiştir. 1887 yılında DYP'den milletvekili seçilen Olay gazetesi sahibi Cavit Çağlar, 1991 seçimleri sonrası DYP iktidarı döneminde de Hazine ve Ziraat Bankası'ndan sorumlu Devlet Bakanlığı yapmıştır.

Ahmet Emin Yılmaz, dönemin iç politik sürecini değerlendirirken, özellikle Bal-Göç'ün kuruluş sürecine de dikkat çekmektedir: *"Bir toplantı oldu burada, dönemin İçişleri Bakanı Mesut Yılmaz gelmişti. Ticaret ve Sanayi Odası organize etmişti; o zaman Ticaret Borsası'nın salonunda olmuştur toplantı. Bal-Göç'ün ilk resmiyet kazandığı toplantıdır. Mesut Yılmaz'ın desteği ile kurulan bir dernektir. Devlet*

açıklayamadı, devletin el atması kolay değildi. Bütün organizasyonları Bal-Göç yaptı yani devlet desteği ile olmuştur. Dışişleri Bakanlığı enforme etti en azından, burada o soydaşlarla yapılan toplantı var dönemin Dışişleri Bakanı'nın, Mesut Yılmaz daha genç bir siyasetçi idi. Doğrudan konuşan bir yapısı vardı. Onun söyleminden bir etkilenme olmuştu salonda. Ama sonrasında Mesut Yılmaz bu göç olayının Bal-Göç'ün kuruluşu da olmak üzere insanların asimilasyonu Türkiye'deki siyasetçiler arasında en büyük katkıyı Mesut Yılmaz yapmıştır. O dönem itibari ile.”²⁴¹

3.12. Bursa Basımında "Türk-Bulgar İlişkileri"ni Konu Alan Haberlerin İncelenmesi

Olay gazetesesi

Başlık: “Göç Pazarlığı”

Spot: Özal, Jivkov'un restini gördü

Başbakan Turgut Özal, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un önceki akşam yaptığı, “Türkiye göç etmek isteyenlere sınırlarını açsın” şeklindeki çağrısına olumlu cevap verdi.

Tarih: 31 Mayıs 1989

Haberin menşei: Ankara / Bürüksel AA

Haberin türü: İç haber-diplomasi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Türk-Bulgar ilişkileri.

Fotoğraf kullanımı: İlüstrasyon (Özal)

²⁴¹ Ahmet Emin Yılmaz, Dönemin Hakimiyet Yazışları Müdürü, Kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

Ara başlıklar: “ANAP Grubunun Tavrı Olumlu”, “İnönü: Soydaşlarımız Türkiye’ye Gelmeli”, “AGİK’te Bulgar Savunması”

Haberin kaynağı: Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov’un “Türkiye sınırları’nı açsın” çağrısına Özal’ın cevabı, ANAP Grup toplantısında konuşan Grup Başkan Vekili Onural Şeref Bozkurt’un açıklamaları, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü’nün açıklaması, Paris’te yapılan AGİK toplantısı.

Kimlik vurgusu: Soydaş, Türk azınlık

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Haberde ANAP Grup toplantısında konuşan Grup Başkan Vekili Onural Şeref Bozkurt’un açıklamaları kullanılmış; Bozkurt, Bulgaristan’ı “Anlaşıyor ki uluslararası ilişkileri hiçe sayan Bulgar yönetimi Türk azınlığın haklı gösterisiyle başa çıkamayacağını anlamış ve devlet başkanları henüz ayrıntısını tam olarak alamadığımız bir demeç vermiştir.”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Haberde öne çıkan unsur Bulgaristan ile göç anlaşması yapılması yönündeki beklentidir. Özal’ın konuyla ilgili sözleri öne çıkarılmıştır: “Soydaşlarımızı bir bavul ile yolluyorlar Bunların malı mülkü arazisi ne oldu. Kime verdin. Biz bütün bunları müzakere etmeye hazırız. Biz bütün bunları müzakere etmeye hazırız. Bizim sınırlarımız açıktır; Bulgaristan’ı da sınırlarını açmaya çağırıyoruz.”

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Jivkov’un Blöfünü Gördüm”

Spot: Başbakan Özal Jivkov’un eninde sonunda göç anlaşması için masaya oturacağını söyledi.

Tarih: 19 Haziran 1989

Haberin menşei: Edirne AA

Haberin türü: İç haber-diplomasi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Türk-Bulgar ilişkileri

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Başbakan Turgut Özal'ın Kapıkule'de yaptığı konuşma

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: *“Gelenlerin hepsinin o zulümden kaçtıkları anlaşılıyor. Korkunç bir zulüm olduğu anlaşılıyor. Her şeyleri bırakıp gelmeye razılar. Bu bakımdan her zaman söyleyeceğim gibi hepsini de alırsınız. Bakalım Bulgaristan'daki yöneticiler ne yapacaklar.”*

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Bulgarlar: Görüşelim”

Spot: *Bulgaristan Başbakanı Georgi Antonasov Türkiye ile görüşmeye hazır olduklarını Büyükelçiliğimize resmen bildirdi.*

Tarih: 23 Haziran 1989

Haberin menşei: Ankara AA

Haberin türü: Dış haber-diplomasi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Türk-Bulgar İlişkileri-diplomasi

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü İnal Batu

Kimlik vurgusu: Yok

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Uluslararası

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: *“Eğer Bulgaristan Başbakanının beyanatıyla kastolunan, Bulgaristan hükümetinin yıllardır sürdürdüğü olumsuz tutumu*

terk etme olgunluğuna eriştiği kapsamlı bir g anlaşmasını mzakere hazır olduğu ise bunun net bir şekilde ortaya konulmasını diler ve bekleriz.”

Olay gazetesinin haberinde zal’ın açıklamasına yönelik başlık ve spot kullanmasına karşın haberin içeriğinde ANAP Grup toplantısında konuşan Grup Başkan Vekili Onural şeref Bozkurt, nerede konuştuğu belirtilmeden SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ve AGİK erevesinde Paris’te Sorbon niversitesi’nde düzenlenen toplantıda konuşan Bulgar Dışışleri Bakanı Petar Mladenov’un açıklamaları da görülmektedir. *Olay* gazetesinin haberinin 4 ayrı Anadolu Ajansı bülteninden düzenlenerek oluşturulduğu söylenebilir.

Her üç haber de gn başladığı döneme ve yoğunlaştığı dönemlerde hazırlanmıştır. Buradan hareketle zorunlu göçün ilk günlerinde diplomatik girişimlerde bulunulduğu sonucuna varılabilir. Olay ve Hakimiyet gazeteleri bu kategorideki haberleri yerel unsurlarla işleyerek, (zellikle Olay gazetesi yukarıda da değindiğimiz gibi birden fazla bülteni kullanarak bir haber başlığı altında vermiştir.) kullanırken Bursa Hakimiyet gazetesinin yine Anadolu Ajansı menşeili ve diplomatik bir dille kurgulanan haberi dikkat çekicidir.

Yukarıdaki değerlendirmeyi örneklemek için Olay ve Hakimiyet gazetelerinin başlık ve spotta “Rest”, “Blöf” türü terimlerin, binlerce insanın mağdur olduğu ilgili zaman diliminde, Türk-Bulgar ilişkilerine yönelik kullanımı, karşılıklı oyuncular tarafından oynanan bir çeşit kumar oyununun terminolojisi, siyasete taşınmıştır. Mevcut kullanım bu süreçte mağdur olan kişileri görmemekte sadece st düzey bir politik ilişkiyi söz konusu etmektedir.

Türk Dil kurumu sözlüğü’ne göre “rest” Fransızca kökenli bir kelimedir. Tanımı ise “Pokerde bir oyuncunun önündeki paranın tümü” olarak verilirken mecaz anlamı, “karşı çıkış” resti görmek ise “ileri sürülen paranın miktarını kabul edip aynı miktarda parayı ortaya koymak” olarak tanımlanmıştır.

Yine Fransızca kökenli olan “blöf”, “İskambil oyununda elindeki kağıtları olduğundan başka gösterme davranışı”, “Karşısında kişiyi yanıltarak veya yıldıarak bir

işten caydırmak için söylenen asılsız söz veya takınılan aldatıcı tavır, kurusıkı” biçiminde tanımlanmıştır.²⁴²

Anadolu Ajansı menşei diğer haberlerin genelinde olduğu gibi bu haberlerde de fotoğraf kullanılmamıştır.

Her üç haberin ortak noktasını Bulgaristan’daki Türk azınlığın hakları oluşturmakla birlikte Türkiye’nin gelmeyi isteyenleri kabul etmeye hazır olduğu vurgulanmıştır.

Diplomasi ve güncel haberlerin yer aldığı bu kategoride her üç gazete de ulusal resmi kaynaklardan yararlanmıştır. Fakat *Bursa Hakimiyet*’in haber kaynağı olarak siyasal bir temsili olmayan bürokratin görüşüne yer vermeyi yeterli bulmuştur. *Hakimiyet* kaynak olarak Başbakan özal’a başvururken *Olay* böyle bir haberi aktarırken 4 ayrı kaynak kullanmıştır.

Her üç haber de devletler arası ilişkiler bağlamında Bulgaristan devletini hedef almış ve gönderme yapmış olmasına rağmen iç politikaya yönelik söylemler barındırmaktadır. Şöyle ki: *Hakimiyet* gazetesinin kullandığı Başbakan Özal’a ait olan “*Kısa zamanda çok iyi bir organizasyon yapılmış. Bu aynı zamanda memleketimizin gücünü de gösterir. (...) Bu bakımdan her zaman söylediğim gibi hepsini de alırsız. Bakalım Bulgaristan’daki yöneticiler ne yapacaklar?*” ifadeleri Bulgaristan’a yönelik ifadeler olmaktan çok Kapıkule’de göçmenlere propoganda amacıyla söylenmiştir.

Uluslararası ilişkilerin müzakere yoluyla yürütülmesini içeren diplomasi dil bakımından ortak bir zeminde buluşmayı gerektirmektedir.

Diplomatik konuşmaları, genel olarak üç kategoride ele alınabilir:

1. İki taraflı ve kapalı odada başbaşa yapılan konuşmalar.
2. Uluslararası toplantılarda yapılan beyanlar ve müdahaleler.
3. Çeşitli vesilelerle (yemek, tören, konferans) yapılan nutuklar. Bu nutuklar içerisinde verilen mesajlar.²⁴³

Yukarıdaki üç haber de üçüncü kategoride değerlendirilebilecek haberlerdir.

²⁴² www.tdk.gov.tr , Erişim, 11 Eylül 2011

²⁴³ Zeynep Akıncı, “Diplomatik Dil ve Özellikleri”, Çeviri Sempozyumu, Bursa TÖMER 1996-Haziran, **Tömer Çeviri Dergisi “Özel Kuram Sayısı”**, Bursa: Ankara Üniversitesi Tömer Bursa Şubesi yayını, 1997, ss.107-112.

Bu haberler Anadolu Ajansı kaynaklı olduğu için Ajans kaynaklı diğer haberlerde olduğu gibi fotoğraf kullanılmamıştır.

İncelenen dönem için geçerli olmasa da bugün “dünya haberciliği” ve “dış politika haberciliği” de kendi sistematik mesleki dilini oluşturdu. Egemenlik, siyasi rejim, savaş, göç, afet vb. alanlardaki enformasyon akışı ile şekillenen bu alan aynı zamanda “diplomasi haberciliği”ni de kapsamaktadır. 1980’lerin sonlarından itibaren hızlanan küreselleşme süreciyle yukarıda saydığımız büyük meseleler yanında günlük hayatın olağan akışı içindeki konular da “dünya haberciliği” kapsamına girmiştir. Küreselleşmeyle Marshall McLuhan’ın belirlediği gibi “giz” ortadan kalkmıştır. Habere ulaşmayı kolaylaştıran bu giz’in ortadan kalkması durumunda sorgulanacak bir başka nokta da ulus devletlerin ana özne olduğu bir uluslararası ilişkiler sisteminde yerel bilginin habere ne kadar konu olduğu meselesidir.²⁴⁴

Nitekim buna yukarıdaki görüşe paralel olarak *Bursa Hakimiyet* gazetesinin haberinde Bulgar Başbakanı Georgi Antonasov’un Türkiye ile görüşmeye hazır oldukları yönünde Türk Büyükelçiliğine gönderdiği yazıyı Bursa Hakimiyet okuru kaynağı yorumlayan Türk Dışişleri Sözcüsü İnal Batu, daha sonra Anadolu Ajansı’nda ilgili bilgiyi bülten haline getiren gazeteci ve bülteni Bursa Hakimiyet’e haber olarak hazırlayan muhabir, editör vs... aşamalarından sonra okuyabilmektedir.

²⁴⁴ Marshall McLuhan, **Yaradığımız Medya Medyanın Etkileri Üzerine Bir Keşif Yolculuğu**, Ünsal Oskay (çev.), İstanbul: Merkez Kitaplar, 2005, s.72.

3.13. Bursa Basınında Çıkan "Uluslararası Basın'ın Konuya Yaklaşımı"nı İçeren haberlerin İncelenmesi

Olay gazetesesi

Başlık: "Bulgar Zülmü Dış Basında"

Spot: *Alman ve Belçika TV'leri birinci haber olarak verdi.*

Bulgar Hükümeti'nin Türk azınlığa karşı sürdürdüğü insanlık dışı baskılar ve zorunlu göç uygulaması basında geniş bir şekilde yer almaya devam ediyor. Federal Almanya ve Belçika TV'leri zorunlu göçe tabi tutulan Türklerle ilgili gelişmeleri birinci haber olarak verdiler.

Tarih: 16 Haziran 1989

Haberin menşei: Ankara AA

Haberin türü: İç haber

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Uluslararası basında göç

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: "Bilinen Garip İddiaları Tekrar", "Pakistan'ın Tepkisi", "Papaya mesaj", "İngiltere'de Türkler Yürüyüş Yapacak. "

Haberin kaynağı: Belçika ve Almanya'da konuyla ilgili yayımlanan haberler, İngiltere Türk Örgütleri Konseyi Başkanı Şemsettin Danış, Bulgaristan'ın Atina Büyükelçiliği Basın Ateşesi Georgiof, Pakistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, ABD'de bulunan Dünya Kültür ve Sanat Akademisi Papa'ya gönderdiği mesaj.

Kimlik vurgusu: Türk azınlık, Müslüman azınlık,

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: “*Bulgaristan’ın Atina Büyükelçiliği Basın Ateşesi Georgiof ‘Bulgaristan’da Türk azınlığı yoktur sadece geçen yüzyıllarda müslümanlaştırılmış Bulgarlar vardır.’ iddiasında bulundu. Georgiof dün sadece Yunanlı gazetecileri davet ederek düzenlediği basın toplantısında Türkiye aleyhine iddialar ortaya attı. Türkiye’nin Bulgaristan’da yaşayan azınlığı bir yandan ülkeyi terk etmeleri için kışkırttığını diğer yandan da bu insanları topraklarına kabul etmediğini öne süren Georgief, ‘Ankara çeşitli hayalleri uğruna Bulgaristan’daki Müslüman azınlığı Türk olduklarına inandırmaya çalışıyor.’ dedi.*”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Uluslararası

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: “*Bulgar Zulmü Dış Basında*” başlığı atılmasına rağmen dünyada Bulgaristan’dan zorunlu göçe yönelik tepkilere de haberde yer verilmiştir.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Bulgar Zulmü BBC’de”

Spot: *Mustafa Ömeroğlu, Zeynep İbrahimoglu ve Tahsin Emrullahoğlu BBC televizyonu ile Reuters Avansı’na telefonla zulmü anlattılar.*

Soydaşlarımızı mahkum eden iki belgeyi ele geçirdik.

Tarih: 17 Haziran 1989

Haberin menşei: Kendi muhabiri (Salih Oran)

Haberin türü: İç haber

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Dış basın

Fotoğraf kullanımı: Var

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: *Mustafa Ömeroğlu, Zeynep İbrahimoglu ve Tahsin Emrullahoğlu adlı göçmenler Bal-Göç’ü arayan BBC ve Reuters’a bilgi verdi. BBC Londra Türkiye Yayınlar Temsilcisi Nilüfer Kuyaş ve Reuters temsilcisi Haygel Pope telefonla arayarak bilgi aldı.*

Kimlik vurgusu: Soydaş, Bulgaristan’daki Türk azınlık

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Bal-Göç'ün desteği sonucu göçmenlerin sesinin duyurulduğu ifade ediliyor.

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: “Bulgarlar’ın bu çağdışı davranışları, dünya ülkelerinin tepkisini toplamaya başladı.”

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Bulgar Zülmü BBC ve Alman Televizyonunda”

Spot: yok. Giriş: *İngiliz Yayın Kurumu BBC radyosunun bir haber programında Bulgaristan Hükümeti’nin Türk azınlığa yaptığı baskı ve zulümün “trajediye” dönüştüğü vurgulandı.*

Tarih: 22 Haziran 1989

Haberin menşei: Londra AA

Haberin türü: İç haber

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Dış basın

Fotoğraf kullanımı: Yok

Ara başlıklar: Yok

Haberin kaynağı: BBC 1 Radyosu’nun İngiltere, iskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’yı kapsayan “Öğlen Buluşalım” adlı haber programı, Alman Televizyonları Birinci Kanalı ARD

Kimlik vurgusu: Türk azınlık

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: BBC 1 radyosunun yayına katılan Anadolu Ajansı Londra temsilcisi’nin Bulgaristan’a yönelik eleştirisi: “Bulgaristan Hükümeti’nin Türk azınlığa karşı işlediği insanlık suçunun insanlık adına utanç ve yüz karası olduğunu söyledi.”

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: “Bulgar zulmü”nün uluslararası alanda kabul edilip yankı bulduğu

“Bulgar zulmü”nün uluslararası alanda kabul edilip yankı bulduğunu ifade etmek için hazırlanmış olsa da haberin içeriği haberin başlığıyla karışıklık içermektedir. Nitekim Alman Televizyonları birinci kanalı ARD’nin haberi kullanmasının nedeni esas olarak Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz’ın 60 ülkenin büyükelçileriyle Edirne’ye düzenlediği gezidir.

Olay ve Bursa Hakimiyet bu kategorideki haberleri Anadolu Ajansı’na dayandırırken Hakimiyet Bal-Göç kanalıyla gerçekleşen dış basınla ilgili bağlantıları kendi muhabiri tarafından haberleştirmiştir.

Olay ve Hakimiyet gazetesinin haberleri tarih olarak birbirini takip ediyor. Bursa Hakimiyet gazetesinin haberi de aynı hafta içerisinde yayımlanmış dolayısıyla bu haberlerin hem göçün ilk döneminde yayımlanmış olması nedeniyle sistematik bir politikanın ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

3.14. Medya Sahipleriyle İlişkili Haberler

Olay gazetesi

Başlık: “DYP Göçmen Sorununu TBMM’ye Götürüyor Soydaşlarımızın Durumu Ne Olacak”

Spot: *DYP, göçmen sorununu TBMM'ye götürüyor.DYP Bursa milletvekilleri Cavit Çağlar, Abdülkadir Cenkçiler Mehmet Gazioğlu ile DYP İl Başkanı Turhan Tayan, dün Vali Erdoğan Şahinoğlu'ndan Bursa'daki soydaşlarımızın durumu konusunda bilgi aldılar.*

Tarih: 8 Ağustos 1989

Haberin menşei: Kendi muhabiri (Zuhal Kişin)

Haberin türü: İç haber-yerel otoriteler

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: İncelenen gazetelerin patronlarıyla ilgili haberler

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: Yok

Fotoğraf altı: Şahinoğlu'ndan bilgi aldılar (Bursa Valisi Erdoğan Şahinoğlu)

Haberin kaynağı: DYP Bursa Milletvekili Cavit Çağlar

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Habere kaynaklık eden DYP Bursa Milletvekili Cavit Çağlar gazetesinin sahibi

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Gazetenin sahibi dönemin DYP Milletvekili Cavit Çağlar olması dolayısıyla Çağlar ve DYP vurgulanmıştır.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Kurtuldular”

Spot: *Bulgarlar'ın sınırdışı ettiği soydaşlarımız anavatana kavuştu.*

Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik baskılara karşı gösteri ve açlık grevi yaptıkları gerekçesiyle sınırdışı ettiği Türkler Viyana ve Belgrad'dan uçakla Türkiye'ye getirildi.

Tarih: 27 Mayıs 1989

Haberin menşei: Kendi muhabiri (Muharrem Karabulut)

Haberin türü: İç haber-yerel otoritelerin açıklamaları

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: İncelenen gazetelerin patronlarıyla ilgili haberler

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: “*Ne mutlu Türk’üm diyene*”, “*Katliamlar Saklanıyor*”, “*Bulgar polisi ol iki apartman al*”, “*Viyana*”, “*Belgrad*”

Fotoğraf altı: “*Bakan ve Gencoğlu*”, “*Sıcak Karşılama*”, “*Yaşlı Çift*”, “*Davul Zurna*”, “*Eşyaları*”

Haberin kaynağı: “*Bulgaristan’dan trenle Romanya, Macaristan Çekoslavya üzerinden bir hafta önce Viyana’ya gönderilen 135 kişilik grup dün sabah erken saatlerde İstanbul’dan Viyana’ya giden THY’nin özel uçağıyla alınarak Belgrad’a götürüldü. Daha sonra Belgrad’da bulunan 32 Türk soydaşı da aynı uçakla alınarak saat 11.00’de Atatürk Hava Limanı’na getirildi.*” Buradaki göçmenler habere kaynaklık ediyor. Başbakan Turgut Özal, Ulaştırma Bakanı Cengiz Tuncer ve Bal-Göç Başkanı Mümin Gencoğlu göçmenleri karşılamış olmasına rağmen haberde görüşlerine yer verilmemiş.

Kimlik vurgusu: Türk soydaşı,

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Var, (karşılamada Bal-Göç Başkanı Mümin Gencoğlu)

Eleştirel içerik:

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası:

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Bal-Göç’ün de girişimiyle “açlık grevi ve baskılara karşı direniş gösterileri” yaptıkları için sınırdışı edilen Türkler’e hükümetin sahip çıktığının vurgulanması. (Bal-Göç Başkanı ve Hakimiyet Gazetesi Sahibi Mümin Gencoğlu 1991 Genel Seçimlerinde ANAP’tan Milletvekili seçilmiştir)

Bursa Hakimiyet

Başlık: “*Soydaşlarımıza Sönmez Desteği*”

Spot: *Sönmez Holding Bulgaristan’dan sınır dışı edilen soydaşlarımıza kucak açtı ve bir haftada sınır dışı edilen 100 göçmeni işe aldı. Vasıflı veya vasıfsız holdinge başvuran soydaşlarımızın tamamının işe alınacağı açıklandı.*

Sönmez Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili Celal Sönmez, yıl sonuna doğru açılacak yeni tesislerine yine soydaşlarımızdan binin üzerinde işçi alınacağını belirtti. “Onlar da bizim insanımız.” dedi.

Tarih: 16 Haziran 1989

Haberin menşei: Kendi Muhabiri (Bülent Cengiz)

Haberin türü: Ekonomi

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: İncelenen gazetelerin patronlarıyla ilgili haberler

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: Yok

Spot: Sönmez Holding Bulgaristan’dan sınır dışı edilen soydaşlarımıza kucak açtı ve bir haftada sınır dışı edilen 100 göçmeni işe aldı. Vasıflı veya vasıfsız holdinge başvuran soydaşlarımızın tamamının işe alınacağı açıklandı.

Sönmez Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili Celal Sönmez, yıl sorura doğru açılacak yeni tesislerine yine soydaşlarımızdan binin üzerinde işçi alınacağını belirtti. “Onlar da bizim insanımız.” dedi.

Fotoğraf altı: “*Hemen İş Bulduk*”

Haberin kaynağı: Sönmez Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili Celal Sönmez

Kimlik vurgusu: Soydaş

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Bursa Hakimiyet Sönmez Holding bünyesindeki bir şirket

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Sönmez vasıflı vasıfsız tüm soydaşlarımıza kucak açtı.

Hakimiyet gazetesi

Başlık: “Sönmez Holding’ten Göçmenlere Çağrı”

Tarih: 16 Haziran 1989

Haberin Menşei: Kendi Muhabiri (Oktay Kayalar)

Haberin Türü: Ekonomi

Haberin Tekniği: Basit haber

Haberin Kategorisi: İncelenen gazetelerin patronlarıyla ilgili haberler.

Fotoğraf Kullanımı: Renkli

Ara Başlıklar: Yok

Spot: *Sönmez Endüstri Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili Celal Sönmez, Bulgaristan’ın sınır dışı ettiği soydaşlarımıza çağrıda bulunarak “Kapımız sizlere açık, işiniz hazır.” dedi.*

Celal Sönmez, “Biz de zamanında aynı sıkıntıları çektik. Soydaşlarımıza yardım etmek insanlık görevidir.” diyerek ilk etapta 100 soydaşımızın işe alınacağını söyledi.

Fotoğraf Altı: “İş Başında”

Haberin kaynağı: Sönmez Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili Celal Sönmez

Kimlik Vurgusu: Soydaş, göçmen

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Bursa Hakimiyet Sönmez Holding bünyesindeki bir şirket; rakip gazete olan Hakimiyet de aynı habere yer vermiştir.

Eleştirel İçerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Celal Sönmez, “Biz de zamanında aynı sıkıntıları çektik. Soydaşlarımıza yardım etmek insanlık görevidir.” diyerek ilk etapta 100 soydaşımızın işe alınacağını söyledi.

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Yerel

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Sönmez Endüstri Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili Celal Sönmez, Bulgaristan’ın sınır dışı ettiği soydaşlarımıza çağrıda bulunarak “Kapımız sizlere açık, işiniz hazır.” dedi.

Bursa Hakimiyet Sönmez Holding bünyesindeki bir şirket olmasına karşın Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu’nun sahibi olduğu Hakimiyet gazetesi de bu habere Bursa Hakimiyet gazetesiyle eşit yer vermiştir. Her iki gazete de haberi ilk sayfada renkli fotoğrafla kullanmıştır. Haber her iki gazetede de aynı tarihte yayımlanmıştır.

Bursa yerel medyasında incelediğimiz üç gazetenin sahibinin göçmen olması ile ilgili soru yönelttiğimiz Bursalı gazeteciler, sahipleri de aynı coğrafyadan göçmüş olan Bursa gazetelerinde 1989 göçmenlerin nasıl temsil edildiğini şöyle yorumluyorlar: “Şimdi şöyle göçmenlerin basında zaten etkinliği vardı. Zaten aslında Bal-Göç’ün başkanı Mümin Gençoğlu’nun bir gazetesi vardı. Bu gazete zaten bir anlamda göçmenlerin sesi gibiydi. Göçmenlerle ilgili dergi de çıkarıyor biliyorsunuz o. Dolayısıyla bu açıdan yani başka yeni bir yayın ona rakip birşey çıkarmaya gerek duymuyorlar.”²⁴⁵

Dönemin *Hakimiyet* gazetesi Yazı işleri Müdürü Ahmet Yılmaz da göç öncesinde ilgili ilk haberlerinin Hakimiyet gazetesinde yer alış öyküsünü anlatarak konuyla ilgili hassasiyeti ortaya koyuyor: “Gazetenin sahibi Bulgaristan göçmeni Mümin Gençoğlu, Allah rahmet eylesin, ona haber verdim. O da telaşlandı. Ablaları var Bulgaristan’da. Ya ben bir ablama sorayım dedi. İlk 2 gün ulaşmakta zorlandığını biliyorum. İşin ne kadar vahim olduğu ortaya çıktı. Sonra Dışişleri Bakanlığı devreye girdi. Yani olayın başlangıcı valiliğin önündeki tam sayısını bilmiyorum 15-20 kişilik

²⁴⁵ **Raif Kaplanoğlu**, Dönemin Bursa Hakimiyet muhabiri, Kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

bir grup ağlayan dede ve ninenin dilekçe verme çabasından ortaya çıktı, asimilasyonun ilk adımı. Yani Bal-Göç'ün kuruluşu da ondan sonra başladı."²⁴⁶

Görüştüğümüz gazetecilerin hepsinin üzerinde uzlaştığı Bursa medyasında habere müdahale olmadığı yönündeki görüşü dönemin *Bursa Hakimiyet* muhabiri İhsan Bölük şöyle açıklıyor: *"Hayır hayır, okur kitlesi değil. Bursa her ne kadar büyük bir şehirse de aslında bir köydür. Bursa'da ilişkiler bir köy kahvesindeki ilişkiler gibidir. Büyük sermaye sahipleri ve onların çevresindeki insanlar arasındaki diyaloglar aynen bir köy havasındadır. Birisi diğerini sahip olduğu bir şeye özenir, kıskanır, kendisinde de olmasını ister. Medyanın gelişmişliğinin aslında temelinde yatan budur bana göre. Yani Bursa'da yaşayanlar çok okuyan ya da gazete açlığı yaşayan insanlar ve bu yüzden gazete sayısı artıyor değil.*"²⁴⁷

İhsan Bölük'ün görüşüne paralel olarak patronlar arasında rekabetin de yaşanmadığını vurgulayan yine o dönemde Bursa Hakimiyet'te çalışan Banu Demirağ Bursa'daki medya patronluğu yapısını *"Bursa'da yerel gazete patronları var her şeyden önce. Yerel gazete patronları hem siyasi bir kariyer veya mesleki kariyerlerini gözeterek medyayı ellerinde tutmaya çalışmış kişilerdir. Bütün geçmiş bunu işaret edecektir. Ama işin ilginç tarafı rekabet eder gibi gözükmeyle birlikte çok da rekabet etmezler. Çok fazla çalışanlarına sahip çıkmazlar, savrukturlar, işlerine gelen kişiyi kapının önüne koymakta en küçük bir sakınca görmezler. Ama bilhassa eğer göçmenlerle ilgili konuyu söylüyorsanız öyle bir şey kolay kolay mümkün değildi. Nedenini söyleyeyim; Bursa haber daha önce de Doğru Hakimiyet olarak bilinen gazetenin patronu zaten Bal-Göç'ün başkanı idi. Yani kolay kolay göçmenlere dil uzatmak hiçbir gazetede çalışanın haddi olmazdı çünkü karşılarında kapı gibi patronlar birliği ile çatışarlardı. Aynı şekilde Celal Sönmez'in de babası bir göçmendi. Aynı şekilde Cavit Çağlar da bir göçmendi. Yani dolayısı ile patronların zaten baştan sıkıntı olurdu. Eğer böyle bir aleyhte konu olsaydı ama hepsi de göçmen hakları için emek vermiş insanlar olduğunu*

²⁴⁶ **Ahmet Emin Yılmaz**, Dönemin Hakimiyet gazetesi Yazı İşleri Müdürü, kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

²⁴⁷ **İhsan Bölük**, Dönemin Bursa Hakimiyet Muhabiri, kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

düşünüyorum. Şöyle değerlendiriyorum; Cavit Çağlar bir kere siyasete çok gönüllüydü. Celal Sönmez daha çok işadamı idi ve hiçbir zaman gazeteyi ayrı bir kurum olarak görmedi. Onun için gazetede bir fabrikaydı. Cavit Çağlar'ın Ankara bağlantılı siyaset halısının ayağının altına serilmesi adına çalışmalar ve bu konuda destek veren basın tabii ki oldu ama Mümin Gencoğlu birinci olarak bu Bal-Göç'ü bir misyon şeklinde elinde tuttu ve bunu vurguladı. Haklıydı da o da işadamı idi aynı zamanda ama daha sonra kendisinden sonra oğullarının Penguen'i geliştirmesi daha sonrasında. Yani onun zamanında o kadar önemli değildi diye düşünüyorum ticaret, benim yorumum tabii."²⁴⁸ diye özetlemiştir.

Medya çalışmalarında ekonomi-politik bakış açısı çerçevesinde ilgili kategorideki haberlerin analizini yapmaya çalışarak:

Ekonomi-politik yaklaşım medya kuruluşlarının ve medya ekonomilerinin politikalarına odaklanmaktadır.²⁴⁹ Marksizm'den temel alan ekonomi-politik yaklaşım: medyayı ve güç ilişkilerini denetimde tutanlar kendi ekonomik politik anlayışlarının devamlılığı için çaba sarfettiğini ve medyanın kurumsal yapı ve pratikleri içinde neyi üretilip neyi tükettiğini ve nasıl etkilediği üzerine odaklanmıştır. Edward Herman ve Noam Chomsky Rıza'nın İmalatı adlı çalışmalarında medya imalarının muhalif sesleri marjinalleştirerek hükümet politikalarını ve büyük şirketlerin kararlarını nasıl uyguladıklarına dair bir propaganda model taslağı oluşturmuşlardır. Herman ve Chomsky çalışmalarında güncel olay aktarımında hiçbir medyanın bağımsız–tarafsız ve önyargısız olamayacağını beş maddede somutlaştırmaktadırlar. Herman ve Chomsky ilk olarak medya şirketlerinin büyük çoğunluğunun sermayelerinin tamamını yahut bir kısmını farklı iş alanlarına yönlendirdiklerini ve bunu da faaliyetlerine rıza gösteren hükümet ve büyük kuruluşlara borçlu olduklarını belirtirler. Yazarlar bu nedenle medyanın: uluslar arası meselelerde hükümetin tavrını destekler tarzda yayın yapmaları sürpriz değildir. Bu açıdan incelediğimiz her üç gazetede de hükümetin dış politikasını

²⁴⁸ Banu Demirağ, Dönemin Bursa Hakimiyet Muhabiri, Kişisel görüşme, Bursa: 18 Aralık 2010.

²⁴⁹ Dan Laughey, **Medya Çalışmaları –Teoriler ve Yaklaşımlar**, İstanbul: Kalkedon yayınları, 2010 , s.70.

(Bulgaristan bağlamında) açık bir şekilde eleştiren bir haber metni bulunmamaktadır. İnceleme konusu edinilen her üç gazete de medya-siyaset-sermaye üçgeni olarak tabir edilen alanda bulunmaktadır. Olay gazetesinin sahibi Cavit Çağlar 1987 seçimlerinde DYP Bursa milletvekili, 1991’de ise Hazine Sorumlusu Devlet Bakanı olmuştur. İlgili dönemde Çağlar Nergis Holding’in sahibidir. Bursa Hakimiyet Gazetesi sahibi Celal Sönmez Bursa Ticaret Odası başkanıdır ve Sönmez Holding’in sahibidir. Hakimiyet Gazetesinin sahibi ise Mümin Gençoğlu Penguen Gıda A.Ş.’nin sahibi, 1991 seçimlerinde ANAP milletvekili ve Bal-Göç başkanıdır. (İç politika kategorisinde ilgili sahiplik yapısı ayrıntılı verilmiştir)

Herman ve Chomsky ikinci olarak ticari medya kuruluşlarının gelir kaynağı olarak reklama bağımlılıklarının altını çizerek medyanın itibarının haberci ve yapımcılardan ziyade reklam verenlerin merhametine bağlı olduklarını belirtirler. İncelediğimiz yerel gazetelerin her üçünde de reklam olgusunun mevcut tartışmanın dışında kaldığı belirtilmelidir. Bu anlamda ilgili gazeteler ticari kazanç maksadından ziyade politik ve farklı ticari kazançtan gelen gelirden beslenmektedir. Özellikle 90’lı yılların ilk yarısına kadar Türkiye’de popüler olan gazete kampanyalarıyla kıyaslandığında paralel bir kampanya anlayışı güden ilgili yerel yayınlar, bu kampanyalarında okurlara sundukları ürünler gazetenin sahibinin holdinginin ürettiği ürünler olması dikkat çeken bir durumdur.

Herman ve Chomsky haber medyasının kaynağını çoğunlukla resmi kaynaklardan seçildiğini ilgili resmi kaynakların da propaganda gütmelerinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler. İncelediğimiz bir yıllık süreçte 272 resmi kaynağa dayanan habere rastlanmıştır.

Hükümet ve şirketlerin baskısı altında bulunan ve ticari ve siyasal kuruluşlara fazlasıyla bağımlı olduğu için medyanın baskıya rıza göstermesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyen Herman ve Chomsky, son olarak komünizm karşıtı ideolojiyle, kapitalizmin bölücü politikalarını akladığı bir denetim mekanizması olarak eleştirmektedirler. İncelediğimiz haberlerde özellikle Bulgaristan’ın komünist olması hiçbir haberde konu edilmemiş ancak Bulgaristan’daki Türk azınlığa yönelik baskılar-uygulamalar tamamen etnisite ve din üzerinden yorumlanmıştır. İlgili baskılar: ibadet

kısıtlaması, isim değışikliğı, dini bayramların engeli, sünnet engeli şeklinde haberleştirilmiş olup dolaylı olarak komünizm söz konusu edilmiştir.

Olay gazetesi “Soydaşlarımızın Durumu Ne olacak?” adlı haberinde gazetenin sahibi ve aynı zamanda DYP milletvekili olan Cavit Çağlar’ın Soydaşlarımızın Durumu Ne olacak?” sorusunu haber başlığı olarak kullanmıştır. Haberde Cavit Çağlarla birlikte iki DYP milletvekili ve DYP il başkanının Bursa valiliğinden görüş aldıktan sonra yaptıkları basın açıklamaları kaynaklık etmektedir. Ancak validen alınan bilginin ne olduğu belirtilmemiştir. Çağlar, Özal ve hükümeti eleştirerek Türkiye’nin en büyük sorununun gelen göçmen ailelerin barınma iş bulma vb. sorunu olduğunu belirtmiştir. Çağlar’ın “...devlet olarak soydaşımıza sahip çıkmak görevimiz olmalıdır.” ifadeleri hükümet eleştirisi üzerine odaklanmaktadır.

Haberde toplam 9 paragraf bulunmaktadır ancak beş paragraf sadece tırnak içinde kullanılan Çağlar’ın ifadelerinden oluşmaktadır. Haber metninin yarısından çoğunu birebir Çağlar’ın konuşmasının oluşturması dikkat çekicidir. Haberde kullanılan fotoğrafta ise milletvekillerinin valiyle fotoğraflarının bulunmasına rağmen bilgisine başvuru valinin açıklaması metinde yer almamıştır. Çağlar’ın siyasal kimliği haberin temel dinamiğini oluşturmaktadır.

16 Haziran tarihli *Bursa Hakimiyet* gazetesinde Sönmez Holding patronunun bir hafta içinde hiçbir ayırım gözetmeksizin (vasıflı-vasıfsız) başvuranların tamamını (100 kişi) işe alınacağını açıklamasını birinci sayfadan vermiş. Haber Sönmez Holdig’in yıl sonunda açacağı yeni tesislerinde yine “soydaşların” çalıştırılacağı yönündeki Sönmezi’nin ifadeleriyle devam etmektedir. Sönmez, gelen göçmen aileler için “Onlar da bizim insanımız” ifadesini kullanmaktadır ve devamla “Onların çektiğı çileleri çok iyi biliyoruz çünkü zamanın da aynı sıkıntıları biz de yaşadık” diyerek daha önceki göçlerle Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen ailesine işaret ederek mevcut durumla duygusal bağ kurmaktadır. Haber başlangıçta bir destek haberi şeklinde görülse de genel olarak *Olay* gazetesinde olduğu gibi gazete patronlarının diğer kimlikleriyle (işadamı, siyasetçi vb.) sunulmuştur. Haberde iki fotoğraf kullanılmıştır (Fabrikada çalışan işçi görüntüleri ve ayrı olarak Celal Sönmez’in gülümseyen fotoğrafı. Haberde kullanılan mutluluk-memnuniyet ifade ve görüntüleri, iş bulan kişilerin “*hemen iş bulduk*”, “*Sönmez*

Holding hiçbirimizi kapıdan çevirmedi” ifadeleriyle güçlendirilmiştir. Ancak İş bulma kategorisinde incelediğimiz haberlerde diğer işçilerin maaşlarının düşmesi, işten çıkarılma vb. sorunlar-endişeler haziran ayı itibariyle henüz söz konusu olmamıştır. Özellikle bu haberden sonra (açık anlatım) gazeteler iş bulma yerleştirme gibi durumlar karşısında “toplumsal gerginliğe zemin oluşturmamak gerekçesiyle” benzer anlatı kalıplarını kullanmadıklarını kapalı anlatım yöntemini tercih ettikleri gözlenmektedir.

3.15. Fısıltı Gazetesi

Olay gazetesi

Başlık: *Zalim Bulgar İyilik Olsun Diye Aşı Yapmaz*

Tarih: 22 Haziran 1989

Haberin menşei: Kendi muhabiri (Fusun Karagül)

Haberin Türü: Sağlık

Haberin Tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Fısıltı Gazetesi

Fotoğraf kullanımı: Renkli 2 Fotoğraf

Ara başlıklar: Yok

Spot: *Bursa 'da 93 Kişiden Kan Örnekleri Alındı*

“İl Sağlık Müdürlüğü'nce oluşturulan ‘Göçmen Sağlık Bürosu’ Bulgaristan'dan sınır dışı edilirken aşı yapılan soydaşlarımızdan 93'ünden kan örnekleri

aldı.”“Hıfzıssıha Müdürü Dr. Ahmet Özkul kan örneklerinin Ankara’ya gönderildiğini belirterek, ‘Aşının iyi niyetle yapıldığını sanmıyoruz. Alınan kanlarda AİDS ve zehirlenme virüsleri araştırılacak’ dedi.”

“1.5 yaşındaki çocuklarına sınırdışı işlemi sırasında sırtından aşı yapıldığını söyleyen Osmanova ailesi, kendilerine de kollarından iğne vurulduğunu bildirdi. Bulgarlar’ın aşı yaparken ‘Sizi salgın hastalıklardan koruyoruz’ dediklerini kaydetti.”

Fotoğraf altı: “Sırtından İğne Yapılmış”, “Göçmen Sağlık Bürosu”

Haberin kaynağı: İl Sağlık Müdürlüğü’nce oluşturulan Göçmen Sağlık Bürosu’nun açılışı, Hıfzıssıha Müdürü Dr. Ahmet Özkul ve Osmanova ailesi

Kimlik vurgusu: Soydaşlarımız, Göçmen

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel İçerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Osmanova ailesinin açıklamasında “(...) bize de çocuğumuza da kötülük ettiklerini sanıyoruz” diyerek korkularını anlattılar.”

Hakimiyet gazetesi

Başlık: Korkutan İğne

Tarih: 18 Haziran 1989

Haberin menşei: Kendi Muhabiri (Hadi Özsayın)

Haberin Türü: Sağlık

Haberin Tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Fısıltı

Fotoğraf kullanımı: Renkli

Ara başlıklar: “İğne Yapıldığı Belgelendi”, “Tabipler Odasından Protesto”

Spot: Bulgaristan’ın Sınırdışı Ettiği Soydaşlarımıza İğne Yapıldığı Doktor Raporuyla Belirlendi

“Bulgaristan’da Türkler’e yapılan zulüm ve baskılar devam ediyor. 62 yaşındaki Süleyman Davut’un kanser olduğu anlaşılınca iğne yapıldı ve ‘Git kendi memleketinde öl’ denilerek sınırdışı edildi. Süleyman Davut’un oğlu Bahri Davut ise yürüyüşe katıldığı için dipçiklenerek sınırdışı edildiler.”

“Mustafa (62), Kerime (48), Mümin (24) ve Habibe (8) İmamoğlu adlı soydaşlara ise yine esrarengiz iğnelerden yapıldı ve gerekçe olarak da ‘Türkiye’den dönüş yaptığınızda buraya hastalık getirmemeniz için iğne yapıyoruz.’ denildi. Sınırdışı edilenlere enjekte edilen ilaç konusunda Uludağ Üniversitesi’nde inceleme yapılacak.”

İğne yapılarak sınırdışı edilen Mustafa ve Habibe İmamoğlu, SSK Bursa Hastanesi’nde muayene oldular. Yapılan muayeneden sonra Mustafa ve Habibe İmamoğlu’nun sol kollarına iğne yapıldığı Doktor raporu ile belgelendi.

Fotoğraf altı: *“Ölüme Terkedildi”*

Haberin kaynağı: Göçmenler Süleyman ve Bahri Davut ile İmamoğlu ailesi

Kimlik vurgusu: Türk, Soydaş,

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik:

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası:

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi:

Bursa Hakimiyet gazetesi

Başlık: Bulgar İğnesi Yedi ve Öldü

Tarih: 22 Haziran 1989

Haberin menşei: Kendi Muhabiri (Sedat Öztürk)

Haberin türü: Sağlık

Haberin tekniği: Basit haber

Haberin kategorisi: Fısıltı

Fotoğraf kullanımı: Renkli yaygın gazetelerin logolarının ve daha önce “Bu İğne de Neyin Nesi” başlığıyla verdiği haberi fotoğraf olarak kullanmış

Ara başlıklar: *“93 Kişiden Kan Alındı”, “Sağlık İstasyonu Kuruldu”*

Spot: *Vahşetin Böylesinden Dünya Utansın!*

“Zorla sınırdışı edilen Süleyman Yılmaz, Bursa’ya geldikten sonra fenalaştı ve hastaneye kaldırıldı. İki gün tecrit odasında kaldıktan sonra öldü.”

“18 Haziran günü Karaman köye Karaoğlan sokaktaki yakınlarına ‘Bulgarlar bana zorla iki iğne yaptılar’ diyen Süleyman Yılmaz hemen devlet hastanesine

götürüldü. Aynı zamanda kanser olduğu da öğrenilen soydaşımız, dün sabaha karşı hayatını kaybetti.”

“Oğlunu ve torunlarını Bulgaristan’da bırakan Süleyman Yılmaz’ın korkunç sonu üzerine incelemeler hızlandırıldı. Bursa’da 93 soydaşımızdan alınan kan örnekleri, tahlil yapılmak üzere Ankara Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi’ne gönderildi.”

Fotoğraf altı: “*Vahşet Gazetemiz Manşetinde*”, “*Ve gözler Bulgar İğnesinde*”

Haberin kaynağı: Kanser hastası Süleyman Yılmaz’ın ölümü üzeri görüş alınan Mustafa Güler.

Kimlik vurgusu: Soydaşımız, Türk

Gazete sahipliği ve haber içeriğiyle bağlantısı: Yok

Eleştirel içerik: Yok

Destek, destek arayışı, yardım kampanyası: Yok

Yerellik-ulusallık ve uluslararasılık çerçevesi: Ulusal

Haberin duygu ve niyet çerçevesi: Yok

Genel olarak “iğne” haberlerine bakıldığında bir fısıltı gazetesi söz konusudur diyebiliriz. Fısıltı gazetesi şu şekilde tanımlanmaktadır: Toplumu ilgilendiren bir konu ile ilgili dedikodu²⁵⁰. “İğne” haberini ilk olarak manşetinden duyuran *Bursa Hakimiyet*, yaptığı haberle ‘övünç’ duymaktadır. 20 Haziran tarihinde “*Bu iğne de neyin nesi*” başlığıyla haber yapan *Bursa Hakimiyet*, kendi yaptıkları haberi “*Dünyaya biz duyurduk*” başlığıyla veriyor. 22 Haziran tarihinde yine mevcut haberin devamlılığını sağlıyor. Gazete, kendi haberlerinin diğer yaygın gazeteler de yayınlandığını belirtiyor.

21 Haziran’da *Günaydın* gazetesi haberi “*Bulgar aşısı incelemede*” şeklinde haberi duyurmuş, bölgesel gazete olan *Yeni Asır* gazetesi “Bulgar’ın yaptığı aşıda kısırlık şüphesi” şeklinde haber yapmış *Sabah* Gazetesi “*İğne esrarını koruyor*” şeklinde başlık atılmıştır.

“*Bulgar iğnesi yedi ve öldü*” başlığını atan gazete haber içeriğinde de haber başlığında olduğu gibi bir şüpheyi yer bırakmadan ‘kesinlik’ bildiren ifadelerle haberi

²⁵⁰ www.tdk.gov.tr

oluşturmuştur. Aynı zamanda Bursa İl Sağlık Müdürü'nün konuyla ilgili görüşlerine başvuran gazetenin kendi muhabirinin yaptığı bu haberde, ilgili resmi kurumun yetkilisi AIDS şüphesinin bulunduğu ve Bulgarların yeni bir ilaç denemek istiyor olabileceklerinin altını çiziyor.

Hakimiyet gazetesinde ise “*Korkutan iğne*” başlığıyla manşet haber yapılmış ve iğne yapılan şahısa “*Git kendi memleketinde öl*” denildiği aktarılmıştır. Haberde hastanede muayene olan göçmenlerin iki ayrı fotoğrafı kullanılmış ve haberi gazetenin kendi muhabiri yapmıştır. Doktorların iğne yapılan kişileri muayene ettiklerini ve hazırladıkları raporlarda ilgili kişilere aşı değil iğne yapıldığını raporlarında belirttikleri vurgulanıyor. *Olay* Gazetesi’de haberi “*Zalim Bulgar iyilik olsun diye aşı yapmaz*” manşetini atmıştır. *Olay* gazetesinde iğne yapılan kişilerin kendi ağzından duruma ilişkin korkuları da aktarılmıştır.

İlgili iğne şüphesi yaklaşık bir ay boyunca devam etmiş, fısıltı gazetesi aids, kısırlık ve bulaşıcı hastalıklar vb. üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak Sağlık Bakanlığı'nın incelemeye aldığı kan örnekleri (50 gün zarfında) incelendikten sonra durumun sağlık açısından bir tehdit içermediğini, Bulgaristan’da yapılan aşı uygulamasının, gribal enfeksiyonlara karşı yapılan bir tür aşı şeklinde olup çocuklara uygulandığı açıklaması yapılmıştır. Ancak Temmuz ayı sonuna kadar iğne haberleri popüler bir şekilde devam etmiştir.

Her üç yerel gazetede WHO’nun raporunu açıklamasıyla durumu tekrar haberleştirmişlerdir: “*Bulgar aşısı zararsız çıktı*”, “*Bulgar’ın aşısının sırrı belirlendi*”, “*Bulgar artık aşı yapmıyor*”. *Bursa Hakimiyet* gazetesinin ilk haberine konu olan kişinin ise iğneden değil kanser olduğu dolayısıyla ölümünün gerçekleştiği saptanmıştır.

İlgili haberlerde dikkat çekici olan durum sadece gelen göçmen ailelerin kendi ifadeleri değil gazetelerin kendi yorumları ve İl Sağlık Müdürlüğü gibi resmi kurumların da açıklamaları doğrultusunda mevcut iğnenin kısırlık AIDS vb. gibi ihtivasının bulunduğu dair değerlendirme ve yorumların olmasıdır. *Bursa Hakimiyet* gazetesi “*Bulgar artık aşı yapmıyor*” haberinde daha önce sadece kendisinin duyurduğu “*Bulgar iğnesi yedi ve öldü*” haberine ilişkin hiçbir detay bulunmamaktadır. Ancak haberinde WHO raporunu değerlendiren gazete Bulgaristan’da yapılan aşının gelen göçmen ailelere tam olarak ihtivasının anlatılmadığı gerekçesiyle söylentilere neden olduğunu sadece *Olay* gazetesi aktarmıştır.

Jean Noel Kapferer, *Dedikodu ve Söylenti* adlı kitabında “söylenti” ifadesinin kavramsal tartışmasını yaparken özellikle dikkat çektiği nokta, günümüz dünyasında bir söylentinin yayılma hızını medyanın ona olan yaklaşımından bağımsız düşünülmemesi gerektiğidir. Söylenti medya sayesinde patlama gösterebilir diyen Kapferer, politik alanda patlayıcı haberlerin yaratılması, istikrarsızlık kampanyalarının bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu tür haberlerin ihtiyatsız bir şekilde yayınlanması (örnek haberde olduğu gibi) gazeteciyi ciddi hukuki zorluklarla karşı karşıya getirir. Bu nedenle Kapferer, dolambaçlı-dolaylı anlatım yoluyla-örtülü ifadelerle-imalı sözlerle mevcut bilginin söylentileştirildiğinin altını çizmektedir. Böylece yayıncı rizokolardan kurtulmuş olacaktır. Söylentinin yaratılmasında iki yolun olduğunu belirten Kapferer, birinci yöntemin onu hemen bütün halka yayma şeklinde olduğunu (etkin medya bunu sağlar), diğer yöntemin ise eğer söylentinin yanlış olma ihtimali çok yüksekse diğer toplumsal mekanizmaların hareketi öncelenir: Söylenti kamuoyu liderlerinden ilk benimseyenlere ve daha sonra ikinci benimseyenlere dayanır²⁵¹.

Kategorileştirdiğimiz "Fısıltı Gazetesi" örneğinde yer aldığı üzere, mevcut söylenti haber, doğruluğunu kanıtlamak maksadıyla bölgenin kamusal aktörlerine başvurmuş ve yaratılan söylenti resmi ağızlardan tekrarlatılmıştır.

Diğer kategorileştirdiğimiz haberlerle karşılaştırdığımızda mevcut söylenti haberi şu noktada özellikle dikkat çekmektedir. Genel olarak yerelde yapılan haberlerde resmi aktörlerin ifadelerinin-icraatlarının temelinde haber örgüsü oluşturulurken ve ilgili resmi kaynak haberde bir destek –kanıt unsuru olarak kurgulanırken, iğne konulu mevcut yaratılan haberde, resmi aktörler bizatihi konunun aktörü olarak sunulmuştur. *“Kitle iletişim araçlarının, söylentinin etkilediği kitleyi önemli ölçüde genişlettikleri kesindir: kitleler artık tam anlamıyla yerel değil uluslararasıdır.”*²⁵²

Ancak Kapferer’in söylentiye atfettiği bir değer söz konusudur ki bu durum aynı zamanda enformasyonun özgürlüğü-kayıtdışılığı anlamını da taşımaktadır: *“Kitle iletişim araçlarının ve söylentilerinin bir arada varolması tersini gösterir: söylentiler tamamlayıcı bir medyadır, bir başka gerçekliğin medyasıdır. Bu mantıklıdır: kitle*

²⁵¹ Jean Noel Kapferer, **Dünyanın En Eski Medyası, Dedikodu ve Söylenti**, İstanbul: İletişim Yay., 1992, s. 81-82.

²⁵² Jean Noel Kapferer, s. 80.

iletişim araçları genellikle yukarıdan aşağıya-bilenlerden bilmeyenlere inen bir iletişim mantığı içinde hareket eder. Dolayısıyla halk yalnızca ona söylenmek istenen şeyi elde eder. Söylentiye paralel dolayısıyla kontrol edilemez bir bilgidir”²⁵³

“Toplumsal bilgi kanıta değil inanca dayanır-Bilgi biz ona inandığımız için doğrudur” diyen Jean Noel Kapferer’a paralel olarak Umberto Eco’nun ilgili değerlendirmesi dikkat çekicidir: *Umberto Eco*, bir İtalyan televizyonunda mizahi olarak politik enformasyonun manipölasyonu hakkında ilgili kuralları(!) eleştirel bir mizahi anlayışla şöyle tasvir etmektedir. *“Emin değilseniz susun* (rahatsız edici enformasyonları atmak), *uygun olmayan haberi beklenmedik yere koyun* (haberi seyircinin dikkat edemeyeceği tarzda vermek) *ekonomik veya sosyolojik jargon kullanın* (nezle demek yerine *coriza sub fertile* demek) *bir haberi bütünüyle vermek için, gündüz yazılı basının tam olarak vermesini bekleyin, hükümet girmeden siz riske girmeyin* (iktidara boyun eğme) *ve daima bir bakanın demecini belirtin, önemli şeyler eğer yabancı ölkelerde olmuşsa detaylı bir şekilde gösterin, önemsiz şeylerin görüntülerini gösterin v.b.”*²⁵⁴

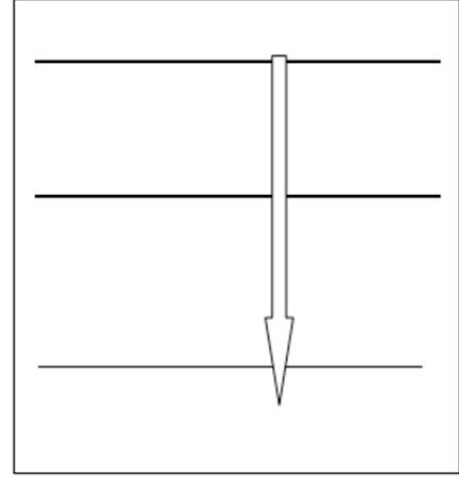
Dr. Hale Torun’un, *“Haber Metinlerinde Korku Üretimi”* adlı doktora çalışmasında vardığı son değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğuunda, haber metinlerinin *biçimsel* yapısında ilk olarak olağan dışı panik yaratacak bir olayın birinci sayfalarda öncelikle verildiği ve bu duruma paralel haberi oluşturan dinamiklerin *başlıklarda* toplandığı belirtilmiştir. Torun çalışmasında haber başlıklarını, üç ayrı model biçiminde sunulduğunu belirterek mevcut analizini değiştirmektedir. Torun’un çalışmasından esinlenerek benzer bir değerlendirmeye gidildiğinde:

a) Dikey (*vertical*) biçimde yayınlanan haberin etki modelinde, haber metninin, sayfaya yukarıdan aşağı doğru hiyerarşik bir biçimde değiştiği görölmüştür. Bu modelde *üst başlık* ve *alt başlığın* ortasına yerleştirilen fotoğrafly haber tümcesi üst uyarıcı tümce

²⁵³ Jean Noel Kapferer, **a.g.e.**, s. 326.

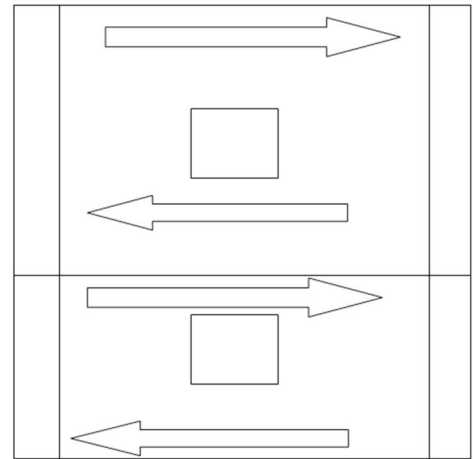
²⁵⁴ Umberto Eco’dan akt.Hale Torun, *“Haber Metinlerinde Korku Üretimi”* (**Yayımlanmamış Doktora Tezi, M.Ü. S.B.E. 2011**)

ile ana başlığı başka bir başlığa bağlamıştır. Böylece üç önemli başlık birden verilmiş ve haberin tamamı üç başlıkta anlatılmıştır.

Fotoğraf 1. Dikey Metin (Vertical) Etkisi

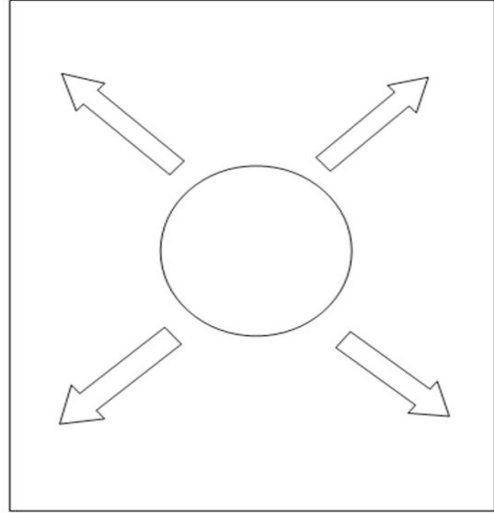
b) Horizontal (enlemesine) biçimin etki modelinde ise ana haber ortaya sıkıştırılmış, yan haberlerin desteklemesi ile farklı başlıklar arasında depremin diğer ülke sorunlarıyla özdeşleştirilmesi sağlanmıştır.

Fotoğraf 2. Enlemesine Metin (Horizontal) Etkisi

c) Merkezci biçimin etki modelinde ise metin ana başlığın merkezinde parçalar halinde dağılmıştır. Metnin etkisi farklı paragraflarda tekrarlanmaktadır. Böylelikle

haber metninin başlığı gölgelenmemiş olur. Metnin fotoğrafları başlığın önüne geçmeden zemine serpiştirilmiştir. Sayfa depremi yaşamış, yıkılmış bir bina görüntüsü vermektedir.

Fotoğraf 3. Merkezci- Parçalanmış Metin Etkisi

Haber metnlerinin kavramsal yapıları, küresel ve yerel tutarlılıkları, imaları, retorik ve söz dizimleri incelendiğinde en fazla korku göstergelerinin *özet*, *başlık* ve *giriş* yapılarında olduğu gözlemlenmiş ve incelenen gazetelerin grafikleri çizilmiştir. Bu sonuçlara göre korku üreten sözcükler, tümceler, tehdit içeren tümce ve sözcükler en fazla başlıklarda göstergesel olarak kullanılmıştır.

Dr. Torun'un tespitleri çerçevesinde bu kategoride incelenen 3 haber de ilk sayfada verilmiştir. Haber içeriklerine bakıldığında korku vurgusu belirgindir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda genel olarak gözün ilk önce sayfanın sol üstünden başlayarak hareket ettiği, sonra soldan sağa doğru diğer alanlara kaydığı, en sonunda da yukarıdan aşağıya detaylı okumanın yapıldığı görülmüştür. Haberin ilk bakışta dikkat çekmesinde çoğu zaman büyük fotoğraf, büyük başlık ve renk gibi elemanların etkili olduğu bilinmekle beraber bu elemanların büyüklükleri ve yerleşiminin de dikkat

çekmede en büyük etken olduğu göz takibi çalışmalarıyla ortaya konmuştur. Dolayısıyla haberin vurgulanışı ile bu elemanların kullanılış şekli yakından ilgilidir.²⁵⁵

Bu açıklamalara dayanarak "Fısıltı Gazetesi" diye kategorileştirdiğimiz söylentilere dayalı haberleri incelerken haberin gazetenin neresinde değerlendirildiğı de önem taşımaktadır. İncelediğimiz her üç gazete de bu kategorideki haberleri birinci sayfadan vermiştir. Olay'da manşetten verilen haber gazetenin en etki alanı olarak değerlendirilen logonun altında sol köşede verilmiştir. Hakimiyet haberi logo üstüne yerleştirirken 8 sütuna manşet kullanmıştır. Bursa Hakimiyet de sayfanın üst kısmında sağda 5 sütun olarak kullanmıştır. Bu kategorideki haberler gerçekliğı kanıtlanmamış olmasına rağmen her üç garete tarafından da manşetten kullanılmıştır.

²⁵⁵ Sibel Onursoy, D. Kılıç ve Haluk Birsen, **Haberin Görsel Tuzakları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011, s.4-5.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye’de yerel habercilik alanında özgün bir örnek olması bakımından Bursa medyası incelendi. Bursa basınının tarihsel kökleri itibarıyla (1869-Hûdavendigâr-Bursa) Osmanlı coğrafyası çerçevesinde karşılaştırıldığında (1831-Takvim-i Vakayi-İstanbul) oldukça eski bir deneyim ve donanımına sahip olması dikkat çeken bir unsurdur. Çalışmanın inceleme evrenini oluşturan Bursa, Cumhuriyet döneminin bir kenti olarak önemli sayıda göç almıştır. Tarihleri, isimleri ve kişi sayısı kente yönelik kitlesel göçler: 1923-24 Göçü (Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi), 1951 Göçü (Bulgaristan’dan-ilk toplu göç-154.397 kişi), 1972-1978 Göçü (Bulgaristan’dan-yakın akraba göçü 116.521 kişi) ve son olarak 1989 Göçü (Bulgaristan’dan kitlesel göç-270.918).

İlgili göçler kentin kültürel-sosyal-ekonomik-demografik yapısıyla kent kimliğini oluşturan ve belirleyen dinamikler üzerinde etkilidir. Özellikle kent kimliği ekseninde bakıldığında Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Bursa’da Zaman” (Bursa’da Hulya Saatleri Tasvir-i Efkar 1941) kentin yoğun göçlerden önceki tasviri dikkat çekicidir.

(...)Gümüşlü bir fecrin zafer aynası,
Muradiye, sabrın acı meyvası,
Ömrünün timsali beyaz Nilüfer,
Türebeler, camileri, eski bahçeler,
Şanlı hikayesi binlerce erin
Sesi nabzım olmuş hengamelerin
Nakleder yadını gelen geçene. (...)

Kent tanımlamaları çerçevesinde Bursa; zaman zaman Osmanlı’nın başkenti, camiler, minareler, kubbelerle öne çıkarken zaman zaman göçmen kenti, sanayi kenti, yeşil Bursa isimleriyle öne çıkmaktadır. Bu tanımlamaların tarihsel bir sıra ile ilgili olmadığı belirtilmek zorunludur (örneğin Bursa 1200’lü yıllarda da ticaret kentidir 1990’lı yıllarda da).

İncelemenin temel ekseninde yer alan ‘Bulgaristan’dan 1989 Kitlesel Göçü’ olarak adlandırılan son göç ise, yakın tarihte cereyan eden, en kalabalık ve kriz süreci

en uzun süren göç olarak tanımlanmıştır. Mevcut göçler özellikle incelemenin konusunu oluşturan 1989 göçü, ekonomi-politik yaklaşımla değerlendirildiğinde siyaset-ekonomi ve medyanın hatta sivil inisiyatiflerin bu zaman diliminde nasıl iç-içe geçmiş olduğu, bu günden bakıldığında (22 yıl sonra) yerel-ulusal kavram ve kategorilerin ilgili dönemde ayırmanın tanımlamanın güçlüğü söz konusudur.

Araştırmanın örneklemini oluşturan Bursa Hakimiyet (1974), Hakimiyet (1946-) ve Olay (1987) adlı yerel gazetelerinin sahiplik ilişkisi bağlamında bakıldığında merkezi sanayi ve siyaset odaklı olduğu görülmektedir. İlgili dönemde gazete sahipleri Cavit Çağlar (Olay gazetesinin patronu), DYP milletvekili, Mümin Gençoğlu (Hakimiyet gazetesinin patronu-BALGÖÇ Başkanı) ANAP milletvekili (1991 Genel Seçimleri'nde), Celal Sönmez (Bursa Hakimiyet gazetesinin patronu) Sönmez Holding'in sahiplerinden-sanayicidir. (ilgili dönemde BTSO Başkanı Ali Osman Sönmez, Sönmez Holding'in de Yönetim Kurulu Başkanıdır; Celal Sönmez 1995 yılından itibaren Başkanlığa seçilmiştir). Ancak belirtilmelidir ki ilgili zaman diliminde Bursa medyasının temel bileşeni olan bu üç yayınının da sahipleri Bursa'ya gelen göçmen ailelerinin fertleridir.

İncelediğimiz dönemi kapsayan süreçte Üç ANAP hükümeti kurulmuş ve 'krizler dönemi' olarak adlandırılan bu dönemde yayıncılık alanında yapısal dönüşümler gerçekleştirilmiştir (1987-1991). 18. Yasama Dönemi'ne Aralık 1987'de başlanmış, İkinci Özal Hükümeti Aralık 1987'den Kasım 1989'a kadar sürmüş ve ilgili tarihten Temmuz 1991'e kadar Akbulut Hükümeti devam ederken Temmuz-Kasım 1991 arası ise Yılmaz Hükümeti ile devam etmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi (Kasım 1989'a kadar Cumhurbaşkanı Kenan Evren'dir), Körfez Krizi ve Güneydoğu'da artan olaylar ilgili dönemin başlıca sorunları olarak sıralanmaktadır. Siyasal ortamın çalkantılı olduğu bu dönemin hemen öncesinde basında tekelleşme olgusu belirginleşmiş ve özel yayıncılık için girişimler başlamıştır. Genel olarak Türkiye'de basının tekelleşme olgusu işadamı Asil Nadir'in 1988 yılında basına yatırım yapmasıyla (Başkan Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal ile) bu alandaki tartışmalara temel örnek teşkil etmiştir. Bununla birlikte İzmir'de bölgesel bir yayın olan Yeni Asır'ın sahibi Dinç Bilgin 1985 yılında Sabah gazetesini kurmuş, 1988 yılı itibariyle basın alanındaki

şirketleri bir araya getirmeye başlamış ve 1989'da Medya Holding'i kurmuş; 1990 yılında ise artık medya merkezlerinin adresi Cağaloğlu değil İkitelli olmuştur.

Bursalı gazeteci İhsan Bölük'ün de belirttiği üzere, Bursa basını “küçük Bab-ı Âli” diye nitelendirilmektedir. İzmir basını ile kıyaslanmasına rağmen kent gazeteciliği anlamında Bursa ve İzmir'deki yayıncılık birbirinden ayrılmaktadır. Bursa bugün kent gazeteciliği anlamında Türkiye'de en başarılı örnektir.

Yukarıdaki tespitimiz çerçevesinde Bursa'da basının yereli temsil edebilme kabiliyetinin yüksek olması beklenirken aksine resmi kaynaklara ve merkezden (Anadolu Ajansı) gelen haberlere bağlı bir habercilik yapıldığı gözlenmektedir .

Haber en kısa tanımıyla: “Gerçek dünyada bir yerlerde meydana gelen olaylar ve şeyler hakkındaki en son, en yeni ve ilgi çekici enformasyondur.” şeklinde ifade edilebilir. Hall, haberin toplumsal üretiminde üç temel faktörün altını çizmektedir. Birincisi haber üreten medyanın bürokratik örgütlenmesi, ikincisi haber içeriklerinin yapısı, sıralanması ve seçimi, son olarak olayların medya tarafından bir anlam ifade edecek biçime dönüştürülmesi ve haberin üretim anıdır. Hall'un ‘Toplumun uzlaşmacı görüşü’ olarak tanımladığı durum ise gazetelerin genel olarak toplumun paradigmalarını ve inançlarını yeniden üreten bir işlevinin olduğuna ancak dünya bakışı çerçevesinde her gazetenin gereksiniminin farklı olduğuna işaret etmektedir.

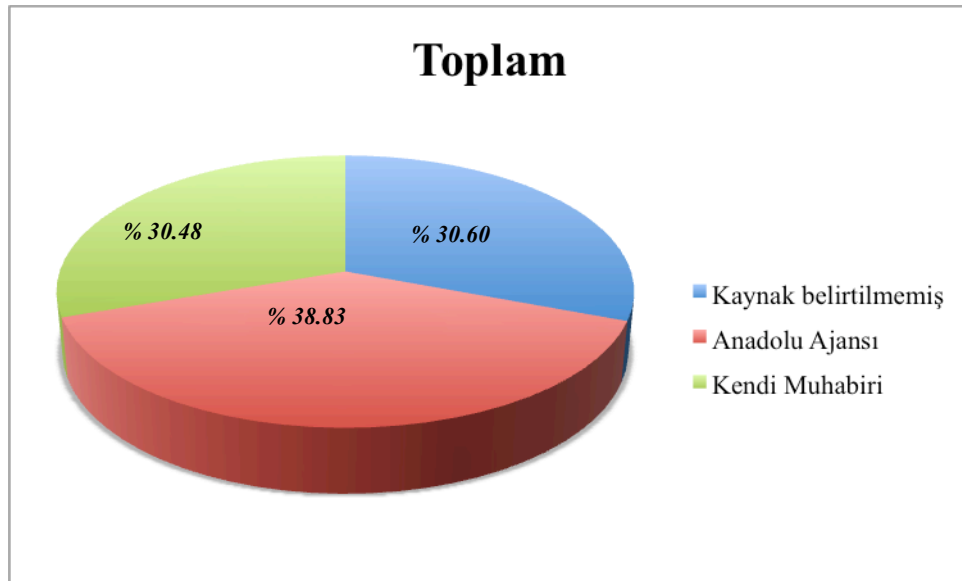
Bursa basınında incelenen haberlerde de yukarıdaki tespitler söz konusudur özellikle “dünya bakışı” çerçevesinde değerlendirdiğimizde içerikler aynı kaynaktan çıkmış olmasına rağmen haberler birbirinden farklıdır. İncelenen haberlerin bir kısmının kurgusu, Ajans haberlerinin bir ya da bir kaçının, o işle ilgili muhabirler tarafından gazetenin gereksinimi doğrultusunda dönüştürülerek oluşturulmuştur. Bazı örneklerde bir gazetenin haberini diğer gazetede birkaç gün sonra başka haberlerle birleştirilip yeniden kurgulanmış olarak görmek mümkündür. İncelenen dönemde konuyla ilgili yeterli özgün haber yayımlanmamıştır.

Tablo 4: 1989 Yılında çıkan haberlerin haberin menşesine göre dağılımı

	Anadolu	Kendi	Belirsiz	Yorum	Dizi Yazı
--	---------	-------	----------	-------	-----------

	Ajansı	Muhabirleri			Araştırma
Olay	53	47	32	6	3
Hakimiyet	68	56	76	7	2
Bursa Hakimiyet	65	43	39	4	4
Genel Toplam	186	145	147	17	9

Her üç gazetenin toplamına bakıldığında 186 *Anadolu Ajansı* haberi, 145 kendi muhabirlerinin haberi ve 147 kaynağı belirtilmeyen haber kullanılmıştır. Menşei belirtilmeyen haberlerin önemli kısmında da yukarıda açıklanan yöntem kullanılmıştır. Dolayısıyla incelenen haberlerin sadece yüzde 30'u yerel muhabirlerin hazırladığı özgün haberlerdir.

1989 yılına ait arşiv taraması sırasında Olay'da 6, Hakimiyet'te 7 ve Bursa Hakimiyet'te ise 18 muhabirin imzasına rastlanmıştır. Gazetelerin bünyelerindeki muhabir sayılarına dayanarak her bir gazetenin kendi haber akışını sayılabilecek nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

Buna karşın Bursa'da gazetecilik geleneği fikir gazeteciliği üzerinden devam etmiştir. Siyasal gündem gazetelerde özellikle göze çarpmaktadır ve gazetecilerin merkeze çekilip "köşe sahibi" olması ya da künyede adının yer alması prestij kabul

edilmektedir. 1989'da göçün yanısıra gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik tartışma ve yorumlar geniş yer bulmuştur.

Nitekim 1983 Genel Seçimleri ile iktidara gelen ANAP'a karşı 1987 Genel Seçimleri'nde DYP'den Bursa milletvekili adayı da olan ve meclise giren Bursalı işadamı Cavit Çağlar'ın aynı yıl Olay gazetesini dönemin DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in teşvikiyle kurduğu iddia edilmektedir. Olay gazetesinde bir ANAP muhalefeti de görülmektedir. Bursa Belediye Meclisi toplantısının haberini veren Olay gazetesi kullandığı “*Özal'dan edebiyat, belediyelerden icraat...*” spotuyla da Özal'ı doğrudan ve açıkça eleştirmiştir. 1987 Genel Seçimleri'nde ANAP yeniden iktidara gelmiştir. 1989 göçü de bu iktidar döneminde gerçekleşmiştir.

Bu dönemde sivil toplum örgütlerinin etkinliği sınırlı olmasına rağmen Bal-Göç Başkanı Hakimiyet gazetesi sahibi Mümin Gençoğlu göç sürecini Bursa'da ve hatta Türkiye genelinde profesyonelce yönetmiştir. Dolayısıyla dönemin önemli aktörü Gençoğlu da 1991 Genel Seçimleri'nde ANAP'tan milletvekili adayı olmuştur. 1991 Genel Seçimleri'nde ANAP iktidarı son bulmasına rağmen Bursa'da oyları artmıştır ve 1994 Yerel Seçimleri'nde Bursa Büyükşehir Belediyesi ANAP'a geçmiştir. Bu seçimlerde 15 büyükşehirin üçünde (Adana, Mersin, Bursa) belediye başkanlığına ANAP adayları seçilmiştir. 1989 Yerel Seçimleri'nde 8 büyükşehirin hiç birini ANAP alamamıştır. ANAP'ın iktidara geldiği ilk seçim olan 1983'ten sonra gerçekleşen 1984 Yerel Seçimleri'nde 3 büyükşehir belediyesinin üçünde de ANAP'lı adaylar seçimi kazanmıştır.

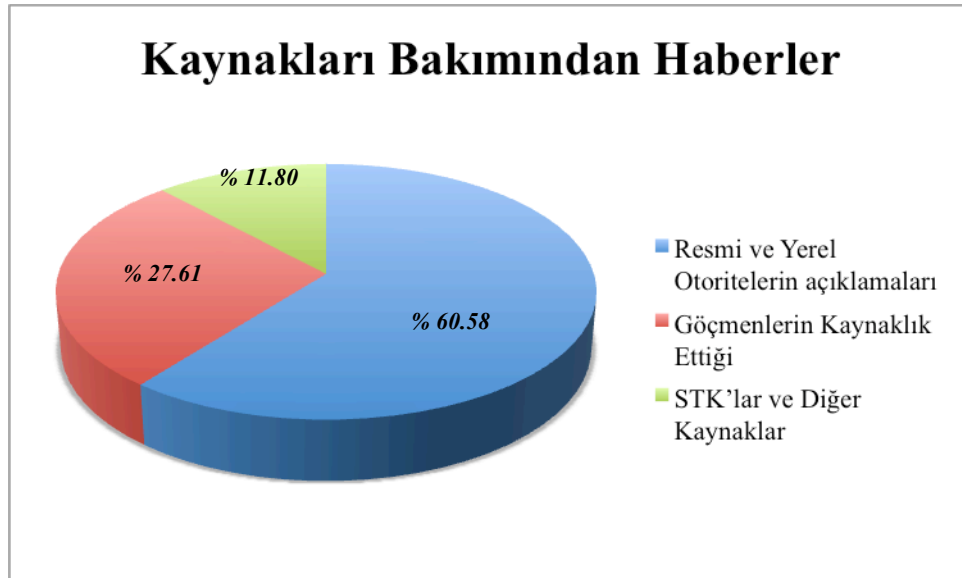
Göç, dönemin siyasal iktidarı tarafından iç politika malzemesi olarak da kullanılmıştır. Göçmenler bir süre sonra seçmen olacakları için bu gerçek üzerinden politikalar yürütülmüştür. Bu söylemler yerel basında da yer bulmuştur.

Bu değerlendirmeler de basın ve siyasetin Bursa'da birbirinin ayrılmaz parçası olduğunu göstermektedir. Ayrıca seçim sonuçlarına dayanarak 1989 göçünün iç politikada siyasal iktidarın yaşadığı ekonomik ve politik sorunların neticesinde teşvik edildiğini söyleyebiliriz. Göç ile kamuoyunu enflasyon ve terör gibi iç politikanın olumsuz unsurlarından uzaklaştırarak ulusal bir duyarlılıkta birleştirmek de

amaçlanmıştır. Böylece "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan en büyük kitlesel göç" ve Türkiye için ulus devlet politikasının sistemli ve yoğun olarak kullanıldığı son hareket iç politika malzemesi olmakla kalmış ve haberler resmi otoritelerin açıklamalarıyla kurgulanmıştır.

Tablo 5: Kaynakları Bakımından Haberlerin Dağılımı

	Resmi Kaynakların Açıklamaları	Göçmenlerin Kaynaklık Ettiği Haberler	STK'lar ve Diğer Kaynaklar
Olay	99	51	9
Hakimiyet	92	41	28
Bursa Hakimiyet	81	32	16
Genel Toplam	272	124	53

Yerel basının özellikle de daha önce değindiğimiz gibi önemli bir kent gazeteciliği yürüten Bursa basının yereli nereden gösterdiği açısından yukarıdaki

oranlar önemlidir. Bahsi geçen dönemde, en fazla ulusal ve yerel resmi otoriteler ile Anadolu Ajansı haberlerine yer verilmiştir. 1989 yılında konuyla ilgili yayımlanan haberlerin tümü basit haber olarak kurgulanmıştır.

Gazeteci, “yaptırımı olan gözlemci ve sessizlere ses” olmalıdır. Gözlemcilik, yönetilen yararına yöneteni izlemekten daha fazlasını ifade etmektedir. Bill Kovach ve Tom Rosenstiel, Gazeteciliğin Esasları adlı çalışmalarında gözlemciliğin önemini şöyle örneklemiştir:

“19. Yüzyıl gazetecisi Henry Mayhew, Britanya Krallığı’nın bilinmeyenlerinin üzücü hallerini belgelemek için sokakları arşınıyordu. Mayhew, Victoria Dönemi Londrası’nın sokaklarını dolaşarak, London Morning Chronicle için sokaktaki insanların hayatları hakkında haberler yapıyordu. Bu vesileyle, çiçekçi kıza ve baca temizleyicisine bir birey, bir ses olma şansı tanıyordu. Kendilerini fark etmeden gün boyunca yanlarından geçip giden kesime onların da insan olduğunu gösteriyordu.”

Bu örnekten yola çıkarak incelenen haberleri değerlendirdiğimizde aslında haberlerin sebebi olayın ve kişilerin temsilinde ciddi sorunların olduğunu söyleyebiliriz. Bunu konudaki sorumluluğu tek başına yerel basına yüklemek doğru olmaz. Çözümlemede yer alan yaygın basına ait örnek de aynı yargıyı doğrulamaktadır. Nitekim “Hakaret İçeren Başlıklar” teması altında çözümlenen Bursa Hakimiyet gazetesinin “Bulgar Adamı Kırbaçlar” haberi yukarıdaki tespite en iyi örneği oluşturmaktadır. Bulgaristan’dan Bursa’ya gelen ve okulda kalan ailelerle yapılan görüşmelerin yer aldığı haber, röportaj olarak kurgulanmaya çalışılsa da göçmenlere ait ifadeler muhabir tarafından “İstanbul ağzı”na dönüştürülmüştür. Yani muhabir kaynağının “ne demek istediği”nin yorumu üzerinden haberi kurgulamıştır. Oysa haberi kurgularken kullandığı teknik (röportaj) muhabire birebir aktarma fırsatı vermektedir.

Bu noktada, haber söylemini toplumsal bağlamı içinde anlamaya yönelik bir çözümleme arayışının önemini bir kez daha ortaya koymak amacıyla “Haberi Okumak” adlı çalışmaya giriştiklerini belirten Ayşe İnal, diğer tüm medya metinleri gibi haberin de üretim, okunma ve izlenme süreçleri içine yerleştirildiğinde anlaşılabilirliğine dikkat çekiyor. İnal, konuya bu anlamda yaklaşıldığında, haberi bir söylem olarak kavramanın

bizleri siyasal ekonomik ve kültürel yapı içerisinde medyanın konumuna ilişkin bir sorgulamaya yönelttiğini ve anlamlandırma süreçleri üzerinde sorgulama yapmayı sağladığını belirtmektedir. İnal, haberi güç iktidar sahibi kişi ve kurumların söylemlerinden kurulduğu bir anlatı olarak incelemenin olanaklılığını ancak böyle bir yönelimden geçtiğini belirtiyor. İnal, haberin tüm edebi ve medya metinlerinden farklı olarak, dili ve söyleminin profesyonel ilkelere dayanması gereken tek metin olduğunun altını çizmektedir.

Yapılan incelemede haber metninin belirtilen dört unsuru takip edilmiştir: "-Haber söylemi, gazeteciliğin günlük pratiklerinde oluşur, -Haberin söylemi, gazetecilerin profesyonel ideolojileri içerisinde oluşur, -Haberin söylemi haber metninin üretildiği somut tarihsel koşullar ile üretim anı ile belirlenir, -Haberin söylemi medyanın ekonomi politikası içerisinde yer alır." Bursa özeli için haber söyleminin oluşturulmasında yerel muhabirin etkisi düşüktür. Düşmanca ifadeleri belirlemeye yönelik incelemeye dahil ettiğimiz "Hakaret İçeren Başlıklar" kategorisinde kullanılan hasmane ifadeler yerel muhabirin günlük yaşam pratikleri ya da ideolojisini yansıtmak yerine resmi otoritelerin ya da göçmenlerin ifadelerinden kaynaklanmaktadır. Buna karşın "göç" kavramında geleneksel bir yeri olan "tren"e gazeteciler tarafından duygusal bir anlam yüklenmiştir. Köyden kente, Anadolu'dan Almanya'ya ve en önemlisi Balkanlar'dan Anadolu'ya göçün sembolü "tren" haberlerde ortak bir yargı ile ifadesini bulmuştur: "Hasret".

Temelinde ulusal-dinsel bir çatışma ya da ulusal-dinsel bir savunma biçimi olarak medyada yer alan 1989 göçmenlerinin siyasal durumu, yerel medyada başlangıçta tamamen bir diplomatik sorun olarak sunulmuş ve haberler yerel olanaklarıyla değil tamamen ulusal temsili olan Anadolu Ajansı'nın haberleriyle görülmüş-gösterilmiştir. Ancak dikkat çeken nokta Anadolu Ajansı'ndan geçen haberler başlıklarına dahi dokunulmadan yerel medya tarafından aktarılmıştır. Yerellik küreselleşmenin taşıdığı tekdüze merkezi yapıya karşı tarihsel, kültürel ve fiziki yerel kimlikleri yeniden üreterek birbirine eklemleyerek daha yaşanabilir bir dünya yaratılmasına katkı da sunmaktadır. Yerel medya da bu anlamda önemli bir yere sahiptir.

Yerel medyaya atfedilen değerin nedenlerini yerel medya kuruluşlarının büyük medya holdingleri içinde yer almamalarına, önemli ticari kuruluşların yan kuruluşları gibi oluşturulmamalarına ve yerel medya çalışanlarının merkezde çalışan medya profesyonelleri gibi gerek hükümetle gerek iş çevreleriyle yakın ilişkilerinin olmamasına bağlayabiliriz. Yerel medya kuruluşlarının hükümetten kredi alamaması ve yine yaygın medya organları gibi hükümetten reklâm geliri elde edememeleri de kısmen onları bağımsız yapmaktadır. Fakat incelediğimiz örnek için bu durum söz konusu değildir. Bursa Hakimiyet gazetesini bünyesinde barındıran Sönmez Holding'e bağlı şirketler sadece Bursa değil Türkiye ekonomisinde önemli etkinliğe sahiptir. Yine Olay Medya'nın bağlı bulunduğu Nergis Holding ve Çağlar grubu bankacılık sektörüne girmiştir. Aynı grup Türkiye'nin ilk tematik kanalı olan NTV'nin de kurucusudur. Kanal daha sonra Doğu Holding'e satılmıştır.

İncelenen dönemdeki habercilikle ilgili veriler üzerinden analize gidildiğinde:

- Siyasi eğilimleri ne olursa olsun siyasal parti temsilcilerine genel olarak tüm gazetelerde eşit yer verilmiştir. -Dönemin önemli bir sorunu olan trafik kazalarına hem gazete sayfalarında hem de manşetlerde çok sık rastlanmaktadır. - Yerel haberlerin yerel değerler öne çıkarılarak kurgulanmamıştır. - Anadolu Ajansı bültenlerinin derlenerek kurgulanan haberlere sıklıkla rastlanırken AA menşeli haberler manşetten verilmiştir. -İncelenen dönemde henüz sivil toplum kavramı ve anlayışı bugüne kıyaslandığında yok denecek kadar azken, bir sivil toplum örgütü olan Bal-Göç'ün varlığı ve hedeflediği amaçlara ulaşması bakımından (her ne kadar siyasi güç ve medyayla destekleniyor olsa da) dikkat çekici bir durumdur.

1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye (Bursa'ya) gelen ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük kitlesel göç olarak tanımlanan, 1989 Göçü'nde, kent kimliği çerçevesine hali hazırda içkin olan (daha önceki göç deneyimleri bu içkin olma durumunu oluşturmuştur); 'Türklük', 'Müslümanlık', 'Soydaşlık', 'Anayurt' kavramlarıyla mevcut göç hem dönemin ulusal medyasında hem de Bursa medyasını temel söylemini oluşturmuştur. Özel olarak dönemin Bursa medyasında ise "Türk aile gelenekleri", 'misafirperverlik', 'yardımseverlik', 'Akrabaya kucak açma', kavramlarının temelinde ilerleyen habercilik söylemi, yoğun göçün yarattığı kaos

ortamını bir anlamda manipüle etmiştir, haberler belirtildiği üzere sadece istatistiki veriler üzerinden gelen göçmen sayılarına odaklanmıştır. Mevcut haber anlayışında ulusal medyayla paralel olarak incelendiğinde Bulgaristan ve Bulgarlar’a ilişkin nefret söylemi manşetlerden verilmiştir. Ancak ‘yaz bitince’ ve gelen ailelerin iş bulma, barınma, okul vb. ihtiyaçları kendini göstermeye başlayınca yerel medya merkezi siyaset anlayışının dışında yerel sorunları yansıtmaya ağırlık vermiş ve göçmenlerin yaşamsal sorunlarına ilişkin, “siyasal belirsizlikle” ilgili eleştirel haber yapmaya başlamışlardır. Daha önce Bulgarlar’a ilişkin nefret söylemi içe dönmüş, gelen göçmen aileleri arasında Bulgar ajanlarının olabileceği, ucuz iş gücü olarak çalışan göçmenler yüzünden iş bulma olanaklarının azaldığı vb. haberleri yayınlanmaya başlanmıştır. Ancak haberler incelendiğinde çok kısa bir süre sonra bu haberler artık gazetelerde yer almamaktadır. Derinlemesine yapılan görüşmelerde, dönemin otorite olan yerel gazetecileri kentte bu anlamda gerçekleşen olayları haberleştirmedikleri ve otosansür uygulayarak farklı bir krizin önünü aldıklarını belirtmeleri dikkat çekicidir; “yeni bir kargaşaya mahal vermemek” merkezi siyaset, medya patronlarının siyasi beklentileri, merkezi medya çerçevesinde, düşünüldüğünde bu durum suskunluk sarmalı çerçevesinde analizini mümkün kılmaktadır.

1989 Göçü nüfus oranıyla dünyadaki diğer çağdaş göçlerle karşılaştırıldığında sessiz-sedasızdır. Yerel medya, ilgili dönemde, Althusser’in belirttiği bir ideolojik aygıt olarak ancak, göçmenin yurt edinme çabasına destek olmuş, fakat mevcut sınır bazı zamanlarda olumlu anlamda aşılmıştır. Haberciliğe eleştirel anlamda katkı sunan, bu aşılma durumu duygusal yakınlıktan kaynaklanan (gazete patronların göçmen olması gibi) bir muhtevası da mevcuttur. Bu dönemde yoğun olmamakla birlikte Bursa’ya Türkiye’nin diğer illerinden gelen iç göç sempatiyle karşılandığı ilgili haberler incelendiğinde söylenemez. Bursa’daki gazeteler ilgili dönemde birer umut kapısıdır ancak bu habercilik anlamında değil; gazetelerin mekanları-ofisleri göçmen ailelerin yakınlarını aradığı-soruşturduğu, devlet mercileriyle yahut yerel otoritelerle buluştukları birer alandır. Bulgaristan’da Türkçe eğitim veren okulların kaldırıldığı düşünüldüğünde göçmenlerin Türkçe konuşmada sıkıntı yaşasalar da asıl sorun okuma ve yazmada görüldüğü belirtilmelidir. Bu nedenle gazete haberleri göçmenler tarafından

okunuyor denilmesi güçtür ancak haberler takip edilmektedir. Gazetenin sayfaları arasında ilgi gören temel bir alan ise göçmenler için verilen iş ilanlarıdır.

EK 1: 1989 Yılı Gazete Tirajları

Ocak	Hürriyet	20.914.323	554.454	Bursa H.	272.000	6.023
	Sabah	19.096.935	537.492	Marmara	39.840	1.132
	Milliyet	16.107.579	444.727	Uludağ	175.675	5.422
	Günaydın	11.580.154	304.931	Hakimiyet	157.655	3.478
	Cumhuriyet	4.475.200	110.642	Olay	342.985	8.889
	Güneş	5.366.733	107.081			
Şubat						
	Hürriyet	21.012.177	539.988	Bursa H.	327.595	6.746
	Sabah	18.469.135	497.475	Marmara	41.580	1.100
	Milliyet	14.024.265	357.298	Uludağ	182.000	5.370
	Günaydın	12.884.891	323.799	Hakimiyet	151.365	2.837
	Cumhuriyet	4.603.847	109.443	Olay	336.595	7.782
	Güneş	5.687.796	117.698			
Mart						
	Hürriyet	20.641.006	548.067	Bursa H.	345.116	7.123
	Sabah	18.400.022	500.196	Marmara	42.900	1.107
	Milliyet	13.001.759	347.733	Uludağ	180.940	5.416
	Günaydın	14.169.712	357.202	Hakimiyet	150.485	2.921
	Cumhuriyet	4.659.380	114.925	Olay	284.655	6.523
	Güneş	6.568.365	152.079			
Nisan						
	Hürriyet	17.640.270	504.990	Bursa H.	256.103	6.597
	Sabah	14.625.896	418.919	Marmara	39.600	1.123
	Milliyet	12.582.513	369.686	Uludağ	163.195	5.364

	Günaydın	14.190.714	387.454	Hakimiyet	140.235	2.955
	Cumhuriyet	4.756.847	126.940	Olay	251.690	6.267
	Güneş	4.954.754	101.803			
Mayıs						
	Hürriyet	18.728.483	489.171	Bursa H.	380.985	6.110
	Sabah	15.822.477	426.168	Marmara	44.750	1.159
	Milliyet	13.456.767	364.368	Uludağ	148.645	4.268
	Günaydın	15.296.127	383.906	Hakimiyet	145.635	2.710
	Cumhuriyet	5.276.493	130.458	Olay	297.438	6.581
	Güneş	5.862.982	113.791			
Haziran						
	Hürriyet	17.806.784	486.322	Bursa H.	274.175	5.563
	Sabah	16.017.893	437.287	Marmara	41.250	1.058
	Milliyet	11.861.800	308.203	Uludağ	103.105	2.904
	Günaydın	15.423.750	390.391	Hakimiyet	137.730	2.634
	Cumhuriyet	5.008.090	119.737	Olay	292.410	7.104
	Güneş	4.818.737	84.522			
Temmuz						
	Hürriyet	16.117.509	458.390	Bursa H.	293.165	6.899
	Sabah	15.225.966	432.297	Marmara	40.612	1.107
	Milliyet	10.740.060	292.553	Uludağ	98.935	2.920
	Günaydın	14.334.047	381.569	Hakimiyet	130.515	2.710
	Cumhuriyet	4.462.607	116.665	Olay	261.075	6.319
	Güneş	4.934.467	74.700			
Ağustos						

	Hürriyet	16.609.673	443.527	Bursa H.	270.429	5.588
	Sabah	14.933.231	424.403	Marmara	42.900	1.107
	Milliyet	12.481.263	338.443	Uludağ	101.955	2.852
	Günaydın	16.007.110	423.517	Hakimiyet	123.705	2.259
	Cumhuriyet	4.402.848	107.380	Olay	267.715	5.893
	Güneş	5.681.158	107.481			
Eylül						
	Hürriyet	15.926.791	464.480	Bursa H.	249.495	5.501
	Sabah	15.133.390	435.584	Marmara	39.600	1.014
	Milliyet	9.891.915	275.991	Uludağ	95.400	2.989
	Günaydın	16.770.679	481.486	Hakimiyet	111.750	2.414
	Cumhuriyet	4.110.918	106.574	Olay	257.820	6.422
	Güneş	4.855.021	80.672			
Ekim						
	Hürriyet	18.480.715	489.398	Bursa H.	289.495	6.068
	Sabah	17.634.309	474.556	Marmara	44.550	1.113
	Milliyet	10.885.832	280.022	Uludağ	105.690	2.823
	Günaydın	20.219.478	545.366	Hakimiyet	117.890	2.207
	Cumhuriyet	4.735.315	117.539	Olay	285.400	5.880
	Güneş	5.386.719	114.535			
Kasım						
	Hürriyet	17.343.559	466.926	Bursa H.	272.230	5.206
	Sabah	16.233.141	437.284	Marmara	42.900	1.029
	Milliyet	10.771.211	274.095	Uludağ	101.535	2.831
	Günaydın	19.687.435	504.775	Hakimiyet	106.460	2.105

	Cumhuriyet	4.689.435	108.375	Olay	301.420	6.000
	Güneş	4. 719.833	75.009			
Aralık						
	Hürriyet	18.276.738	483.275	Bursa H.	281.290	5.465
	Sabah	16.588.833	449.906	Marmara	43.000	1.113
	Milliyet	11.591.625	301.620	Uludağ	103.930	2.844
	Günaydın	21.131.324	549.995	Hakimiyet	100.345	1.933
	Cumhuriyet	4.939.525	119.516	Olay	287.849	6.363
	Güneş	4.034.189	52.062			

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. Türker. **Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği (1865-1985)**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını. İstanbul 1990
- Ağanoğlu, H. Yıldırım. **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç**. Kumsaati Yayınları. İstanbul: 2001
- Akça, Emel Baştürk. **İdeoloji Dil Söylem Anlam İlişkisi: Medyada Anlamın Toplumsal İnşası**. Medyada Gerçekliğin İnşası. İsmet Parlak (Der). Çizgi Kitapevi. Konya: 2009
- Akşin Sina ve Melek Fırat. **İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar**. OBİV (Ortadoğu Balkan İncelemeleri Vakfı) Yayınları. İstanbul: 1993.
- Alankuş, Sevdâ. **Gazetecilik ve Habercilik**. IPS İletişim Vakfı Yayınları 2. Basım. İstanbul 2003
- Alp, İlker. **Bulgar Mezalimi**. Trakya Üniversitesi Yayınları. Ankara: 1990.
- Althusser, Louis. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**. 4. Baskı. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. 1994.
- Arı, Oğuz. **Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı**. Ankara: Rekor Matbaası. 1966.
- Atılğan, Semra. **Basın İşletmeciliği**. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ. 1999.
- Avcıoğlu, Doğan. **Türklerin Tarihi**. Tekin Yayınevi. İstanbul, 1978.
- Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**. Bekir Günay (Der.) IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul, 2005.
- Babuş, Fikret. **Osmanlı'dan Günümüze Göç ve İskan Uygulamaları**. Ozan Yayıncılık. İstanbul: 2006
- Baest, F. Torsten. **Kaynaşmış Sosyalist Millet Halk Cumhuriyeti ve Türk Azınlık**. Alan Yayıncılık. İstanbul, 1990

- Balcı, Ali. **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem. Teknik ve İlkeler.** PegemA Yayıncılık. Ankara, 2005
- Balkan Türkler'i Balkanlar'da Türk Varlığı.** Erhan Türbedar (Der.). ASAM Yayınları. Ankara: 2003.
- Balkan Türkler'i Balkanlar'da Türk Varlığı. Erhan Türbedar (Der.). Asam Yayınları. Ankara, 2003.
- Balkanlar.** Eren Yayıncılık. İstanbul, 1993.
- Balkanlar'daki Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Sempozyumu.** Uludağ Üniversitesi Yayınları. Bursa, 2002.
- Basın Yayın Genel Müdürlüğü. **Bulgaristan'da Türk Basını.** Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.
- Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey.** vol 3 of The Series The Fate of The Muslim Communities in The Balkans. IMIR. Sofia, 1998
- Bulgaristan'da Türk Varlığı,** 3. Baskı, TTK Basımevi, Ankara: 1992
- Bulgaristan'dan Türk Göçleri.** Devlet Planlama Teşkilatı: Sosyal Planlama Başkanlığı Hizmete Özel. Ankara, 1990
- Cavendish, Anthony. **İstihbaratın İçinden Emekli Bir İngiliz Casusunun Anıları.** Arena Yayınları. İstanbul: 1991.
- Chomsky, Noam. **Dil ve Sorumluluk.** Ekin Yayınları. Ankara: 2002.
- Chomsky, Noam. **Medya Gerçeği.** Abdullah Yılmaz (Çev.). 1. Baskı. İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık. 1993.
- Coffey, Amanda. Ve Atkinson, Paul. **Making sense of qualitative data: Complementary research strategies.** Sage Publications. London: 1996
- Coşkun Demirtaş. **Bulgaristanla Yeni Dönem-Soğuk Savaş Sonrası Ankara Sofya İlişkileri.** Asam Yayınları. Ankara: 2001
- Çadircı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı.** Ankara: 1991
- Dai, T. Uğur, **Basın İşletmelerinin Finansal Yapısı,** Beta Yayınları, İstanbul, 2008.
- Dayıoğlu, Ali. **Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı.** İletişim Yayınları. İstanbul: 2005
- Demirtaş, Coşkun. **Bulgaristanla Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara Sofya İlişkileri.** Asam Yayınları. Ankara: 2001.

- Devran, Yusuf. **Haber Söylem İdeoloji**. Başlık Kitaplar. İstanbul: 2010.
- Dijk, Van. **News as Discourse Hillsdale**. NewJersey. Lawrence Erlbaum Associates. Publishers. 1988
- Dijk, Van. **Söylemin Yapıları ve İktidar Yapıları. Medya İktidar İdeoloji**. Çev. Mehmet Küçük. Ark Yay. Ankara: 1989
- Dilli, Emre. **Ahilik Kültürü Esnaf Teşkilatı**. Fer Yayınları. İstanbul: 2010
- Dimitrov, Georgi. **Günlük. Cilt 3**. Tüstav (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı) İktisadi İşletmesi Yayınları. İstanbul: 2005
- Dimitrova, Blaga. **Nazım Hikmet Bulgaristan'da (Yol Notları)**. Habora Yayınları. İstanbul, 1978
- Erdinç, Fahri. **Nazım Hikmet ve Bulgaristan**. Evrensel Dostluk Yayınları. Ankara, 1977.
- Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar. **İletişim ve Toplum Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar**. Ankara: Bilgi Yayınevi. 1990.
- Fehér, Géza. **Bulgar Türkleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1999.
- Fehér, Géza. **Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1999.
- Geray, Cevat. **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1023-1963)**. Türkiye İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi. No: 4. Ankara, 1962
- Gibbs, David. **Local Economic Development And the Environment**. Routledge. London, 2002.
- Girgin, Atilla. **Türkiye'de Yerel Basın**. Der Yayınları. İstanbul, 2009
- Girgin, Atilla. **Söyleşi mi? Röportaj mı? .** Der Yayınları. İstanbul, 2007
- Girgin, Atilla. **Haber Yazmak**. Der Yayınları. İstanbul, 2002
- Girgin, Atilla. **Haber Yazmak**. Der Yayınları. İstanbul, 2005
- Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi**. Çiler Dursun (Der.). Elips Kitap. Ankara, 2004
- Habora, Bülent. **Bir Kooperatif: Marita PAPZK**, Habora Kitabevi, İstanbul, 1978.
- Held, David ve Anthony McGrew (edt.), "Büyük Küreselleşme Tartışması". **Küresel Dönüşümler**. Ankara: Phoenix Yayınevi. 2008.

Herman, Edward S. ve Noam Chomsky. "Rıza İmalatı: Kitle İletişim Araçlarının Ekonomi Politikası". **Medya Halka Nasıl "Evet" Dedirtir**. B. Akyoldaş, T. Han ve M. Çetin (Çev.). İstanbul: Minerva Yayınları. 1998. s. 22.

Hitchcock, Graham ve Hughes, David. **Research and the Teacher: A Qualitative Introduction to School-Based Research**. Routledge. Newyork, 1995

Hüdavendigâr Vilayeti Salnames-i Resmisi, 1314 Sene-i Hicriyesine Mahsus. Defa 23. Matbaa-i Vilayet, Bursa.

III. Türk Tarih Kongresi. TTK Yayınları, IX. Seri, no: 3, Ankara, 1948

İnal, Ayşe. **Haberi Okumak**. Temuçin Yayınları. İstanbul, 1996.

İnalcık, Halil. **Osmanlılar Fütühat İmparatorluk Avrupa ile İlişkiler**. Timaş Yayınları. İstanbul, 2010.

İnalcık, Halil. **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**. TTK Basımevi. Ankara, 1943.

İnönü Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Cilt XIX. Ankara, 1976.

İnönü Ansiklopedisi. Maarif Basımevi. Cilt VIII. Ankara, 1956.

Jean-Paul Roux, **Türkler'in Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl**. Kabalcı Yayınevi. İstanbul, 2010.

Kalçef, Kamen. **İşçi Sınıfının Evladı Dimitrov**. Ceylan Yayınları. İstanbul, 1997.

Kapferer, Jean Noel. **Dünyanın En Eski Medyası, Dedikodu ve Söylenti**, İletişim Yay. İstanbul, 1992.

Karaca, Emin. **Sevdahnız Komünisttir**. Gendaş Kültür, İstanbul, 2001.

Karaelmas 2009 Medya ve Kültür. Nurçay Türkoğlu ve Sevilen T. Alayoğlu (drl). İstanbul: Urban Kitap. 2009.

Karasar, Niyazi. **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara. 2005.

Karpat, Kemal. **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**. İmge Kitabevi. Ankara, 2004.

Kayapınar, Ayşe. **Tuna Bulgar Devleti**. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1999

Koloğlu, Orhan. **Osmanlı Döneminde Balkanlar**. Eren Yayınları. İstanbul: 1993.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri. Ankara, 1996.

Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi. Anthony King (Der). Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara, 1999

- Kümbetoğlu, B. **Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit: Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar**. Bağlam Yayınları. İstanbul. 1997.
- Küresel Dönüşümler**. Held, David. ve Anthony McGrew (Edt.). Phoenix Yayınevi. Ankara: 2008
- Laughey, Dan. **Medya Çalışmaları–Teoriler ve Yaklaşımlar**. Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010.
- Lütem, Ömer Engin. **Türk-Bulgar İlişkileri 1983–1989**. Cilt I. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları. Ankara: 2000.
- Marshall McLuhan, **Yaradığımız Medya Medyanın Etkileri Üzerine Bir Keşif Yolculuğu**, Ünsal Oskay (Çev.), Merkez Kitaplar, İstanbul, 2005.
- Mc Luhan, Marshal ve Bruce R. Povers. **Global Köy**, Bahar Öcal Düzgören (Çev). Scala Yayıncılık. İstanbul: 2001
- Meyer, Philippe. **Bilimsel Gazetecilik**. Anadolu Üniversitesi. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmalar Vakfı. Eskişehir, 1998.
- Mufasssal Osmanlı Tarihi**. VI. Cilt. Baha Matbaası. İstanbul 1963.
- Mustafa Tayla, **Bursa Basını 1868-1983**. Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayını. Bursa, 1997.
- Naiman, Arthur. **Chomsky İle Konuşmalar**. Nuran Erol (Çev.). 1. Baskı. İstanbul: Alan Yayınları. 1996.
- Neşri. Kitab-ı Cihannüma**. Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen (Yayına Hazırlayan). TTK Yayınları. Ankara, 1987 (2. Baskı).
- Neyzi, Leyla. **Nasıl Hatırlıyoruz Türkiye’de Bellek Çalışmaları**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul: 2011
- Ocak, Ahmet Yaşar. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler**. TTK Yayını. Ankara, 1999.
- Oğuz Arı, **Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı**, Rekor Matbaası, Ankara: 1966
- Onursoy, Sibel. D. Kılıç ve Haluk Birsen, **Haberin Görsel Tuzakları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011
- Özer, Ömer. **Eleştirel Haber Çözümlemeleri**. Anadolu Üniversitesi Yay. No: 1901. Eskişehir: 2009.
- Özgen, Murat. **Gazetecinin Etik Kimliği**. Genişletilmiş 3. Baskı. İstanbul: Set-systems Yayıncılık. 2006.

- Özgür, Nurcan. **Etnik Sorunların Çözümünde Etnik Parti: Hak ve Özgürlükler Hareketi** 1989-1995. Der Yayınları. İstanbul, 1999.
- Perinçek, Doğu. **Lenin Stalin ve Mao'nun Türkiye Yazıları**. Kaynak Yayınları. İstanbul: 1992
- Poulton, Hugh. **Balkanlar: Çatışan Azınlıklar Çatışan Devletler**. Sarmal Yayınevi. İstanbul, 1993.
- S. Hall "The Social Production of News: Mugging in the Media" **The Manufacture of News**, S. Cohen-J. Young, London 1988
- Sander, Oral. **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını. Ankara: 1969
- Saybaşı, Kemali. ve Gencer Özcan, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**. Bağlam Yayınları. İstanbul:1997
- Sayılğan, Aclan. **Solun 94 Yılı (1881-1965)**, Mars Matbaası, Ankara:1968.
- Schlapp, Herman. **Gazeteciliğe Giriş**. Işık Aygün (Çev.). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay. İstanbul, 2002
- Schneider, Wolf ve Paul-Josef Raue. **Gazetecinin El Kitabı**. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını. İstanbul, 2002.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**. e yayınları, İstanbul, 1983.
- Söylem ve İdeoloji**. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan. Su Yayınları. İstanbul, 2003
- Sözlü Tarih Kılavuzu**. Tarih Vakfı Yayını. Ocak 2007.
- Şimşir, Bilal. **Bulgaristan Türkleri**. Bilgi Yayınevi. Ankara: 1986.
- Timur, Taner, "Osmanlı Mirası" **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu**, 2. Baskı. TTK Basımevi. Ankara, 1995.
- Taşdemir, Hakan ve Murat Saraçlı. Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu. **Uluslararası Hukuk ve Politika**. Cilt 2. No:8. 2007
- Tekeli, İlhan. **Göç ve Ötesi**. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul, 2008.
- Tekin, Talat. Ve Plamen S. Tzvetkov. **Tuna Bulgarlar'ı ve Dilleri**. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara: 1999
- Teun Van Dijk, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Mehmet Küçük (Derleyen ve Çeviren), Ark Yayınevi. Ankara, 1994.

The Turks Of Bulgaria The History Culture and Political Fate of a Minority.
Kemal Karpat (Der.). İsis Yayınları İstanbul, 1990.

Timms, Edwad ve Saime Göksu. **Romantik Komünist.** Doğan Kitapçılık. İstanbul, 2004.

Todorova, Maria. **Balkanlar'ı Tahayyül Etmek,** Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.

Torun, Hale. “Haber Metinlerinde Korku Üretimi” (**Yayımlanmamış Doktora Tezi, M.Ü. S.B.E. 2011).**

Trafik İstatistik Yıllığı. T.C İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü. Ankara: 2000

Tuncay, Mete. **Türkiye’de Sol Akımlar.** İletişim Yayınları. İstanbul: 2009.

Türbedar, Erhan. **Doğu Bloku’ndan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya.** ASAM Yayınları. Ankara: 2004. Cilt: 10. Sayı: 2

Türk Parlamenterler Birliği’nin Türk-Bulgar İlişkileri konulu Açıkoturum Tutanağı (23 Mart 1985). Parlamento. Mayıs 1985. sayı 7.

Türkçe Sözlük. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 1988. Cilt 1

Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü (29.06.1989) Tebliğler Kitabı. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları. Ankara, 1989.

Yeliseyeva, N.V. ve A. Z. Manfred. **Yakın Çağlar Tarihi.** Konuk Yayınları. İstanbul: 1978.

Yeni Balkanlar Eski Sorunlar. Kemali Saybaşı ve Gencer Özcan (hızl.). İstanbul: Bağlam Yayınları. 1997.

Yücel, M.Serhan. **Demokrat Parti.** Ülkü Kitapları. İstanbul, 2001.

Yerel Gazetecilikte Meslek İçi Eğitim (29-30 Nisan 1998, Isparta). Konrad Adenauer Vakfı Yayını. İstanbul, 1998.

Zeynep Akıncı, “Diplomatik Dil ve Özellikleri”, Çeviri Sempozyumu, Bursa TÖMER 1996-Haziran, Tömer Çeviri Dergisi “Özel Kuram Sayısı”, Ankara Üniversitesi Tömer Bursa Şubesi yayını, Bursa, 1997

Zhelyazkova, Antonina. **The Bulgarian Ethnic Model.** IMIR. Sofia, 1998.

Zhelyazkova, Antonina. **The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants In Turkey.** IMIR. Sofia, 1998.

Zhelyazkova, Antonina. “The Bulgarian Ethnic Model”. **East Europe Constitutional Rewiev.** 10 (4), 2001

SÜRELİ YAYINLAR

BGC Bursa Gazeteciler Cemiyeti. Sayı: 25. Mart: 2008.

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Sayı: 30, Ankara, Bahar 2010.

İLEF Yıllık, Sayı: 3. Ankara, 1993.

Milliyet Sanat Dergisi. 29 Ağustos 1975.

Toplum ve Bilim. Sayı: 83 İstanbul, 2000

GÖRÜŞMELER

Aslan, Kemal. TRT. Muhabir.

Arıtürk, Gürcan. TRT, Muhabir.

Bayraktutan. Gürsel. Olay. Sayfa Sekreteri.

Bölük. İhsan. Bursa Hakimiyet. Muhabir.

Demirağ, Banu. Bursa Hakimiyet. Muhabir.

Girgin, Atilla. Anadolu Ajansı İstanbul Bölge Müdürü

Kaplan, Esat. Olay TV Yayın Yönetmeni.

Kaplanoğlu, Raif. Bursa Hakimiyet. Muhabir.

Kişin, Zühal. Olay. Muhabir.

Opsar, Zafer. Olay. Muhabir.

Özpınar, Engin. Olay. Genel Yayın Yönetmeni

Yılmaz, Ahmet Emin. Hakimiyet. Yazı İşleri Müdürü.

İNTERNET

arsiv.ntvmsnbc.com/news/66190.asp. 20.04.2009.

EU 2001 Regular Report.
ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/bu_en.pdf, ERIŞİM,
21.09.2010.

Giddens, Anthony “Küreselleşmenin İkilemleri”. Sosyal Demokrat Değişim
Dergisi. Aktaran: Veysel Bozkurt. “Küreselleşme: Kavram Gelişim, Yaklaşımlar”.
İşgüç Dergisi. <<http://www.isguc.org/ybozkurt1.htm>.

http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id?=1386. 12.09.2010

<http://www.bursahakimiyet.com.tr/PageViewer.aspx?PageId=15>, 12. 09.2010.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8257323.stm>, 11, 05.11.2011.

http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?ulusalhesaplardb2=&report=g_tabl o1.RDF&p_tur=3&p_yil=1989&p_fl=11&desformat=html&p_kod=1&ENVID=ulusa lhesaplardb2Env

<http://www.byegm.gov.tr/seminerler/bursa-iii/BurAcilis2.htm>, Nuri Kolaylı,
BYEGM III. Yerel Medya Eğitim Semineri (Bursa, 26-27 Kasım 1998), “Açılış
Konuşması”, 04.03.2010.

“Roadmaps for Bulgaria and Romania”, Commission of the European
Communities, Brussels (13. 11. 2002).
www.ena.lu/commission_communication_roadmaps_bulgaria_romania_13_november_2002-020008031.html, 21.09.2010.

Kutalmış, Mehmet. "Arap ve Ermeni Harfli Türkçe Hüdavendigar Gazetesi",
[Electronic Version] Ermeni Araştırmaları Dergisi Ermeni araştırmaları Enstitüsü Yayını,
Kış 2003-İlkbahar 2004, Sayı 12-13, Erişim,
<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=40>,
21.11.2010.

www.bianet.org. Nilüfer Timisi, “Dünyada Yerel Medya Örnekleri”.
12.11.2010.

www.tdk.gov.tr.

www.tdk.sozluk.com

www.muhasabenet.net/asgari_ucretler.htm

Zaneva, Boryana. “Fall of Visa Curtain Opens the Window to Europe”, 07
December 2000, http://www.sofiaecho.com/article/fall-of-visa-curtain-opens-the-window-to-europe/id_53/catid_38, 21.09.2010

